

Українське
к
р
а
ї
н
сь
к
е
п
і
д
п
і
л
л
я

Євстахій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ
МОЯ РУТЕНІЯ

Schalæ
Millaria Orenica

M. Polonia	1
M. Romania	1
Loca Gallia	1
M. Italia	1
M. Magnanica	1

Anno 1714 auctore J. K. de Zolnerie

- ▲ Ulls Jaque
 ▲ Pory
 ▲ Kouck' alk
 ▲ Ulyge
 ▲ K. Amere
 ▲ V'balow
 ▲ M. Moutyng
 ▲ J. Saptiere
- I. Ulls
 Ruine
 Margt
 Fontaine
 Mandine a Eau
 Chemin
 Village de Turcs
 Commune couverte
 Les Ruines
 Aqueduc chesne.

Carte du Khané de Crimée
 contenant plusieurs Provinces com-
 prises entre le Causse de Mucovic et
 les Limites de Transilvanie
 Dressée par G. V. sous le Patronage
 Ingenieur et Capitaine de l'Armée des
 Impériaux de St. Péters-
 bourg Jacques Collet, sous le titre de Peintre

Baptan

Євстахій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

МОЯ РУТЕНІЯ

Тернопіль
Джура
2009

ББК 84 (4 Укр) 6

Д 75

*Автор висловлює подяку за фінансову допомогу у виданні
сеї книги: Корчинському Богдану, власнику фірми «Говерла»;
Пинді Ростиславу, доценту Тернопільського національного
економічного університету*

Редактор *Петро Ктитор*

Д 75 Євстахій Добровольський

МОЯ РУТЕНІЯ. — Тернопіль: Джура, 2009. — 360 с.

ISBN 978—966—185—021—6

Євстахій Добровольський уже відомий читачам за своїми пригодницькими романами «Боївка «С» та «Покутський легінь», які побачили світ у видавництві «Джура» трохи раніше.

У своєму новому творі автор малює широку картину різноманітних подій та наводить багато цікавих відомостей і фактів з історії України, зокрема — її Визвольних Змагань; зачіпає непросту тему українсько-російсько-польсько-єврейсько-німецьких відносин і дає чіткі роз'яснення та переконливі докази своєї позиції.

Разом з головним героєм Є. Добровольським-«Лісовим» та його побратимами — вояками сотень «Громенка», «Ластівки», «Бурлаки», «Крилача» (які діяли на терені Перемиської округи у складі Перемиського куреня ТВ «Лемко» VI ВО «Сян» в 1944–1946 рр.) — проходимо повстанськими стежками, де нас підстерігають безліч несподіванок, важких боїв та випробувань.

А ще у даній книзі читача може зацікавити чи не останнє інтерв'ю В. Леніна, котре у «вождя революції» взяв (заплативши добрі гроші його оточенню) італійський письменник Дж. Папіні.

ББК 84 (4 Укр) 6

ISBN 978—966—185—021—6

© Євстахій Добровольський, 2009

© Видавництво «Джура», 2009

*«Україно, Мати Героїв, зійди до серця мого, при-
линь бурею вітру кавказького, шумом Карпатських
ручаїв, боїв славного Завойовника батька Хмеля,
тріумфом і гулом гармат Революції, радісним гомо-
ном Софійських Дзвонів.*

*Нехай в Тобі відроджуся, Славою Твоєю опроміню-
ся, бо Ти все життя мов, бо Ти все щастя мов...»*

Молитва українського націоналіста

МОЯ РУТЕНІЯ

*М. П. Гавриш на стині
Розумі Алім
Григорій*

СТАРИЙ СВІТ

*...Аземля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води.
І сказав Бог: «Хай станеться світло!»**

Сотворивши людину на подобу Свою, Господь наділив її найдорожчими скарбами-цінностями, давши їй: тіло, душу, розум, волю і мову. А ще дозволив їй користуватися тими цінностями на свій вибір і смак.

Ведучи людей Своїм невидимим духом по стежині життя, заповів їм перші закони поведінки, кажучи:

«Від всякого дерева в саду будете кормитися, тільки від дерева пізнання Добра і Зла не їжте; бо в день, у котрому ви вкусите від нього, станете смертними».

Володіючи даними скарбами, вони почали ставити собі безліч запитань і поки що не знаходили на них відповідей. Разом з тим, їхня зарозумілість і спокуса вже у недовгому часі привела їх до гріха. Вчинивши, керуючись розумом і спокусою, первородний гріх, людина відчула «страх», «сором», проте пізнала «зло» і «добро» та засягнула «кохання».

По часі вони (люди) відкрили перед собою світ гніву, жадоби, заздрости та вперше в історії людства сповнили убивство — брат убивав брата. Господь у гніві, за вчинене вбивство, проклинаючи убивцю Каїна, проганяє його на північний схід від Едема у країну Нод. Там Каїн повів свою гілку «каїнового роду».

Таким чином розвиток людства, його чисельності, дістав ще східний простір. За віки, від Адама до Світового потоку, людство,

* Книга Буття, п. 1.

розмножуючись у чисельності, прийшло до гріховності: небачена похіть, розпуста, ледарство, шахрайство призвели до гніву Господнього.

І сказав Він: «Винищу і змету з лиця землі тих людей, котрих сотворив Я, бо розкаявся Я, що сотворив їх»*.

У шістсотий рік життя Ноевого, другого місяця, сімнадцятого дня відкрились усі джерела великого бездоння і вікна небесні відчинилися. І лилася на землю вода сорок днів і стільки ж ночей. Шістсот першого року, першого дня, першого місяця вода зникла. І сказав Бог Ною: «Виведи усіх тварин, котрі врятувалися з тобою, і нехай вийдуть люди, і нехай розійдуться по землі та розмножуються»**.

Шістсотлітній Ной, вийшовши із ковчега, з висоти гори Арарат ще зірким оком праведника опоглянув на далекі долини та срібносині води навколишніх озер.

Немов обіцяна земля дана йому Богом для нового відродження і безгрішного життя. Трое його синів: найстарший Сим, середущий Хам і наймолодший Яфет разом зі своїми дружинами та дітьми дивувалися, стоячи за його спиною, неймовірній божій красі краю Кавказького. Вони залишили грішну свою батьківщину на Синайському півострові, а води всесвітнього потопу, несучи їх ковчег все далі на північ у невідомий край, зупинили їхні мандри на шпилі найвищої гори Кавказу.

Всептаство, вилетівши із вікон корабля, розправивши крила, парами і видами порід шукало, кожний для себе, вигідного для життя пристановища. Звірі і вся інша порода розбіглися по гущавинах дрімучих лісів та навколишніх низинах. Кожний «забивав» свій кілок, знакуючи клопоть простору для заселення і продовження роду.

Численна сім'я Ноя зійшла із вершини Ара у багаті долини навколо озера Ван. Була золота осінь, навкруги виблискував янтарем вже дозрілий виноград, золотом вабили око персики, мандарини та висячі, величезні, немов збанки, груші.

«Господи! — звівши вічі угору, із вдячністю промовив молитву Ной. — Господи, допоможи нам обжитися на тій новій землі, навести порядок і славити Тобі осанну».

* КБ, гл. 6, п. 7.

** КБ, гл. 8, пісні 11 і 17.

І благословив Бог Ноеву родину, сказавши: «Розмножуйтеся і заповняйте землю, і нехай бояться і трепещуть перед вами всі звірі земні та риби водні, вони віддані вам у руки»*.

Ще триста років прожив Ной і помер у Бозі, маючи дев'ятсот п'ятдесят літ.

Численне потомство синів Ноевих, поглинаючи час, все ширше пізнаючи навколишні життєві простори, розділялося на три основні напрями: Сим направив свої стопи на південь, прямуючи до колишньої батьківщини; Хам — проклятий батьком за своє хамство, попрямував у суворий край північного сходу, а наймолодший Яфет повів свою численну рідню в західному, незвіданому ніким напрямі, йдучи за небесним світилом, яке обожнювали всі народності того-часного Світу, і звалося воно Сонцем.

* * *

*І була вся земля — одна мова та одні слова.***

Мова — один із найцінніших дарів Божих, яким було нагороджене людство. Даючи людям цей звуковий дар, Господь наділив їх можливістю спілкуватися, виявляти радість у пісні, створити письмо, котре могло задокументувати світову історію.

Науковці віддавна цікавляться визначенням місця розташування прабатьківщини людства, а біблійне оповідання про всесвітній потоп і праведника Ноя є свідченням того, що наші предки мусили проживати десь побіч гори, на котрій приземлився ковчег Ноя. Вони упевнені, що прабатьківщину людства слід шукати поблизу гори, на котрій осів цей ковчег, але де саме?

Відповідь може дати вивчення законів спорідненості сучасних мов. Адже колись була одна мова.*** З тої пори мови розвинулися, подібні одна до одної, які і виникали нові. Вони спочатку ділилися на говірки, а говірки розвивалися в окремі мови. А ще після Вавилонської катастрофи Бог розпорошив людей по усій планеті, а це призвело до відокремлення мов.

Учені-мовознавці, використовуючи спеціальні методи, визна-

* КБ, гл. 11, п. 1.

** КБ, гл. 11, п. 1.

*** Волод. Стецюк. До питання прабатьківщини людства. «Шлях перемоги», № 5, 1992 р.

чили спорідненість навіть далеких одна від одної мов і розділили їх на групи або й підгрупи близьких мов. Найбільша мовна сім'я — це індоєвропейська, у яку входять слов'янські мови; германські (німецька, англійська, шведська); балтійські (литовська, латиська); вірменська; мови народів Індії, Афганістану; грецька, латинська, з котрої розвинулися романські мови (французька, італійська, іспанська, румунська).

Є великою і алтайська сім'я мов: турецька, туркменська, казахська, киргизька, узбецька, татарська, якутська, монгольська, калмицька і інші.

Мовами уральської сім'ї говорять значно менше людей, але їх дуже багато: фінська, естонська, угорська, марійська, мордовська, урдмутська, хантів, мансі, комі, ненців.

На мовах семіто-хамітської сім'ї розмовляють: араби, юдеї, бербери, ефіопи. До великої картвельської сім'ї належать: грузинська, сванська, магрьельська. В науці їх зуть (усіх шість груп) ностратичними. Прабатьківщиною людства і мов, розвинутих в часі спілкування, є терени Малого Кавказу та Вірменського нагір'я.

* * *

Якщо Біблія у Книзі Буття повела свої записи виключно про сімейство Сима, лиш коротко згадуючи про родину Хама, а зовсім відсутні записи про сім'ю Яфета, то має бути нам зрозуміло, хто писав ці «п'ять» книг і чому не згадується подальша доля сім'ї Яфета. Автори чи автор «п'ятикнижжя» писали тільки свою історію, не знаючи нічого про Яфета і лиш коротко відзначали, що: «Хам повів свою гілку, почавши сином Куш та закінчуючи Міцраїмом і Футом».

В главі десятій КБ коротко сказано, що: Яфет породив Гомера, Магога, Мадаю, Явана, Тувала, Мешеха і Тираса, від яких відділилися острови народів, кожний із своєю мовою та у своїх краях.

Історія людства визнає, що десь 5 тисяч років тому на теренах між річками Волгою і Дунаєм жило багато народностей, які завдяки історичному процесові розвитку людства замінювали взаємно своє існування. Про це свідчать численні археологічні знахідки, котрі відкривають нам багато різних «стійбищ» общин та їхні захоронення, рівно ж — знаки культурної діяльності цих народностей.

Найдавніші сліди існування людей на території нинішньої України належать до епохи історії первісного суспільства. Ці сліди у вигляді решток стійбищ виявили на середньому Дністрі (Лука-Врубловецька, біля Кам'янця-Подільського), на Дніпрі (Круглик, біля Запоріжжя). Такі ж пам'ятки поселень знаходяться під Оделсою (печера поруч села Іллінка), близько Луганська (село Деркул і Красний Яр), біля Дніпропетровська (Кодак), на Десні (с. Чулатів), у Західній Україні (села Касперівці та Брунівка).

В історичних документах, знайдених у Малій Азії в архівах Гітійського королівства, описується, що на теренах між Волгою та Дунаєм існувала велика держава із однією мовою та звичаями. У 1580-х роках до Р. Х. в Анатолії (Туреччина) була заснована держава Гітій, про це свідчать матеріали архіву, який складався із 20 тисяч глиняних таблиць, де було описано: угоди, різні закони, твори, в котрих йшлося про ту державу між Волгою і Дунаєм.

У I-му тисячолітті до Р. Х. на теренах гітійської держави йшли жорстокі війни, які спричинили рух на північ нащадків-переселенців із Трипілья. Повертаючись на свою прабатьківщину, вони прибрали собі нову назву і почали називатися «сколотами». Греки називали їх «скитами», а єгипетські письмена звали їх «рутс» від латинської назви Рутенія.* Скити відновили праукраїнську державу із старих межах — від Волги до гирла Дунаю. Це були роки, коли великий грецький завойовник Олександр Македонський вів загарбницькі війни на східних обширах Азії. Для утримання величезної армії він мусив закуповувати харчі й інші необхідні товари для потреб свого війська у північних сусідів — скитів.

Скитська держава, як і кожна велика культурна держава, мала всі суспільно-політично-економічні стани, як: аристократію, військо-виків, урядовців, торговців, промисловців, ремісників та рільників-скотарів, науковців, навіть філософів, як Анахирсис. Цей філософ був братом скитського князя Дадуїда. А другий скитський філософ Арабіс (570 р. до Р. Х.) був послом у Греції, де навіть приятелював із Піфагором.

Майже всі автори новітньої історії, особливо західні, називають скитів дикунами й азіатами. Але розглядаючи повсякденний спосіб життя скитів, можна дійти висновку про протилежне. Наприклад:

* Е. Сівер (Siever). «Comparative Philology of Aryan Languages».

кожний скит, від князя до селянина-рільника чи скотаря, мав зброю і бойового коня. Пасучи свої отари чи обробляючи землю, він за плечима носив зброю, тримаючи в руках чепіги примітивного плуга. А в разі війни він кидав працю, сідлав коня і йшов до призначеного йому полку (така двохтисячна традиція і необхідність була й у козацькій державі).

Чи міг дикун підпорядковуватися такому вільному і дисциплінованому порядку? Звичайно, ні. І, як аргумент, — це був на́рід вільних і волелюбних людей.

У 549 році до Р. Х. перський цар Кир пробував завоювати скитів, але скитський князь Ідентир розбив його військо, взявши у полон велику кількість персів, а також увесь його царський гарем. Багато воїнів-скитів пошлюбилися із красунями царського гарему.

Через 36 років Дарій — спадкоємець Кира — зробив спробу реваншу. Щоб здійснити план батька, він зібрав 700-тисячну армію добре вишколених вояків та близько 600 військових кораблів, напав на Скитію і був переможений як на морі, так і на полі бою. Одну із великих кампаній єгипетського фараона Сесостриса на Скитію у своїх творах описав Геродот, в яких згадує про дуже войовничих і відважних «рутсів».

* * *

Європейські історики, особливо німецькі, із давнини пробували писати нам історію. Хоча нам добре відома німецька національна зарозумілість, яка штовхає німців принижувати все не німецьке, одночасно підносити до висот тільки німецьке. Такою «заразною» хворобою хворіють і російські (із неросійськими прізвищами) історики, а ще маємо і «наших» потакайлів, які пишуть, що у IV ст. до Р. Х. з Азії на Україну прийшли дикі орди сарматів і завоювали скитів. Чи могли зробити це якісь дикі орди, коли перси і єгиптяни зазнали поразки? Сармати і скити були одним і тим же народом. Про це писали давньогрецькі історики, зокрема Геродот твердив, що скити і сармати — племена одного народу.

Уже наприкінці II ст. до Р. Х. праукраїнці мали завойовані землі над Чорним морем і вели торгівлю з Індією, Китаєм, а особливо мали тісні зв'язки із Малою Азією, бо й там жили нащадки колишніх мігрантів з Праукраїни.

Історія твердить, що ті зв'язки тривали століттями. В той час до чорноморських міст — Херсонес, Ольвія, Теодосія, Фанагорія, Танаїс і інших — масово запливали з півдня греки, завойовуючи ринки Праукраїни та всієї Припонтити. Торгівля товарами Півдня і Сходу, яка здійснювалася шляхом обміну, охоплювала усі селища й містечка Праукраїни. Скити любили свій край і усіх пришельців (чи то з півдня, чи сходу) вважали недостойними себе як духовно, так і культурно, і майже не змішувалися з ними. Сармати не були настільки патріотами і охоче ріднилися з греками. В результаті після певного періоду на теренах Причорномор'я навіть виникли малі державки, як Босфор із сарматським князівським родом Спартаків.

Через причорноморські міста-порти нашими водними шляхами: Дніпром, Дністром, Доном і Кубанню пливла до нас висока культура світових осередків: Візантії, Малої Азії, Єгипту, Індії, Китаю, і пливла вона до України тисячоліттями.

Дві тисячі років Трипільської держави, тисяча років Скито-Сарматської, півтисячі Антської і півтисячоліття Київської Русі! Разом — чотири тисячі років безперервного, живого зв'язку України з осередками найвищої культури і цивілізації! На півдні Праукраїнської держави від сивої давнини творилася та зберігалася у храмових вогнищах культура...

Старий Світ доживав останні десятиліття свого часу, даючи можливість відродитися йому в Новий Світ, який продовжував розвиток людства за Законом наступництва.

Від праотця Адама до Всесвітнього потопу минуло 2293 роки, від потопу до Авраама пройшло 1082 роки, а від Авраама до виходу Мойсея із Єгипту людство прожило 430 важких років, від виходу Мойсея до царя Давида ще 601 рік, від Давида до взяття Єрусалима пробігло 448 років, від здобуття і знищення Єрусалима до Александра Македонського — великого грецького завойовника — промайнуло 313 років, а вже від смерті Александра Македонського до Різдва Христового — всього 333 роки...

НОВИЙ СВІТ

«У 5500 році Архангел Гавриїл сповіщає Діви Марії про обрання її матір'ю Сина Божого». Від Різдва Христового до Костянтина Великого минуло 318 років, а від початку царювання Костянтина Великого до царя Михайла (грецького) пройшло 542 роки, від першого року царювання Михайла до першого року князювання князя Київського Олега минуло 29 літ, від дня, коли князь Олег осів у Києві, до першого року князювання Ігорового — 31 рік, а від першого року князювання Ігорового до першого року князювання Святославового пройшло 33 роки...

Року Божого Першого, місяця 1-го, дня 7-го у містечку Вифлеємі у бідній ясині народжується цар людства — Божий Син Ісус (Ємануїл).

Всього тридцять три роки Ісусового буття на землі поміж людьми — і Понтійський Пилат засуджує Сина Божого до кари смерті — розп'яттям.

Окрім біблійної згадки про роль Пилата у смерті й стражданнях Ісуса, — писали про це римський історик Тацит та юдейські історики Флавій Йосиф і Філон.

Походив Понтійський Пилат із Саммітського роду, що належав до стану лицарів. В історії знаний у 26–36 роках нашої ери, як п'ятий прокурор Юдеї і Самарії. Уславився на тій посаді такими надужиттями, що увійшов в історію, як тиран і злочинець. Осідком прокуратурії для римської колонії була пристань Кесарія.

Мірку своїх злочинів після засудження Ісуса перебрав жакливою масакрою самарян на горі Гарізім. Перший християнський історик Євсевій подає за грецькими відомостями, що Пилата засудили тоді на вигнання до Галії, де він закінчив життя самогубством, падаючи на свій власний меч.

В літа сорокові н. е., після вознесення Ісуса на небо, апостоли, зійшовши з гори Оливкової, розійшлися по землі римської колонії Юдеї. Лиш апостол Андрій, взявши в руки посох, попрямував на північ. Шлях його пролягав через Дамаск, Антіохію, Тарс, Пергам, Самстракію — і аж до ріки Дунаю. Подолавши Придунайський край, вже старим прибув на Київські горби.

Майже все життя потребувалося, щоб подолати той шлях. Йдучи, він проповідував про життя, смерть та воскресіння Ісуса, напер-

таючи поган до християнства. І коли, вже старим, прибув на землю будучої України, а саме — на Київські горби, він пророчив велике і яскраве майбутнє тої Землі над великою рікою.

Прихід на землю Ісуса (його тридцятилітнє перебування між людьми) розділив людське літочислення на дві половини: «До Христа» і «По Христові». В ту Годину, коли у Вифлєсмі у стаєнці почувся перший плач дитяти, Час розділився надвоє: закінчився 5500-й рік, а почався 1-й рік Нової Ери.

Різні філософи, науковці, мислителі по-своєму трактували і трактують прихід на світ Христа, але та подія все-таки суперісторична...

В час перших століть «нашої ери» в Західній Європі, володіючи великою частиною як Європи так і Азії, панувала Римська імперія.

На півночі Африки процвітала Єгипетська. Десь у міжріччі Євфрату і Тигру «жив» великий Вавилон, а на північний захід від Святої Землі — хоч не потужна, але все-таки імперія, це Грецька. Чи була решта землі порожнечою?..

«В літо 376-е Київський князь Велимир повстав усією Руссю й скинув ярмо конунга готського Германоріха, і помстився йому за смерть волинського князя Божка».

«І була січа вельми жорстока, й билися русичі літо, осінь і зиму, і побігли готи із землі Руської».

«В літо 400-те місяця липня у 12-й день Готський володар зробив спробу захопити Константинопіль... Того ж літа на Маковєя вродився князєві Київському Милодухові син. І дали йому ім'я Богдан...»*

В літо 451-е головні сили Великого Київського князя вирушили зі столиці ще зимою. Князь Богдан Гатило (Аттіла) розраховував на несподіваність удару. Вирушивши у похід зимою, до весни він здолав Русь, Червенські землі, пройшов країну Моравію і став на березі річки Лаби. А вже 7 травня руські полки напилися води шоломами із річки Рейну.

Перейшовши вброд Рейн, воїни князя Гатила одним сміливим ударом розгромили стару римську фортецю, яку греки звали Басилісом, а навколишні люди звали її Базелем.

* Іван Білик. Меч Арея. Київ, вид-во «Рад. письменник», 1972 р. Тут і далі цитати із книги «Меч Арея».

У римському стані панувала нервова напруженість. Старий непереможний воевода Єцій знав, що настала його пора: або він здолає нарешті Аттілу, або ж Західна Римська імперія, зшита із багатьох клаптів чужорідних тід, перестане існувати.

Князь Гатило поспішав. Все його військо мусило переправитися через річку Марну і стати на горбах між її двома притоками. Тільки вранці зійшло сонечко: Гатило наказав укріпити табір. Весь транспорт розставили великим колом та скували міцними ланцюгами у сильний нерозривний вал. Аттіла став біля свого шатра, з трикутним голубим прапорцем, що сяяв і тріпотів у відблисках вогнища, й дивився на той бік річки.

Битва почалася на зорі і велася цілий видний день, і лишень смерком, коли вже вона закінчувалася в улоговинах міжріччя, мокляках, русичі почули себе переможцями. Римляни, зазнавши величезних утрат, окремими купками утікали до верху гори у табір. Ще цілу ніч гомонів шум битви, але вже в окремих сутичках, — Гатило-ва кіннота добивала Єцієвих піхотинців.

Сонце сходило, коли Єцій, вишикувавши свої останки легіонерів, йдучи разом з Літорієм, сказав: «Літорію, готов гінців до Риму».

Аттіла повів своїх воїнів спершу на захід, відтак, переправившись через Рейн, круто повернув на південь. Йдучи долиною Рейну між містами Вогезом та Чорногорою, попрямував до головного перевалу через Альпи. Здолавши високий перевал, вони лавиною посунули вниз, де могутнім ударом здобули головну твердиню Північної Італії, міцно укріплене місто Медіоланум. Перед Аттілою був вільний шлях на Рим.

П'ятого дня по взятті Медіоланума, коли все руське воїнство чекало, куди махне мечем їх улюблений князь, до шатра вождя прибули римські послы.

Посол володаря світу, римського імператора, сидів на прохолодній кам'яній лаві і думав тяжку думу. Він знав, що на нього тепер уповають у Римі, як на святого Петра. Завтрашній день може стати першим днем великого суду і останнім днем Риму. І всі історики напишуть відверто і безжально, що він, посол імператора Риму, намісник святого Петра, пастир християнської церкви, Папа Римський Лев, не зміг запобігти тому лиху...

Нарешті третього дня Аттіла прийняв послів Риму у своєму шатрі. Вислухавши звичні для посольства вітання, князь запитав:

— Хто ж несе мені ті слова від імператора?

— Намісник святого Петра, зверхник усієї церкви християнської Папа Римський Леонус Примус, твоя світлосте, — тихо відрекомендувався посол і низько, до самої землі вклонився Гатилові.

— Що се за жона є серед вас, котру я бачив тоді першого дня?

— То Юста-Грата-Гонорія, сестра імператора Риму, — відповів посол.

Після, на помах руки папи Лева, слуги почали складати дарунки перед шатром князя. І коли складання дарів було закінчено, Лев I сказав:

— Імператор римський твій брат Валентинян III-ій посилає ці дари на знак своєї дружби і любові до великого цісаря Гунського Аттіли, що мовиться — Флагеллум Деї.

— Скажи, после, чи не тому шле мені дари твій господар такі щедрі, щоб відвернути мене від Риму?

Папа Лев Перший промовчав.

— Мовчиш? Поглянь! — і він широким рухом руки обвів рівнину Ломбардську. — Чи бачиш оте численне військо, котре чекає, коли моя рука покаже їм напрям на Рим?

Папа мовчки поклонився.

— Тепер поглянь туди! — Гатило вказав рукою на південь.

Лев повернувся у ту сторону і здивовано звів брови.

— Що бачиш там, високий после?

— Нічого не виджу, цісарю.

— Я також не бачу нічого, крім вільного шляху, що веде прямо до Риму. І ніхто не спинить мене. Рим лежить біля моїх ніг, і якщо сорок років тому готи вже здобували ваш Рим, то я здобуду його й поготів! Так перекажи імператорові.

Посол мовчав, розсіяно глипаючи очищами, Гатило же зустрівся із страдальницьким поглядом Гонорії. Повіки у неї сіпалися, напіввідкриті уста тремтіли, наче вона збиралася щось йому сказати. Богдан рішуче встав і попрямував до свого шатра. Незабаром у шатро увійшов слуга:

— Князю, там у наметі на тебе чекає красуня Гонорія.

— Яку справу маєш до мене? — увійшовши у шатро, спитав князь.

Вона встала та підійшла до Гатила впритул.

— Візьми мене за жінку! — проговорила лагідно.

Князь відповів їй словами давно прочитаної грецької книги, яка називалася Святим Письмом. Там описувалося, як Мордохей, щоб урятувати юдейське плем'я від заглади, віддав свою сестру Есфір у наложниці Артаксерка.

— Есфір стала жінкою цисаря Артаксерка, щоб врятувати Мордохея та його юдейське плем'я!

Юста стрепенулася, а князь додав:

— Навіщо віддаєш себе в жертву? Гатило повертає свій меч у другу сторону. Хіба не відаєш того?

— Чого?.. — запитала вона.

— Я не піду на твій Рим, діво. Марно ти прийшла до мене. Гатилі така жертва не потрібна.

Дуже довго як історики, так і військовики ламали собі голови: «Чому він повернув на Схід?..»

В літо 454, місяця липня помер Великий князь Київський «Бич Божий» — Богдан Гатило-Аттїла у четверту шлюбну ніч, а молода його жона Ільдіна (грекиня) стала незайманою вдовою.

Несподівана смерть Аттїли шокувала всю Європу, а особливо Римську імперію, навіть і Східну з осередком у Константинополі. Вельможні тих половинок імперії чекали того дня і навіть декілька разів пробували прискорити його, але Гатило, будучи «Бичем Божим», мав щастя від Всевишнього, тож усі спроби сусідів про його смерть не мали успіху.

Рим святкував кончину свого ворога немов велику перемогу, хоча вони вважали перемогою відхід Гатилових полків; правда, той відхід був несподіваний, але тільки завдяки цьому Рим залишився незруйнованим...

Якось перед весіллям все Гатилове оточення, як військове, так і громадське, зібравшись у княжій гостинній, столи якої були заставлені багатю і вишуканою їжею та дорогими напоями, запитало князя:

— Княже, скажи нам правду.

— Яку? — сміючись весело, запитав Богдан.

— Скажи, чому ти залишив Рим?

Князь, тримаючи келих з вином у правиці, поставив його на стіл і, вже зосереджений, суворо мовив:

— Щоби наша держава, яка розміщена від Волги по Рейн, могла бути цілою, їй потрібний сильний ворог. І таким ворогом міг бути тільки Рим, інакше ніщо інше не могло б утримувати нас разом без суперечок і чвар, підпорядковуючись одному князеві у Києві.

Сьогодні можемо сказати, що тоді помер не тільки князь-воїн, але й князь-дипломат.

Історія не залишила нам відомостей про часи після Гатила, відомо тільки, що готи і візеготи відокремилися від Київської імперії та стали залежні від Риму.

ЧИ БУВ КИЙ КНЯЗЕМ КИЇВСЬКИМ?

Давньоруські літописці не мали сумніву в історичній реальності особи Кия. Навіть автор «Повісті временних літ» Нестор не тільки відповів на це питання, але й трохи залутав його. Хоч є у нього докази, прості, але неспростовні: «Якщо він був перевізником, то не ходив би походом на Царгород». Це твердження таки засвідчує, що Кий був князем. Далі у «Повісті...» мовиться, що на зворотному шляху із Візантії, з метою закріпитися, побудував на Дунаї містечко Київець, де залишив залогу своїх воїнів, а сам повернувся до столиці, де згодом помер. Нестор невпевнено говорить про час, коли жив Кий, тому відомості про Кия і заснування ним столиці залишилися в історії нашої, як неозначені в часі. Але якщо розглянути систему чіткої хронологічної послідовності, в котрій описано історичні події у вірменських джерелах, в яких знаходяться записи київської легенди, а відомості тих записів належать не пізніше VIII ст., це полегшує визначити приблизно час життя Кия і його князювання. В пошуках додаткових тверджень українським археологам вдалося виявити історичні пам'ятки V–VIII ст. на терені сучасного Києва на Старокиївській горі, де, зокрема, знайшли візантійські гроші, виготовлені в часи Анастасія I та Юстиніана I. Таким чином, можна визначити час дій князя Кия — перша половина VI ст.*

Дуже дивним і цікавим є спосіб багатьох народів народжувати, творити легенди про виникнення їх державності або столиць, по-справжньому подаючи ними започаткування існування свого народу.

* Іст. Укр-ни. Т. I. Вид-во АН УРСР, Київ, 1953 р.

Якщо давні римляни склали собі легенду про «Вовчицю і Ро-мула», а поляки взяли майже подібну, як українська, легенду про трьох братів — Леха, Чеха і Руса, то українці додали до трьох братів — «Кия», «Щека» і «Хорива», ще сестру «Либідь». І так робили й інші народи, складаючи собі для втіхи різні можливі легенди. Вони їм вірили і будували свою історію на основі тих «казок». Це прекрасно в'язалося з їх побутом, розвитком і життям поколінь, бо хто не мав таких «початків», вважався народом неісторичним. Бо як можна назвати на́рид, котрий не має своєї національної міфології, своїх казок та байок, а ще коли розмовляє-спілкується чужинцевою мовою?

Як свідчать історичні записи не тільки наших літописців, але й наших сусідів: Візантії, Римської імперії чи країн Балтійського регіону, після смерті Гатили порожнечі в Центральній і Східній Європі не сталося. Імперія Аттіли, втративши трохи західних земель, продовжувала своє існування. Розвивалася культура, економіка, будівництво міст та шляхів сполучення.

Династія Кия продовжувалася ще протягом трьох віків, і останніми її спадкоємцями були Аскольд та Дир, і закінчилася не раніше 882 року.

У своїх історичних записах арабський мандрівник Абу Хамід аль-Гарнаті, котрий двічі відвідав засноване на Дніпрі місто, майбутню столицю великої і багатой держави, пише таке:

«Коли я прибув у їх країну (слов'ян), то побачив, що це величезна держава, багата медом і пшеницею, ячменем та великими яблуками, яким ціни немає. Життя у них веселе й заможне». Дуже шкода, що такий спостережливий мандрівник не залишив нам опису міста Києва. Видно, його більше цікавила торгівля, релігія, звичай і менше — архітектура й мистецтво.

Літописні джерела переконливо свідчать, що Київ заснували слов'яни-русини і їх попередники. В результаті аналізу літописних даних і візантійських джерел академік Б. О. Рибаків зробив висновок, що діяльність Кия і його похід на Царгород належить до першої половини VI ст., епохи Візантійського імператора Юстиніана I (527–565 роки).

Вирішальними у визначенні віку Києва є археологічні матеріали київської експедиції Інституту археології Академії наук

України. Встановлено, що на території сучасного міста є старожитності русинів не тільки V–VII століть, а й більш ранні, що належать до часу рубежу нашої ери.

В ту далеку епоху існував великий конгломерат племен, спільність культури яких простежується від Дунаю на заході і Великої Китайської стіни на сході. Упадають в око їх різноманітні предмети кінського спорядження, залізні короткі мечі, тригранні наконечники стріл та прикраси, знайдені на величезній території між сороковою і п'ятдесятою паралелями, що розкинулась більш як на сім тисяч кілометрів. Цей широкий коридор між сходом і заходом, який діяв у середині тисячоліття до нашої ери, підготував знаменитий «шовковий» шлях, який існував до XVI ст. н. е., і місто Київ було на його напрямі.

Стародавній Київ вражав сучасників своїми розмірами. Західноєвропейський хроніст мерзебурзький єпископ Тітмар на початку XI ст. налічує у Києві понад 400 церков, 9 торгових базарів. Тодішнє місто займало площу близько 380 га, на якій могло жити до 45 тисяч населення. На той час у Лондоні мешкало всього 20 тисяч англосаксів, тому не дивно, що Київ західні хроніки порівнювали із Константинополем.

РІК БОЖИЙ 988-Й

*«Я справжня виноградна лоза, а Отець Мій виноградар.
Всяку гілку в Мені, що плоду не приносить, Він відсікає...
Хто не буде в Мені, той буде відкинутий геть,
як гілка і засохне» (Ін. 15:1-Б).*

Одною із найбільш популярних, як рівно ж розповсюджених релігій є релігія, котра вірує в Правдивого Бога — Ісуса Христа. На християнстві заснована і Єдина Свята Соборна Апостольська Православна Церква, якій дав початок в 51 році н. е. Апостольський Собор.

В тяжких муках своїх проповідників і вірних вона родилася та повсякчас розширювалася, розвивалася, немов гігантське Дерево Правди і Спасіння.

Від Нікейського I-го собору 325 року до II-го Царгородського 381 року, до III-го Ефеського 431. Від IV-го Халкідонського 451 року

до V-го Царгородського 553 року, до VI-го Царгородського 680 року і далі — від VII-го Нікейського 787 року до сьогоднішнього дня, не маючи меж ні упину, віра у Христа крокує по Вселенському просторі планети Земля.

Історія людства, як наука і пам'ятка минулих літ, не знає і не має прикладу Хрещення народу, подібно до того, що сталося влітку 988 р. на Русі-Україні. Величава всесвітня подія літа 988 року, яка відбулася у водах українського Йордану — Дніпрі, була вселюдською русинською дією — Хрещенням.

Тисячі народу, увійшовши до колін у воду Дніпра, схрестивши руки на грудях, шептали навчену молитву «Отче наш», терпляче чекали. Воїни шеренгами, з піднятими списками, стояли в почесному чині.

Князь Володимир Великий стояв на кручі дніпровській, тримаючи величний хрест, оточений священнослужителями та придворними і воєначальниками, ніби чекав на той момент, коли змахне тим християнським символом, охрещуючи води Дніпра, а в ньому людей своїх.

«Господи Боже! Прийми хрещення людей Твоїх, во ім'я Отця і Сина, і Святого Духа! Амінь», — пробасив потужний голос єпископа, а князь тричі змахнув важким хрестом і, устроївши його на березі Дніпра, сказав: «Сталося!»

Про подію, що відбулася тисячоліття тому на Дніпрі по волі князя Володимира і що прийшла вона до нас з Візантії, маємо знати всі. І що була всесвітня церква єдиною ще 66 років і лиш у 1054 році роздвоїлася.

У ті роки, коли Україна була розшматована і перебувала під потрійним ігом: монгольським, литовським і польським, а ще царгородське духовне керівництво Православної церкви було придалене турками, наша церква підупала настільки, що, як писав автор Палінодії А. Копистенський: «Було важко встановити, де більше бував просвітер — у корчмі чи церкві?»

Захистити сю церкву не міг ніхто, і вихід був тільки один — підданство Української православної церкви Риму. Дуже вдало се зробили ієрархи Терлецький, Рогоза і Потій, котрі дипломатично, перехитривши папський костел, підписали угоду, яка зберегла нашої церкві всі привілеї і канони, запроваджені ще у 988 році.

ДАВНЬОРУСЬКА ДЕРЖАВА ІХ–ХІV СТ.

У Київському літописі 1187 року вперше було вжито назву тої держави — Україна. Повідомляючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича, літописець говорить: «І плакалося по нем, Володимира Глібовича, вся Переяславци... о нем же Україна многу постопна». Під 1189 рік той самий Київський літопис називає Україною низов'я Галицької землі по Дністру. В ХІІІ ст. Галицько-Волинський літопис називає цим іменем суміжну з Польщею територію Галицько-Волинського князівства на Західному Бугу.

З'явившись на сторінках літописів ХІІ–ХІІІ століть для означення частини південно-західних земель, назва «Україна» в наступні часи, у зв'язку з формуванням української нації, набуває нового історичного значення. Ставши власною назвою Середнього Придніпров'я, ім'я «Україна» одночасно із посиленням провідного значення цієї території в політичному житті українського народу, в його боротьбі за незалежність, поширилося на всі землі, де формувалася українська нація, і стало її етнічним іменем.

Будучи народним щодо походження свого, ім'я «Україна» закріпилося насамперед у свідомості народу та відбилася у його історичних піснях і думках, зокрема в популярній пісні про Байду Вишневецького.

*Ой ти, Байдо, та славнесенький!
Будь мені лицар та вірнесенький,
Возьми в мене царівночку,
Будеш паном на всю Вкраїночку.*

Московські історики, як і деякі інші, всупереч історичним фактам, перекручували й заперечували самотутні риси української нації, намагаючись довести, що українці, як і білоруси, не є окремишніми націями, а тільки частинами московського народу. Цим самим заперечували їх право на національний розвиток, виправдовуючи реакційну політику царизму і більшовизму.

Українські історики (В. Антонович, М. Грушевський та інші) твердять, що російський і український народи своїм походженням, характером, історією, культурою докорінно відмінні, а мовознавець С. Смаль-Стоцький доводив, що навіть у мовному плані ті народи не є спорідненими.

Протягом ІХ–ХІІ століть у Київській Русі основним джерелом

літератури була дописемна творчість, а не переклади із творів візантійських або інших джерел. Усна поезія українського народу була родоначальницею книжної літератури, а писемність мала різноманітне застосування у дипломатії, торгівлі, ремеслі.

Значне місце в давньоруській літературі посідали твори церковно-богословського характеру. Серед церковних письменників на перше місце слід поставити київського митрополита Іларіона (XI ст.). В єдиному, що дійшов до нас, його патріотичному творі «Слово о законі і благодаті» Іларіон із гордістю писав про Русь: «Не вхуде бо не в поганій і не невідомій землі владичествовавши, но в Руській, а же відомо і слішано єсть всім кінцям землі».

Давньоруське літописання виникло в XI ст. у Києві в Печерському монастирі, який був центром літописання. На початку XII ст. монах цього монастиря Нестор, людина того часу широкоосвічена й начитана, перевидав працю своїх попередників і дав цій книзі назву: «Повість временних літ».

* * *

Смерть Ярослава Мудрого принесла роздробленість країни, а ще смуту і міжусобицю поміж численними князівствами, очолюваними синами Ярослава, що супроводжувалося запеклою боротьбою за столичне місто Київ.

У результаті всі торгові шляхи перемістилися на південь, що призвело до економічного занепаду. На додаток в 1169 році Київ узяло та пограбувало суздальське військо на чолі з Андрієм Боголюбським, потомком Довгорукого, вихідця із Києва. Поріднившись із монголо-татарськими племенами Московії, відступники стали на шлях завоювання київського престолу і, зазнавши невдачі, зруйнували столицю Київської Русі. Вдруге у 1203 році половці довершили знищення Києва.

В той час на південно-західних українських землях політичну й історичну долю держави почало вершити Галицько-Волинське князівство. Центральна частина Галицької держави була розташована на північно-східних схилах Карпат, доходячи на півдні до Чорного моря і Дунаю, займаючи все низов'я Дністра, Пруту, Серету. Головними містами того часу, на тій території, були: Галич, Перемишль, Звенигород і Тереховля.

Волинська держава розмістилася у верхів'ях і середньої течії річок: Західного Бугу, Стиру, Горині й Случі та у верхів'ях Прип'яті. Головними містами Волині був Володимир, Луцьк, Берестя, Дорогочин і Белз.

За час князювання Ярослав Осмомисла (1152–1187 рр.), сина Володимира, Галицьке князівство стало одним з наймогутніших на руських західних землях.

Зростання економічних зв'язків між Галицьким і Волинським князівствами та необхідність спільної боротьби проти агресії угорців і поляків створили передумови для об'єднання обох князівств у єдину Галицько-Волинську державу. Після смерті Осмомисла в 1199 р. волинський князь Роман Мстиславович заволодів Галичем і об'єднав обі землі в одну велику державу.

Смерть князя Романа 1205 року призвела до сорокалітньої війни між Галицько-Волинською державою та угорським і польським королівствами. І нарешті у 1238 р. Данило Галицький при підтримці народу, здобувши Галич і Київ, відновив державу.

Перемога над новим ворогом, що загрожував з півночі, яку здобув князь Данило, розбивши німецьке військо т. зв. «псів-рицарів» у Дорогочині, ненадовго дала спокій. Вже з кінцем 30-х років XIII ст. над державою нависла загроза польського і литовського втручання, як також загроза зі сходу — монголо-татарське нашествя.

У першій половині XIII ст. на роздроблену і ослаблену Україну ринули зі сходу монголи. Чингісхан, об'єднавши дикі племена монголів і татар, захопивши північний Китай, рушив на південну частину сибірських просторів і Середню Азію. Зупинити того руху не змогла ні Хорезмська держава, ні північний Іран. Рухаючись на захід, вони захопили Кавказ і вийшли на Чорноморські степи.

Вигравши битву у червні 1223 року на річці Калці, Чингісхан повернув свої полчища на схід, у Середню Азію. Вдруге, в 1236 році, монголи появилися вже під проводом хана Батия, внука Чингіса, на теренах Поволжя, де захопили Камську Болгарію, Московське царство, а вже весною 1238 року повернули з-під Новгорода на південь.

В грудневі дні 1240 року Батий обложив Київ. Столиця України стала жертвою дикої орди, а після був взятий Вишгород, Волинь та Галицька земля. Оминувши Кременець, якого здобути не змогли,

орда подалася на Галич. Героїчна оборона українських містечок та сіл значно ослабила полчища орди і стримала їх рух на захід.

Не маючи вже сил продовжувати похід на Карпати, в 1242 році Батий повернув на схід, де заснував своє царство — Золоту Орду із столицею Сараєм у низов'ї Волги.

Смерть Данила Галицького 1264 року значно погіршила становище Галицького князівства, проте ще довго воно залишалося силою у Східній Європі.

Поступове зміцнення литовського князівства додало відваги рушити на південь та захопити частину українських земель. А вже у 1362 р., об'єднавшись із поляками, захопили всі землі Русі аж по Дніпро, одночасно відтиснувши монголів на схід. Відійшовши від українських земель, монголи захопили всю Московію і панували там 400 років.

Для України настали найважчі часи у її історичному існуванні. Польська влада закріпачила українське селянство, одночасно проводячи жорстоку політику стосовно руської інтелігенції та священства, примушуючи до польонізації.

Утиски польської влади в політичному, з одночасними утисками жидів в соціальному житті, призвели до перших антипольських повстань як на Поділлі, так і в Галичині. Ці повстання спершу мали характер відплатних дій на гноблення польських феодалів та жидівських лихварів.

ЗАПОРІЗЬКА СІЧ

З посиленням кріпосного і національно-релігійного гніту у другій половині XVI ст. міські та сільські жителі Волині, Поділля, Полісся і Галичини масово переселялися у незаселену Брацлавщину та Придніпров'я.

Із прибуттям у ті краї вихідців із заходу у східних районах почали відроджуватися міста та станиці, як Полтава, Переяслав, Лубни, Пирятин, а ще виникали нові міста — Чигирин, Яготин, Лохвиця.

Приплив утікачів в райони Придніпров'я та Побужжя сприяв зростанню козацтва. Близько середини XVI ст. на Дніпрі почали виникати військові оборонні укріплення, які охороняли люд від нападів татар. Першим таким «замком» був Хортицький, збудований

козаками у низов'ях Дніпра під керівництвом князя Дмитра Вишневецького (Байди) в 50-х роках XVI ст.

Використовуючи вигідні природні умови, як дніпровські острови, плавні з їх густими заростями, козацтво створило цілий ряд оборонних укріплень, котрі в часі були названі Запорізька Січ.

Із цих твердинь наприкінці 1580-х років організовувалися козацькі походи на Крим, Очаків, Білгород, а згодом козацькі чайки допливали й до інших чорноморських міст — ринків торгівлі рабами.

Такі походи мали відплатний характер, але й визволяли захоплених у полон українських людей.

Свого часу французький інженер Боплан, будуючи твердиню на Дніпрі, Кодак, у своїх спогадах описав характеристичні дані цього війська: «Вони дуже дотепні, розумні, із благородною осанкою, вимогливі до себе, щедрі, не жадібні до багатства і надзвичайно цінують свободу. Досконало володіють зброєю, яка складається з шаблі, ножа, пістоля, рушниці і, рідко, лука. В бою хоробрі, мужні, з презирством до смерті».

Козацтво відзначалося суворою дисципліною, а в походах влада старшин була необмеженою. Найважчим злочином для козака була зрада Батьківщині.

Літературний образ Тараса Бульби, створений М. Гоголем, глибоко правдиво відображає відданість козацтва своїй Батьківщині та його безмежну ненависть до її ворогів.

Гартуючись у походах і битвах, будучи завжди готовими відбивати напади, козацтво під кінець XVI ст. створило струнку військовою організацію, на чолі якої стояв гетьман.

Основною одиницею цього війська був полк, який ділився на сотні, а ті — не десятки (рої). Військово-адміністративним органом був «кіш», який, по суті, виконував роль місцевого самоврядування з адміністративною і судовою владою на всій його території.

Скоро після свого виникнення Козацька держава почала відігравати значну роль у міжнародних відносинах, особливо у політичному житті Південно-Східної Європи і Криму, одночасно поширюючи свій вплив на всю Україну.

На поневоленій поляками території України часто спалахували селянські повстання. Так в 1594 році вибухнуло повстання селян і

реєстрових козаків на чолі з Григорієм Лободою, згодом до цього повстанського руху приєднався зі своїми полками реєстрових козаків полковник Северин Наливайко. Очоливши повстанський рух, С. Наливайко виконує декілька вдалих походів проти татар, які із території Молдовії чинили розбійницькі набіги на Поділля.

Розгромивши татар у Молдовії, Наливайко повертає своє повстанське військо на Волинь. Розправившись з польськими магнатами на Волині, він подається в Білорусь, де займає ряд міст: Слущк, Бобруйськ, Могильов. Навесні 1596 р. майже всю Правобережну Україну охопило полум'я селянського повстання.

У другому десятиріччі XVII ст. на чолі козацтва стає Петро Конашевич-Сагайдачний, виходець із Галичини. Будучи добре освіченим, мав також велику повагу у козацтва, як хоробра людина. Під його проводом у 1614 р. близько 2 тисячі козаків, перепливши на сорока «чайках» морський простір, здобули місто Синоп і спалили весь флот турків. А вже 1615 року вирушили у морський похід на Константинополь; здобувши, спалили великі гавані Мізевни і Архіокі. Переслідувані імперським флотом, прийняли бій і розбили всю ворожу армаду у водах Чорного моря. А ще через рік козацькі війська захопили головний кримський невільничий ринок у Кафі. Цю фортецю вони взяли штурмом і знищили весь турецький гарнізон в кількості 14 тисяч вояків.

Запорізька Січ, зміцнівши як військово, так і чисельно, стала опорою і охороною українського народу, заодно стала тим бар'єром, де зупинилася католицька церква. Будучи у Києві, Сагайдачний створив союз-братство, до котрого гетьман записався разом із своїм військом.

Згідно із рішенням козацької Ради та проханням українського духовенства Сагайдачний із 40-тисячним козацьким військом приїхав на просьбу польського короля допомогти у бою під Хотином, де був поранений отруйною стрілою; після тривалої хвороби помер у 1622 році.

У Європі цей вирішальний бій, де турки зазнали нищівної поразки, став знаком програшу Турецької імперії в цілому.

Політичний та культурний розвиток у першій половині XVII ст., як і в попередньому часі, переживав не кращі часи. Територія України була розчленована поміж Польщею, Угорщиною та Туреч-

чиною. Значна частина земель — південне Придніпров'я, Брацлавщина і Поділля — зазнавала безперервних спустошливих татарських набігів, що руйнували господарство країни, винищуючи населення.

Проте український феномен не зламався і при товарно-грошових відносинах роз'єднаних частин сприяв встановленню ширших і міцніших зв'язків між окремими регіонами української території, тим самим спонукав подолання економічного роз'єднання, що мало надзвичайно важливе значення для розвитку рідної мови та формування нації.

Розвиток української мови в другій половині XVII ст. — першій половині XVIII ст. став могутнім фактором консолідації української нації і посилення опору зовнішнім ворогам, які намагалися де-націоналізувати її.

Провідна роль у розвитку української культури і науки належала містам, в котрих створювалися, на подобу створених Сагайдачним, церковні братства. Вони взяли у свої руки справу навчання й освіти, друкування книг, грукуючи навколо себе прогресивні сили інтелігенції, що вийшла переважно із духовенства та шляхти.

На початку тридцятих років XVII ст. дві парафіяльні школи Києво-Печерського монастиря і братська школа, об'єднавшись в одну, організували навчальний заклад, який незабаром отримав назву «Києво-Могилянська колегія»; названо в честь Петра Могили.

ХМЕЛЬНИЧЧИНА

Визвольна війна українського народу проти поляків почалася весною 1648 року. На чолі повсталих став Богдан Хмельницький, котрий народився у шляхетській сім'ї козацького старшини, на хуторі Суботів біля Чигирини. Маючи достатню освіту та військову школу, служив у козацьких військах, навіть брав участь у Хотинській битві. Потрапивши у полон до турків під Цецорою, пробув у ньому більше двох років. За час перебування у полоні прискіпливо вивчав турецьку мову, як і військову справу. Повернувшись на Україну, служив у реєстровому козацтві, а вже у 1637 році зайняв посаду писаря реєстрового війська. В час тої служби наполегливо вивчає політичну обстановку у Польщі, її зовнішню політику та військову силу поляків.

Після придушення поляками в 1630 році повстання Хмельницький зримо переконується в тому, що знищення польського гніту на батьківщині можливе тільки шляхом збройної боротьби всього українського народу.

За участь в одному із повстань Хмельницького заарештувала польська жандармерія, і лише з допомогою численних друзів йому вдалося здійснити втечу. Наприкінці 1647 року з групою однодумців вирушає на низов'я Дніпра, де й підносить прапор повстання во ім'я визволення України.

Процес будівництва Української держави в першому періоді революції (1648–1657) років відбувався в дуже несприятливій ситуації, в умовах безперестанної боротьби з агресією Польщі. Із історичних джерел відомо, що Хмельницький разом із формуванням національного війська, спираючись на традиції козацького розвідувального мистецтва, першорядного значення надавав організації розвідувальної служби. Внаслідок чого продовж 1647–1649 років визначено її структуру, мету, напрямки, методи й засоби діяльності, які в подальшому удосконалювалися. Визначивши і організувавши певну групу осіб, вибраних із козацької старшини, котрі мали займатися організацією розвідки, Хмельницький будує елемент службової ієрархії, на вершині якої перебуває сам. Одною із перших груп, яка мала займатися важливою, таємною справою, керував полковник козацького війська Півторакожух. У наступних роках таємною службою козацького війська займалися: полковник М. Тарасенко, полковник І. Кочинський.

З осені 1651 року до літа 1653 року під проводом тих двох полковників було проведено грандіозну за масштабами (унікальну в тодішній Європі) операцію втілення близько двох тисяч розвідників на території Польщі для збирання інформації, проведення диверсійних актів. Їх діяльність у такому разі не була стихійною, а спрямовувалася на місцях резидентами.

Загальною мережею розвідки керував сам гетьман, хоч не виключено, що в складі Генеральної канцелярії працювали люди, причетні до розвідки.

Ще у 1648 році влітку Хмельницький затвердив Статут, який визначав права й обов'язки рядових вояків і старшин. Причому полковники і сотники повинні були займатися питаннями, які тор-

калися розвідки і контррозвідки. Першу згадку про існування цього важливого державного документа подає гетьманський універсал від 12 липня 1648 р. Про те, що статті цього військового Статуту діяли і в наступні роки, свідчить гетьманський наказ білоцерківському полковникові від 2 серпня 1650 р.

Створена гетьманом українська розвідка використовувала різні методи і засоби діяльності. Вражає масштабність і глибина агентурного проникнення. Адже вдавалося впровадити розвідників не лише до офіцерського корпусу війська польського, окремих політичних діячів, ба — навіть у покої короля.

Не можна замовчувати, що й ворог неодноразово намагався організувати змови проти Хмельницького, щоб усунути його від влади чи навіть убити. В липні 1649 р. українська контррозвідка виявила польського агента Я. Сморовського, а в 1651 р. спіймала агента Могильницького, розкрито зраду полковника Федоровича (листопад 1653 року). У липні 1657 року було розкрито змову отруєння гетьмана і його декількох старшин групою прониклих у ряди козацького війська агентів польської жандармерії.

Сімейна трагедія гетьмана, яка сталася на початку 1650 року, трапилась не без участі польської спецслужби. На жаль, в історичній, а також художній літературі з «легкої» руки М. Костомарова набрала поширення романтична версія її причин, а саме подружньої невірності Матрони. Звичайно, такі відомості з успіхом поширювалися у польських кругах на початку червня 1650 року, тобто відразу ж після надходження до українського табору першої звістки про страту Матрони. Однак децю пізніше польська сторона поширила іншу інформацію: «Хмельницький наказав покарати свою жінку за те, що було виявлено (перехоплено) листи шляхтича Чаплінського до Матрони, в яких писалося, щоб вона заховала всі свої скарби, а мужа отруїла». Все можливо, зокрема й те, що Матрона, свідомо чи ні, стала жертвою справи польської агентури організувати вбивство гетьмана.

Після розгрому польської армії під Пилявцями Хмельницький скликав військову Раду за участю широкого представництва. На Раді стояло одне питання — продовження війни чи припинення її. Рада ухвалила одне рішення — продовження війни до кінцевої перемоги, гетьман дав наказ наступати на Львів.

Галичина гідно зустріла українські війська, виставивши для допомоги більше як 15-тисячне військо під командуванням Семена Височана. 20 вересня 1648 р. козацькі збройні сили підійшли до старовинного Львова, залога якого вчинила опір, але її зусилля послабили міські повстанці, допомагаючи у взятті міста. Наступним маневром військ Хмельницький обложив Замостя — останню твердиню на шляху до Варшави.

Стояла мокра і холодна осінь, військо гетьмана було виснажене до краю, хоча й обложені були ще у гіршому стані. Вони не мали надії на допомогу. Польща опинилася без війська. Саме тоді король Польщі Ян Казимир попросив перемир'я, і гетьман погодився. Перша стратегічна помилка гетьмана.

В кінці грудня 1648 року Хмельницького урочисто зустрічав Київ. Цілу зиму 1648–49 років гетьман вів активну дипломатичну діяльність, яка спрямовувалась на трьох сусідів України: Туреччину, Польщу та Московію, котра дедалі більше зацікавлювалася українськими справами.

В той час не дрімав польський король. В Європі закінчилася 30-річна війна (1618–1648 роки), і тисячі німецьких, швейцарських та інших ландскнехтів шукали військової роботи. Ян Казимир найняв декілька десятків тисяч тих майстрів війни, даруючи (таємно) їм західні польські землі, та привів цих найманців у Галичину.

Війна дісталася продовження. Поляки не вперше і не востаннє ламали договори та угоди. Але гетьман швидким маневром зустрів нападників та завдав нищівного удару, від котрого вони заховалися у Збараській фортеці. Узнявши Збараж в облогу, гетьман тим часом своїми основними силами під Зборовом повторив свій успіх. Він оточив польські головні сили при переправі через Стрипу, знищивши більшу частину тих найманців.

І Ян Казимир вдруге просить миру! Восьмого серпня 1649 року була укладена Зборівська угода із поверженим, розбитим ворогом. Друга стратегічна помилка Хмельницького!

Третя стратегічна помилка відбулася у Переяславі зимою 1654 року, коли Україна дістала ще одного ворога. Ворога, який назвав себе братом і в той час увігнав ножа у спину старшому, за історичними мірками, брату.

Смерть 1657 року обірвала життя Хмельницького, не давши

закінчити йому розпочату справу. Це взявся зробити Іван Виговський, який зрозумів, що москвини задушуть нас своєю азійською кровожерною політикою.

8 липня 1659 року вперше українське військо використало зброю і розбило армію москвинів під Конотопом. Царський генерал Ромодановський відступає з поспіхом під Москву, і лиш необдуманий крок запорізького гетьмана Івана Сірка губить так добре почату справу — визволення із московського ярма.

16 березня 1664 р. на догоду московському царю поляки розстріляли Виговського. Згодом за це (30 січня 1667 року під Смоленськом в селі Андрусові) дістали угоду, якою Україну було роздерто надвоє. Андрусівська зрадлива угода викликала велике невдоволення по всій Україні, її одвічна мрія —возз'єднання всіх земель — на довгі роки була «похована».

На роздертих двох половинах України запровадили кріпосне право та панщину. Вільними залишалися тільки січовики на Запоріжжі. Феодально-кріпосницький гніт у XVII–XVIII століттях викликав цілу низку повстань по обох боках Дніпра.

З початком Північної війни Московії проти шведів наказний гетьман Іван Мазепа рішуче почав підготовку збройного виступу проти московського наїзника. Зла поразка під Полтавою в 1709 році принесла ще більше лихо українському народові. Царське військо під проводом Меншикова за наказом царя-убивці вирізало все населення гетьманської столиці Батурина, а місто 10 листопада 1709 року було спалено.

ГАЙДАМАЧЧИНА

На утиски, як політичні, так і соціальні, в XVIII ст. українці відповіли цілим рядом народних повстань. Одне із таких спалахнуло в 1734 р. на Правобережжі і було придушене царськими псами, які увійшли на правий берег Дніпра задля польських політичних інтересів. А вже у 1750 р. повстанням була охоплена вся південна частина України. Повстанські війська захопили Умань, Вінницю, Чигирин, Фастів, згодом воно поширилось і на Слобожанщину. Але знову, спільними зусиллями москалів і ляхів, повстання було жорстоко придушене, але не подавлене...

Особливого національного гніту зазнавала Галичина і Волинь, однак сил для повстань там таки не вистачало. Проте на Великій Україні хвиля повстань щораз більше набирала в часі та потужності. Так в 1754 р. піднялася до боротьби Житомирщина, 1764 р. — Немирівщина і Умань, а вже у 1765 році Вінничина. Одне із найбільших повстань відбулося в 1768 році у травні місяці. Воно охопило всю південно-західну частину українського чорнозему. Ядром боротьби був Мотринський монастир у Холодному Яру. Очолював повстання Максим Залізняк, виходець із села Медведівки на Чигиринщині.

Внаслідок постійних воєн із повстанським рухом на Україні Польща значно втратила на своїй могутності, і це використали її колишні спільники по поборюванні України: Прусія, Австрія та Московія. Змовившись, вони вирішили розчленувати Польщу, розділивши поміж себе як метрополію, так і колонію.

АВСТРО-УГОРСЬКА ІМПЕРІЯ

Західноукраїнські землі, в результаті першого розбору Польщі, опинилися у новій імперії. Хоч імперія була новою, та вся адміністрація середнього і нижчого штибу залишилася старою, тобто польською. В Галичині правили поляки, на Буковині панували румуни, на Закарпатті — угорці, а на Волині й Великій Україні панувала московська мова.

Головний окупант — Австро-Угорщина — проводила політику онімечення, а ті другорядні теж робили свою справу. Так «спільни-ми» силами намагалися асимілювати українське населення, одночасно ліквідовуючи мову, культуру, звичаї, враз із тим штучно розривалися національні зв'язки із Придніпровською Україною, яка терпіла ті самі ж муки, тільки «а ля Азія».

В сорокових роках XIX ст. в Галичині разом із Буковиною та Закарпаттям проживало понад 5 млн осіб, тобто майже 45% від усього населення Австрії. З них українців було 2.3 млн, поляків 2.15 млн, решту становили жиди, які завжди були з окупантами.

Боротьба західноукраїнського населення проти колоніального ярма була однією з передумов революції, що називалася в імперії. Внаслідок революційної боротьби 17 квітня 1848 року ліквідували панщину, рівно ж — звільнили усіх політичних в'язнів.

З того часу в Західній Україні почалося поживавлення українсько-го національного руху, очолюваного інтелігенцією та духовенством. Ці революційні сили 2 травня 1848 р. організували Головну Руську Раду з окружними філіями, яка виступила перед австрійським урядом з програмою, що ставила національно-культурні цілі — викладання у школах рідною мовою, зрівняння українців у правах.

Восени 1848 р. у Львові вибухає повстання, котре придушили 2 листопада за допомоги австрійської артилерії. Як наслідок — було розпущено Руську Раду.

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ХІХ СТ.

У 1803 році російський царський уряд видав т. зв. «Попередні правила» про організацію шкіл. Вони встановлювали чотири типи шкіл: церковноприходські, повітові, губернські (гімназії) і університети. Зазвичай початкові школи були у жалюгідному стані тому, що для них не відпускалося жодних коштів. Середніх шкіл налічувалося одиниці. Навіть у великих містах України — Києві, Харкові, Одесі, Полтаві — існувало по одній такій школі. На Правобережжі в 1835 р. їх було всього 27 із 1700-ма учнями. Московщина всіляко обмежувала існування шкіл в Україні. В першій половині ХІХ ст. на Україні числилося всього 10 гімназій. Відкритий в 1834 р. Київський університет мав спочатку тільки два факультети — філософський та юридичний, і лише в 1840 році був заснований медичний. Першим ректором КУ був професор М. Максимович.

Значний крок вперед зробила українська література з появою І. Котляревського, Гулака-Артемовського, Квітки-Основ'яненка, М. Гоголя, Т. Шевченка.

На західноукраїнських землях революція 1848 року дала більші можливості для розвитку культури. Українська мова, на відміну від Східної України, стала ширше проникати в школу. В 30-х роках у Львові виник гурток під назвою «Руська трійця», яка під впливом «Енеїди» Котляревського випустила збірку українських народних пісень і «власних поетичних творів» — «Русалка Дністровая».

Україна очікувала повернення Т. Шевченка, якого звільнили в серпні 1857 р. На Заході, в Галичині, почав зростати революційний рух, у якому брав активну участь І. Франко, котрий відкрито боровся проти москвофілів, німецьких, польських і угорських окупантів.

ДВАДЦЯТЕ СТОРІЧЧЯ

Минали епохи, віддалялися віки, людство, розмножуючись, підкорювало все нові, іноді загадкові, суворі простори земної планети. Здавалося, що планета Земля є безмежною. Але...

На початку XX століття другого тисячоліття було опановано майже всі «клаптики» суші, як і морські простори нашої планети Земля. І було людства на ній десь близько двох мільярдів.

Останнє століття Другого тисячоліття — час бурхливого розвитку науки, техніки, культури, намічався прогрес цивілізації, і разом з тими позитивними ознаками розвитку людства, такими ж темпами, зростала жорстокість, жадова загарбництва, як і безбожництво. На Землі запанував «гріх».

... «Коли глянеш на Неї, невеличку ніжно-голубу кулю, із висоти Космосу, тоді перевтілюєшся, хочеш бути найблагороднішим, лагідним, люблячим і з тугою на серці споглядаєш»... Так приблизно висловився наш український астронавт Леонід Каденюк, побачивши нашу грішну Землю із Небесної далі.

Вже тоді, на порозі XX століття, вся територія землі була поділена поміж існуючими світовими потугами-імперіями: Британською, Австро-Угорською, Германською, Іспанською, Французькою та, на решті, Російською.

І коли вже ні ділити, ні освоювати було нічого, надійшла пора загарбування, яке ставало можливим тільки через війни.

Вже тоді, на порозі XX ст., по Європі снує марево соціалізму. Це марево породжує гасла, що милують слух: «Соціальна справедливість, рівність народів, братерство людей, що населяють як Європу, так і решту континентів».

Вони — соціал-демократи, соціалісти і, врешті-решт, будучі комуністи — викинули найсміливіші кличі: земля — селянам, фабрики й заводи робітникам, капіталізм — ворог людства тощо. На тій політичній ниві утворилося безліч партій і партійок, що сповідували різні ідеї, аж до найзаманливішої ідеї фікс — комунізму. Бо, як голосили тодішні носії тої ідеї, тільки при комуністичному способі життя, де все буде спільним, нарід стане щасливим.

Одним із перших, хто звернув увагу суспільства на цю політично облудну науку, був наш Каменяр — Іван Франко, який сказав: «Ще не довго ждати, а будемо мати (а може, вже маємо) формаль-

ну релігію, основу на догмах ненависті та класової боротьби». А німецький канцлер Бісмарк якось у розмові з Марксом зазначив: «Я не проти тої бісової науки, але експерименти з нею роби десь далеко від Німеччини».

Фанатичний зір комуністичного «мойсея» давно завважив на самому східному краю Європи ту «таємничу» країну, де можливо буде реалізувати цю утопічну ідею. Цьому посприяли російські соціал-демократи й інші політики лівого ухилу. І ні один із тих «будівників» нового життя не зміг поглянути за маску того монстра — соціалізму із «людським обличчям». Кінець-кінцем усі вони впали першою жертвою тої варварської людиноббивчої системи. Перші жертви «світової» соціалістичної революції в роках 1903–1907 були принесені у московській імперії. Вони, здавалося, дали поштовх до економічних реформ, але не принесли успіху ні реформаторам, ані суспільству, причиною стала Перша світова війна, що вибухнула у 1914 році.

Виникнувши через амбіційні погляди австро-угорської верхівки, через убивство австрійського намісника Фердинанда сербськими сепаратистами, переросла у світову катастрофу, забравши життя 12-ти мільйонів громадян Європи.

Три роки йшла бійня, винаходячи щораз все нові та потужніші засоби ведення війни, щоб вже у сімнадцятому перерости у революцію.

Більшовизм, який виник при трагічних обставинах на засіданні народних зборів у Петрограді, належно використав для власних цілей той псевдодемократичний рух і захопив владу, здійснивши переворот у лютому 1917 року.

«Більшовизм, якщо він ще живий, то про це подбали ті латентні міжнародні чинники, які за всяку ціну намагаються гальванізувати офіційну ідеологію Москви, як панівну ідеологію сучасності, як «нову добу», нову віру і передусім, як єдину контрідеологію націоналізму»*.

Марксистська теорія — навіть якщо вона чисто формальна — вражає браком морального і духовного складника. Трактуючи її, як добро для людини, він, автор тої теорії, в той же час замінює людину на істоту якогось перехідного спрощено-дарвіністичного поряд-

* Є. Маланюк. «До проблем більшовизму».

ку. У тій теорії всі закони зведено до мінімальних напівтваринних функцій. Ця теорія не тільки безбожна, вона нелюдська. Людина, як би тільки не твердила наука, все-таки є прообразом Божим, і не є роботом чи номером у концтаборах. У теорії марксизму велику роль відіграє московитський месіанізм. Якщо О. Блок, не випадково, привітав більшовицький переворот голосною блюзнірсько-месіанською поемою «Дванадцять», то Ф. Достоєвський уже через 24 роки після з'явлення комуністичного маніфесту пише свої «Біси». Головний герой «Бісів» ідеолог Шигальов виводить у розмові двох інших персонажів «Бісів» — Ставригіна і Верховенського: «Він загадав (Шигальов) якусь там «рівність». У ній всій шпигунство, де кожен член суспільства слідує один за одним і зобов'язаний доносити владі. Кожен належить всім і усі — кожному. Тільки раби мають бути рівні, а без деспотизму ще не було ані свободи, ані рівності».

Або ще: «... Ледей-ледей родина чи любов — вже бажання власності. Ми винищимо це бажання; ми пустимо пияцтво, наклепи, доноси; ми пустимо нечувану розпусту, а кожного генія ми згасимо ще немовлям. Ми пустимо пожежі, легенди. Розхит піде такий, якого світ не бачив»*.

Якщо у поемі «Дванадцять» О. Блок із захопленням тішиться тим «переворотом» і співає більшовикам хвалу, Федір Достоєвський же у той час ясно передбачував той «розхит», але його читали не ті, котрі втілювали ту теорію...

Прикінцеві роки ХІХ ст. та початкові ХХ-го виокреслювалися своєю зрілістю Самостійницької Думки, яка свідомо стала на психологічну варту традиційної самотності українського народу і, разом з тим, постаралася вирвати його з летаргічного сну.

З історичним виступом Миколи Міхновського (1900 р.) — Державна самостійність стала найвищим поступом визвольних змагань української нації як на Східних Українських Землях (СУЗ), так і на ЗУЗ.

Геополітичне Право на здобуття Незалежності ще раз було підтвержене у вісімнадцятому році Січнеvim Актом — Маніфестом на СУЗ та першолистопадовим Чином на ЗУЗ.

Перша світова винесла смертні вироки і російському су-

* Ф. Достоєвський. Біси. Кн. 2.

перімперіалізму і навіть австро-угорській монархії. Першому катом була Лютнева революція в 1917 році, а вже наприкінці жовтня 1918 року габсбурзька мілітарна сила була повержена на поміст.

Обоє: СУЗ і ЗУЗ, навіть об'єднавшись, борючись за своє існування ще цілих три або чотири роки, не витримали натиску двох фронтів — західного і східного. Згодом «усесильні» європейські мужі та азіатський дикий соціалізм поставили крапку над «І». Але Україна була ще живою, про що знаємо з історії ХХ століття...

ЛІДЕР

Зима 1909 року, як ніколи, була суворою і сніговою, особливо на Прикарпатті. Північні лісисті схили, які позаростали шпильковими лісами, сніг засипав мало не до віття. Кришталевий, морозний сніговий пух відблискував мерехтінням своїх льодових сніжинок.

Полуднем Нового року, першого січня, незважаючи на завірюху, яка зірвалася негадано, із Калуша, прикарпатського повітового міста, виїхало два санні фіякри, запряжені гарно вгодованими кінськими парами. Як не дивно, але саме туди, звідкіля прийшла та хуртовина, направлялися засніжені, галасуючі дзвониками, що прикрашали гарні шиї коней, два санні екіпажі. Вони вже минули Добровляни, Новицю і крутими, вузькими, засипаними слідами в'їжджали до села Старого Угринова. Ще мить — і перед подорожніми відчинилися дерев'яні ворота, які закривали вхід на подвір'я плебанії. Перед гостями стояв з непокритою головою господар сього подвір'я — отець Андрій.

Він радо вітав достойників, друзів з благополучним прибуттям, а першим, зійшовши зі саней, отця Андрія обняв пан Павло Глодзінський, другим був його друг достойник Ярослав Веселовський — посол від Галичини до віденського сейму.

Достойники, друзі отця Андрія так спішили, незважаючи на погоду, щоб привітати родину Бандерів із появою на світ (від дружини отця Мирослави Глодзінської) їх першого сина Степана.

Священик Андрій Бандера мав парафію із двох невеличких, бідненьких сіл: Угринів Старий та Бережниця, яка ділилася на дві різні за національністю, так і за вірою частини. Відніша частина села, яку звали «Ринок», належала селянам-українцям, а другу,

більшу, частину називали «Береги», її зайняли поляки-колоністи. Перші мали невеличку церквичку, збудовану силами української громади (стоїть вона й досі), другі збудували за державні кошти костел, який згорів під час Другої світової війни, а його вірні нарешті вибралися на землі «мацежисте».*

Хата, чи як звали — плебанія, родини Бандерів стояла на найвищому місці в кінці кам'яної дороги села Угринів Старий. Із тої височини вона ніби споглядала на ті два села — Бережницю, яка виднілася зліва у садах поруч річки десь за три кілометри від оселі священика, та Угринів, котрий був поруч, проте розкинутий по ярах на віддалі до 3 км.

Отець Андрій мав лагідну вдачу і був справжнім українським патріотом. Парафіяни любили його і поважали, але з огляду на свою невелику чисельність та бідність не могли фінансово забезпечити його сім'ї заможне життя. Тому сім'я Бандерів вела свою невеличку господарку, доповнюючи потреби для сім'ї, що розросталася.

«У жовтні-листопаді 1918 року я, як несповна десятирічний хлопець, пережив хвилюючі події відновлення і будови української держави. Мій батько належав до організаторів державного будівництва в Калуському повіті, і я був свідком формування ним із селян довколишніх сіл військових відділів, озброєваних захованою в 1914–16 роках зброєю. Від листопада 1918 р. наше родинне життя було під знаком подій: батько пішов капеланом до УГА, ми з матір'ю, мабуть, переїдемо до вуйка», — пише у своїх споминах Степан Бандера.

Майбутній лідер українських націоналістів Степан Бандера початкове навчання пройшов у домашній школі тому, що загальні школи закрили ще у 1914 р. З початком шкільного року (1919) навчається у Стрийській гімназії. Навчання і виховання у Стрийській гімназії було під наглядом польської влади, проте декотрі вчителі зуміли вкласти в обов'язкову систему український патріотичний зміст.

По закінченні гімназії і здачі матури влітку 1927 р. Степан намірився вступити до Подебрадської академії, але через труднощі в отриманні закордонного паспорта залишився в краю, а вже 1928 року був зарахований до Львівської політехніки, де, провчившись

* Землі «мацежисте» — батьківщина.

8 семестрів, потрапив до тюрми за належність до гуртка підпільної Української Військової Організації — УВО.

Виростаючи з дитинства в атмосфері українського патріотизму й боротьби за державність, він шукав і знаходив контакти з українським підпільним рухом. Вже навесні 1929 р. Ст. Бандера стає активним членом Організації Українських Націоналістів — ОУН. А вже в 1932–33 роках виконує функції заступника крайового проводу.

Найважливішим збором ОУН стала Віденська конференція, у котрій Ст. Бандера брав участь і мав важливу особисту зустріч з Євгеном Коновальцем. Згодом Бандера очолив Провід ОУН на Західноукраїнських землях — ЗУЗ.

Революційно-визвольна діяльність на ЗУЗ за час керівництва Ст. Бандери набула більш вдалого пристосування до тогочасної ситуації. Він повів до широкої розбудови членства та організаційних мереж по цілому краю, приділяючи увагу Північно-західним землям, де діяли комуністичні осередки. Була організована кадрово-вишкільна система з метою підготовки молодих кадрів. Окрім політичної, пропагандивної і бойової підготовки членів організації розгорнули нову форму діяльності — масові акції проти зростаючих польських (як політичних, так і соціальних) утисків українського населення владою. Разом з тим, було покликано до діяльності антибільшовицький фронт боротьби ОУН на Східних Українських землях — СУЗ, де тоді панував голод.

Цей період активної діяльності Ст. Бандери закінчився його арештом і довготривалим процесом, у підсумку його, як провідника ОУН на ЗУЗ, засудили до кари смерті, але замінили довічним ув'язненням.

Німецько-польська війна 1939 року стала визволенням для Бандери. Разом із ув'язненими товаришами він повертається до окупованого більшовиками Львова, де за участю всього керівного складу Проводу ОУН на ЗУЗ і окремими частинами зі СУЗ було обговорено плани подальшої діяльності, зокрема боротьби з новим ворогом — більшовизмом. В той час Ст. Бандера мав зустріч з одним, будучим цінним в більшовицькому середовищі агентом під псевдонімом «Консул». Діставши від нього цінні відомості діяльності НКВС у Львові та керуючись постановою Проводу, Ст. Бандера емігрує на Захід.

В листопаді 1939 р. у словацькому містечку Піщани Бандера скликає нараду чільних членів Проводу із усіх країв України: СУЗ, ЗУЗ, Закарпаття, ПЗУЗ, Буковини, на якій було проаналізовано ситуацію дотогочасного розвитку визвольної боротьби, внутрішньо-організаційні справи як у краю, так і за кордоном. На цій нараді викристалізувалася низка важливих справ для подальшої боротьби, які вимагали невідкладного розв'язання.

Підсумком цих організаційних нарад у Львові, Кракові, Піщанах і Відні Степану Бандері випало бути речником провідного активу ОУН на Українських землях в переговорах з головою ОУН полковником А. Мельником з цілого ряду проектів і вимог внутрішньо-організаційного і політичного характеру, як і налагодження здорових стосунків між Проводом Українських Націоналістів (ПУН), котрий очолював А. Мельник, і крайовим проводом.

Причиною тих стосунків була недовіра до декотрих осіб, близьких співробітників А. Мельника, зокрема до Ярослава Баранівського. Ця недовіра базувалася на багатьох фактах його службових обов'язків, зокрема його спізнення до Роттердама у 1938 р., що призвело до зустрічі полк. Коновальця сам на сам з убивцею.

З другого боку — зростала осторога крайового проводу до закордонної політики ПУН в справі Закарпатської України, що призвело до опозиції в орієнтації на гітлерівську Німеччину.

Перемовини між А. Мельником і делегацією, яку очолював Ст. Бандера, проводилися на півночі Італії і закінчилися негативно. Полковник Мельник не погодився на звільнення Баранівського, але й відкинув вимогу планування революційно-визвольної боротьби проти більшовицької Росії та залежності її від німецьких воєнних планів. У висліді того вже в лютому 1940 р. було створено Революційний Провід ОУН, очолюваний Ст. Бандерою, а через рік був скликаний II-й Великий Збір, на якому одногосно головою Проводу обрали Ст. Бандеру.

Напередодні німецько-російської війни Ст. Бандера ініціює створення Українського Національного Комітету для консолідації українських політичних сил до боротьби за державність, який підписали близько п'ятдесяти різних українських партій та організацій. Не підписали його тільки комуністи і ПУН на чолі з Мельником.

30 червня 1941 року УНК проголошує відновлення Української

Держави у Львові. Цей крок не подобається німцям, вони вимагають його відміни і, за відмови, арештовують членів уряду та Ст. Бандеру, який буде німецьким в'язнем аж до кінця 1944 року. ОУН очолює М. Лебеда.

В лютому 1945 р. на Великому Зборі ОУН було вибрано нове Бюро Проводу у складі: Ст. Бандери, Р. Шухевича, Я. Стецька.

В Краю точилася жорстока боротьба. Від початку створення Української Повстанської Армії — УПА в 1942 році до початку п'ятдесят четвертого року на землях Західної України під ногами окупантів горіла земля. В час її серединки (1948 року) на чужині ви-творюється опозиція на чолі т. зв. «двійкарів» — Лебеда та Підгайного. Ст. Бандера протиставився як в ідейній, так і в організаційній та політичній площині. Опозиціонери відмовилися увійти до УНК. Через п'ять років, «наситившись» владою, задовільнивши дурні апетити, вони пропонують Ст. Бандері знову очолити ОУН. Він повторно консолідує діяльність в ОУН і віддасться праці.

ЛЮДОЛОВИ

Дикунський промисел має глибокі, із доісторичних часів, коріння і мав у ті давні часи тільки меркантильні інтереси, розвиваючись в основному на теренах Малої Азії та північної Африки. Сей вид «полювання» існував серед найбільш деградованої, сфальшивленої частини людства. Але вже у більшовицькі часи набрав державницького «мистецтва». Викрадали не бажаних владі окремих визначних людей, чи то політиків, чи утікачів, або просто незгідних із їхніми порядками, навіть потенційних ворогів.

Їх схоплювали живими, напівживими, а навіть мертвими при-возили до Білокам'яної, таємно судили, втішалися тими «успіхами» й надавали нагороди виконавцям.

Відмінність тої ловлі сучасними дикунами від архаїчної була в тому, що не виставлялися скальпи тих нещасних на штахети ого-рожі садиб чи палаців, а хоронилися таємно.

Європою, Америкою, навіть Австралією під масками дипло-матів снували тисячі агентів НКВС, МДБ, КДБ, роблячи засідки, розставляючи «сіті» чи просто в сутінках хапали на вулицях перехо-жих, занесених у чорні списки радянськими компартійними бонза-

ми. Їх везли у столицю на болоті, а там із диким азіатським оскалом вигукували: «Ах, попався, сукін ти син, мати твою!..»

Інших, на котрих не наважувалися накинути мішок чи закласти кляп, таємно або й ні — убивали, заздалегідь готуючи убивцю і навіть зброю для такого лиходійства. Реалізуючи «полковання» на свого колегу по побудові комуністичного раю, «тов. Троцького», спецслужби СРСР на прохання Сталіна використали свого іспанського однопартійця-комуніста. За похвалу, гроші він відшукав вождя пролетаріату аж в Мексиці і зарубав сокирою (хоч той був вартий того).

На Симона Петлюру підшукали ображеного жида Шварцбарта, котрий вчинив замах у Парижі. Що дивно — убивця сам здався, але підкуплений французький суддя виправдав ката.

Для Євгена Коновальця до Роттердама вислали (у майбутньому генерала) Павла Судоплатова, і він з «успіхом» виконав прохання «політбюро».

Про смерть славного революціонера Степана Бандери буде окремо.

Наш північний сусід вважав, що із смертю того чи іншого вождя на Україні замре повстанський рух. Дарма (по-їхньому — напрасно) стараються вбивці — у нас вожді родяться, мов гриби!..

Постаттю Степана Бандери більшовики почали цікавитися ще в 1935 році під час Варшавського процесу. Серед журналістів на тому процесі сидів тип із посольства СРСР і детально фіксував дані про Ст. Бандеру. А вже у готелі він читав варшавську газету «Бунт молодих»:

«Таємнича ОУН є сьогодні сильнішою за всі разом узяті українські партії. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює із страшними темпами, щоб втягнути наріз в крутіж революції»*.

Так... «Зв'язкові пункти УВО, а пізніше ОУН, охоплювали майже всю границю СРСР, не дивлячись на те, що вона була «на замку», вона була приступна для зв'язків, які втримувала Організація. Від Гельсінкі до Шанхаю, через Тегеран, Кабул, Стамбул, через Балтику, Білорусь, Полісся, Збруч, Дністер, Варну, всюди були свої люди, з них дехто ще живе у Америці»**.

* «Bunt młoduch», Warszawa, 20.12.1934 r.

** М. Сележко. «Вільне слово», ч. 30–31. Торонто, , 1963 р.

ЗАМАХИ...

Спочатку були спроби дипломатичними заходами домогтися видачі чільних діячів ОУН, серед них особливо старалися про Ст. Бандеру, але західні (колишні) союзники по антигітлерівській коаліції не дали згоди на таку недемократичну провокацію. Згодом, 6 лютого 1946 року, на засіданні Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй — ООН в Лондоні представник УРСР в цій організації Микола Бажан настирливо домагається від західних держав видачі українських політичних діячів, зокрема Степана Бандери. Представники багатьох держав в ООН з подивом виявляли свою незгоду з такими нахабними вимогами. На цій ноті такі заявки перестали мати позитивні результати. Тоді до справи були залучені таємні органи, щоб опрацювати плани фізичного знищення окремих діячів ОУН.

Для реалізації цих планів у Києві, Варшаві, Празі було створено три енкаведистські головні центри, але їх старання звели нанівець працівники Служби безпеки — СБ ОУН. Протягом майже 15 років СБ поборювала такі намагання, знищуючи їх агентів. І це з огляду на те, що тодішня німецька держава не могла дати собі ради із шпигунами, які проникали у всі ділянки німецьких державних структур, навіть до кабінету самого канцлера, де секретаркою була шпигунка. Можемо собі уявити, яку роботу витримувала СБ ОУН!

1947 року атентат на Провідника готував агент МГБ Ярослав Мороз із столиці УРСР. Убивство мало здійснитися так, щоб вина впала на противників ОУН (мельниківців). Цей акт розкрила Служба безпеки — і агент був знешкоджений. На початку 1948 р. до Західної Німеччини заслали агента із варшавського центру, і був ним поляк Влодзімеж Стельмашук на псевдо «Жабські». Крім нього, до Мюнхена делегували ще одного поляка — Ковальчука, колишнього капітана АК*, який за допомоги польської еміграції у Франції організовує «боюфку» для здійснення убивства Ст. Бандери. Йому навіть вдається віднайти місце проживання сім'ї Провідника, але з'ясувавши, що його агентурну дію розкрито СБ, агент поспішно зникає за залізну завісу.

Дві невдачі київського і варшавського післанців примусили МГБ задіяти третю столицю — Прагу. Перед засилкою нових ви-

* АК — Армія Крайова (польська).

конавців атентату Провід ОУН піддався сильному психологічному наступу — в роботу пішли наклепи, фальшивки у пресових виданнях більшовицьких коляборантів з Варшави, Праги та східного Берліна.

Вже через два роки, восени 1952-го, з центру МГБ в Карльсгорсті (сх. Берлін) до Мюнхена засилають двох агентів із тим же завданням — убити Бандеру. Один із них — чех Герст Легуд, другий — німець Леман. Перший поселився у мюнхенському готелі «Кронцгоф», другий замешкав у «Френденгайм Ерліхе», що на вулиці Шелінгера, 9. За активної допомоги чинників СБ агентів викрили, суд в Мюнхені присудив їм відповідний термін, який ті відбували у тюрмі Франкфурта-на-Майні.

Механізм полювання на людей не мав спочинку, бо ж вже у 1953 р. із завданням убити Бандеру до Мюнхена прибув старий агент МГБ — Стефан Лібгольц.

Видаючи себе за прихильника українського революційного руху, намагався пролізти в середовище ОУН, однак потрапив до СБ, та безслідно зник, щоб появитися у сх. Берліні в 1959 р. і взяти участь в провокації у зв'язку із втечею Сташинського на Захід.

Настав деякий час «спокою», однак вже в той час готували до справи убивства Сташинського.

Як-не-як, але МГБ дуже надіялося, що утворена за його ініціативою т. зв. «Двійка» (Лебедь і Підгайний) все-таки призведе хоч до морального знищення Провідника ОУН. «Двійка» витворилася інструментом боротьби проти Бандери та його однодумців. Зазнавши невдачі, «двійкарі» докотилися до прямої зради, допомагаючи ворогові у розконспірації Ст. Бандери. Вони зловмисно оприлюднили світлину Провідника у німецькій пресі, добре знаючи, чим це загрожує йому.*

У 1956 р. у Рівдвяні свята зник зв'язковий із України, який замешкав в одного із «двійкарів» Богдана Підгайного. Підгайний здогадувався, що цей зв'язковий на псевдо «Скоб» — агент КГБ, тому заявив німецькій поліції, що, мовляв, того «Скоба» могли убити бандерівці і про те може знати Ст. Бандера, який мешкає на вул. Розенбуш, 6 під прізвищем Степан Попель. Мюнхенська поліція

* «Український Самостійник», ч. 3, 16.01.1955 р.

викликала Ст. Попеля на допит. Таким зрадницьким способом особа Ст. Бандери була розконспірована.

Врешті кагебісти дістали правдиву інформацію про Провідника і з поспіхом готували агента Богдана Сташинського. В 1957 р., доставши на озброєння найновішу скритовбивчу зброю, Сташинський їде до Мюнхена і легко убиває Льва Ребета — керівника видавничої фірми.

Перша спроба убивства Бандери була невдалою: Сташинський не відважився виконати атентат на стоячого серед подвір'я дому Провідника. Викинувши ту зброю у ставок, він спішно повернув до сх. Берліна. В Берліні він пройшов психологічне обстеження і в жовтні 1959 р. їде знову до Мюнхена, про що стверджує у протоколі допиту німецькій поліції в 1961 році:

«... Сергій Олександрович Демон поінформував мене, що знову настав час. Я одержав із Москви вказівку, згідно з якою ти повинен виконати атентат у Мюнхені». «Пізніше генерал КДБ у Карльсгорсті окреслив виконувану мною роботу, як урядове завдання або доручення. Отже, про смерть Бандери вирішили вищі органи державної влади у Москві»*.

У вівторок, 20 жовтня 1959 р., увесь той сум і настрої досконало висвітлив дописувач «Франкфуртер Альгемайне Цайтунг»: «Дуже рідко великий мюнхенський Лісовий цвинтар бачив такий похоронний похід: — труна Провідника ОУН, покрита блакитно-жовтими українськими барвами. За нею йдуть більше ніж тисячу людей. Кавказці, грузини, білоруси, румуни, мадяри, литовці, українці із усіх екзильних груп — католики і православні. У жалібному поході прапор Руху Бандери — чорний із червоним хрестом. Над відкритою могилою гучно лунає: «Хай ніхто не думає, що тим способом зламано українське прагнення до свободи!..», «Бандера відійшов, але залишилися бандерівці!..»

Ще на початку жовтня 1959 р. керівним особам, навіть Бандері, надійшло повідомлення через надійний зв'язок із Краєм від розвідувальних чинників, які діяли в Галичині, за підписом «Консул». У ньому йшлося — «Наш московський інформатор у розмові із іншою людиною на псевдо «Влодко» поінформував: ... будучи в Карльсгорсті, він бачив світлина Ст. Бандери й інших членів Проводу. В

* Карл Андерс — «Морд авф бефель» — Убивство виконано.

дію входять найновіші засоби убивства. Все вирішено на високому рівні ЦК КПРС».

Отримавши таку інформацію, на засіданні Проводу ЗЧ ОУН 5 жовтня 1959 р. було вирішено змінити охорону навколо Провідника, але іноді він нехтував тими заходами.

Акт убивства був здійснений 15 жовтня 1959 р., у четвер, в обідню пору, коли Бандера, не взявши охорони, поїхав на обід самотньо. На сходах будинку № 7 (вул. Крайтмойра) на нього чекав Сташинський із страшною зброєю, загорнутою у газету...

В той час причини смерті ще не було встановлено, але всі здогадувалися, чия тут діяла «рука».

Підступне, скрите вбивство Ст. Бандери викликало широкий відгук як у чужій пресі вільного світу, так і за залізною завісою. Правда, що більшість тої преси розглядала ту подію, як сенсаційне повідомлення, як новину у сучасній криміналістиці — при тому завжди брехливо й злобно — хоча добре оплачувалася «кимсь». Правда, лиш один орган німецької преси фронтовиків «Der Stalhelm»* № 11 за 11.XI.1959 р. писав: «Реакція західнонімецької преси та комуністичні акти терору, на жаль, відповідає діянням Москви. Там звинувачують не убивцю, а замордованих, чим збуджують в Кремлі до жадоби морду».

ЧОРНА П'ЯТНИЦЯ

П'ятниця, 17 листопада 1961 року, увійшла в історію більшовиків, як «чорна п'ятниця» — писав тоді мюнхенський журнал «Aktuel». У ту п'ятницю луснув, як мильна булька, більшовицький «блеф», розсипалася і згоріла ще одна «потьомкінская деревня» — до західнонімецької поліції з'явився Сташинський-Леман разом зі своєю дружиною-німкою із признанням себе винним в убивстві Льва Ребета в жовтні 1957 р. і Степана Бандери в жовтні 1959 року...

МГБ вірило в те, що найважливіше для боягуза — забруднити його руки у невинній крові, далі справа з підготовкою на професійного убивцю піде легко. Так сталося зі Сташинським, йому початково доручили дізнатися імена й місце перебування виконавців присуду над Яр. Галаном. Ціною довіри рідної сестри він пробирається до

* «Штальгельм» — Сталевий шолом.

місцевої боївки, члени якої виконали вирок Галанові, повертається до Львова і видає трьох бандерівців — Романа Щепанського, Михайла Старуха та Ігоря Лукашевича. Двох останніх МГБ вдалося заарештувати і судити до кари смерті. На слідстві вони зізналися, що одержали наказ убити Галана, як негідника, який обплюгавлював нашу церкву і священство; крім того, на Нюрнберзькому процесі Галан, як кореспондент більшовицької газети, вимагав видачі Ст. Бандери.*

Кров Мих. Старуха та Іг. Лукашевича і його батька священника Дениса була ціною, якою Сташинський купив собі ласку в МГБ. За ту брудну працю його зарахували до університету, а вже через декілька років дістав професію убивці під фальшивим прізвищем Йозефа Лемана, як польського німця.

Зізнання Сташинського на судовому процесі в німецькому місті Карлсруе, який відбувся з 8-го по 15-те жовтня 1962 року, про те, що наказ до вбивства керівника українського визвольно-революційного руху був даний йому від найвищих державних, заодно — партійних чиновників із Кремля, висвітлили правду про постать Степана Бандери.

Заодно перед світовим демократичним суспільством висвітлився справжній образ державного тероризму, який продовжувався й після ХХ-го з'їзду КПРС, на котрому той самий Хрущов викривав сталінський терор, у той же час — підтримуючи його.

ВІДЛУННЯ

Смерть визначного революціонера, організатора Антибільшовицького блоку поневолених народів (АБН) викликала широкий відгомін в європейській пресі, як і в деяких інших частинах світу. У перші дні після смерті Бандери ці відгуки мали характер сенсаційний, як якийсь детектив. Згодом, після похорону, ця лавина інсинуацій, здогадок, брехні й фантазій ніби була диригована якимсь головним пресовим чинником.

Тими гріхами захопилися навіть досить солідні часописи та журнали, які, наразі, формували світову опінію. Звичайно, ці не-

* С. Даниленко. Дорога ганьби і зради. «Літ. Україна», № 56, 13.07.62.

об'єктивні описи та інформації про смерть Бандери були наслідками об'єктивних причин. Перша з них — це глибока конспірація праці ОУН і її членів навіть у звичайному житті, зумовлена обставинами визвольної боротьби. Друга — вже з першого огляду тіла Ст. Бандери мюнхенська поліція допустила грубу помилку у своєму недбайливому огляді, а після — необґрунтоване твердження про смерть, заявивши, що смерть настала внаслідок падіння зі сходів, або вчинено самогубство. І третя причина — із Москви, де вже з перших днів смерті Бандери запустили фальшиву «качку», яка змальовувала убитого, як гітлерівського агента і співпрацівника німецького фашистського міністра у справах жидівської політики Оберлендера, заодно спрямовуючи слід убивства на нього.

Оргію наклепів і вигадок, поданих Москвою, підхопили пресові чинники їх сателітів, особливо польських, ба навіть орган Центральної Управи організації Державного відродження України «Український голос» із Вінніпега, тобто газетки від мельниківського руху.

Під той шум та галас по Західній Україні знову було проведено повторні арешти колишніх суджених, які, відбувши термін ув'язнення, повернулися до своїх домівок. МГБ почало «відшукувати» похоронені останки колись ними помордованих невинних людей, бо ж хто міг знати, у котру криницю скинули нещасних, хіба ті, що їх туди повкидали.

Пошуки вбивці Ст. Бандери та твердження керівника судово-медичної комісії проф. В. Леваса сформували думку, що смерть Бандери мала вид самогубства, навіть «наші» двійкарі дотримувалися такої думки, проте інші два члени тої комісії — др. Фукс і його помічник Фальтер — твердо заперечили тому висновку, заявляючи, що така особа, як Провідник ОУН, не могла накласти на себе руки!

Дуже дивним та підозрілим виглядало старання московських «спеців» допомогти розв'язати загадку смерті Бандери. Виглядало, що страх за поповнене убивство підказував їм про можливі відплатні дії, але боротьба ОУН-УПА не була тероризмом, хоч така можливість, тобто відплата, могла бути виконана. В ОУН було досить відданих та героїчних бійців.

Кожен із членів того повстанського руху знав, що Степан Бандера був стрільцем під номером «1» і скоріше чи пізніше він загине

у тій борні, інакше вони б не пішли за ним, за його, чи навіть народним покликом:

*... В ряд ставай, не барись,
На ніщо не дивись,
Чи до пекла підеш, чи до неба —
Кидай неньку стіру,
Кидай любку й сестру,
Бо настала велика потреба...*
(З маршової пісні)

За смерть Бандери Сташинський отримав з рук Шелепіна орден Червоного Прапора і дозвіл одружитися з німкенкою.

З часом він зрозумів, що перебуває під ковпаком МДБ і що йому грозить смерть, яка мала б прикрити сліди кривавої доріжки до Кремля. Під намовою дружини і «щасливого» збігу обставин (смерті його маленького синочка) йому вдалося вислизнути із лап кадебістів, які стовбичили під будинком батька дружини у сх. Берліні, де мав відбутися похорон дитяти. Уже через кілька годин Сташинський говорив із комендантом західнонімецької поліції...

Сташинський був найманним кілером держави СРСР, якого на початках затримали за безквитковий проїзд у вагоні міжміського поїзда. Тоді, окрім штрафу, йому нічого не загрозувало. Тільки безхарактерність, бездушність і ницість особи, незважаючи на те, що його сестри і, напевне, батько були так чи інакше пов'язані з бандерівським рухом. Таких родин було мільйони в Західноукраїнських областях, але, як мовиться, в сім'ї не без виродка... В одному епізоді, десь у лісі біля Берліна, згадує на допиті Сташинський, йому дали в руки ту страшну зброю і заставили убити маленького собачку, котрого привели з собою для експерименту. «Було не по-людськи, ганебно», — згадує убивця.

Окрім найганебнішого злочину Сташинський виконав, правда, треба думати, що із допомогою своєї дружини Інги Поль, дуже важливий для нас, українців, так і для пам'яті Провідника ОУН Бандери чин: він відкрив факт убивства, його старанну підготовку державою, яка рядилася у найдемократичнішу в світі, й викрив усі ті інсинуації, здогадки, брехню, що розповсюджувалися ворогами і навіть «своїми». Таким чином — із обличчя Людини було змито увесь бруд...

Іноді зигзаги історії заставляють нас поглянути ще раз на першу половину двадцятого століття.

ГЕНЕРАЛ ТАРАС ЧУПРИНКА

Роман Шухевич народився 17 липня 1907 року в містечку Краківцю Яворівського повіту, Львівщина, у родині інтелігентів: батько — суддя повітового суду, мати — вчителька.

Щоб докладніше й глибше запізнати патріотизм Шухевичів, мусимо заглянути аж до коріння, звідки виросло те генетичне дерево сім'ї великої української людини.

Володимир Шухевич (дід Романа) — інженер, вчений, дослідник Гуцульщини, мав п'ятеро дітей, серед них Степан і Зенон-Йосиф.

Степан Шухевич (1877–1945) — політичний і військовий діяч, організатор Українських Січових Стрільців у 1915 р., всеукраїнський адвокат-оборонець на всіх політичних процесах, які творив польський окупант своїм судом над українськими патріотами. В 1924 році він обороняв Ольгу Басараб, 1925 р. — Степана Федака. Бере участь в процесі по справі убивства Перацького. Читаємо його запис у споминах: «Якщо погляну у глибину нашу родинну, завжди знаходжу, що то були українці і радю наприкінці свого життя, що прожив я його стопроцентним українцем».

Зенон-Йосиф (1879–1948), батько Романа, як вже зазначалося, адвокат, — суддя повітового містечка Краківець, Львівщина.

Роман Шухевич — військовик, генерал Української Повстанської Армії — Командувач УПА з 1943 року, голова Проводу ОУН в Краю.

«Про Романа Шухевича можу сказати, що мав він вроджений талант командира і виняткову хоробрість. З дитинства був великим патріотом і мав неабиякий дар вишколювати підлеглих — а то велика наука і величезна здібність. Крім того, це був невтомний і самодисциплінований офіцер». Так коротко відізвався про свого військового друга дев'яностодвохлітній полковник Євген Побігущий (Рен), командир групи «Роланд».

Світанок п'ятого березня 1950 року у селі Білогорша видався похмури́м і морозним, на деревах у саду вчительки білів сніг чи, точніше, іній. Село немов потопало у вишневому цвіту, лиш легень-

кий вітерець здував із гілок сніг-паморозь, немов пелюстки весняного цвіту.

Ще з ночі навколо будинку на околиці села під лісом білі тіні залягли пліч-о-пліч, та ще у два кільця. Очікували дня, бо ж операція мусила вдатися, позаяк за нею «стежили» аж із-за кремлівської стіни.

Розвиднювалося, коли господиня-вчителька пішла на виборчу дільницю. Саме п'ятого березня відбувалися вибори до Верховної Ради СРСР. Своім відходом вона розбудила своїх локаторів*, які завжди спали чуйно.

Згодом у двері сильно застукали. Хтось запримітив ворога, що обляг їхнє житло. Розуміли, що криївка їх не порятує, тому приготувалися до бою...

Ще до сьогодні снуються різні версії тої трагедії, але вже ніхто, а може, вже ніколи не оповість правди про смерть командувача УПА, хіба там, у глибинах архівів, є той рапорт про успішну акцію та її підготовку...

ВЕРСІЇ

Їх було багато і, як звикло, із двох джерел — ворожого та власного.

В 1997 році у видавництві «Олма-Пресс» (Москва) видавцями Дж. і Л. Шехтер була надрукована книга споминів генерала-убивці Павла Судоплатова під назвою «Спецоперації Луб'янка-Кремль 1930–1950 роки». Павло Судоплатов народився 1907 року у Мелітополі від матері-росіянки і батька-українця. Оженився на жидівці Гамель Еммі Кагановій, 1905 року народження. В дуже ранньому віці почав заробляти гроші, прислужуючи поліції Мелітополя, а вже юнаком став тасмним агентом і виконував різні секретні доручення, навіть і брудні.

У 1926 році закінчив навчання у дитячій колонії, де здобув середню освіту. Подальше його життя у споминах не висвітлюється аж до 1937–38 років.

У 1938 році в травні, як агент ГПУ, убиває в Роттердамі Євгена Коновальця. Щасливо повертає в СРСР і працює в тасмній лабораторії, яка виготовляла токсичні засоби убивства, під керівниц-

* Квартиранти.

твом Майроновського. Тими «засобами» і за його безпосереднього керівництва було «знешкоджено» в Саратові Шумського, а в Мукачеві єпископа Ромжу. Також там, у підземеллях столиці Росії, виготовили зброю для убивства Провідника ОУН Ст. Бандери.

У роках 1937–53 мав «покровительство» Сталіна, що й дало йому можливість залишитися живим під час «чистки». Решту його «товаришів» по тій брудній роботі було знищено, як Майроновського, Шпігельгласа й інших. Після смерті Сталіна, маючи конфлікт із Хрущовим ще із часів, коли той займав посаду першого секретаря ЦК КПУ, в роках 60-х був засуджений, як злочинець, і сидів у Володимирській тюрмі. Там написав книгу споминів, що адресувалася майбутнім співробітникам секретної служби.

Читаючи цей твір, важко визначити, чи був при доброму розумі автор, або чи справді відбувалися такі події. Вже на дев'ятій сторінці Судоплатов пише: «... ті, хто багато говорить про «антинародний» союз Сталіна–Гітлера і той секретний протокол, завжди вперто замовчують три протоколи-додатки до Ялтинської конференції, підписані 11.02.1945 р. про повернення до СРСР всіх емігрантів, котрі поповнили ГУЛАГ». Є й таке: «В 1920 році Коновалець направляє Лебеда* на Україну для організації сітки ОУН, де був заарештований і дав згоду на співпрацю з ГПУ», стор. 23. Якщо повірити тій даті, М. Лебеда тоді було десять років. Тут або помилка в даті, або провокація проти Лебеда.

І ще... «... Разом з Лебедем, в минулому важливим діячем ОУН, ми відправились у село, де він народився, на Львівщині. Там ми вийшли на сім'ю Горбового, котрий був згідний іти на компроміс з радянською владою. Я розпорядився звільнити із тюрми племінницю Горбового, і за те він показав нам місце можливого перебування Шухевича-Чупринки».

Кінець першої версії. Друга має таку форму: Після загибелі під Станіславовом генерала МГБ Москаленка до Львова на його місце, щоб очолити війну з ОУН-УПА, прибув генерал МГБ Дроздов. Вони разом із Судоплатовим в 1949 році розробили заходи знешкодження Чупринки. І вже влітку 1949 року спеціальна група пошуку Шухевича вийшла на рідну сестру Дарії Гусяк, котра під тортурами навела їх на саму Дарію — зв'язкову Чупринки. Її заарештовують

* Мова, очевидно, йде про іншого Лебеда.

у селі Стрільбичах і поміщають у спеціально підготовлену камеру, яка перебуває під теленаглядом у Львівській слідчій тюрмі.

Знаючи, хто потрапив до їх рук, МГБ застосовувало найжорстокіші методи дізнань. Але арештантка виявилася міцним горішком — ніякі тортури не змусили її виказати хоч приблизно місцезнаходження криївки Командувача. МГБ вдалося до вже випробуваного і навіть відомого в'язням підступного методу «підсадної качки», але був змінений спосіб розв'язати язика, т. зв. «пасивний спосіб».

Після двомісячних тортур Дарії дали «спокій», одночасно ретельно слідкуючи за поведінкою в'язкині. І коли настав «золотий» (як висловився Судоплатов) час, до камери вводять «понівечену» побоями молоду жінку. Ця «покатована» сусідка почала вести свою добре вивчену у кабінетах МГБ гру, яка полягала у ненав'язливому спілкуванні зі своєю сусідкою, що дуже здивувало Дарію. Протягом певного часу вона неодноразово помічала, як сусідка, прочитавши якусь записку, знищує її та вкидає до мушлі. Так виглядав пасивний спосіб, і Дарія сама пішла назустріч сусідці. Вони подружилися та стали ділитися своїми таємницями.

В кабінеті Судоплатова, попиваючи «Українську з перцем», хтось голосно вигукнув — «Ключула!» «Ключула» і ненароком вказала те, що так довго тримала в секреті. П'ятого березня 1950 р. до Москви, Сталіну, полетіла звістка: «Ваш враг мертв».

Один із колишніх спеців, не назвавшись, в інтерв'ю газеті «Експрес», № 7, за 4–12 березня 2000 року, пробує відкрити ще одну версію. «Ще у 1944 році в штаб УПА МВС ввело жінку-агента на ім'я Марія, і вона завжди була поруч Шухевича»... Навіть коли пригадати тодішній стан конспірації, така акція виглядає нісенітницею. Подумати, шість років біля Чупринки такий агент і лиш у п'ятдесятому МГБ здобуває перемогу! Чи міг МГБ так довго терпіти генерала УПА Чупринку? Серед оточення командувача були чотири жінки: Галина Дидик (Анна), Іванна Легета, котра загинула разом із охоронцем у селі Раю на Бережанщині, Катерина Зарицька та Дарія Гусяк.

Першою впала криївка командувача у селі Раю, крім неї — були ще у Пукові (Рогатинщина), Дібще (Козівщина), у селі Княгиничі в домі голови сільської ради на шосе Рогатин–Ходорів. Були ще дві тимчасові явочні квартири у Львові і, нарешті, у Білогорщі. З дому

в Білогорці зникла назавше (а може, ні) господиня, вийшовши уранці із хати, нічого не запідозривши. Питання, питаєня...

Вороже проникнення у структуру ОУН-УПА в роках 1949-53 виявилось дуже активним. Це було наслідком довготривалої боротьби, в котрій загинув основний кістяк тої структури. Крім того, ще не усіх ворожих агентів вдалося виявити СБ, яка теж зазнала фільтрації, а ще — війна є війною, де смерть панує над життям.

ПОЛКОВНИК «ШЕЛЕСТ»

У квітну неділю 17 дня 1949 року в селі над найчистішою річкою в центральній Європі Лімпицею — Небилові у маленькій церковці, котра височить над крутим берегом тої річки, били дзвони, скликаючи вірних на вранішню молитву в честь в'їзду Христа до Брусалиму.

Димчасто сіріло над неспокоїною гірською річкою, яка у давнину звалася Чва. До неї, трохи нижче, впадає ще друга, ще голосніша, бо витікає з ущелини долиньсько-болахівських гірських лісистих масивів з поетичною назвою Чечва. Злившись в єдину десь вже у рівнинних підгірських просторах Рожнятівщини, утворюють грізну у дощові дні ріку Лімпицю.

І коли вже перші парафіяни наближувалися до брами церковної огорожі, несучи в руках китиці лози, зі сторони річки заграли кулемети. Мешканці тих гірських сіл уже були звиклими до тої «музики», яка тривала шостий рік. Перших два роки «гра» цих інструментів війни супроводжувалася гортанною німецькою лайкою — «фафлюхтер донерветер», бандіт, а вже четвертий рік звучить із азійським акцентом — ... «твою мат, бендера».

Берегом, зарослим молодою лозою, яка подекуди випустила свої базьки,* відстрілюючись автоматичною зброєю, перебіжками відступали двоє повстанців. За ними гналося більше двох десятків солдатів з енкаведистського з'єднання «Красная метла». Вдягнуті у сірі шинелі, вони дико ревіли: «Здавайся, бандьора!»

Енкаведисти вже давно могли убити сміливців, адже ті двоє вже поклали декількох їхніх червонозіркових, проте наказ був «брать живими». І коли вже один молоденький охоронець пав ниць, друго-

* Котики.

го доганяли, незважаючи на втрати. А стріляв він влучно. Нарешті здоровань з налитими кров'ю очищами досягає його, але в той мент лунає потужний вибух двох гранат, аж луна понесла той смертельний гул як долі річкою, так і д-горі.

Стало тихо, навіть відлуння вибуху ще не повернулося від удару в заліснену гору, а вже до місця, де стався вибух, бігли начальники спецгрупи військ НКВД. Перший, добігши до двох закривавлених тіл, котрих примирила смерть, голосно заляв: «... його мать бендеровскую, — умер как герой!»

Одинадцять мертвих тіл повантажили на американський «студебекер», а двох окремо, вкритих плащ-накидкою, повезли до Станіславава.

Так помер, відійшов від своїх вояків-друзів, як і від рідних, командир з'єднання УПА-Захід — Василь Сидор — полковник «Шелест».

... На закрутині тихого Західного Бугу у притуленому до тої вигинки селі Спасові в родині Сидорів 24 лютого 1911 року вночі світилося. Там повитуха прийняла із лона матері рум'яного хлопчика, котрий, діставши пухкенькою долонею жінки по сідниці, заверещав «уаа-уаа!»

Уже тоді він дістав ім'я Василь, а досягнувши шкільного віку, поринув у науку. Закінчивши гімназію у містечку Сокалі, вступає на студії у Львівському університеті, які успішно закінчує. Одночасно з наукою в університеті стає членом ОУН та очолює обласний провід на Північно-Західних українських землях.

У часі його декілька разів арештовують за націоналістичну діяльність, проте Василь гідно витримує слідство; суд звільняє його за браком доказів. Вийшовши з-під суду вільним, стає покликаний до польського війська. Маючи вищу освіту, його направляють до офіцерської школи. Закінчивши офіцерську школу, покидає військову службу, щоб віддатись праці в ОУН.

У серпні 1936 р. В. Сидор, як військовий референт ОУН, розробляє план організації спеціальних військових груп для протиставлення польським поліційним силам. Такі групи були організовані на Поліссі, Волині, Холмщині і стали ядром збройних сил у майбутньому. Згодом В. Сидор організовує ще одну групу бойовиків на терені Горохівщини. Ця група дістала назву «Вовки». В часі ця

назва дісталася майбутньому північному угрупованню ТВ* військ УПА на Закарпатті і мала код «Данилів».

Внаслідок розбору Польської Держави В. Сидір залишається на теренах, зайнятих більшовиками, та готує військову групу «Поліська Січ». З початком війни між Гітлером і Сталініним із Поліської Січі будуються дві сотні, які стануть першими сотнями УПА під командою Сергія Качинського-«Остапа», сина православного священика, і Перегіняка-«Довбенка». І коли в роках 1942–43 УПА на Волині вже становила велику військову силу, В. Сидора Провід ОУН направляє в Галичину для організації повстанських загонів.

Уже з початком 1943 року В. Сидор стає номінованим командиром з'єднання УПА-Захід під псевдонімом «Шелест».

ПОЛКОВНИК КЛИМ САВУР

До Оржівських хуторів Клеванського району, які лежать десь за 60–70 км від Рівного, 12-го лютого 1945 року, коли здавалося, що вже й зиму пережили, із Рівного у північно-західному напрямку вирушив численний відділ спеціальних військ НКВД. Просуваючись автомобілями по шляху Рівне–Луцьк, узяв вправо і вже через годину, коли світало, опинився біля перших садиб хутора.

Його обстріляли з кулеметів перші застави охоронної чоти командира з'єднання УПА-Північ. Зав'язався жорстокий бій, в часі котрого частина військ НКВД, обійшовши стороною хутір, взяла його в облогу, яка тривала до часу, коли сховане за обрієм сонце ще торкалося верхів безлистяних, покритих інеєм дерев. Повстанці вийшли з хат, щоб позбавити можливості ворога спалити хутір, зайняли оборону в давніх окопах. Шум інтенсивного бою лунав аж до самого смерку. Сили сторін були нерівні, а ще окупанту наспіла підмога. Коли вже зовсім стемніло і затихли повстанські кулемети, чулися тільки вибухи окремих гранат і тихі постріли із пістолів. Бій закінчився, ворог, не рахуючи своїх утрат, із гонором повантажив мертвих та повертався до Рівного.

Вони не взяли у полон ні одного із повстанців, тому не знали навіть кого везуть. Лиш після дводенних досліджень у одному з героїв, який мав прошитий кулеметною чергою поперек, хтось упізнав полковника Кліма Савура.

* Тактичний відтінок.

Ще до того дня як фашисти, так і комуністи, а ще польські зайди не шкодували зусиль, ані коштів на захоплення чи знищення легендарного повстанського командира. Ними було здійснено багато ретельно підготовлених акцій і операцій, але завдяки досконалії розвідці та належній конспірації ті акції провалювалися.

Сьогодні лише металевий хрест позначає те місце на волинській землі, біля Оржівських хуторів, яку зросили кров'ю бійці охоронної чоти разом зі своїм командиром.

На Тернопільщині мешканці рідного міста Збаража за зібрані серед земляків кошти йому — Дмитрові Клячківському — спорудили пам'ятник.

Дмитро Клячківський народився 4 листопада 1911 року в місті Збаражі. Освіту здобув у Станіславівській гімназії. Там же в роки навчання став членом ОУН, а згодом послідовно займався військовою справою. Вищих студій закінчити не вдалося через неодноразові арешти польською владою.

З приходом червоних «освободітелів» за належність до ОУН був заарештований; в ході відомого процесу над 59-ма націоналістами у Львові його засудили до кари смерті та відправили до Бердичівської тюрми. Маючи високий військовий хист та логічне мислення, Дмитру вдається організувати групову втечу, яка виявилася успішною. Через невеликий проміжок часу ми знову бачимо його серед тих, хто продовжує боротьбу проти німецького окупанта.

Військова діяльність Клячківського мала організаційно-навчальний характер і стосувалася уніфікації військових ступенів УПА, звітності, зв'язку, формування окремих підрозділів кінноти, секретності та зберігання військових таємниць, тактики боротьби з німцями і, зокрема, з комуністами. Разом із своїм наступником Р. Шухевичем співпрацюють на перетворення українських збройних сил в унікальне мілітарне формування в історії світу.

Його особисті дії проти підступних, провокативних акцій ворожих спеціальних відділів, як більшовицьких, німецьких і польських, мали добрий успіх. Особливо він ретельно контролює контрдії проти т. зв. польської групи «Вахляж».*

Д. Клячківський організовує підпорядковані йому відділи на

* Вахляж — стрілочник. Навмисне скеровували протинімецькі дії на УПА або ОУН.

одночасну акцію проти всіх трьох ворожих військових з'єднань, внаслідок чого йому вдається звільнити від ворога багато районів Волині, утворюючи свої т. зв. повстанські республіки.

Неоціненною заслугою перед українським народом Клим Савур тішився завжди, бо ж тільки завдяки його умілим і продуманим діям вдалося виконати історичну місію — звільнити Полісся та Волинь від закорінених там польських т. зв. «осадників».

У тій акції УПА брала активну участь тільки проти озброєних польських загонів 27-ї піхотної дивізії, створеної за допомогою як німців, так і совітських партизанських з'єднань. Різню, розпочату польськими частинами і їх червоними прибічниками, здійснили волинські сільські самооборонні сили, котрі натерпілися лиха від їх розбійницьких дій. А ще...

Полякам, окупантам, було завчасно оголошено, щоб вони добровільно опустили загарбану ними землю; на це їм давалося термін — десять днів, і тільки після речення* їх буде визнано ворогом, який підлягатиме знищенню. Вони цьому не повірили, а ще послухалися лондонських «патріотів» і — звичайно...

Галичина теж відповіла на їх криваві дії під час визвольної боротьби за незалежність Карпатської України (Срібної Землі) площею 11085 кв. км із населенням 552124 осіб, де українці становили 70,6%, коли польська погранична поліція та т. зв. «стшельци», озброївшись, розстрілювали українців, що йшли на допомогу Закарпатській Січі, а їх тіла перетягали на південну сторону кордону. Згодом, при невдачі на Закарпатті, вони блокували кордон, даючи угорцям можливість розправлятися над січовиками. А з приходом червоних усі рештки Армії Крайової (АК) на Тернопільщині вступили до організованих НКВД т. зв. стрибків, тим самим допомагаючи їм у боротьбі з ОУН-УПА.

В результаті погрому Закарпатська Україна потрапила до зухвалої влади мадярів, і ніхто не підняв голосу в обороні тої Срібної Землі. У той час українська газета «Українське Слово», яка виходила у Парижі, писала: «Ми, українці, не потребуємо ніякого співчуття. Ми добре знаємо, що нам належить, хто наш ворог і що можемо виграти чи програти. Ми ніколи не ждали, що можемо отримати щось від фашиста Гітлера, адже нам відомо, що він заклятий ворог

* Строк.

слов'ян... Але ще менше чекаємо добра від наших сусідів, «добрих слов'янських братів».

Не довго довелося втішатися полякам нашою поразкою на Закарпатті, бо вже 1 вересня 1939 року вони поспішно утікали до Румунії, а «доблесне» польське «войско» здалося червоним, де їх офіцерів просто стерли із земної поверхні.

БАНДЕРІВСЬКИЙ РУХ

*Ми маємо пам'ятати, що всі люди — браття,
але москалі, поляки, мадьяри і румуни — наші вороги.*

М. Міхновський

Вибухнувши 1 вересня 1939 року, Друга світова війна майже докорінно змінила політичну ситуацію в краю і сколихнула розуми українців в екзилі.

На землях, які захопила червона Москва, із нелегальних партій була тільки ОУН, яка розросталася в ширину і глибину української народності. В підсумку вона утвердилася як сила, котра могла вирішувати інтереси української нації, об'єднавши в собі всі тогочасні партії, крім Компартії Західної України.

Настали радикальні зміни політичної ситуації у східно-центральної Європі. Можливість німецько-совітської війни була проявом того, що серед верхівки ОУН проявилися глибокі розходження у баченні можливості утворення Української Держави. Конкретно таке різнодумство проявилось між членами ОУН, які очолював А. Мельник разом із своїми прибічниками: Капустинським, Сушком, Баранівським, Сенником, Сціборським та молодими революціонерами, які прибули з Краю внаслідок окупації ЗУЗ більшовиками — Бандерою, Стецьком, Шухевичем, Тимчій-Лопатинським, Ленкавським.

У такій політичній розкладці важливо було знати, якою буде політична програма ОУН під проводом Степана Бандери. Отож, уже в грудні 1940 року опублікували Маніфест — політичну програму молодого керівництва, котра була надзвичайно рішучою, широкою і мала в собі заклики до усіх народів, поневолених червоною імперією.

В преамбулі Маніфесту наголошувалося: «Сьогоднішній світ, заснований на насильстві над поневоленими народами, перебуває на грані краху від дій борців за свободу. Російська імперія (СРСР) є частию того світу, тому вона приречена на зникнення».

ОУН(р.) проголошувала боротьбу проти російського імперіалізму (білого, червоного чи чорного) та закликала народи приєднуватися до українського руху у спільному герці за визволення.

Квітневий Великий Збір (ВЗ) ОУН в 1941 році остаточно вирішив про відокремлення від тої меншої частини ОУН, що діяла виключно на чужині в еміграції, та підтвердив принципи революційної боротьби, яка мала опиратися тільки на власні сили українського народу, одночасно відкидаючи орієнтацію на чужі сили. Дуже важливою була прийнята II-м Великим Збором постановою, що: «ОУН продовжуватиме революційну боротьбу за Незалежність України, незважаючи на територіальні та політичні зміни, що можуть статися, навіть тоді, коли Україна буде окупована німцями».

Удосвіта 22 червня 1941 р. 190 німецьких дивізій чисельністю близько 5,5 млн вояків розтрошили «братерський» кордон, легко долаючи опір Червоної армії (ЧА). Уже 25-червня вони здобули Луцьк, 27-го — Дубно, Рівне і 30-го увійшли до Львова та Тернополя. У звільнених від більшовиків містах були викриті звірячі злочини НКВД, масові убивства: 837 в'язнів у Самборі, 500 в Дубні, коло 10 тисяч у Львові, 850 осіб в Дрогобичі, 1500 в'язнів у Станіславові. Ями і рови із десятками, сотнями і тисячами закатованих виявили у Перемишлі, Бібрці, Добромилі, Жовкві, Калуші, Миколаєві, Стрию, Тернополі, Чорткові, а також масові захоронення колишніх в'язнів на території автобази у Вінниці й Умані.

30 червня 1941 року у Львові ОУН-Бандери проголосила відновлення незалежності України. Заскочені несподіваним розвитком подій, в Берліні виявили роздратування діями українців. Після Литви Україна стала другою, що порушила німецькі імперські плани. А вже п'ятого липня у Кракові заарештували Ст. Бандеру, а згодом весь уряд на чолі з Я. Стецьком.

Окупація українських земель ставала щораз інтенсивнішою та нахабнішою, що приводило до спротиву українського населення. Ріст революційного руху мав великий вплив на українців. На це

звернули увагу постійно відступаючі радянські владні структури. Вони вдалися до наклепів на бандерівський рух, а згодом навіть до провокативних дій. На початку вересня 1941 року у Житомирі агенти НКВД підступно вбили членів ОУН-мельниківців — О. Сеника та М. Сціборського, що внесло розбрат у ряди оунівців. Мельниківці вважали, що то дії бандерівців...

Хоч яка революційна діяльність не може обходитися без війська, котре було б гарантом охорони і безпеки як революційного руху, так і населення, котре підтримує цей рух. Бажання і потреба мати декілька вишколених загонів підштовхнули ОУН на контакти із німецьким верховним командуванням армії. Завдяки підтримці генерала фон Браухіча та адмірала Канаріса така угода була прийнята ОКВ*, але без відома нацистської партії та уряду.

ОКВ погодилося вишколити близько 700 осіб, розділених на два батальйони. Набір провела ОУН, назвавши їх Дружинами українських націоналістів (ДУН) та надавши їм окремі криптоніми: першому батальйону під командою полковника Євгена Побігущого — «Ролянд» і другому, котрий очолював Роман Шухевич, — «Нахтігаль». Перший батальйон пройшов вишкіл у містечку Зауберсдорфі (Австрія), другий відбув школу у місті Нойгаммер (Сілезія). Вояки обидвох батальйонів були одягнені у різні мундири: якщо «Ролянд» був одягнутий у чеську форму, то «Нахтігаль» мав форму німецького вермахту.

Історична доля була визначена подіями у Львові 30 червня 1941 року. Якщо «Ролянд» був роззброєний і майже інтернований, то другий ледь не повністю відбув на Волинь і влився у перші відділи УПА.

ІДЕОЛОГІЧНО-ПОЛІТИЧНА ПЛАТФОРМА ОУН-БАНДЕРИ

У квітні 1942 року ОУН(б) на II-ій конференції було прийнято низку важливих постанов, які мали посилювати революційну діяльність, створюючи Українську Повстанчу Армію — УПА. Основою стало проголошення Української держави в червні 1941 р., що оцінювалося, як вияв волі українського народу.

* ОКВ — верховне командування армії (вермахт).

Серед тих постанов був документ, який виявляв політику ОУН(б) на довший період, де розглядалися різні можливі гіпотези щодо кінця Другої світової війни. Рівночасно враховувалася перспектива широкомасштабної збройної боротьби. Особливо наголошувалося на потребі продовжувати об'єднання всіх військових і політичних сил по всій Україні.

Своє міжнародне політичне бачення порядку ОУН(б) протиставляла російсько-більшовицькій концепції інтернаціоналізму та німецькій т. зв. «Новій Європі». Міжнародна концепція ОУН(б) ґрунтувалася на принципах справедливості у національно-політично-господарській перебудові Європи, на засадах вільних національних держав, під лозунгом «Свобода народам, свобода людині!»

В одній із важливих резолюцій ставився наголос на боротьбу із всякими колаборантами і опортуністами, відкидалися будь-які поступки Німеччині в усіх галузях господарської і політичної діяльності. «Ми не чекаємо жодної допомоги чи підтримки іззовні, однак боротьбу будемо вести до переможного кінця».

Для розширення і посилення збройної боротьби ОУН(б) було проведено об'єднання всіх розрізнених дрібних груп партизанських загонів у військові формування, для чого зорганізовано три військові старшинські школи. Перша розташовувалася в районі Великих Мостів на Львівщині, яку очолював Дм. Грицай. І вже через півроку було випущено близько двохсот старшин. Друга підстаршинська школа діяла біля селища Поморяни під керівництвом Івахіва. Третя військова школа знаходилася на Волині в районі Клевая.

Восени 1942 року в районі Сарн вдалося сформувати два перші бойові відділи. І саме в той час на Волинь із білоруських лісів вторглися загони червоних партизанів, які своїми провокативними діями проти німців шкодили УПА, звалюючи всю вину на повстанців. Німці у відплату знищували численні українські села, вбиваючи їх мешканців. 23 вересня 1942 р. німецькі каральні війська знищили села Борки, Заболоття, Борисівку і Кортеліси. У полум'ї вогню спалених церков і будинків, куди німці зганяли мешканців цих сіл, згоріло 2892 особи.

Для УПА не було іншого вибору, як стати в обороні своїх людей. З лютого 1943 року відділи УПА почали широкі воєнні операції, щоб опанувати всю територію. Мета тих акцій: прогнати або знищити

червоних партизанів, одночасно не давати можливості німцям проводити каральні операції проти українських сіл.

БОРОТЬБА НА ДВА ФРОНТИ

Незважаючи на посилену антиукраїнську пропаганду, як і постійні акції проти УПА, ряди її невпинно зростали. Бойові одиниці, зокрема сотні, організовувалися за принципами регулярної армії та підкорялися суворій дисципліні.

Влітку 1943 року ГВШ* очолив Роман Шухевич, і вже у серпні Армія була відокремлена від Головного Проводу ОУН, хоч це не заважало Р. Шухевичу, командувачу армії, бути Головою Проводу ОУН в Краю.

Вже тоді назріла потреба об'єднання усіх повстанських сил. Саме в той час під командуванням німецького генерала Еріха Баха-Залевські нагромадилися великі військові ресурси, котрі могли серйозно загрожувати розрізненим бойовим сотням (як бандерівцям, так і мельниківцям) та окремим частинам Тараса Бульби.

Керівництво ГВШ бандерівців, маючи деяку згоду інших військовиків, вирішило силою об'єднати всі ці угруповання. Об'єднання відбулося щасливо, без пролиття хоч краплі крові. Ті командири чи окремі вояки, які остаточно вирішили покинути ряди революційних сил, дістали волю вибору.

Решта, основна більшість, влилися в одне військо УПА. Таке об'єднання дало можливість протиставитися тій чорній силі під управою Баха-Залевські, тому напівнімцю, напівполяку, який таки зазнав поразки у завязатій боротьбі з українськими повстанцями.

Ведучи накопичення військ ще з травня 1943 р., каральні війська дістали сильне підкріплення частинами СС, котрі були оснащені танками, літаками й артилерією. Бої велися окремими формуваннями, але вже 13 травня у столиці УПА — Колках відбулася одна з великих битв. Чималих утрат зазнали обидві сторони, тоді загинув командувач округу Василь Івахів. Німці думали, що знищивши «столицю» УПА, будуть мати спокій.

Навіть у наказі генерала Гінцлера № 41 від 29.V.43, копію якої відіслали у Берлін, зазначалося про повне знищення повстанців.

* ГВШ — головний військовий штаб.

Але вже з початком червня бойовими діями була охоплена вся Волинь.

Загони і курені УПА розмістили невеликими відділами, що давало можливість уникати великих боїв, а задіяти тактику партизанів: засідки, наскоки, сутички з раптовим відходом і ін. В серії тих операцій повстанці отримали велику перевагу, маючи надійну і точну інформацію про рух і маневри німців. Фашист утрачав десятками своїх вояків, тоді як повстанці виходили з боїв цілими.

У ніч 23 червня 1943 р. декілька сотень повстанців, підірвавши колію Рівне – Сарни в районі села Малин, розстріляли із кулеметів поїзд, який повертався з облави. Тоді загинуло більше як 150 есесівців. Також сильні бої велися на трасі Рівне – Житомир. І коли німців трохи утихомирили, УПА провела наступ на червоних партизанів, відтіснивши їх на північ, а оточивши загін Михайлова (понад 800 осіб), знищила до останнього.

У серпні 1943 р. УПА знову довелося протиставитися 2 тисячам новоприбулих червоних, які мали наказ опанувати терени Ковельщини і Любомщини. Після багатоденних завятих боїв ті загони були змушені відступити на північ, зазнавши чималих втрат.

За літо 1943 р. УПА провела 35 великих боїв, за ці три місяці жорстоких зударів повстанці втратили 1237 вояків, також загинуло багато цивільного населення. За даними німецького командування — їх втрати становили близько 3000 осіб.

ДЕСЯТИЛІТНЯ ВІЙНА (1944–1954)

В липні 1944-го совіти закінчили «визволення» українських земель. І вже в кінці цього місяця війська НКВД та інші спеціальні карні структури зупинили своє просування на річках Сян і Буг. Від цієї дати і до 1954 року боротьба між ОУН-УПА та силовиками радянської держави точилася щоденно й щогодинно. Це була війна безкомпромісна та жорстока як за формою, так і за методами ведення.

УПА — військова формація революційного напрямку — мала дві мети: оборону українського населення від терору ворожого окупаційного режиму, який запланував повне виселення народу Західної України, другою була історична місія прагнення до побудови Української Самостійної Соборної Держави (УССД).

Структурна побудова УПА ґрунтувалася на засадах регулярно-го війська, і базою для неї була територія західноукраїнських областей. Оперативні дії УПА проводила не тільки на базових теренах, але й поширювала їх на центральні регіони, включаючи навіть терени Київської та північних областей, а ще на етнічних землях, котрі відійшли до Білорусі й Польщі.

Фактично бойові операції проти німецьких і московських каральних військ тривали від середини 1942 року до 1947 року безперервно. В кінці 1947 р. у зв'язку із посиленням ворожих дій та здійсненням тотальної блокади сіл і містечок військами НКВД, а Польща навіть вжила регулярні війська в кількості декількох дивізій під командою генерала Моссора, рештки бойових сотень були розчленовані на бойвки та влилися до організаційної сітки ОУН.

Згідно із адміністративним поділом Краю на території семи областей — Волинської, Рівненської, Житомирської, Хмельницької, Тернопільської, Львівської і Станіславівської — та Закарпаття було створено три Головні військові з'єднання: УПА-Північ, УПА-Південь, УПА-Захід.

УПА-Північ мала три воєнні округи (ВО):

1-а — «Турів», 2-а — «Заграва» і 3-я — «Волинь».

УПА-Південь — ВО «Богун», ВО «Винниця».

УПА-Захід — ВО «Буг», ВО «Лисоня», ВО «Говерла»,

ВО «Маківка», ВО «Чорний ліс», ВО «Сян».

Воєнні округи ділилися на тактичні відтинки (ТВ), котрі, в свою чергу, ділилися на курені, а курені — на сотні. Сотня була основною бойовою одиницею і ділилася на чоти, знову чоти ділилися на рої. Будучи самодостатньою бойовою одиницею УПА, сотня мусила посідати добре обізнаного із військовою справою командира (сотенного), бо найчастіше вона діяла самостійно і за її успіх чи поразку відповідав сотенний. Пересічна сотня у своїй структурі виглядала: три або чотири чоти, котрі ділилися на три-чотири рої.

Рій був найдрібнішою бойовою одиницею і мав 10–12 вояків на чолі з ройовим та озброювався: одним або двома кулеметами, декількома автоматичними пістолями, решта — карабіни. Пістолі мали тільки офіцери або й стрільці, котрі здобули собі їх. Кожний стрілець повинен був мати одну–дві гранати та відповідний запас набоїв. При сотні, як окрема одиниця, була польова жандармерія

(ПЖ), інтендантська служба та медична допомога. Статутна чисельність бойової сотні вимагала 160–180 вояків. У часі бойових дій, як наслідок, кількість її зменшувалася. Рідко коли чисельність сотні зростала (хоч добровольців не бракувало) — тільки з огляду на неможливість вишколювання вояків.

Одяг вояків УПА, як і озброєння, були різної форми, в залежності від форми ворога, в котрого здобувалося те оснащення. Якщо у роках 1942–45 майже вся зброя була німецькою, у меншій кількості — угорською, то в роках 1945–54 вояки УПА були озброєні радянською зброєю. Якщо вид зброї не був таємницею для ворога, то чисельність кожного з відділів, як правило, мала бути засекреченою.

Майже зовсім невідомою стороною буття вояцтва УПА була чисельність та їх інтимне життя. Кількісний склад окремих відділів чи сотень хоч був засекречений, та все-таки його могли прорахувати навіть ворожі розвідники чи свої донощики, а внутрішні переживання кожного стрільця чи старшини збагнути не міг ніхто. Взагалі — важко збагнути тих молодиків, яким світ тільки відкривався. Їх повстанське життя було настільки відмінним від звичайного, наприклад студентського, що навіть самі не усвідомлювали свого зав'язання, йдучи у бій або долаючи часом за літню ніч до 25 км. Їх бадьорість перевершувала всі можливі оцінки, їх відвага була дивовижною, рівнялася з героїзмом. А особливо їх ніколи не турбували різні хвороби та невігоди, крім осінніх холодних дрібненьких дощів...

Окремо можна розглянути стан тих вояків, які мали нещастя бути пораненими. На жаль, то була найболючіша сторона всього партизанського руху. Санітарних криївок не вистачало, піклувальниць та лікарів теж. Крім цього, найважчим було саме перебування у криївках: строга конспірація, жакливі побутові умови — відсутність удосталь світла, тепла та повітря. Це призводило до того, що багато важкопоранених уважали за краще переходити на той бік життя. Багатьох поранених вдавалося примістити до окремих сімей, котрі брали на себе святий обов'язок виходити вояка та постаратися запобігти його вивозу на Сибір.

Було б гріхом не згадати про тих, котрі клали на вітвар Незалежності своє життя. В роках 1944–46 відділам та боївкам вдавалося з почесними хоронити своїх побратимів як в окремих місцях серед

лісових дерев, так і на цвинтарях, де спочивали їх рідні. Інакше виглядали подальші роки: ворог блокував доступ до сіл, а більшовики взагалі звозили мертвих вояків під мури своїх тюрем для впізнання, хоронячи їх скритно. На відміну від азіатів поляки (європейці) дозволяли, тобто не перешкоджали хоронити загиблих, але в 50-х роках зруйнували усі, відомі їм, місця захоронень. Могили плюндрували бульдозерами (як у Ямній Горішній біля Перемишля), також вручну «гарцежи» по-дикунськи нівечили хрести на могилах тих, які вмирили во ім'я свободи. До честі поляків — уже в роки Незалежності, правда зі скреготом зубів, дозволили відновити знаки захоронень.

Повернемося знову до чисельності повстанських формувань 1942–1954 років. Мусимо застерегти, що кількісний склад в кожному з тих років міг бути різним. Архівні дані німецької сторони за 1944 рік називають цифру 100–200 тисяч вояків повстанського руху:

Більшовицький генерал-майор КДБ В. Євтушенко на прес-конференції в лютому 1988 року у м. Києві дає відповідь кореспонденту газети «А і Ф» С. Цикорі, оприлюднюючи такі дані: «Багато років наші історики показували формування націоналістів, діючих у західних областях республіки, як невеликі, роздрібнені, неорганізовані банди. Насправді це були створені на зразок фашистських штурмових загонів «СА» (СА) підрозділи, добре навчені й відмінно озброєні. Весною 1945 року в тих формуваннях, за даними КДБ, нараховувалося дев'яносто тисяч чоловік». Далі генерал стверджує, що відділи УПА (вже не банди) створили для боротьби з німецьким окупантом, але повернули їх на боротьбу із радянськими силами МВС і КДБ. «Вони билися не на життя, а на смерть, і від їх куль загинуло 25 тисяч солдатів і працівників правоохоронних органів. Крім того, було вбито 30 секретарів райкомів партії, 32 голови виконкомів, 37 секретарів обкомів комсомолу, сотні депутатів обласних рад і більше 30 тисяч інших співпрацівників органів влади».

За даними архівів ОУН-УПА, які зберігаються на Заході, найбільш правдивим документом є звіт Проводу ОУН за листопад 1949 р., в якому говориться, що на кінець нацистської окупації, тобто в половині 1944 року, в трьох угрупованнях — УПА-Північ, УПА-Захід і УПА-Південь — числилося трохи більше 25 тисяч вояків.*

* Довідник УПА, 1943–49 роки. Нью-Йорк, вид-во «Пролог», 1994 р.

Нарешті можемо вдатися до дуже простого способу обчислення кількості вояків УПА.

Беручи до уваги дані, що УПА мало 11 (ВО) воєнні округи, а найбільша із них — «Говерла» — мала 26 сотень, найменша, «Буг», мала всього 10 сотень, то в середньому кожна із одинадцяти округ мала приблизно 18 сотень. Помноживши ці числа, отримуємо число сотень — 176. Помноживши цю цифру на кількісний склад сотні, отримаємо приблизну кількість вояків УПА — 29920 осіб.

Але згідно із адміністративним поділом теренів, де діяла ОУН-УПА, була розгалужена сітка ОУН, як апарат запілля; вона мала як неозброєних, так і озброєних активістів та функціонерів.

Структура тої підпільної сітки ОУН виглядала: «Станиця» — була у кожному селі. Кущові станиці, у котрі входило декілька сільських станиць, утворювали райони, райони — надрайони, надрайони — округи, округи — області, а області — Край. Звичайно на всіх тих щаблях адміністрації стояли «провідники» зі своїми охоронними боївками, функціонери Червоного Хреста (УЧХ), зв'язкові, інтендантські органи. Всі вони, як правило, були озброєні і якщо не вели бойових дій, то обов'язково оборонялися при нападі ворога.

Крім тих адміністративних одиниць, на території, де боролася ОУН-УПА, діяла Служба безпеки (СБ). Її боївки функціонували у кожному районі і мали своїх як явних, так і таємних співпрацівників та розвідників; майже всі вони були озброєні. Кожна така боївка СБ [напр. у V районі, надрайон «Холодний Яр» (Закарзоння)] мала тридцять есбістів-вояків. Зробивши декілька арифметичних операцій, вичислимо кількість районів у трьох Краях: ПУЗ, СУЗ і ЗУЗ разом мали 135–150 районів, отже, у тих 150 районах могло бути від 5 до 7,5 тисяч озброєних функціонерів та приблизно 4,5 тисяч боївкарів СБ. Тоді всього озброєного люду в революційному бандерівському русі було близько 42 тисяч осіб.

Загальні втрати революційного руху з 1942 року — вбитими, взятими у полон, заарештованими, розстріляними і вивезеними у сибірські простори імперії зла, — мабуть, становлять близько півмільйона осіб. Але однозначно ніхто не зможе назвати хоч би приблизної цифри жертв тої відчайдушної борні українців.

Численні втрати та більш як десятилітній період боротьби вказують на те, що це був масовий загальноукраїнський опір, що УПА мала широку підтримку народу.

Попри довгі роки пропаганди проти т. зв. «буржуазних націоналістів», «найманців імперіалізму», — режиму поліцейської держави, разом із їх партійним апаратом, не вдалося стерти пам'ять про цей період історії України.

Пам'ять про УПА і повернення на рідну землю багатьох вояків ОУН–УПА, котрі вижили, а також їхніх прихильників великою мірою вплинуло на події 1988–1991 років.

ПОГЛЯД ІЗ ПОРОГА ІІІ-ГО ТИСЯЧОЛІТТЯ

Від тих буремних, частково й трагічних часів минуло більше як півстоліття, і якщо навіть прискіпливо аналізувати події, котрі відбулися на Україні у дев'яностих роках ХХ ст., можемо підтвердити, що кров, пролита багатьма тисячами найкращих синів і дочок України, була недаремною. Своєю смертю вони підтвердили, що Воля — найцінніший дар, або скарб нації, як і кожного зокрема.

Друга світова війна, в тім більшовицька та німецька окупації, вже укотре довели нам, що наша сила у нас самих.

Наша боротьба в роках 1941–1951 мала тоді і має досі окремих критиків, серед них знаходяться наші опоненти, бо навіть тодішні «двійкарі», маючи в Європі та Канаді свої засоби інформації, писали: «Велика шкода, що та боротьба не вартувала тих жертв». Але як бути з тими жертвами, кладеними українцями від часу Северина Наливайка, у Берестечку — та аж до самих Крут?! Крім того, де в історії відшукати народ (навіть найменший), за свободу якого не боролася б молодь — цвіт нації?..

Правда, один із того крила ОУН О. Жданович пише: «Якщо є ще злобні люди, які вважають, що партизанський рух під час Другої світової війни був зайвим, що він нічого не дав, що він тільки збільшив наші втрати, а тим самим був навіть злочинним, то підсумовуючи все нами сказане, — найперше відішлемо їх до оцінки, яку дають українському партизанському рухові чужинці, ба навіть вороги»*. Але у висновку все-таки цей пан не може позбутися повержового бачення тих подій і твердить, що всі ті «конечні жертви» можна було зберегти для майбутнього застосування. Таки дивно, де можна було зберегти тих сто чи менше тисяч волонтерів, хіба переправити морем до США?

* «На зов Києва». Київ, вид-во «Дніпро», 1993 р., ст. 342.

Якщо ці охочі революціонери не пішли б до УПА, то були б рекрутовані до Червоної армії і післані на фронт, можливо, навіть голіруч, як вдіяв маршал Жуков в одному з містечок Полтавщини: «Ви почему не на фронті, сволочі хохляцкіє ... вашу мат!» Здається, що не все одно — загинути під чужим прапором або умерти під сьньо-жовтим? Не все одно. Особливо українському націоналістові. До речі, вони (мельниківці) теж зазнали чималих утрат навіть від своїх ніби союзників. Німці розстріляли їхній повний курінь «Буковинський», котрий ішов на Київ без зброї! Ще один курінь ім. Павла Полуботка, сформований у Турківському районі (Дрогобиччина) і покинутий його командиром Степаном Касіяном «Карпо», мав іншу історію. Він перейшов до бандерівців і разом з куренем «Рена» (В. Мізерний) у жовтні 1944 року прорвався через фронт у район Сколього.*

* * *

Роздумуючи над подіями дев'яностих років, ставимо собі запитання: «Які політичні й національні чинники забезпечили нам успіх у відновленні державності?» Чи це збіг щасливих обставин, чи, може, результат наших революційних зусиль?

Якщо вважати, що це наслідки щасливого збігу часу, тоді наша політично-військова боротьба виявилася б зайвою і жертви, покладені нацією на вітвар державності, були б даремними. Але жертвовність нації ще ніколи не ставала марною, і такий докір — неможливий.

Вважається, що без готовності нації навіть найсприятливіші умови залишалися б прогаяною нагодою. Завойована Свобода є повноціннішою і шанованою.

Звичайно, перед нацією, яка вирвалася з ворожих пут, стає проблема — вибір мети та її досягнення на усіх рівнях задля загального добра. Виникає запитання: чи ставили перед собою таку мету тодішні «лідери» в літах 1988–91; чи були вони спроможними втілити у життя ту мету? Пригадуючи собі той час, вважаємо, що не ставили, бо й лідера, як такого, не було. Правда, то не ганьба для нашої нації, це трагедія, яку ворожі політтехнологи запроєктували і втілили на нашій землі.

Тоді (1932–1980 рр.) з України, як Великої так і Західної, ви-

* Автор цієї книги йшов тоді разом з ними.

возилися, знищувалися фізично всякі, хоч які українці, навіть такі, котрі десь-колись, йдучи до церкви, мали відвагу одягнути вишивану сорочку! Мусимо відзначити, що у боротьбі з окупантами в роках 1942–1954 загинула досить потужна еліта, яка могла б у дев'яностих взяти на себе відповідальність за долю українського народу. Але все ж таки вояки УПА, котрі вижили, та їх однодумці змогли побудувати той «ланцюг» аж до самого Києва. Такою подією захопився навіть майбутній «лідер» — другий секретар ЦК КПУ, котрий, вдягнувши тілогрійку для маскування, виїхав на зустріч у Житомирщину.

Чи була серед нас та благодатна верства, із котрої мав вийти Лідер? І чи в роках 1988–91-му десь серед тої маси «совків» жив лідер? Не жив... А тодішні псевдолідери, на жаль, не поставили перед народом національної мети, не кажучи вже про декомунізацію та люстрацію. Тоді ж вся та комуністична т. зв. номенклатура так принишкла, що навіть проголосувала 1 грудня 1991 р. за незалежність. Але вже згодом виповзла із нір та відважилася очолити політичне й економічне життя держави. Серед них із тої зграї висунувся самозваний лідер-фікція, а шістдесятники — що вони робили? Чубилися між собою!

Недовго правлячи, «перший президент», наробивши зброднярських нововведень (продаж флотів, відмова від ядерної зброї тощо), згодом, злякавшись авангарду робітничого класу — шахтарів, припросив у Київ «гітариста». Той, запанувавши раз і вдруге, на допомогу привів анальфабета, і так майнуло чотирнадцять років.

А ми чекаємо! Чекаємо, коли ж із лона нації народиться молодий Лідер. Варто пригадати (хто ще живий) часи нашої молодості, 1941–1959 роки, коли ми, молоді хлопці та дівчата — сини і дочки нашої України, пішли рішуче, сміливо за лідером Степаном Бандерою. Ми не помилилися — він був разом з нами і загинув теж зі зброєю в руках, не зрадивши своїх однодумців.

Тоді, у жовтні 1959 року, за минуле півстоліття наша нація втратила третього лідера. Першим був Симон Петлюра, убитий жидом за гроші більшовиків, другим упав Євген Коновалець — підступно убитий Павлом Судоплатовим — агентом ГПУ. Бандеру ж убив збеченець із наших-таки.

Усі загинули від одної «руки» — червоного ката, який видає себе за брата. Це ж Каїн...

* * *

Еліта (elite фр.) — дивне слово, особливо, якщо його тлумачити по-радянськи.* Там під «Е» читаємо — 1) гурт людей з пануючих верств буржуазного суспільства (вибраних);

2) найкращі рослини, відібрані для виведення нових сортів, найдоброякісніше сортове насіння;

3) найкращі за продуктивністю тварини в стаді даної породи.

Смішно та жаль тих радянських авторів даного словника. Коли про людей, то це буржуазні групки, а про насіння і тварин!?. Висновок — у радянському суспільстві еліта не велася, зате мало воно «номенклатуру» на всі 240 млн. осіб. А ще — таки були насінно-зернові станції...

Століттями, не маючи держави, українська нація все-таки породжувала елітних українців, але вони завжди були громадянами ворожої їм держави. У тій гущі дітей Батьківщини народжувалася й українська еліта, котра не в усіх випадках служила своїй нації — одні творили славу Україні, інші — неславу. Не маючи ні юридичної, ні моральної, ані будь-якої влади, все-таки існував той український феномен, а існував на багатющій історичній базі традицій, народних міфів та звичаїв.

В роки Незалежності перед українцями відкрилися тисячі книг, документів, які підтверджували злочини окупанта проти української нації. Мав би збудитися гнів проти лиходіїв та зрадників. Але так не сталося.

Бо ж не було тої еліти, яка мала закликати нарід до розправи над злочинцями, а та, що видавала себе за еліту, деградувалася ворожою системною технологією. У президентіаді 1991 р. вона зіпсувала час, якого чекатимемо ще довго. Тоді навіть Чорнівіль не взяв жодного «голоса» на східних землях, а задовільнився двадцятьма п'ятьма процентами виборців західних областей, котрих обізвав «нациками».**

Всі вони, самовисуванці, були виховані комсомольською технологією володіння владою і, звичайно, принесли у нову владу старий дух — розділяй і владарюй.

Варто приділити увагу до «Відкритого листа В. Чорноволу», в

* Словник іншомовних слів. Київ, 1975 р.

** На зустрічі у м. Калуші у 1994 році, влітку.

якому автор Роман Загоруйко на шпальтах газети «Шлях Перемоги» за 3 грудня 1997 р., число 49, пише: «Мене спонукав звернутися до Вас Ваш виступ у Києві на Всесвітньому форумі українців 23.08.97, який прозвучав, на мою думку, як зневага, як блюзнірство стосовно ідеї національно-визвольної боротьби українського народу 40–50-х років ХХ століття». Далі він продовжує. «Коли прозвучала пропозиція: «Визнати ОУН-УПА воюючою стороною і включити цей пункт у резолюцію окремим рядком», Ви, шановний п. В'ячеславе, категорично виступили проти. Слухаючи Ваш, так би мовити, демарш, перед моїми очима миттєво ожили дебати у Верховній Раді, коли ліві сили П. Симоненка і О. Мороза виступають з тотожними заявами... Можна також згадати неправильне, некваліфіковане розв'язання свого часу міжконфесійних проблем на Львівщині, що, як відомо, призвело до протистоянь, до конфліктів, навіть кривавих». Або: «Перебуваючи на посаді голови Львівської облради, Ви негативно поставилися до залучення людей-патріотів на відповідальні посади, бачимо, до чого це привело». Далі: «Не хотів би, наприклад, згадувати про те, що говорять політ'язні, які сиділи з Вами за ґратами, що Ви є ретранслятором російсько-більшовицьких наклепницьких різких крилатих фраз, як, між іншими: «У бандерівців руки по лікті в крові, у братовбивчій крові».

Від себе можемо додати, якщо й у крові, то у крові ворогів українського народу, якого б вони кольору не були. Знищувати ворога чи зрадників має право кожний нарід, який бореться за визволення із ярма. Така кара існувала ще за біблійних часів і має бути й досі.

НА ПЕРЕЛОМІ

Завершення Другого тисячоліття людство зустрічало із деяким занепокоєнням, але, незважаючи на деякі пророцтва, апокаліпсису не відбулося. На переломі тисячоліть в ночі з тридцять першого грудня 2000 року на перше січня 2001 року було спокійно. Нічні передріздвяні зорі так само мирно моргали своїм земним істотам. Незалежна Україна (Рутенія) рожевіла лицем від морозного січневого дня. Особливих змін у її бутті не відчувалося. Вона не отримала, як належалося, демографічного росту, ба, навпаки, втрачала своїх громадян, котрі йшли у мандри по світах на пошуки заробітку.

Колись, під час останнього перепису Російської імперії, який проводився у 1897 році, українцями назвали себе 24,3 млн осіб, росіянами — 55,5 млн. Радянська влада зацікавилася статистикою аж у 1926 році, і згідно із даними цього перепису українців стало 35,8 млн осіб. Це в той час, коли українці теж брали участь у Першій світовій війні, а також у визвольному русі 1918–1922-х років, а ще витримали голод у 1921–22 рр. Отже, за 29 років, від перепису в 1897 р. до перепису в 1926 р., українців додалося 11,5 млн осіб, навіть якщо нехтувати тим, що змінилися кордони імперії.

Згодом, у 1939 р., совіти також провели перепис, проте вони не опублікували тих даних, видно, картина після сталінських чисток була настільки моторошною, що її утаїли. Наступний облік народу в СРСР відбувся в 1959 році — і тоді стала видною вражаюча картина. За 33 роки українців приросло всього 1,5 млн і стало 37,3 млн осіб, зате росіян стало 114,0 млн.

Бачимо трагічне співвідношення росту населення, попри те, що до УРСР за той час влилося майже шість мільйонів галичан, закарпатців та буковинців. Явно, без сумніву, бачимо, яка катастрофа сталася між роками 1926-м і 1959-м. За добу розвинутого соціалізму, тобто у сімдесятих роках, українців стало 40,7 млн осіб, росіян же аж 129 млн. Тенденція росту населення тих двох народів втратила сталу пропорційність. Якщо до 1926 р. вона виглядала 1:1, то в 1970 р. вона стала 9,1% до 13,1%, тобто українців зменшувалося, росіяни буйно зростали.

Нарешті підійшов перепис 1989 року — і вперше за двадцять століття українців стало менше, ніж було досі. Цей період, який охопив два десятиліття правління Хрущова–Брежнєва–Андропова–Черненка–Горбачова, був показовим в асиміляції українців — їх ми недорахувалися більше 2,7 млн осіб. Отже, за століття на теренах колишньої і теперішньої імперії українців збільшилося тільки на 38%, в той час росіян — 170%!

Нас просто винищували! Варто приглянутися до території сучасної України (1991–2007), яка не охоплює всіх етнічних земель, на котрих споконвіку жили українці. Землі, здавна заселені українцями, входять до шести європейських держав: Пряшівщина до Словаччини, Придністров'я до Молдови, Берестейщина до Білорусі, частина Буковини входить до Румунії, Закарзоння до Польщі

і, нарешті, північний сусід визначував кордони в ХХ столітті за правилом сильнішого, внаслідок чого значні території, заселені українцями, були відірвані від батьківщини: Стародубщина (чернігово-сіверські землі); Східна Слобожанщина, Таганрозький та Шахтинський округи.

Українці в основних регіонах компактного розселення за межами України

Регіон	Чисельність українців за переписами (тис.)	
	1926–1931 рр.	1989 р. (інших років)
Стардубщина (Росія)	128	17
Східна Слобожанщина (Росія)	1523	231
Східна Донеччина (Росія)	966	179
Кубань (Росія)	1729	196
Берестейщина (Білорусь)	708	61
Північно-Східне Полісся (Білорусь)	143	19
Підляшшя (Польща)	56	45* (оцінка)
Холмщина (Польща)	263	\
Надсяння (Польща)	338	> 100*
Лемківщина (Польща)	186	/
Пряшівщина (Словаччина)	96	39 (1980 р.), 31 (1990 р.)
Мараморщина (Румунія)	50	26 (1956 р.), \
Південна Буковина (Румунія)	110	29 (1956 р.), / 47 (1977 р.)
Лівобережжя Дністра (Молдова)	80	171
Бессарабія (Молдова)	380	430

Кількість українців у найбільших містах світу (у тис.)

Місто	Держава	Тис. осіб
Москва	Росія	345
Санкт-Петербург	Росія	176
Нью-Йорк	США	125
Кишинів	Молдова	98
Едмонтон	Канада	85
Вінніпег	Канада	79
Торонто	Канада	72
Філадельфія	США	67
Буенос-Айрес	Аргентина	66
Тирасполь	Молдова	64
Ташкент	Узбекистан	60
Мінськ	Білорусь	53
Караганда	Казахстан	52
Ванкувер	Канада	47
Алма-Ата	Казахстан	46

«Націоналізм, як ідеологія, є складовою існування, боротьби за самовизначення своєї ідентичності, яка виріжнилася в націю з народу.

Націоналізм, зокрема український, може бути визначений настільки багатогранно, наскільки сягає його сила існування»*.

Така доктрина — природне прагнення нації зберегти свою індивідуальність, духовність, які формувалися віками. Чи не в тому причина його (націоналізму) винищення? Бо — «націоналізм — це вищого ступеня патріотизм»**. Його викоринювали за допомогою колективізації та голодомору 1932–33 років, суловської русифікації та кадебістських переслідувань.

* Сергій Плачинда. Сучасний укр. націоналізм, як ідеал. «Літ. Україна», 1992 р.

** За визначенням українського публіциста та політичного діяча Дмитра Донцова.

Тільки націоналізм може протистояти російському шовінізмові, який є найлютішим ворогом української нації. Російський шовінізм — найстрашніша інфекційна хвороба, яка проникає, мов радіація, в українське національне тіло і душить його своїми смертельними метастазами із давніх-давен. Нині, у третьому тисячолітті, існує ще одна загроза, і не тільки для України, але для всього цивілізованого світу, який сповідує християнство та іслам.

В часі 2005 року у Києві на базі МАУП* відбулася IV Всесвітня конференція, у якій брали участь близько тридцяти світових країн: Азербайджан, Білорусь, Україна, Греція, Іран, Китай, Палестина, Польща, Росія, США, Франція і ще цілий ряд інших країн Європи та Азії. Тема конференції — «Діалог цивілізацій». На порядку денному стояло питання (вже вкотре) — «Сіонізм — найбільша загроза сучасній цивілізації». Всього за 60 літ після погрому жидів німецьким фашизмом, здавалося, сіонізм більше не відродиться!

Але...

Сіонізм віджив знову, хоча вже багато його активістів діють під чужими прізвищами, запозиченими в народів, у котрих в ролі шахраїв проживають і діють з таким запалом, що у комюніке IV Всесвітньої конференції другим пунктом є: «Попередити всі держави і народи світу про небезпеку єврейського расизму, прийнятого державною ідеологією в Ізраїлі».

Їх (жидівське) проникнення в українське середовище настільки нахабне, що вже у Верховній Раді зразка 2002–2005 рр. із 450-ти депутатів двісті є жидами або напівкровками із українськими прізвищами. Якщо в українському загалі їх всього 2,0%, то у ВР — 40%.

Бо ж якщо ми навіть рухаємося до Європи, то не слід приймати все те, чим вже наповнений Старий світ.

МАЙДАН

Звична для українця назва міської території, яка має навіть санскритське походження і означає плац перед будівлями. За нашим звичаєм майже кожне місто чи містечко має свій «майдан», хоч часто носить іншу назву.

Славний Київ має його теж. Наприкінці 2004 року події, які

* Міжрегіональна академія управління персоналом.

відбувалися на Київському майдані, привели до раптового прискорення розвитку українського суспільства і дали поштовх формуванню сучасної громадянської культури. Адже активна демонстрація неприйнятності дій кучмівської влади, загальна зворотна реакція на ті дії стає головним фактором того, що всякі вибори в Україні є такими, що вже більше ніколи не будуть формальними.

Майданські події змусили стару владу зійти з політичної арени, але й поклали на нову владу складні завдання та змінили умови її діяльності. У тій ситуації Віктор Ющенко, стаючи головною постаттю Майдану, одночасно виявився його боржником.

Одначе та «трійка» (із «мчітся тройка удалая»), яка мала тягнути наші гринджоли вперед і впевнено, перевтілилася у зовсім іншу трійку, і не з пісні, а з байки — «Лебідь, Щука і Рак».

Закінчуючи думку про той «помаранчевий» час, хочеться зацитувати заслуженого журналіста Андрія Чирву.

«Я згоден із тими (і тішуся разом з ними), хто перекоонує: протягом надто короткого історичного шляху наша країна досягла просто рекордних результатів. Мене тішить, що громадяни в переважній більшості стали жити повніше і матеріально краще. Але моє розчарування, в унісон з масовим, від того, що ми й далі втрачаємо шанси. Якщо втрату ілюзій вдалося нам пережити з тихою радістю, що хвороба позаду, то втрата шансів стала однією з причин нашого суспільного песимізму. Бо ми досі не впевнені, що Україна — сучасна держава з огляду на самодостатність, амбіційність, власну думку та дію. Адже так і не зважилися пуститися на свої власні крила».

Звичайно, «Майдан» — то не вся Україна, і перемога В. Ющенка, одержана тільки від половини виборців (14 млн осіб), не є абсолютною перемогою, адже близько 12 млн виборців проголосувало за іншого (тобто були проти).

Головним є не те, що вони були проти кандидата у президенти В. Ющенка, а були проти його програми демократії, ба навіть проти самого існування України як держави.

Вони: харків'яни, донеччани, луганчани, запоріжці, дніпропетровці, херсонці, миколаївці та одесити, як виявилось, швидко забули початок дев'яностих років, коли тисячні загони агітаторів із західних областей співали їм українські пісні та заохочували до Свободи. Правда, вони тоді проголосували (першого грудня 1991 р.)

за незалежність України. Згодом їх сильно покартали із-за східно-північного кордону, а вже в роках 1993–1994-х до нас на Україну ринули колишні більшовицькі антиукраїнські пропагандивні групи, і за неповних десять років ми отримали результати виборів 2006 року: 51,6% за демократію і 46,4% — проти неї. Далі ще гірше...

Співати їм — нам вже годі!

Автор сеї книги також тішиться, навіть дуже, тими національними успіхами, але має власну думку щодо «своїх крил».

Чи може наша нація розправити ті «свої крила» за наявності стількох фізичних дефектів елементів тих «крил», які спричинені багатовіковою бездержавністю, великими стараннями підрізати сі «крила» як клятими ворогами, так і своїми манкуртами? А ще кожний п'ятий із сорокавосьмимільйонного конгломерату т. зв. українського народу є фактично ворогом сього народу і діє на користь північного сусіда! Однак, незважаючи на те, першого грудня 1991 року більшість проголосувала за незалежність України. Що нам робити? Треба йти тим шляхом уперто, сміло, бо ж, здасться, він ukazаний Нам самим Провидінням. Отож, мусимо йти ним, одночасно зиркаючи на всі боки, щоб не тільки не схибити, але й споглядати на Себе.

Тернопіль, весна 2007 р.

Рис. 1. Прабатьківщина людства. Розміщення давніх предків більшості сучасних народів на Малому Кавказі та Вірменському нагір'ї:
к — картвельська група народів, **а** — алтайська сім'я народів,
i.e. — індо-європейська сім'я, **с/х** — семіто-чамітська сім'я,
у — уральська сім'я, **д** — дравідійська група народів

КИЇВ У V-XIII СТ.

15. Раїтин двір (?)
16. Інші двори

ІV ГОРОД ІЗЯСЛАВА-СВЯТОПОЛКА

1. Церква Дмитрія Солунського (потім — ап. Петра) Михайлівського монастиря
2. Михайлівський Золотоверхий собор Михайлівського монастиря

V КОПИРІВ КІНЕЦЬ

1. Церква Василя Великого на Новім дворі (?)
2. Церква Симеона Симеонівського монастиря
3. Церква Іоанна (Предтечі?)
4. Подільські ворота
5. Двори

VI ПОДОЛЛЯ

1. Церква Успіння Богородиці Пирогоща
2. Церква Іллі
3. Пасинча бесіда
4. Церква Михаїла (Новгородська божниця) (?)
5. Церква Бориса і Гліба (Турова божниця) (?)
- 6-7. (8) Двори Лихачів (повів?). Радиславів

І ГОРОДОК КИЯ

- 1 Ольжин (княжий) двір з теремом; пізніш — двори Воротислава, Гордяти, Никифора і Чюдина

ІІ ГОРОД ВОЛОДИМИРА

1. Церква Різдва Богородиці Десятинна; раніш — варягів двір
2. Володимирів двір з палацом; пізніш — частина Великого Ярославового двора
3. Мстиславів двір з палацом
4. Бабин торжок
5. Великий Ярославів двір
6. Церква Василя Великого на Великому Ярославів дворі, на пагорбі, де раніш стояв Перун та інші боги
7. Церква Андрія Первозваного Андріївського (Янчиного) монастиря, з гробницею

8. Церква Феодора Тірона Феодорівського монастиря

9. Софійські ворота з мостом через рів

ІІІ ГОРОД ЯРОСЛАВА

1. Софійський собор
2. Золоті ворота з церквою Благовіщення Богородиці
3. Церква Георгія Побідоносця Георгіївського монастиря
4. Церква Ірини Ірмининського монастиря з могилою Діра
5. Церква Успіння Богородиці
6. Теремний двір Ольги з теремом, пізніш — двір domestика з будинком
7. Лядські ворота
8. Жидівські ворота
9. Бориславів двір
10. Брючиславів двір з порубом
11. Глібів (Улібів) двір
12. Косячків двір (?)
13. Васильків двір (?)
14. Путятин двір (?)

Рис. 2. Київ у V-XIII ст.

ДРЕВО ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Я істинна виноградна лоза, а Отець Мій — виноградяр. Усією глізю в Мені, що падає не приносити, Ви відсікає... Хто не буде в Мені, той буде відкинений геть, як глізга, і засохне. **Ім 15:1-6**

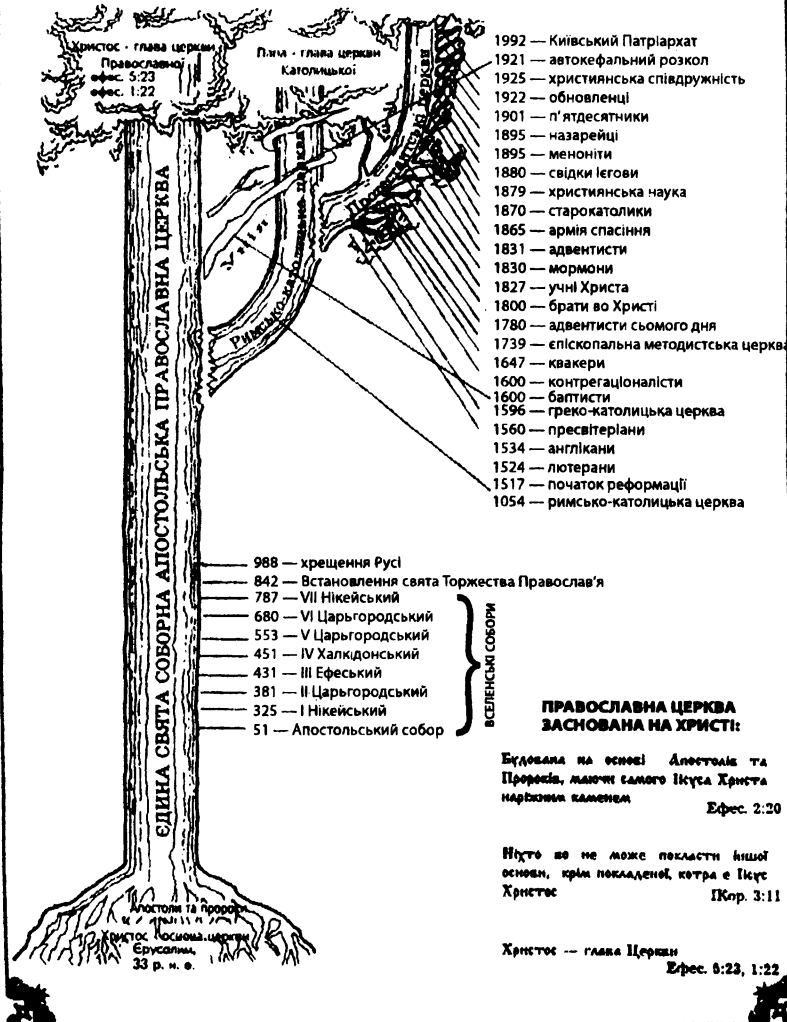

Рис. 3. Древо Християнської церкви

КИЇВЩИНА IX—XIII СТОЛІТТЯ
СХЕМАТИЧНА МАРТА

- УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ**
- КИЇВ** ● Столиця Київської Русі
 - ПЕРЕСЛАВЛЬ** ● Центр землі-ополчення
 - Вашгород ● Центр землі-ополчення
 - Звенигород ● Інше городище
 - Млишів ● Інше місто-ополчення Руської
 - Обмеження землі
 - Шляхи

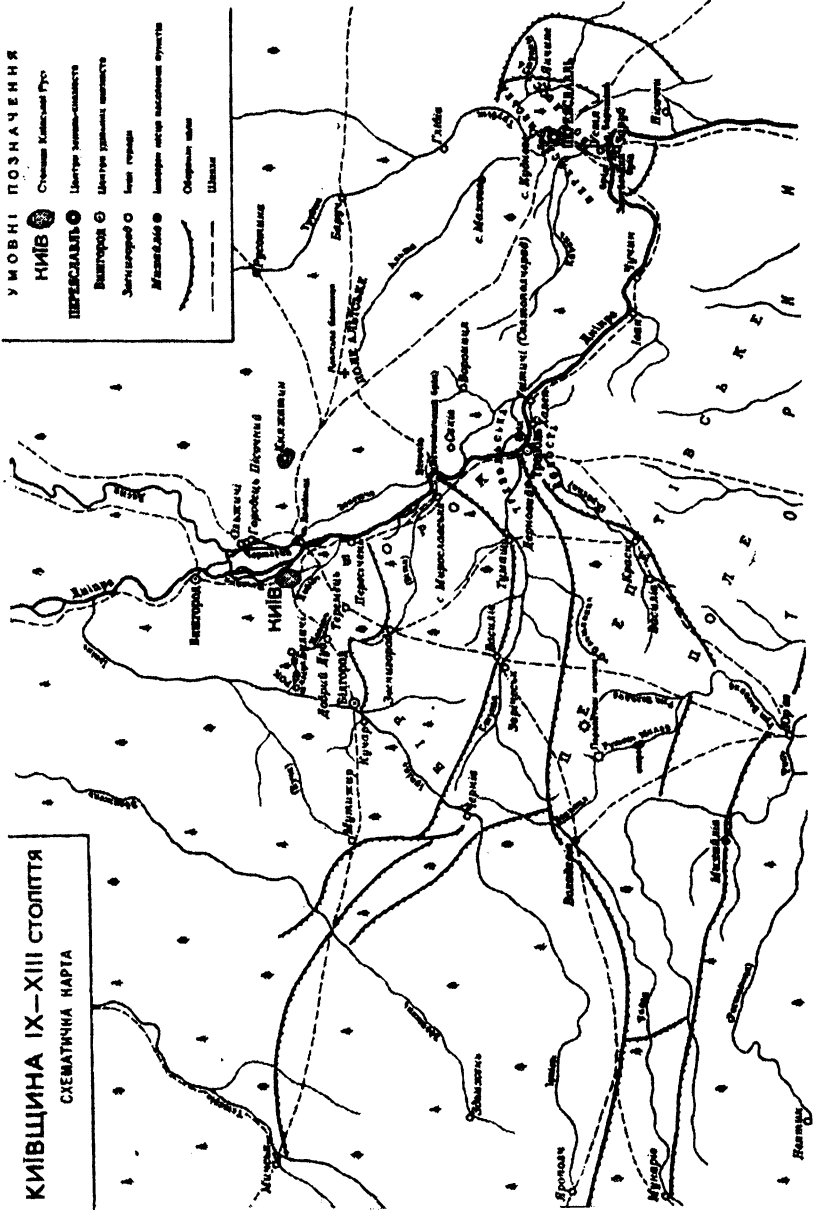

Рис. 4. Київщина IX—XIII століття

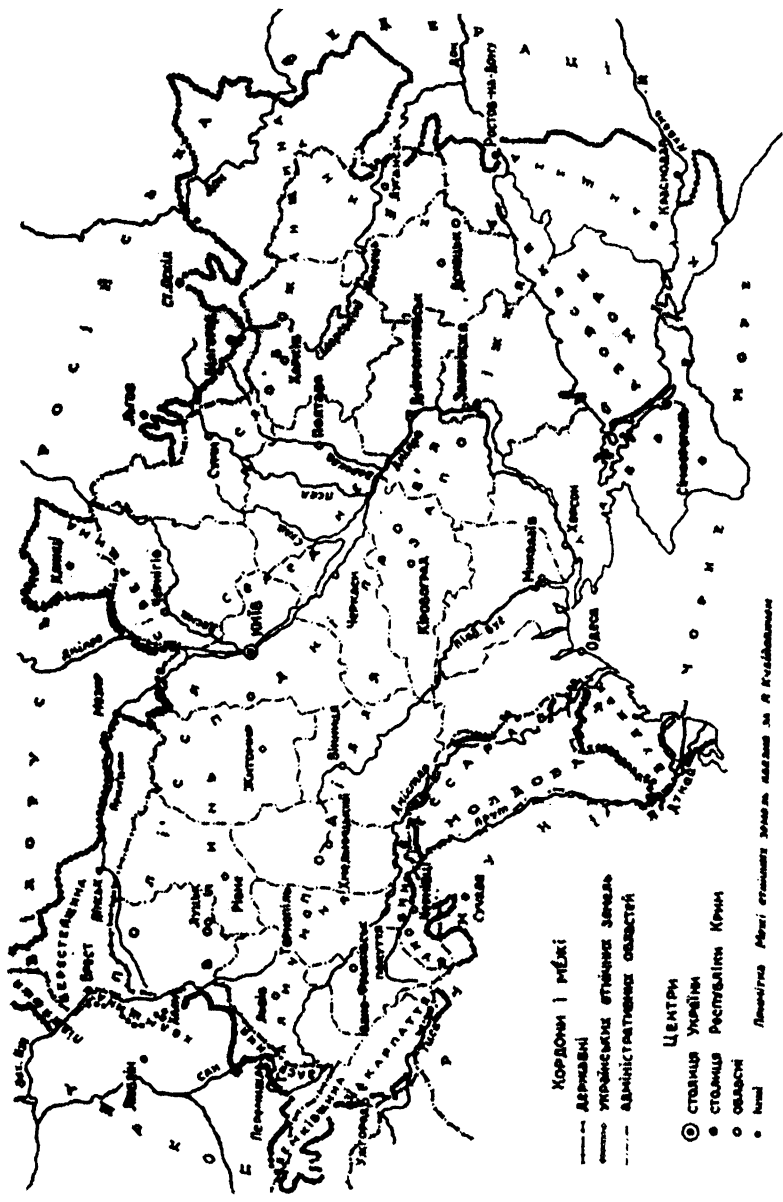

Рис. 5. Державна територія України і українські етнічні землі

*Дурить себе, чужих людей,
Та не дурить Бога.
Бо в день радості над вами
Розпадеться кара.
І повіє огонь новий З Холодного Яру!..*
Т. Шевченко

МИ І ВОНИ

СКИТ МАНЯВСЬКИЙ

*Нам не потрібно ангельських крил
ні пав'ячого хвоста, а потрібно вовчих зубів.*

Занепад православної церкви відчутно позначився на переломі середньовіччя, XVI–XVII ст.

До того розпусно-безбожницького стану церкви, особливо її верхніх ешелонів правителів, як рівно ж найнижчого стану духовенства, спричинилося польсько-литовське державне правління, котрому було вигідне таке становище пануючої церкви, бо ж вони вже силою утілювали католицизм на чолі з Папою Римським.

Як пише тодішній автор «Полінодії» А. Копистянський: «Було важко встановити, де більше бував пресвітер — у корчмі чи церкві»*.

Загальне зіпсування охопило й монастирі, повага до православного духовенства настільки підупала, що уже віра в Бога захиталася, а серед населення навмисно ширилися всілякі забобонні псевдоістини; то був тотальний наступ римської польської церкви. Час вимагав відродження: жалюгідний стан православної церкви, яка з упадком державності була одинокою опорою народного життя, наповняв горем серця віруючих. Залежність царгородського патріарха від турецького султана теж була головною причиною занепаду православ'я. Багатьох охопила думка відомого єзуїта Петра Скарги, автора твору «Про єдність Божої церкви», що єдиним способом порятунку є підпорядкування православ'я України Римському Папі. Невдоволене порядками царгородського патріарха Єремії, високе

* А. Копистянський. Скит Манявський. Перемишль, 1927 р.

духовенство на чолі з Михайлом Рогозою постановило на з'їзді у Бересті 1595 р. визнати зверхником Папу Римського.

Два вищих єпископи — Володимир Терлецький та Іван Потій — 15 листопада 1595 р. у Римі підписали акт Унії із застереженнями усіх прав грецької віри...

Україна, зазнавши поразки під Лубнами 1596 р., втратила не тільки віру, а й початки відродження державності.

В той смутний час повного занепаду й розрухи наш нарід зумів видобути із себе багато животворних сил, котрі врятували його від неминучої смерті. Повсюду почалося національне відродження, у якому головна роля випала Галичині.

З галицької землі, а саме зі Судової Вишні, Самбірщини і Тисмениці вийшли визначні мужі, які одночасно розвинули жваву діяльність у всіх напрямках. Словом і ділом вони будили нарід до нового життя.

Уродженець Судової Вишні Іван Вишенський з далекої гори Атос своїм сильним словом будив совість у народі, яскравими фразами змальовував скрутне становище та закликав до боротьби.

Другий галичанин із Самбірщини — Петро Конашевич-Сагайдачний — взявся за організацію недавно розбитої народної сили — козаччини. Він, уміло використовуючи проблеми тодішньої Польщі, не тільки усунув лихі наслідки поразки під Лубнами, але й розбудував козацьке військо (40 тисяч) та надихнув їх на боротьбу за найвищий ідеал — православну віру.

Найважче завдання морального відродження українського народу і зміцнення його захитаної волі взяв на себе уродженець Тисмениці, що на Прикарпатті, засновник Скиту Манявського Іван-Йов Княгинецький. Народився Іван-Йов у родині міщан в 1550 році. Свої молоді роки провів при дворі князя Василя Костянтиновича Острозького. Якось випадково познайомився із подорожуючими атоськими монахами та разом із ними помандрував аж на гору Атос, де постригся у монахи. По 12-літнім побуті на Атосі Княгинецький повертається до Галичини, де своїм благочестям привертає до себе загальну увагу. Згодом, на прохання львівського єпископа Гедео-на Балабана, проводить реформу монастиря в Уневі, як рівно ж в інших монастирях. Зрештою — відмовляється від нагороди і з книгою в руках йде у гірські околиці Краснополя, нинішнього Солотви-

на, де у глухій пустелі серед лісів, побіч села Маркови, веде життя просвітителя. В роках село Маркова стає новим селом — Манява, яке розкинулося уздовж річки Манявки.

Заснований Йовом у 1611 році Манявський скит довгі роки давав православній церкві учених монахів, диригентів. Помер засновник скиту перед Різдом в 1621 році. Найбільшого розквіту скит досяг у першій половині сімнадцятого століття.

Багато років провів Йов серед людей, котрі населяли міжріччя гірських річок Лімпиці та Бистриці, вишукуючи добре місце із найвигіднішим природним ландшафтом для заснування тої берегині віри православної — скиту. І лиш уже сивіючим шістдесятилітнім старцем, побіч села Маняви, в улоговині річки Манявки, на правому її березі, у вузькому, затиснутому двома гірськими пасмами гори Сивулі, просторі Йов поставив дерев'яний двометровий хрест.

Так у 1611 році дано початок скиту Манявському, який, витримавши найважчі випробування та утиски польської, а відтак австро-угорської влад, дожив до наших часів — всього 396 років.

Разом зі своїм старшим братом Йовом першу молитву біля вбитого у кам'яну землю хреста провели ще десять скитальців. Усі вони походили зі священничих сімей і мали, як на той час, відповідну освіту. Були серед них і ремісники, як і інженери-рудники або гутники. В районі Краснополя-Солотвина уже здавна добували кам'яну сіль, звичайно, гірничим способом, а ще виплавляли метал, родовищем для котрого були сусідні гори.

Перші порожнини від видобутої руди стали житлом для скитальців.

Згодом, коли кількість братчиків сягнула до півсотні, їм довелося розбудовувати й укріпляти ті печерні келії, заодно сполучаючи їх різними ходами й виходами. Так утворилася ціла система добре замаскованих від чужого ока лабіринтів, придатних для людського житла.

Поруч тих, видовбаних у скелях, порожнин-келій бурлила стрімкою течією річка Манявка, яка доставляла свої чисті води навіть у декотрі келії, що давало хоч якийсь комфорт існуванню ченців.

В роках, коли в горах панували опришки — народні оборонці, які ставали на захист гнобленого люду, за допомоги тих легінів збудували дерев'яну малу церковицю.

Ішов тисяча сімсот сорок третій рік, коли на маленькому кам'яному плато поклали перші обтесані бруси, що стали фундаментом для церкви. Вже під Різдво Христове, у ще не найменованій церковці, було відправлено першу всеношну службу Божу. Довгі роки служила та міцно збудована споруда, і аж у 1946 році дияволи з червоними п'ятикутними зірками на лобах спершу її пограбували, а відтак спалили. Ченців же, котрих вдалося захопити, погнали в Сибір. Святе місце було спустошене й осквернене, але, як мовиться, — все має початок, як і кінець.

В роки незалежності України цьому святому місцю було повернено належне.

МОТРИНСЬКИЙ МОНАСТІР

Раннім літом 1913 року, на прохання православної церкви у Холодному Яру, із скиту Манявського вирушив у дорогу чернець, уродженець Галичини. Маючи вищу світську освіту, здобуту у Львові та Кракові, через якісь романтичні причини покинув бурхливе мирське життя і прибув у Манявський скит; постригшись у ченці, зажив праведником.

В короткому часі, прийнявши ім'я Силантій, він вийшов на передній край та зайняв місце виховника. Його мужня постава, наполегливість, працьовитість, бездоганна високоморальна поведінка принесли йому славу добродійника, просвітителя та достойника. Попри всі вищезгадані його прикмети — чернець Силантій був міцним патріотом української громади.

Манявська братія противилася рішенню духівників скиту відпустити Силантія, але завдяки великому жертвуванню Мотринського монастиря для бідного Манявського скиту — це була єдина можливість поправити свої фінансові справи. Правління австрійської колоніальної адміністрації переслідувало діяльність православного скиту, накладаючи необґрунтовані податки та збори, тому ченця Силантія було «продано».

Довго тягнулася та дорога до святині у Холодному Яру, але врешті-решт була подолана. Отож, в кінці літа до ігумені Мотринського жіночого монастиря (з рекомендованими паперами та проханням Московського патріархату) з'явився чернець Силантій.

На той час Холодноярський головний релігійний центр, маючи поруч багато сусідніх (аж чотирнадцять) монастирів, був на упадку. Першопричиною занепаду стала ігуменя, яка, прибувши із московської глибинки, вороже ставилася до монахинь-українок, сіючи розбрат та аморальність.

Чоловічу частину Мотринського монастиря становили послушники, які жили у видовбаних з боку церкви келіях. Вони відали справами цієї святині, що мала ім'я св. Трійці. З прибуттям Силантія, з перших днів його вибрали настоятелем церкви — і справи пішли на покращення, а ще вдалося вивільнитися від ігумені Глаші...

Війна, котра почалася влітку 1914 р., втягнула Москву у свій коловорот, а ще проблиски революції, пропаговані соціал-демократами, тривожили і так неспокійне життя мирян.

За перші три роки отець Силантій багато попрацював на залучення сусідніх монастирів до співпраці, серед них: Чигиринський, Медведківський, Жаботинський, Мошногірський, Урдинський, Онуфрєвський в селі Чубівці, Богуславський, Трахтемирівський і інші. Крім чисто церковної співпраці, о. Силантій зав'язував особисті стосунки, які торкалися політичного і суспільного життя: як служителів тих святинь, так і їх мирян. Такі зв'язки скріплювалися спільною присягою і мали великий вплив на політичне та соціальне становище холодноярського регіону...

Святим, пам'ятним місцем для багатьох поколінь українців був і завжди буде загальновідомий Холодний Яр, захований у зелених широколистих дубових дібровах. Побіч його, на березі Тясмину, лежить, немов відпочиває від колишньої славної історичної бувальщини, місто Чигирин — столиця гетьманщини, а ще й донині політичний центр України. Над Чигирином, немов сторожова башта, злітає увись Замкова гора із збудованою на ній фортецею, котра у спілці з холодноярськими лісами не раз-не два закривала шлях нападникам від сторони Дикого поля.

Тут, у Холодному Яру, витає вічний, невпокорений Дух козацької зухвалої вольности і її славних особистостей: Байди Вишневецького, Северина Наливайка, Павлюка, Жмайла, Тараса Трясила, Сулими, Гулі, Скидана, Хмельницького, Дорошенка та героїв Коліївщини.

Холодний Яр — територія, по якій пролягали звісні шляхи: Куч-

манський, Залозний, Чумацький. Мабуть, назва славного Чигирини походить від тюрського слова «чигир».* Всі ті шляхи пов'язували південь України із столицею Києвом, а далі — Східною Європою.

Холодний Яр — це реліктові лісові масиви, котрі займають площу у 7 тис. гектарів. Рельєф місцевості є горбистий, із глибоченними та крутими ущелинами, званими тут ярами. Усе це робить холоднорівнівську територію малопрхідною та недоступною.

Одна із найглибших і найдовших ущелин колись у давнину отримала назву Холодний Яр, а всі відгалуження від неї мають теж круті скельні стіни, як і свої назви: Курилівський Яр, Святий, Чорний, Січковий, Гайдамацький, Циганський, Поташний, Гадючий, Червоний, Кривенків, Скорбний, Чернечий та ще ряд менших, котрі разом у довжину становлять понад двісті п'ятдесят кілометрів. На днищах тих ярів б'ють та протікають близько 150 джерел і струмків із цілющою, прозорою водою, найменовані людьми колоритними назвами: Сріблянка, Смотрич, Жаб'я, Осота, Косарка, Шумка, Чорнобривка, Лубенка, Розянка, Суботь, Холодна, Лаврушка, Неврасива тощо. Усі вони несуть свої холодні води до річки Тясмин. Серед того природного розмаїття виділяється одна із найвищих скал — Великодня Гора.

У глибоку давнину славний Дніпро обмивав своєю водою боки того горбатого масиву, але внаслідок якихось катаклізмів змінив своє русло, відійшов на значну відстань на схід, залишивши після себе незайманими великі райони, які покрилися непрохідними болотами.

На одній із найнедоступніших скелях-горбах Холодного Яру побіч старовинного села Мельники десь на початку другого тисячоліття нашої ери заснували знаменитий Мотрин монастир.

У самій назві того урочища — Холодний Яр, коли надбасеш десь у якомусь творі, чи то художньому, чи історичному, відчуваєш якусь потаємну, магічну, притягальну силу. А ще велика кількість легенд про заснування цього людського витвору, Мотринської обителі, знову ж таки, надає цій назві відтінку загадковості та святості. Одна із десятка таких легенд, яка ще живе серед жителів села Мельників, на нашу думку, є найбільш вірогідною:

«Давно колись Київський князь Ярослав Мудрий, будучи у тих

* Чигир (тюрське) — шлях.

краях, дуже уподобав собі цей унікальний бастион та із належною любов'ю до свого воєводи Мирослава подарував йому ці дикі поля. Воєвода, поселившись на них, розбудував їх, провівши по крутих скелях дороги, вибудував оборонну споруду — фортецю. З часом, йдучи у виправу із князем на печенігів, воєвода доручив своїй коханій княжні Мотрі оберігати та захищати від ворогів сей край. За час походу мужа воєводиона ще краще укріпила й так недоступні стіни та з нетерпінням очікувала повернення Мирослава.

Воєвода, повертаючись із перемогою над східним ворогом, на-думав пожартувати, випробувати міць своєї коханої, тому вдався до хитрощів. Переодягнувши в здобуті у боях печенізькі одежі частину своїх воїв, несподівано напав на фортецю.

Коли воєводиона Мотря побачила велику потугу наступаючого ворога, зрозуміла, що силою їм не вдасться відстояти замок. Вона також пішла на хитрощі, виставивши добре озброєну невелику частину оборонців у засідку в густих чагарниках. Потім умілим та сміливим маневром вдарила із двох сторін по нападниках. У жорстокому бою ворога було знищено, та коли серед загиблих Мотря віднайшла тіло свого мужа, то з огидою відкинула меч і зі сльозами повернула до замку. В день похорону вона постриглася у монашки та перетворила свою військову фортецю на жіночий монастир».

З того часу десятки років Мотринський монастир ставав місцем організації повстань проти всіляких наїзників, особливо польських, одночасно будучи твердинею православної церкви. Для нас, українців, це місце назване святим, а сам Холодний Яр ще й донині зберігає те значення, як і в давні часи.

«Дорогий той вогонь, який заховався у серцях тих людей, котрі живуть і жили колись навколо нього»*.

Уже четвертий рік, повсякденно, щогодинно, підтримував цей незгасимий вогонь — вогонь боротьби за незалежну Україну — чернець Силантій. Він не виділявся із тих кілька десятків братчиків, носив таку саму чорну бороду і таке ж, але завжди доглянуте волосся. Не надто його виокремлювала і гарної форми голова із великим світлим чолом, зате сильно вирізнявся своїм мудрим, завжди виваженим словом. Силантія знала вся Холодноярська округа, а ще Звенигородщина, Смілянщина, навіть Черкащина. Його пізнавали

* Горліс-Горський. Холодний Яр, ст. 28.

по густому мелодійному баритону, бо в усьому решта о. Силантій був подібним до інших. Попри проповідування просвітянських релігійних наук, він всю свою потужну пропагандивну силу вкладав у науку любити свій край, бути вірним та саможертвним своєму народові.

Ще із початком Першої світової війни, у котру Росія всунула свою ненажерливу пащу, у Холодноярському краю яскравим синьо-жовтим променем зажевіла ідея Самостійності України. Настав великий час — час боротьби поневолених українців, у серці яких ніколи не згасало полум'я визвольного руху.

Вже у серпні–вересні 1917 року на великих теренах Придніпров'я, від Черкас до Дикого поля, отримавши поштовх із Звенигородщини, стає до чину організація Вільного Козацтва під зверхництвом Шевченкових онуків та згодом полковника Гризла.

Ще не маючи свого військового статуту, його організатори та провідники керувалися знаннями із історії козаччини, часів Хмельницького, узгоджуючи їх з вимогами революційного часу.

Чисельність сотень залежала від величини села, в котрому організувалися. Командирів сотень обирали вільним голосуванням, курінну верхівку обирали всі сотні, які входили до даного куреня.

Другого і третього жовтня 1917 р. у Чигирині відбувся Перший з'їзд Вільного Козацтва. У ньому брали участь представники усіх угруповань козацтва, започаткував яке отаман Гризла.

Вже у другій половині лютого 1918 р. зкомунізовані російські армії, оголивши фронт, рушили додому через Україну. На своєму шляху вони змітали із лиця Землі Української все, що нагадувало їм добробут, культуру, а ще «старший брат» мав розбійницьку натуру і за відсутності влади діяв по-звірячому.

На захист населення виступило Вільне Козацтво, якому у важких боях вдавалося вповнювати ту функцію. Особливо вдалою була операція проти восьмої російської армії в районі станції Бобринської. Курені Звенигородщини, Черкащини та Єлисаветградщини в одноденному бою, зазнаючи втрат, розгромили ту армію, здобувши весь їх обоз, ба навіть майбутній кат Муравйов ледь не потрапив у полон.*

* Ю. Тютюнник. «Дзвін», 1991 р.

Восени 1918 р. на Черкащину прибули німецькі війська. Згідно із Берестейською угодою вони мали перебувати до часу утворення Української народної армії (УНА). У той час по дніпровських лісах почали з'являтися більшовицькі банди, які були навіть у Мотринському монастирі. Цими бандами керували Федір Наводничий та Коцур.

20 листопада ЦК РКП(б) утворила маріонетковий т. зв. Революційний тимчасовий уряд України на чолі з П'ятаковим. Як не раз бувало, знайшлися і наші колаборанти, члени того уряду — Затонський, Коцюбинський, Ворошилов, Антонов-Овсієнко. Вони своєю присутністю освятили той уряд, який від їх імені запросив на допомогу москалів.

До Холодноярської республіки наближалось більшовицько-російське окупаційне військо. Разом із ним прибув зі своєю зграєю чекістів уповноважений до справ Черкаського краю жид Яков Свердлов. Керуючись постановою ЦК РКП(б) від 26 листопада 1918 року, Яков (Яша) взявся до геноциду українців. Слово «расстрел» набрало актуального значення в праці уповноваженого.

Самооборонний загін Мотринського монастиря, який переріс у полк, очолив Василь Чучупака, який походив із великої сім'ї Чучупаків, що жила на своєму хуторі у самому кінці села Мельників. Холодноярський полк взяв на себе важку справу — оборону населення республіки «Холодний Яр». До неї входили цілий ряд сіл, які розташовувалися навкруги монастиря: Мельники, Голоківка, Грушківка, Лубенці, Жаботин, Плєскачівка, Чубівка, Деменці, Зап'ятниця, Медведівка, Івківці, Матвіївка, Худаліївка, Трушківці, Чорнявка, Полуденівка, Янівка, Сугунівка, Топилівка, Мудрівка, Шабельники, Тіньки, Бужин, Боровиця та ще ряд сіл за залізницею. В межах республіки Холодний Яр совітської влади не було.

В ході боротьби з наїзником оборонні козацькі формування перебудувалися у військо, яке поставило перед собою загальноукраїнські завдання і боролось з почервонілою Московією аж до 1922 року.

30 грудня 1922 року купка верховодів із Москви, яка складалася виключно із жидів та манкуртів поневолених народів, утворила нову глобальну імперію, одну із найжорстокіших і нелюдських від часів Нерона, давши їй назву СРСР. На превеликий жаль, світ виз-

нав її, лише США чекали аж до Голодомору 1932–33 років, однак теж визнали...

Холодноярська республіка перестала існувати. За повні чотири роки завзятої борні, розгромлюючи більшовицькі спецзагони ЧК, ба навіть дивізії регулярних будьоннівських орд, сини Холодного Яру, піддаючись блуду, обману та провокації, подесятковані, припинили боротьбу аж у Київській центральній тюрмі, б'ючись до загину...

* * *

Галичанин о. Силантій не зміг змиритися з тим устроєм співжиття, яке вели мешканці монастиря: всюди панувала московська мова, навіть у церкві, християнська мораль була забруднена настільки, що відрізнити її від моралі московської глибинки було неможливо.

Тому вже з перших днів, а ще більше від початку війни він повів рішучу боротьбу за викорінення тих негативів, які панували у православних церквах та монастирях Московського патріархату.

Дуже важко давалася йому така справа, незважаючи на те, що всі жителі тої обителі були українцями. Спочатку вони усі противилися тим реформаторським діям молодого «пришельця», але після дворічної наполегливої праці йому вдалося привести побут Мотринської обителі до християнського вигляду і способу життя.

Легше було вести роз'яснювальну роботу із чоловічою половиною, яка у роках 1916–18 налічувала близько 40 осіб. В основному це були ще молоді селянські сини, хоча були вже й старші, але ще сильні люди, котрі помагали йому переламати старі канони братства. Дивлячись на його, Силантія, ученість, життєву обізнаність, вони швидко підкорилися його волі, а коли до них повернулася рідна українська мова, а згодом і пісня, то здобули його любов та ласку.

Досягнувши такого результату, о. Силантій почав вивчати, за їх допомогою, маєткові цінності монастиря і церкви, яких по таємних захороненнях була незліченна кількість. Сюди із давніх часів стікалося багатства різних культур, народів, а ще в часи воєнних лихоліть — тим більше. Одні залишали на схоронення здобуті на війні дорогу зброю, золоті й срібні речі, інші — офірували святенникам, просячи у них молитов за здоров'я та життя.

Мотринський монастир не раз, не два піддавався грабіжниць-

ким та злодійським нападам, але не все було доступне для їх злочинних рук. І коли вже усе те багатство стало обліковане і знову захоронене, ченці взялися за упорядкування численної бібліотеки, у якій в безладі лежали тисячі різних творів мислителів, філософів та істориків.

Упоравшись з книгами, четверо молодих ченців — о. Макарій, о. Зиновій, о. Парфеній та Силантій — вирушили на дослідження підземних лабіринтів-ходів, побудованих у роки татарського лихоліття. Ходили чутки, що між Мотринським монастирем і Онуфрієвським є споруджений підземний хід, більшу частину якого видовбали жінки, а вже решту зробили чоловіки із обителі, що у Губівці. Отже, четверо сміливців, відмовивши молитву, у першу неділю липня 1915 року вирушили ніби на прощу, а тим часом їм належало відшукати вхід і вихід із цієї підземної скитії.

Пошукові роботи у підземеллях монастиря тривали геть аж до початку Холодноярської революції, тобто до початку 1918 року. За ті роки дуже важкої дослідницької праці, будучи завжди у пошуках, розчищаючи завалені проходи, відновлювання яких вимагало багато важкої праці, померли троє дослідників. Залишившись на самоті, о. Силантій продовжував цю почату важку працю, сподіваючись, що у майбутньому йому або ж комусь іншому прийдуться здобути дані, які заносилися до великої книги.

Винагородою багатолітньої праці о. Силантію дісталось віднайдення підземних виходів із печер монастиря. Перший підземний вихід, побудований, як виявилось, людськими руками, крутими уступами спускався до скал у Поташному Яру і був завалений при розробці поташу. Другий був руслом якогось висохлого потічка і не мав виходу на поверхню під скелею Червоної гори. І нарешті третій вихід тягнувся уздовж водного потічка та виходив на світ разом із холодною водою у закінченні Гадючого Яру. Останній впирався у непрохідні болота Тясмина, що розливався, якраз навпроти села Чернявки. Саме на цей вихід і звернув найбільшу увагу о. Силантій, пройшовши його наодинці, а зрештою — він і не хотів мати свідків. Оббиваючи ноги об гострі камінюки сходин, по яких, мов лавина якоїсь дуже масляної рідини, каскадом лилася на світ із холодного підземного царства напрочуд чиста і холодна вода, шукач вийшов увесь мокрий. Оглянувши захоране у зарослях тернини місце вихо-

ду, він безмежно зрадів, оскільки побачити його ззовні було неможливо. Вихід маскувала, вихлюпуючись і бризкаючи піною, та ж таки холодна вода.

Здебільшого цей край чудової природної краси називають батьківщиною Максима Залізняка та Богдана Хмельницького. Мабуть, воно так і є...

Якщо вийдеш із селища Суботова і йтимеш дорогою вгору за течією річки Тясмин, то десь через десять–п'ятнадцять кілометрів опинишся у старовинному українському селі Медведівці, яке й до сьогодні береже світлу пам'ять про героїчну визвольну боротьбу М. Залізняка проти польської окупації.

Тут він народився, тут зростав, і у низовині при в'їзді у село вас «зустріне» цілющою водою відновлена криниця Залізняка. Серед села Медведівки на горбочку стоїть у своїй давній красі святиня — Успенська церква, а повернувши ліворуч, поклонившись пам'ятнику Герою Гайдамачини, увійдеш у знамените село Мельники. Далі треба прямувати лісом на невисоку гору-скелю. Там ти побачиш Мотринський монастир, заснований на початку тисячоліття на руїнах старого українського поселення. Поруч із ним височить чудової краси, стилю бароко Спасо-Троїцька церква, побудована 1804 року на фундаменті давно згорілої під час нападу татар.

Вся територія, на котрій розташований монастир і церква, обнесена камінним муром, а вхід у обитель — через великі ковані ворота. Жіночі келії знаходилися у приміщенні монастирської прибудови, ченці-чоловіки жили у частині підземних лабіринтів, довжина яких понад десять кілометрів. Поруч огорожі і навколо північної сторони тягнувся чудовий липовий гай.

Десь у кількох гонах від монастиря притулився був дуже милий хутір, названий Буда. Тут із давніх-давен проживали старі козацькі роди Будичан. В роки червоної навали цей острівець людського життя змели із лиця землі чекістські загони під час т. зв. «зачисток»; в сорокових роках ХХ ст. німецькі загони «SS» діяли так само із хуторами Волині.

У 1942 році за допомоги околичних селян під проводом націоналістів-українців було висічено на величезному камені всі імена людей, закатованих тут московськими упирами. Сотні імен — і ні одного прізвища.

Поруч того пам'ятника, якого сплюндрували червоні, коли повертались у 1944 році, стоїть, немов хоронитель, найстаріший дуб на планеті Земля. Вік його оцінюється вченими приблизно у 1100 років, і має він ім'я — «Дуб Залізняка». Висота дерева сягає десь більше 22 м, а в обхваті має 9 метрів. Господь Бог зберіг того дуба від руйнівної червоної дичини, а камінь не зміг...

Десь наприкінці 1919 року, коли вже ранки були прохолодні, отець Силантій, обходячи свої маєтності, крокував вузенькою стежечкою, яка виляса поміж тернину та інші хащі. Тут він надібав, мало не спіткнувся об нього, скорченого клубочком, закривавленого хлопчину.

Він не роздумував, не прислухався, чи живий той юнак, але схопив на руки його холодне тіло, обкутав своєю чорною киреєю та поніс таємними ходами до своєї келії. Мов навіжений, почав збирати потрібні лікарські причандалля; миттю розпаливши грубку, закип'ятив жбан води і аж тоді почав ретельний огляд «знахідки».

Роздягнувши його, отець обмив холодне тіло теплою водою, завареною травами, які завжди були у нього під рукою. Бо ж точилася війна, а він не міг бути осторонь тих страждань пораниених чи покатованих селян та їх синів. Він лікував страждальців, переховував, а потім знову проводив до їх сотень.

Священник промив неглибоку ножову рану на правому боці спину, старанно забандажував та взявся до натирання всього замерзлого юнацького тіла, наливаючи собі у долоні міцного самогону.

Нарешті почервоніле від натирання тільце худенького хлопчика ворухнулося, а з вуст почувся важкий стогін.

«Мабуть, буде жити, напевно буде жити», — майже вголос промовив радий своєю знахідкою ще молодий, але схований у густу бороду Силантій, в миру — Микола Волинець, син Василя із Бойківщини.

«Слава Господу! Я що казав, житиме», — зрадів чернець, почувши слабке слово — «води». Вода, підправлена медом та ще якимось зіллям, чекала тої просьби, стояла у глечику на ослінчику біля голови хворого.

«На, пий, мій любий синку». Злякавшись сказаного, отець задумався: «Невже справді стане мені сином?»

Хлопець пив жадібно, хапаючи глечик руками, немов боявся,

що віднімуть ту рятувальну вологу, але ні, його навіть припрошували: «Пий, синку, пий».

Боротьба за життя юнака тривала майже тиждень, проте ніхто із мешканців монастиря не знав, що там діється у келії Силантія. «Воно й добре, що так», — думав отець, бо ж шукали того «собачонка» із родини Чучупаків села Мельників.

Молитви, гідний догляд, а ще молодий організм зробили своє. Відігрівшись біля грубки, котра палилася тільки вночі, у порятованого прокинувся вовчий апетит.

«Іж, козаче, поправляйся, адже хтось мусить покарати тих, котрі принесли горе і смерть у твою сім'ю», — підбадьорював юнака чернець.

Довгенько пролежав Тарас Чучупака, онук старого козачого осаула, аж до самого Різдва 1920 р. У різдвяну ніч вивів його о. Силантії на прогулянку. Хлопець, підтримуючись дрючком і жадібно вдихаючи свіже морозне повітря, шкандибав позаду проводиря.

— Дідусю, я б так гуляв із вами аж до самого ранку.

— Можна було б і так, але чекісти ще до сьогодні шукають тебе поміж людьми твого села.

Гасля різдвяні зорі, коли десь по півночі вони, розрум'янені, повернулися до келії.

«Келія Силантія» — так називав своє житло слуга Божий. Маючи освіту інженера-будівельника, він усі свої знання і хист поклав на конструювання та побудову того таємничого житла. Навіть побувавши раз чи два у ньому, потрапити без господаря туди було неможливо. Контури проходу, видовбаного між плитами скель, були настільки взаємоподібні, що відрізнити їх поміж собою видавалося нереальним. Вхід до келії здійснювався за допомоги повороту однієї із пластин, котрими кріпилися стінки проходу, і заодно служили вони, як облицювальні панелі. Сама келія була досить просторою і містилася під широкою кам'яною плитою горизонтальної скелі. Внутрішні стіни та підлога — зроблені із дубових дощок чи обтесаних полінниць, гладко обструганих та запущених розплавленим бджолиним воском. Було там тепло, а світло проникало через вузьку щілину між скелями у післяобідні години.

Повертаючись над ранком із цілонічної прогулянки, Силантії, уже вкотре, пояснював Тарасу спосіб заходу до келії.

Тепер він уже називав його молодшим братом, що більш пакувало, а ще юнак не протривав, більш того — він радів, що має знову брата. Тарасові було дуже шкода сестрички, матері і дідуся, замордованих тої ночі чекістами із Кам'янки. Вони і його кольнули багнетом, але в метушні хлопець непомітно перебрався під низький стіл, а згодом переповз до сінешних дверей та шмигнув у темряву. Пам'ятає, що біг до лісу, упавши, втратив пам'ять.

Поволі, разом із здоров'ям, юнак кріпнув і морально-психологічно, маючи доброго лікаря, виховника та учителя. І коли вже страшне минуле відійшло, учитель, почавши від арифметики, природничих наук, перейшов до програм середньої школи, не забувши про військову справу, тобто пізнання зброї та користування нею.

З приходом весни ранніми ранками брати йшли до Чорного Яру, де навчалися прицільно стріляти із різних видів зброї, навіть при ще темному небесному зворі. Старший ладнав сяку-таку ціль, звичайно, то було якесь опудало зі старих картонних коробок, молодший прицільовався і випускав п'ять куль. Згодом обидва йшли оглядати результати пострілів та ставили собі взаємно оцінки. Поміж ті уроки та вишколи старший брат не забував про виховання молодого патріота. Хоч патріотизм розглядався не як фанатизм, а як свідомість свого національного обов'язку.

У 1920 році на теренах Холодноярської республіки нараховувалося ще близько 81-го партизанського з'єднання чисельністю від 500 до 800 вояків. Загальна кількість становила приблизно 45130 партизанів.* Це число підтверджувалося і в спогадах Якова Водяного — командира одного із партизанських з'єднань.**

А вже під кінець 1921 р. повстанський рух почав згасати. Ряди повстанців рідшали, ворог, отримуючи поповнення за допомоги шантажу і терору, одержував перемоги. Його численні спецзагони ЧК складалися із всіляких покидьків різних національностей: москалів, чеченців, латишів, китайців та жидів. Останні здебільшого були їхніми командирами. Боротьба велася без усіляких правил та законів. Були випадки, коли чеченці під командою жидів спалювали селянські хати, не випускаючи з них жодної живої душі.***

* Радянська енциклопедія. Т. 2. Москва, 1933 р., ст. 182.

** Командир «Червона Калина». 1929–30 рр., ст. 99–104.

*** Героїзм і трагедія Холодного Яру. Київ, 1996 рік.

Звичайно, що й друга сторона перейшла до відплатних дій: «око за око, зуб за зуб», але сили були настільки нерівними, що ніякий героїзм не зміг допомогти повстанцям.

Осінь 1922 року надійшла несподівано, немов виринула із вчорашнього дня. Невеличкий загін тих, що залишилися в Холодному Яру, вирушив до Чорного лісу. Там побудували землянки і зазимували. Група Завгороднього отаборилася поруч із лісничівкою та часто гостювала у лісника, син котрого вчився у Зінов'ївській кавалерійській школі і був агентом ЧК. Сконтактувавшись через батька із Завгороднім, заманив його у пастку. Більшість вояків та старшин відмовляла Завгороднього йти на ту непевну раду, але командир мав свою думку. Прибулих холодноряців почали роззброювати, чим викликали сутичку, яка закінчилася великими втратами чекістів, однак всі «делегати» загинули.

Осиротівши з втратою холодноряського козацтва, Мотринський стояв сумний, очікуючи чогось ще не визначеного. Він знав, що нові «господарі» не полюбляють його строгого, величавого вигляду, знав також, що наколи вони появляться, то тільки з наміром грабунку і гвалту. Жіноча половина, особливо молода, завмирала від думки, що станеться з ними, коли жидо-москалі увірвуться у їх святиню. Стара ігуменя ховала своїх молодих черничок по різних таємних келіях, не відаючи того, що їм, бідненьким, буде ще гірше, якщо їх віднайдуть на самоті. Тільки від одної згадки про наближення того часу у черниць тремтіли не тільки руки, а й все тіло.

Чоловіча половина, позапускавши бороди, намагалася вдавати стариків. Вони, пересуваючись подвір'ям монастиря чи церкви, були завжди згорблені і, йдучи, човгали своїми дерев'яними «лаптями». У Силантія було ще більше турботи, бо мусів ховати юнака із Чучупаків, якого ще досі розшукували. Вихід був тільки один — треба було відшукати якісь документи, котрі б могли прикрити походження Тараса Чучупаки. І тільки завдяки Софронові, монаху Чигиринського монастиря, вдалося вив'язатися із тою проблемою...

Літом 1922 банда чекістів під орудою капітана Ліфшиця днями гасала по довколишніх селах, грабуючи і тероризуючи їх жителів. Уночі вони творили безчинства на окраїнах Чигирини, де в основному мешкали українські родини. 27 липня 1922 року більше як 60 бандитів оточили вулицю Зарічну й почали езекуцію: стріляли

тих, хто утівав, проколювали багнетами тих, хто був у хатах, вимагаючи золоті предмети, горілку та одяжу, заодно брали все, що було до вподоби.

Вранці на погромлену вулицю прибули ченці із монастиря, який розташовувався поруч, та взялися хоронити мерців, котрих знаходили у хатах та на вулиці. Не могли ж побожні люди дивитися, як собаки та коти пробиралися до мертвих, вишкірюючи зуби.

Чернець Софрон зайшов до убогої комірчини, де серед хати лежали жінка та юнак. Обидвох їх убили багнетами. Мати лежала із задертою вище колін спідницею, а син був безжалісно понівечений, видно, обороняв свою неньку. Софрон, оглянувши юнака, думав, що він ще живий, зняв із нього одяг, в якому знайшов зашиті під підкладку документи. Серед паперів побачив свідоцтво про народження на ім'я Володимира Вороного, котрий появився на світ 1 січня 1905 року у Чигирині, та посмертну картку, у якій говорилося, що Юрій Вороной, солдат кавалерійського полку армії Будьонного, загинув смертю хоробрих. На цьому документі стояла печатка та підпис якогось полковника.

Володю Юрійовича Вороного Софрон похоронив вкупі із матір'ю, а документи сховав у надійне місце. А ось, може, згодяться...

Вже більше тижня о. Силантій обходив довколишні монастирі, шукаючи виходу із важкого становища. І саме розговорившись зі своїм другом Софроном, отримав те, що так довго шукав.

Від сього дня план легалізації Тараса почав здійснюватися, хоч попереду були ще труднощі — натуралізація того плану. Тарас відмовився стати росіянином, і переконали його в цьому тільки вагомні докази. Тож новоспечений Володимир Вороной почав вивчати і досконало запам'ятовувати окремі дані того, хто вже декілька місяців лежав під невеличким хрестиком на чигиринському кладовищі. Згодом старший брат дозволив Володі прогулятися Чигирином, щоб докладно і всебічно вивчити місто, тобто розташування вулиць та окремих забудов.

Якось, вийшовши із книжкового магазину, спіткав бабусю, котра пізнала його:

— Це ти, Володю? Як тобі вдалося у ту страшну ніч вижити, а мамку твою, царство їй небесне, таки убили ці комуняки.

— Дякую, бабусю, я й не упізнав вас, мене заховали добрі люди, і завдяки їм я вижив.

Співрозмовники розійшлися, і аж тоді Володимир Вороной повірив, що він і є Вороним.

Старший брат утішився тою ситуацією та вирішив, що вже настав час виходу із Мотринського монастиря. Але поки що у келії продовжувалося навчання, яке іноді приводило до завзятих диспутів. Отець Силантій нарочито «підкидав» контраверсійні теми, бо ж бачив, що юнак тягнеться до гострих життєвих питань. У таких дискусіях розвивався розум юнака та шліфувалася мова. Він почав підбирати лінгвістичні звороти, користуватись грецькими, латинськими чи французькими загальноживаними словами.

І нарешті одного такого вечора, котрий проводили дуже активно, старший брат сказав:

— Що ж, братику, прийшла пора покидати наше ведмеже житло, але спершу мусимо добре заховати все наше і «не наше» майно.

— Невже ми покинемо це святе місце назавжди? — трохи із жалем промовив юнак — гарний, трохи смаглявий, із чорною кучерявою головою.

— Ні, Володю, ми приходитимемо сюди часто, бо ж залишаємо тут «скарб», який маємо використати тільки на добру справу.

— Але ж тут його можуть віднайти червоні або навіть злодії.

— Точно, проте ми, брате, на такі сховки майстри.

— Тоді до роботи.

Ще тиждень знадобилося затратити часу на ці необхідні заходи.

... Колись перед смертю 85-річний о. Макарій, умираючи, сказав:

— Силантію, брате, тільки я один знаю про ті скарби та багатства, які належать тій святині, і я передаю їх тобі для збереження і використання тільки на потребу для добра народу або ж для козацького війська. Тому присягни, Силантію, на оцій Біблії, що вчиниш так.

Та присяга зобов'язувала ченця багато до чого: він мав надійно заховати скарби, аби ніколи вони не могли потрапити до рук ворогів України.

«Я посвячу себе, своє життя для тої доброї справи, а ще виховаю і вивчу у школах собі наступника, якого вже вибрав для мене Бог.

Мені залишається тільки виконати ту святу місію, котру виповнятиму один, а коли мене не стане, її продовжуватиме мій молодший брат Володимир».

Осінь 1922 р. затягнулася аж до самого «Михайла». То падав дрібненький сніжок, то дощило, мов весною. Було холодно і непривітно навіть біля грубки, де, гріючись, брати міркували, чи вже все зроблено перед тим, як відійти до Черкас.

Молодший чогось був зажуреним, якась таємна надокучлива думка роїлася у його молодій голові. Нарешті він сказав: «Ми не можемо перебратися до Черкас, поки я не помщуся тим убивцям із Кам'янки». «Звичайно, — мовив старший, я саме розмірковую про те, тільки маємо дочекатися принагідного часу».

У кінці листопада небо затягнулося чорними густо-масними хмарами. Падав густий дощ уперемішку зі снігом. Саме такої погоди ждав чернець.

Смеркалося, коли двоє озброєних короткою вогнепальною зброєю, в додаток маючи бойові ножі, несли по великому кошикові, набитому продуктами харчування, ніби для продажу, прямували до передмістя Кам'янки. На всякий випадок у кишенях, окрім зброї, лежало посвідчення сільської ради, яке підтверджувало, що Грицики, Степан та Василько, мають дозвіл на продаж своєї продукції. Така торгівля велася згідно із законом про «нову економічну політику» — НЕП.

До Кам'янки прибули вже смерком та поселилися на ніч у старих людей, заплативши їм принесеними харчами. Повечеряли разом із господарями, навмисно пригостивши їх горілочкою, аби ті краще спали, а самі десь коло півночі нишком вийшли із хатинки та городами подалися до головної вулиці Кам'янки. Саме на тій вулиці розміщувалися совітські урядові заклади та житла для їх співробітників. В одному із будинків господарів-українців було вигнано, а замість них тут жили три чи чотири чекісти із своїми подругами.

— Володю, заходимо через бокові двері, уважай, не наступи на щось, щоб не розбудити їх.

— Добре, добре, я, мов кіт, шмигну.

Двері до кухні не були зачинені, окупанти вже не дуже остерігалися. Із-за легко відчинених кімнатних дверей на них війнуло

замішаним на самогоні смородом. Капітан спав на краю широкого, чужого ліжка, розкинувши руки. Він першим дістав ножа у саме серце. Жидівочці, яка пробудилася, заткнули рота шматом, зв'язали та накрили периною, пригрозивши. У другій кімнаті спали ще два: китаєць та латиш, яких Володя упізнав. У той вечір вони разом із капітаном знищили його сім'ю: дідуся, маму та сестричку. Саме той косоокий штрикнув його багнетом, тому Володя взяв його на себе, засадивши ножа під саме серце. Латиша, здоровила, кількома ударами прикінчив Микола. Відчайдухи миттю підібрали розкинуту зброю та документи капітана Фрешмана, тихо, мов духи, вийшли на городи. Суміш снігу з дощем затьмила передзимовий простір, скривши від людського ока ту двійку сміливців.

Втікачі, гублячи свої сліди у великих калюжах, нарешті під ранок дісталися потічка, який жебонів по-весняному і наближав їх до потаємного входу у монастир. Йти було важко, з огляду на велику воду та виступаючі камені.

— То як воювалося, братику? — із усмішкою запитав Микола, коли обоє, зігрівшись, розляглися у теплій келії.

— Я анітрохи не відчув страху, немов ми були на навчанні, — весело відповів Володя.

— Так воно й було, брате, ми тільки вчилися.

— Я теж так думаю і вдячний за науку бути таким, — зігріваючись у теплому коці, тихо сказав Володимир.

— Не завжди ми матимемо такі успіхи, але ту роботу облишити ми не можемо, — витираючи мокре волосся, мовив о. Силантій.

— До речі, від сьогоднішнього дня ти зватимеш мене Миколаю Волинцем, і в Черкасах, де скоро ми появимося, не будемо знайомими, а можливо, «познайомимось» вже на новому місці, зрозумів?

Юнак кивнув ліниво головою, ніби затужив, що на якийсь час утратить старшого брата, але розумів, що треба звикати до всього.

Йому ішов сімнадцятий, коли вперше позбавив життя людину, але тямив, що то кликала до помсти невинна кров матері, дідуся та сестрички, і не підкоритися тому покликові було неможливо.

ЖИТТЯ МІНЯЄТЬСЯ

Ішла жвава підготовка до виходу у світ, який змінював попередній вид діяльності і ставив нові, ще не передбачувані навіть проблеми. Вже наступної ночі, залишивши Володимира у келії, Микола вирушив до Черкас. Він не до впізнання змінив свою зовнішність, одягнувши цивільний одяг, поголивши бороду та змінивши зачіску на голові, став на десяток років молодшим і зовсім іншим чоловіком.

Насамперед уже зранку, 1 грудня 1922 року, Микола віднайшов і винайняв собі житло в самотній удовиці, яка мала свою хату на вулиці Чигиринській. А вже у післяобідню пору він став учителем-інструктором у дитячому притулку імені Горького. Директор фабрично-заводського училища (ФЗУ), колишній залізничний майстер, у минулому належав до російської соціал-демократичної партії, але під впливом комуністичної пропаганди та перебуваючи на такій посаді, став комуністом. Народився він у Черкасах, але його батьки походили із Галичини, хоч про те мало хто знав. З початком революції за направленням партії очолив початкову школу, згодом став директором ФЗУ.

Хоч як довго родина Оренчаків жила на Черкащині, проте ніяк не могла позбавитися галицького діалекту. Вже пройшли покоління, а Степан Оренчак у думках вважав себе західняком. І коли до канцелярії директора ФЗУ зайшов найматися на роботу Микола Волинець, а, вітаючись, промовив «добрий день», Оренчаком немов пробіг електричний заряд. «Невже західняк?», — подумав та запросив сісти. Майже годину гомоніли вони удвох, перейшовши на тиху галицьку говірку.

— Ви не дивуйтеся і не лякайтеся, те, що ми західняки з-за Збруча, ніхто не знатиме, але обов'язково мусимо перейти на «общепонятний», бо інакше не вдержимося, — вже пошепки промовив Степан Оренчак, прощаючись із новим майстром-інструктором.

— Я не заперечую, що треба такої позиції дотримуватися, аледесь мусимо мати «нірку», де б можна було поспілкуватися, — подаючи свою руку, муркнув Микола.

Хата, у якій поселився Микола Волинець, під час однієї із воєнних операцій була пошкоджена гарматним стрільном. Тому вже з перших днів квартирант зайнявся ремонтом вікон та дверей,

а вже згодом взявся до печі, котра потерпіла найбільше. Проте було важко погодити із господинею Настею, яку піч він хоче збудувати. Довго вони суперечили одне одному, але гору взяв мужчина, а Настя лиш сказала: «Нехай буде по-твому, то, може, й спатимеш на ній». Такі печі будувалися по усій Галичині, яка має багато лісів і дрова не є проблемою, але у місті Черкасах щось подібне — то розкіш. Господиня, заглядаючи до кухні, дивувалася — що ж то за «котельня» буде в неї і чим палитиме, але дивлячись, як орудували умілі руки квартиранта, голосно засміялася.

Минув тиждень, як із димаря на Чигиринській, 7 уранці вився химерним візерунком синій димок, котрий засвідчував, що у тому житлі є люди.

Сім днів і сім ночей Володя відбув наодинці у потаємній, витесаній у камені келії. Молодик вже було засумнівався у поверненні Миколи, бо ж могло статися що завгодно, адже чекісти ще не закінчили тотальної «чистки» — і тому були підстави для сумніву. Яюсь серед ночі на восьмий день, пробудившись, юнак відчув тепло брата, то й на radoщах пригорнув його, немов дівчину.

— Ти задусиш мене, братику, із зайвої любові.

— Ну, певно, ти ж як медвідь карпатський, тебе й обняти годі.

Трохи посміявшись, брати заснули.

20 грудня 1922 р. надвечір вони вирушили назустріч новому життю, пробираючись лівим берегом Тясмина крізь густі лози та кущі аж до самого черкаського повороту річки. Світало, коли Микола відчинив хвірточку в загорожі, і браття увійшли до теплої, свіжої хати. А вже о десятій годині 21 грудня вони обидва стояли перед учительським столом директора училища ім. Горького.

У ті післяреволюційні часи можливість учитися для молоді була майже недоступною. Але з огляду на велику кількість дітей, які залишилися без батьків, і щоб зменшити злочинність серед підлітків, влада почала організовувати дитячі «притулки» — т. зв. «детдоми», а при них організовували фахові училища, випускаючи робітників із середньою освітою. Такі училища були бідно укомплектовані навчальною літературою, але зате мали кваліфікований викладацький персонал, який внаслідок революції опинився у Черкасах.

Після довгої співбесіди із комісією та директором, котрий уподобав собі рослого юнака, що був добре обізнаний з математикою,

фізикою та хімією, хоч слабо володів державною мовою, Володимира Вороного все-таки зарахували до восьмого класу — факультет механіки.

Всю ту справу вдалося залагодити завдяки документові (по-смертна картка батька), якого Володимир додав до своєї заяви-прохання на навчання.

Все-таки Господь Бог дбає про наш нарід, благословляючи, хоч не багатьох, добрих людей, які вершать добрі справи. Так міркував собі колишній чернець Мотринського монастиря, повертаючись увечері з праці до своєї теплої печі на вулиці Чигиринській. Кожного вечора вчитель приносив у торбі досить обрізків деревини, щоб було чим запалити у печі.

До новорічних канікул та за успішність, як у навчанні, так і практиці, Вороной, учень 8-го класу, зафасував новий костюм фе-зеушника, навіть із блискучими гудзиками; колись такі вбрання носили гімназисти. Звичайно, на канікули Володимира відпустили погостити до вчителя.

Настя так зраділа, побачивши такого гарного юнака, що аж розцілувала його, а ще сказала:

— Микольцю, може, покладемо нашого Володю на твою постіль? А ти можеш лягти біля мене на печі.

Миколі було ніяково відмовити, а ще він здогадався та тішився тою хитрістю молодиці. «А най буде так — подумав Микола... — Хіба мені шкода тої ласки, яка для жінок є великою насолодою?»

Вся та розмова відбувалася за накритим вишиваним обрусом столом, де троє людей зустрічали Новий 1923-й рік. Вони бажали собі взаємно добра, щастя, здоров'я на многії літа. Бо вже в той час на Україні творилися страшні події: голод, арешти, розстріли, всякі «продразвйорстки», звірства чекістів, грабунки, насильство. Ніхто не знав, чи дочекає ранку, а пробудившись, думав, як пережити день.

Минула північ, а двоє нерідних братів ще й ще мали до розмови — вони будували плани на майбутнє, вони тішилися, що так вдало натуралізувалися, і заодно дякували, будучи християнами, Богові. Бо ж усе, що діється на планеті Земля й поза нею — під Божою опікою.

Може, годину, може, й більше теревенили чоловіки, і нарешті

Микола спохватився — тож пора стелитися, але ліжко було підготовлене й чекало на гостя.

— Ти що, змерзла на печі, тремтиш, мов осика? — ніби жартуючи, трохи заголосоно пробасив Микола.

— Не шуми, милий, а швидше «відогрій» мене, бо вже зачекалася я.

Вранці першим пробудився юнак, приніс із шіпки дров та запалив. Коли уже в печі гуділо полум'я, він, вийшовши на подвір'я, випустив кудкудакаючих курей, котрі нарobili галасу на всю околицю.

«Розбудять тих двох», — подумав хлопець та почав шукати кормів, щоб утомонити птиць, адже був свідомий того, що вранці парі захочеться повторити нічні любощі. «Хай погрішить той славний чернець», — сміючись у ледве помітні чорні вуса, подумав Володимир.

Десять днів у гостях промайнуло, мов мить, і знову він опинився у своєму гурті безтурботних шибеників, які так і шукали нагоди побешкетувати, та тільки й було у них розваг.

Вихованці не відчували тої національної кризи, яка прийшла на Україну зі сходу. Всі, майже всі були полишені родинної, сімейної обстановки, і дізнаватися про події навколо них не було від кого. Вони бачили світ тільки через фезеушне вікно, яке виходило до великого дубового гаю. Їм ніхто на уроках не оповідав про нічні дикі оргії п'яних чекістів, задягнутих у шкірянки (і де вони набрали їх?) та грайсуючих по селах і містах Черкащини. Тільки Володимир знав про ті події, але поділитися не смів ні з ким.

Уже з початком року Володимира Вороного готували до традиційної події — вручення паспорта. Та подія дуже афішувалася радянською владою, а для Тараса Чучупаки настав кризовий час — він категорично відмовлявся від тої п'ятої графи, де стояло — національність. Тож юнакові, згідно із видаваним документом, мали записати, що він народився від батька Юрія Вороного, росіянина, і матері Марії Харченко — українки, тобто за національністю — «русский».

Дуже багато часу витратив Микола, аби переконати юнака, що тільки цей випадок зміг дати йому волю чи навіть життя.

— Мій друже, мій братику! Твоє серце ніколи не стане московським, то тільки образ, тобто документ буде ним, а без того ми не

зможемо виконати ту посвяту, яку дали перед Богом і Батьківщиною! — втовкмачував Володимиру Микола.

— Добре, брате, але ти молитимеш у Бога прощення для мене, як перевертня, а ще можуть проклинати мене мої співвітчизники, — важко дихаючи, вимовив юний Чучупака.

— Брате, я клянусь перед Богом, а ще вірю, що того не треба буде робити, ти ж не зраджуватимеш Україну, її народ, бо ти син Степана Чучупаки, а цього для Бога і для наших людей буде достатньо.

Вони замовкли на хвилину-другу, дивлячись кожний у іншу сторону, проте думали однаково.

Напередодні дня урочистої видачі паспорта Володимир звільнився від навчання та подався до Чигирина, до монастирської церкви, щоби помолитись і попросити у Господа допомоги та сили пережити цей глум. Перед відходом Микола наставляв його, як має поводитися, переодягнутися, бо ж у вбранні фезеушника буде підозріло являтися у церкву. А ще перестеріг Володимира: «Не сповідайся, хто знає, що за людина прийматиме сповідь, адже ти не брехатимеш, по-друге, не залучайся до розмов із незнайомими людьми».

— Так, брате, я про те все вже подумав, тож перехрести та благослови мене у дорогу.

Микола тричі поклав на нього хрест і тричі поцілував у лоба.

Церковний холод приємно освіжив тіло юнака, коли той зайшов за колону у темний куток і, приклякнувши, почав шепотіти молитву. Він двічі або й тричі повторив усі молитви, які знав від часу, коли бабуся навчила його. Стоячи на колінах, упівголоса він благав у своїх рідних, які загинули тої страшної ночі, просити у Бога допомоги для виконання намічених ним і о. Силантієм клятв, котрі узяв до виконання. «Допоможи мені, Святий Отче».

Повернувшись, коли смеркало, Володимир виглядав дуже заклопотаним і, як висловилася Настя, став більш дорослим, зрівноваженим та цілеспрямованим.

З отриманням паспорта пов'язувалося багато подій: Микола планував відправити Володю до Петрограда, для чого вже було виклопотано направлення, правда, в цьому велику подяку належалося скласти директорів Оренчаку. Навіть Черкаський міський комітет

комсомолу вручив своєму активному членові рекомендаційного листа. Проте найбільш усе залежало від перевірки органами ЧК та парткомом.

Канікули хлопець провів разом із книжками, які йому рекомендував директор училища.

ПЕТРОГРАД

Столиця нової імперії, яка відродилася 30.XII.1922 р. і дістала назву СРСР, розкинулася на берегах ріки Неви, що впадає у Фінську затоку своїм багаторукавним розгалуженням і разом із окремими острівцями утворює широку дельту. Для розвитку, як економічного, так і соціально-промислового, велике значення мають морські простори Балтійського моря. При будові (яка тривала десять років) тої холодної російської столиці болота та важкі кліматичні умови вкоротили віку сотням тисяч кріпосних людей та українського козацтва. Обидві московинські столиці — Петербург і Москва — будувалися на непрохідних багнах і разом потопили мільйони в'язнів, як і звичайних найманих людей.

Клімат Петербурга-Петрограда відмінний своїми метеорологічними явищами від середніх багатолітніх норм. Має різке коливання як зимових, так і літніх температур, хоч зими є м'якими з частими відлигами та опадами. Весна завжди затяжна, холодна, літо помірно тепле, осінь — похмура.

В районі Заячого острова Нева ділиться на західну Малу Неву і південну — Велику Неву, а ще перед Заячим островом пливе один рукав, прямуючи на північ і творить три менших: Велику Невку, Середню Невку і Малу Невку. Територію міста прорізують більше як 60 річок та каналів, через які прокладено близько 20 мостів. Місцевість, котра примикає до Фінської затоки і Неви південніше Ладogi, і більша частина Карельського перешийку були володіннями Київської Русі, але вже в XIV ст. ті землі увійшли до Великоновгородського князівства.

В різних роках у цій Північній столиці (1703–1989) проживало 15–176 тисяч українців. Щоб описати їх спосіб міграції, їхні важкі пережиття, потрібна окрема книга.

«Днем народження» Петербурга вважається 16 травня 1703 р.,

коли на Заячому півострові під салют гармат заклали перший камінь Петропавлівської фортеці. Таку можливість, володіння Фінської затокою, було досягнуто в результаті Північної війни (1700–1721). Петро I, цар Московії, прорубує «вікно» в Європу — і столиця стає важливим портом для всієї Московії. В 1830 році відкривається Петербурзький університет.

* * *

Здійснивши десятиденну мандрівку, двоє із Холодного Яру прибули на Московський вокзал Петрограда. Подорожніх відразу запримітили функціонери ЧК, які довго перегортали їхні папери. Новостворена поліційна держава «зорко» стежила за міграцією своїх громадян, вона серед тої «маси» робітників і селян вишукувала «контру». Контролю міг бути кожний, хто у той чи інший спосіб виявив своє незадоволення владою або обізвав когось із радянських функціонерів. «Контру» серед інтелігентів вони пізнавали по одягу — якщо дуже чисто і охайно вбрана людина, та ще із краваткою чи блискучим взуттям, то вже був привід до перевірки документів або й арешту. А там, як казав один із «великих» прокурорів Союзу РСР тов. Вишинський, — була б людина, а стаття у КК* знайдеться.

Микола Волинець із своїм другом Володимиром Вороним уже давно і докладно пізнали суть тої влади. А тому, щоб сміло, без пригод доїхати до столиці, вдягнулися у проходжену, трохи полатану армійську одержу, і це давало шанс для спокійного подорожування. Прості штани-галіфе, сорочка-косоворотка та кепочка у вісім клинців були як алібі, бо ж такою восьмиклинкою покривав свою лисину «вождь революції».

Пересувалися вони Невським проспектом пішо, бо їхати не було чим, та ще хотіли подивитися на те єдине на всю Московію європейське місто.

Ще того дня Володимир здав свої документи в приймальний відділ якомусь урядовцю, котрий, поклавши їх у пронумеровану папку із написом «Дело», дуже чинно сказав: «Прідьох 25 августа в 9:00, не опоздай».

Вийшовши із канцелярії, закрокували, розглядаючись по узбіччю.

* КК — Карний кодекс.

— Ти дивись, Миколо, тепер би кілька кулеметів, глянь, скільки їх у шкірянках, це, напевно, убивці й мародери.

— Ні, дорогий, не кулеметами битимеш їх, а грізнішою зброєю, яка теж існує. Це — антипропаганда, шантаж, провокація, а як дуже схочеться, можна і холодною зброєю, тихо.

— Але ж, Миколо, прикидатися більшовиком, щоб бити більшовиків, дуже незграбно, а ще ті, хто тебе не знають, можуть тебе убити або обізвати паскудою, перевертнем.

— Це так, брате, але єдиний спосіб боротися із червоною зграєю — той, який ми вибрали. Тобі буде важче, бо здобувши освіту, матимеш високу посаду із усіма привілеями і в той же час муситимеш воювати із ними. Чи зможеш, юний Чучупако?

— Як приємно тут, у чужій ворожій столиці, почути своє козацьке прізвище, але я посвятився тій справі і віддам їй своє життя.

— То дуже схвально, друже, але у нашій справі, Володимире, найважливіше все робити розумно і розважливо, ми не можемо мати ненадійного друга, а ще більше мусимо остерігатися знаєш кого?

— Кого, брате? Напевно, жінок, думаю, що так.

— Так, друже, тобі доведеться уживатися з ними тільки на одну або дві ночі, відтак шукатимеш іншу і не матимеш права обіцяти більше, ніж ти можеш дати їм у той короткий час. Шкода, але ти не матимеш дружини і дітей, хіба вже у зрілому віці дозволиш собі таку розкіш.

— Це не так важко і прикро, а твою науку пам'ятатиму.

— То добре. І ще скажу тобі одну потрібну науку — найкраще кохатися із заміжними, заможними жінками, вони, як правило, багато не вимагають, а ще можуть більше дати, ніж взяти.

— Ось тут, братику, я не все зрозумів!

— У совітів багатими жінками будуть тільки дружини високих посадовців, начальників та партійних функціонерів, а їхні жінки знатимуть більше, ніж їх п'яні мужі. Ось де можна буде довідатися про їхні таємниці. І, головне, не випитувати, а тільки провокувати, розв'язувати їм язички. Таким чином — вони ніколи не запідозрять тебе в разі їх провалу.

Розмова раптово обірвалася, бо закінчилася доріжка, яка привела наших друзів до Малої Неви, а на її правому боці бовваніла Петропавлівська фортеця. Вони не пішли оглядати її, а тільки зу-

пинилися на декілька хвилин, перейшовши міст, і закрокували до Постоялого дому.

25 серпня у довжелезному коридорі першого поверху університету зібралося чимало молодих хлопців і серед них, походжаючи і вдаючи байдужого, Тарас Чучупака. У протилежному кутку, притулившись до спинки крісла, чекав на результат розмови його названий брат. Микола був упевнений, що його учень відмінно вив'яжеться із тим завданням.

Він чув своїм гострим слухом, як миловидна дівчина, відчинивши двері приймальні, гукнула: «Вороной, заходьте!» Юнак саме підходив до того місця, де розвертався і повторював маршрут; наблизившись до відчинених дверей, вимовив: «Так, це я Вороной, а що в тому дивного?», даючи їй відповідь на запитання — «Це ти Вороной?» «Гарна секретарка», — зазначив про себе Володимир та присів на вказаний нею стілець.

— Ваше прізвище, ім'я та по батькові? — запитав той, що сидів у центрі й гортав папери у якійсь папці.

— Володимир Вороной, а батька звали Юрієм.

— Які мови знаєте, юначе?

— Тільки свою та українську.

— Що означає — свою?

— Я маю на увазі російську.

— Де перебувають твої батьки і чим займаються?

— Батько загинув у дев'ятнадцятому, воюючи у Будьонного, маму убили бандити-грабіжники, я залишився живим завдяки сусідам, от і вся моя біографія.

— Потребуєш помешкання? — Хлопець кивнув головою, даючи знак, що потребує.

— Хорошо, Владімір Вороной, ти прийнятий на перший курс Державного університету. Надіємося, що навчатимешся добре.

— Безумовно, шановний професоре, інакше і їхати у таку даль не варто було б.

Сказавши ті слова, він вибіг із приймальної кімнати та чимдуж побіг до місця, де дрімав Микола.

— Відмінно, братику, я радий за нас обох. Побажаймо собі успіхів і хай невдачі оминають нас!

«Побешкетувавши» більше ніж чотири роки, червоні правителі наробили великої шкоди в усіх галузях економічного життя країни. Вони не надіялися, що революція переможе, і не думали про майбутнє, тому піддали анархії всю імперію.

Якщо губернатором можна поставити матроса із «Аврори» або колишнього злодія, звільненого від покарання, то професором або вчителем аж ніяк. Тому вже у 1921–22 роках вони оговталися та зупинилися на тому, що ще залишилося із дореволюційних кадрів.

А першого вересня навіть студенти зрозуміли, чим могла закінчитися та більшовицька вакханалія. Вони побачили за кафедрами старих, посивілих від страху професорів чи доцентів, які переляканими, широко відкритими очима вдивлялися у своїх майбутніх студентів. А ще в державі панував голод, особливо у її російській частині, і лиш грабуючи інші народи тої неоімперії, більшовикам вдалося хоч якось вижити.

Якщо за кафедрами втрималися старі кадри, то керівництво університетом все-таки захопили неуки, лихварі, які з перших днів заснували міцну систему корупції. То були колишні недоуки-революціонери, котрі, повернувшись із тюрем та заслань, гордо йшли у перших рядах народних колон, співаючи: «Долго нас в тюрмах морілі...», виставляючи там нажиті животики.

Володимир вже із перших днів поринув у навчання, беручи активну участь у всіляких наукових диспутах, ставлячи іноді дуже важкі для відповідей запитання, наприклад: «Чому вороги народу так вперто протиставляються революційному ладу, адже він несе їм інше, краще життя?» Що міг відповісти старий, капіталістичного виховання, який ненавидів ту революцію, викладач? Тому відсилав допитливого студента в деканат або ще вище — до парткому. Але зрозуміло, що туди хлопець не поспішав іти, лишень сміявся собі у вус. Навчання проходило активно, викладачі боялися «чрезвычайки» і мусили працювати, викладаючись уповні.

Щоб підтримувати здоров'я та форму, Володимир регулярно відвідував спортивні зали та басейни, які завжди повнилися охочими. Знайомства його обмежувалися двома чи трьома студентами, котрі походили з України, і коло їх спілкування зводилося до наукових чи спортивних тем.

Більше як 75 відсотків студентів були хлопчаки, решту становили дівчата. То були доньки пануючого класу, походили здебільшого із жидів, котрих наїхало в час революції дуже багато, головню із Німеччини, Польщі та інших країн Європи, а навіть зі США. Вони йшли на запах поживи, немов хижі звірі...

В холодні січневі дні 1924 р. сумно закінчив свій шлях «перший революціонер», помер «вождь світової революції». Всі навчальні заклади були покликані оплакувати кончину вождя, і тільки у той час, як зазначив Вороной, була можливість розпізнати хто є хто. Володимир приглядався із дуже прихованим зацікавленням, чим живуть і які інтереси переважають у його колег. Правда, визначити таке було непросто, позаяк люди приховували справжні емоції, і тільки фахівець міг розпізнати, чи то сльози щирі, чи вимушені. Вже тоді можна було пізнати своїх однокурсників і, як сказав наш герой, розставити їх за двома ознаками — справжні дурні і хитруни.

Виходячи з тих міркувань, Вороной не заводив друзів, бо мав переконання, що серед них віднайдуться «стукачі». Володя уважався кращим студентом у навчанні, його улюбленими предметами були: хімія, біологія, фізика та математика, тому мав багато прихильників як серед однокашників, так і серед викладачів. Окрім того, як казали на факультеті, він був на «чотири» пальці вищим і міцнішим фізично.

Не раз, йдучи із купою книг по Большому проспекту до провулка, де знаходився гуртожиток, помічав, як стояли купкою дівчата та шепталися, показуючи на нього. Він завжди з приємністю їм усміхався і отримував взамін повітряні поцілунки, що свідчило — матимеш успіх у жіноцтва.

Частенько у коридорах університету зустрічав він сю красиву секретарку, котра при зустрічі мило усміхалася та запрошувала до прогулянок. Якось він сказав їй: «Якщо хочеш побути зі мною наодинці, приходи у парк в неділю, то, може, погойдаю тебе на гойдалці».

Уже наступної неділі Володимир чекав на дівчину біля головно-го входу морського пасажирського порту. Купивши дешеву квітку, якою крутив в руках, виглядав свою симпатію. Вона запізнювалася, але пильне око молодика спіймало її силует за якимось торговим наметом. Подумав, що випробовує його; кинув квітку у кошик зі

сміттям та рішуче закрокував до парку, який простягнувся уздовж набережної. Відійшовши декілька десятків кроків алеєю, почув тупіт дівочих ніжок, але не оглядався і не зупинявся. Юнак незчувся, як на його плечі накинулася вона та міцно поцілувала в шию.

— Ах ти, дика кішечко, ще й кусаєшся! — вигукнув Володя та, схопивши дівчину за талію, міцно пригорнув і зі смаком поцілував в уста. Їй дуже сподобалася така зустріч, не пручаючись, піддалася пестошам.

Довгий час кружляла молода пара по зелених доріжках парку, націлувавшись донесхочу. Юнак, глянувши подрузі у вічі, вимовив: «Чи варто було аж так далеко заходити в парк, щоб націлуватися, це можна було б виконати навіть під брамою порту».

— Якщо хочеш більше, ходімо ще далі, — відповіла дівчина, вся мліючи від бажання. Вони обнялися та пішли туди, куди вела їх взаємна пристрасть.

* * *

Микола Волинець прожив у Петрограді більше місяця. Він хотів переконатися, що Володя достатньо самостійний і без нього не пропаде. Побачивши, що усе добре, відправився на Україну. У Черкасах на нього чекала із нетерпінням молодиця Настя. Вона, втративши ще дуже молодою свою любов — Степана, закохалася ще раз, але ще сильніше; бо ж не може бути без Миколи навіть день, а тут вже місяць минув, а її сильного, із колючою бородою, об яку вона любила підставляти свої молоді пружні перса, — нема та нема. Настя, пригадавши, умлівала вечорами при одній згадці, як він колоче пестив її ніжні жіночі частини тіла, дотикаючись чорною, густою, волохатою бородою й вусами.

«Ох, коли ж нарешті постукає у моє віконце той невідомий, але бажаний», — майже упівголоса шептали її гарні вуста, сидячи якось увечері біля вікна, напаливши до гарячого ту чудо-піч, на котрій одної ночі вона пізнала того «монаха».

Їй причувся стукіт вхідних дверей, але, замріяна, вона не повірила собі, і лиш коли Микола увійшов до хати — на radoшax заспівала: «Ой лихо, не Петрусь, біле личко, чорний вус», одночасно опинившись у його обіймах. Схопивши Настю, Микола до безко-нечності хотів обнімати те повне, туге й дуже живуче тіло. «Ти ж

задушиш мене, любий», — горнучись у ті ведмежі обійми, шепотіла йому до вуха.

— Не бійся, голубко, це ж тільки вітання, я спробую задушити тебе, коли опинимось на тій розжареній печі.

У покоях хатинки справді було гаряче, коли подорожній, вимитий холодною водою із криниці, сидів за столом із неймовірною кількістю смачних страв, насолоджувався, а вона гляділа на нього та усміхалася. Господиня нічого не їла, тільки споглядала і ковтала слинку, не знати, чи від тої вечері, чи від майбутньої розкоші, яка неминуче чекала її на широкій гарячій печі.

— Ти ж хоч чогось покуштуй, інакше не витримаєш тої жаги, яку я приберіг за місяць.

— Не лякайся, любий, я витримаю ще більше, ти тільки швидше закінчуй трапезувати, бо справді не дочекаюся того, на що ждала так довго.

На вулиці Чигиринській в домі край невеличкого потічка, який тихо протікав, ніби вода була стоячою, панувала тиша, котру час від часу порушували тихі, слабкі зітхання сплячих людей. Так довго і так добре вже давно не спала господиня, а навіть звиклий до ранкових прогулянок навколо Мотринського монастиря чернець Силантій.

Вже по обіді Микола повів розмову про переїзд до Петрограда, де вже мав запропоноване місце праці та житло при університеті.

— Настунечко, ми не будемо продавати нашу хату, а залишимо на кілька років якимось добрим людям, котрі по нашому поверненні звільнять її.

— Милий друже, я готова їхати із тобою навіть туди, де ніколи не світить сонце.

Виїхати планували пізно восени, коли уже приберуть сад та город, а ще залагодять у місцевій владі питання щодо прав на повернення та власність дому.

Поїздку до столиці оформили, як кадрову допомогу спеціалістами на будівництво соціалістичної столиці, що давало право на деякі соціальні та правові пільги. Ще до від'їзду Микола і Настя повінчалися у Чигиринській церкві, також взяли і цивільний шлюб у загсі.

Північна Пальміра зустріла їх дрібненьким, холодним дошем, разом із таким же пронизливим північним вітром.

Замешкали Волинці в однокімнатній квартирі на вулиці Північній, де проживало дуже багато «пітерських» українців, нащадків тих, котрі лягли у болота проклятої ними столиці. Вони вже слабо володіли своєю співучою мовою, але ще співали українських пісень, заодно, як всі українці, були дуже привітними та щирими.

«ЗВІДКИ І ХТО ТИ, РОСІЄ?»*

«На історію треба дивитися чесними очима правди. Тільки чесна історія виховує порядних громадян, фальсифікована — нечесних деспотів, злодіїв, грабіжників, убивць та псевдопатріотів» (А. Баскакова).

«Російський нарід — глибоко нещасний, але й глибоко нечистий; грубіян і, головне, — брехливий дикун» (І. Бунін. Спомини. Париж, 1952 р.).

«Мені здається, що найяскравішою рисою московської національної вдачі є жорстокість, ніби гумор в англійській. А найцікавішою рисою московської жорстокості є її сатанинська вигадливість і вишуканість. Говорю тут не про жорстокість, яка вибухає інколи у хворій душі... Тут говорю про масову психологію, про народну душу, про масову жорстокість» (М. Горький-Пешков, 1923 рік).

«Яка назва нації історично правдива — росіяни, руські, великороси, московити?», — запитує автор нарису А. Баскакова. Тепер можна поставити запитання: Чи дають відповіді на це історики, почавши від феодалізму, капіталізму і соціалізму? «Не те, що не дають, а навіть фальсифікують явною брехнею. Вся історія Росії усіх часів — суцільна фальш» (А. Баскакова).

Вся історія Росії, котру писали не тільки росіяни, але й напівкровки, а саме мутанти, переписувалася багато разів і завше на догоду правлячому тоталітаризму, великодержавному шовінізму «єдиної і невідомої». За півтисячоліття більше сотні народностей Російської Федерації пнуться називати себе росіянами, навіть не соромлячись брехні, і постає запитання: хто із них росіяни, а хто ті решта? Це результат поголовної асиміляції.

«Основою російської (московитської) нації може бути населен-

* А. Баскакова. «Нарис». Москва, «Самвидав», 1952 р., ст. 182.

ня нечорноземних і чорноземних районів північної європейської частини нинішньої РФ. Тож руські вони чи росіяни? Чому мають подвійну назву, як британці чи англійці? Тоді де ж витоки історичні?»*

Здавалося б, їх (витоки) треба шукати десь між слов'янами, які приблизно у половині першого тисячоліття н. е. мали б переселитися у пошуках вільної землі із країни над Дніпром. Але там уже протягом століть існувала Київська Русь із столицею Києвом. Дивно, хіба їм бракувало землі на півдні, у відносно теплих краях?

«Північна частина слов'янщини, за винятком тих земель, які зайняли литовці, була залюднена кривичьким племенем. З території кривичів і новгородських слов'ян слов'янська колонізація невпинно просувалася у басейн Волги і на землі фінських народів: Весі (що жили на північних допливах Волги), Тверці, Мозоли, Шексни, Мері (в басейні Оки — по річці Москві, Верхній Клязьмі і по Волзі на схід від Весі) та Муроми (по Нижній Оці на схід від Мері, де кривичька колонізація стрічалася з в'ятицькою)» (М. Грушевський).

Чи могла народитися московитська нація від князя Довгорукого або від його сина Андрія Боголюбського? Здається, що треба шукати витоки москвинів у Московській Орді — Улусі. Монголо-татарське ярмо мало початок в 1237 р., а вже через сто років Литва відвоювала частину земель Орди, а щоб не допустити втрати усіх земель, хан Золотої Орди Узбек ліквідує Володимирське князівство та створює Московську Орду — Улус із столицею у Москві. Князем тої держави призначили Івана Калиту. Згодом назву тої держави узаконили — Улус-Московія. Для посилення ординського впливу головний хан направляв до Московії тисячі монголів на різні посади. За його дозволом їм можна було приймати місцеву віру разом із своїми іменами, побравши московиток-жінок або вдів вирізаних чоловіків. Так утворювалася у Московії нова суспільна верства — дворяни. Ось витоки нації, яка звалася москвини, а країна — Московія.

Для московитів-росіян геніальність котрогось із їх одноплемінників визначалася не гуманізмом, людяністю, культурою виховання або ж ученістю. Їхнім кумиром був «ліхой парєнь», а навіть «крутой». Крутість не мусила бути поблажливою, а навпаки

* А. Баскакова. «Нарис». Москва, «Самвидав», 1952 р.

— чим вона була нелюдянішою, навіть дикою, тим більше вважала-ся «крутішою».

Іван Грозний III — «обладатель многих жон» — не тим був крутий, що мав їх багато, а тим, що кожну попередню убивав саморучно.

Петро I — убив тільки свого сина, а жінок відбирав у своїх підлеглих. Меншиков, знайшовши під возом шведів широкозаду «фройлян», — тішився нею недовго... Якось Петро I, побачивши її зад, сказав до Меншикова: «Мон шер, окажі услугу, прішлі свою Катрін, штоб подержала мене свечу в спальне...» І вже на ранок шведська шльондра вийшла із покоїв царя — царицею!

Катерина II, теж німецька «фройлян», крутість свою, щоб любив її нарід, убачала в іншому... Мала цілу ланку фаворитів. При ній навіть була «служба» підбору коханців-фаворитів, і чим більший був у них фалос, тим крутішою була цариця. Навіть наші українські брати Розумовські втішалися розкішною вродою її величності. А граф Трубецькой? Як він із трубочиста перетворився на графа Трубецького? Теж завдяки «подвигам» у будуарі Катерини II.

Володя? Володимир Ілліч теж був «крутий» — бо ж помер не від кулі есерки, а від «крутої болезні».

Наступна плеяда російських, чи пак радянських лідерів відзначалася недоуками або навіть малограмотними, зате «крутизна» набирала висот та гостроти...

ЖИДИ НА УКРАЇНІ

*«Ця маленька нація не ховає своєї непримиренності та ненависті до усіх решту націй і народів. Її представники завжди жадні до чужого добра, підлі при невдачі і наглі при удачі» (Вольтер).
«До жидів ставляться з презирством, та треба признатися, що вони справді огидні».
(В. Гюго)*

Хозарське царство постало майже одночасно із завоюванням арабами Персії та Східного Кавказу, близько 679 року н. е. Із Середньої Азії над Волгою і Доном появилися кочові племена алтайської раси. Державою і столицею того царства став величезне кочове

стійбище Ітіль, саме в тому місці, де Волга максимально наближається до Дону. Над тим конгломератом різних племен владу мав «каган» — титул, який дорівнював падишахам, рексам. За даними історії, ті племена сповідували юдейську віру, хоч частина із них була поганами. Алтайські турки, помішані з болгарами, разом із північнокавказькими племенами утворили нарід, котрий прийняв віру Мойсея і звався хозарами.

965 року князь Святослав Ігорович розгромив те царство хозарів, які своїми набігами спустошували окраїну (східну) частину держави Русь. Дуже велику кількість полонених із цілими родинами князь залишив на Русі, ба навіть у Києві. Зазвичай цей нарід працювати не хотів і не міг, бо ж окрім кочового життя іншого не бачив. Їх улюбленою справою було лихварство, торгівля людьми, перекупництво, а ще, як пише арабський історик Хордадбег, ще у IX ст. вони займалися кастрацією чоловіків, які потрапили до них живими. Мешкали хозари у східній частині Києва, розмножувалися та шкодили всьому слов'янському народові. З часом київський князь Володимир Мономах, керуючись Видубецькою постановою усіх князів тодішньої Русі, вигнав хозар-жидів за межі держави; ті попрямували до Західної Європи. У Богемії вони також не прижилися і у XI ст. перебралися до Угорщини. У 1264 році польський король Болеслав видав цим кочівникам грамоту, що порівняла їх у правах з громадянами Польщі.

А вже у 1343 році вони разом із польськими загарбниками під проводом короля Казимира Великого ринули на Україну, де опанували всі торгово-орендні заклади та зайнялися своїм основним ремеслом — лихварством. Також працювали управителями у польських магнатів, визискуючи поневолений люд України.

За 600 літ польського панування на Україні жидівське населення розмножувалося і розселялося. Статистика за 1931 рік говорить, що на території України, тобто західної її частини із населенням 9115000 осіб, було: українців 5698000 чол., поляків — 2326000 і жидів — 924000, німців — 7800, москалів 48000. В окремих містах Зах. України жиди становили навіть більшість. Наприклад — у місті Перемишлі в 1940 році із 68600 чол. населення жидів було 68,2%, тобто 46444 особи, польське населення становило 21,1% і українці — 9,1% або 6283 особи.

У матеріалах Міжнародного воєнного трибуналу 1945 р. відзначено, що на європейській частині території СРСР до війни 1939 р. жидів було близько 5 млн, із них на Україні 3 млн. Їх зайнятість по професіях: торгівля — 20,0%, медицина, преса, школа — 32,4%, робітники — 14,8%, держслужбовці — 23,4%. Напрошується питання: де прикладав свої руки державницький нарід — українці, бо ж ще були москалі? В 1926 році влада у всіх містах і містечках УРСР була в руках жидів та москалів, а українці становили лише 10,4% міського населення.*

Перших 35 років радянської влади ЦК КПУ очолювали росіяни та жиди, і лише в 1953 році Центральний комітет Комуністичної партії України очолив українець — Кириченко.

В 1959 р. на планеті Земля жило 12,8 млн жидів, з них: США — 5,8 млн, СРСР — 2,3 млн, Ізраїль — 1,8 млн, Англія — 450 тис., Аргентина — 380 тис., Франція — 300 тис., Канада — 260 тис., Марокко — 255 тис., Алжир — 140 тис., Бразилія — 130 тис. і Румунія — 100 тис.

У другій половині двадцятих років ХХ ст. першим секретарем ЦК КПУ був Лазар Каганович, який, виступаючи на пленумі ЦК КПУ у березні 1928 р., наголосив: «У момент боротьби за ленінську політичну лінію, в момент рятування КПУ від ренегатів і зрадників, ми маємо по-ленінськи бити! бити! і ще раз бити! — усіх зрадників і навіть тих, котрі сумніваються». Цим закликком було відкрито шлях до широкомасштабної чистки серед українських лівих, а також тих, хто ще бодай мав українську національну думку.

В той час при ленінському і сталінському режимові у київських губернських органах ЧК, ГПУ працювали в основному жиди:

Начальник управління — Блувштейн (Сарін)

Секретар викон-ї комісії — Шуб А.

Зав. відділом — Самуїл Цвібах

Зав. оперативною роботою — Михаїл Цвібах

Начальник операт. від-лу — Яків Лівшиц

Комендант м. Києва — Файман (Михайлов)

Зав. тюрмами — Кац (Андропов)

Завгосп Губчека — Коган

Комендант особл. корпусу — Фількенштейн

* «Євреї в Україні», стор. 139.

Зав. відділом боротьби із спекуляцією — Мотя Грінштейн

Начальник фінчастини — Рабічів

Секретар юрвідділу — Наум Рібінштейн

Всі вони разом винні у масових звірствах, розстрілах без суду за період 1920–1930 років. Якщо першим голодомором у 1921–22 роках керував сам Троцький, то вже другим в (1932–33 роках) займався Лазар Каганович, а третій голод, в 1947 році, на совісті (Каца) Андропова.

Історики-народознавці Заходу зробили підрахунки знищення населення радянської імперії органами ЧК, ВЧК, ГПУ, ОГПУ, НКВД, МГБ, КГБ за час їх сумарного панування і дійшли висновку, що за 75 років вимордовано близько 75 млн людей, не більше й не менше — по мільйону за рік.

Зрештою варто познайомитися із головними виконавцями тої масакри, тої бойні.*

Ще 7 грудня 1917 року постановою Ради Народних Комісарів (РНК) була створена Всеросійська надзвичайна (чрезвичайна) комісія (ВЧК), її першим головою призначили Фелікса Дзержинського — народився 30.VIII.1877 р. у Мінську в польсько-білоруській родині, котра жила і виховувала своїх дітей без моралі, релігії та сумління. Коли молодшій сестрі було 14 років, хтось із старших братів (Фелікс або Станіслав), згвалтувавши, убив її. Фелікс ріс психічно хворою особою, постійно був незадоволеним. Мстивий українофоб, спільник по ленінських грабунках, організатор найогидніших провокацій, помер від отрути, яку хтось підсипав йому.

В'ячеслав Менжинський — нар. 19.08.1874 в Петербурзі, мав слабе здоров'я, неврастенік. Був жорстокої вдачі, провокатор, шантажист, довів О. Блока до самогубства, як і Маяковського. Ініціатор експропріації церковного майна. Помер від хвороби.

Генріх Ягода — нар. 7.II.1891 р. у Рибінську, освіта 8 класів, які здав екстерном, будучи вже при посаді. Більше не учився, фаворит Дзержинського, походив із поляків, туберкульозний, хворовитий. У 1930 р. очолював будівництво Біломорканалу. Нахабний та зарозумілий, входив до колегії ВЧК. Помер у 1936 р. від хвороби.

Єшов Нікола, недоросток-карлик, хворобливий, неграмотний, прозваний «малою гнидою», мав псоріаз, збочений педераст, недо-

* Леонід Млечин. Голови органів безпеки. Москва, 2002 р.

розвинутий мужчина. Розстріляний разом із жінкою, щоб прикрити злочини 1938 року.

Берія Лаврентій — нар. 1899 р. в Абхазії, закінчив технічне училище і 2 курси політехніки, недоучений архітектор. Сталінський езекутор, мордерця Катині. Товариш по чарці Сталіна в оргіях на дачі в Кунцово. Під своїм будинком мав власну тюрму, в камерах якої гвалтував заарештованих безневинних дівчат чи жінок, після чого їх розстрілював. Іноді цих жертв схоплювали на вулицях Москви його охоронники.

Меркулов Всеволод — нар. 1895 р., відзначився зачисткою в'язнів в 1941 році при ганебному відступі. Непримиренний ворог радянських полонених, які були захоплені німецькими військами, а це 5,24 млн солдатів. За його ініціативою — їх назвали зрадниками.

Абакумов Віктор — нар. 1908 р. в Москві. Син кочегара і прачки, освіта 4 кл. початкової школи. Автор закону про ліміти розстрілюваних.

Ігнатєв Семен — малограмотний, відзначився при знищенні антифашистського жидівського комітету, садист.

Круглов Сергій — тверський пастух колгоспу, секретар сільради с. Никифоровка. Нагороджений за «роботу» в західних областях України. Ліквідатор Воркутинського повстання в'язнів.

Далі від 1958 року пішли: Шелєпін, Андропов, Федорчук, Чебриков, Крючков — кінець «династії» в СРСР. Голови безпеки РФ — Бакатін, Варенніков, Галушко, Степашин, Барсуков, Ковальов, Путін, Петрушев — є останні у згаданій книзі.

Зробивши висновок, стаємо впевнені, що московська служба безпеки таки не має чим гордитися. Більша частина із 24-х голів, особливо перша, це неуки, хворі та збочені особи, друга — таємні убивці, провокатори з, як висловився Горький, «сатанинською вишуканістю». Не можна стверджувати, що у тій службі мають бути ангели, але дві із усіх світових служб, а саме гестапо, стріляючи жидів, дозволяло собі попивати шнапс в часі перерви, а другі — НКВС — під час голодомору співали: «Я такой другой страни не знаю, где так вольно дышит человек». Можна не дивуватися Дунаєвському (автору музики), він бо у зміст не вчитувався, але поет — що він відчував, коли творив таку грубу насмішку?!

Про жорстокість Сходу тлумачимо — це ж дикуни! А Європа, хоч не їла чоловічини, але знищувала цілі народи, теж із певною «вишуканістю» — саджання на палю або відрізування вух учасникам повстань. Чому такими жорстокими стають люди, яких Господь сотворив такими милими, лагідними, правда, трохи неслухняними істотами?! Навіть обранці Божі — юдеї, в котрих ненависть і жорстокість протягом століть живе у тій каламутній «сироватці», яка в інших називається кров'ю!

Жорстокість уміщує в собі: дикунство, вироджуваність, збоченість, як моральну, так і еротичну, психічну недостатність, брак лагідних генів і, врешті-решт, безмежну заздрість. Бердяєв писав, що соціалізм живиться ідеями заздрості.

Українці вже з перших років співжиття у східній частині Європи відчули і досі відчувають ту дикунську неприязнь, заздрість («какіє у ніх варенікі!») наших північно-східних сусідів. Удаючись до висновків Баскакової, можемо проаналізувати причини такої ненависті, яка перейшла свої межі і стала жорстокістю. Якщо погодитися з дослідницею, то справді частина слов'ян з-над Дніпра (українців) у XII ст. під проводом Ю. Довгорукого вимішалася (кровно) з північними фіно-уральськими народностями. Кінець-кінцем вони стали тими манкуртами, котрі вже згодом із дикою жорстокістю знищили своє рідне гніздо — Київ.

Генетики сміло пояснюють таку суміш крові і визначають, що нестримна дикість приходить до нових поколінь внаслідок заздрості до тих, від кого походять і від кого взяли ім'я, культуру, віру та іншу спадковість, проте оригіналами бути не можуть. Відчувають, у порівнянні із тими, кому мають завдячувати своїм походженням, власну неповноцінність — стають братоненависниками.

Має таку заздрість і московська імперія, котра з 1471 року по 1991-й провела 95 воєн. Із них, за 520 років існування, лише п'ять були оборонними, всі решта — загарбницькими.

За ті роки заздрості й ненависті до своїх західно-полудневих сусідів «імперія зла» вчинила супроти них численні злочини:

1482 рік — цар Іван III, підсуваючи дарунки-хану Менглі-Гірею, намовляє йти походом на Україну.

1627 рік — московське духовенство судить українське товариство Кирила Ставровецького, де цар Михайло Федорович дає вказівку

— «Ті книги зібрати і спалити». «Ті книги» були не тільки багатством України, але всього слов'янського світу.

1654 рік — Переяславська зрада. Як втішалися поляки, що Україна, хотівши одержати собі союзника, — отримала ще одного ворога!

1667 рік — Андрусівська угода між поляками та московитами, яка призвела до поділу України.

1672 рік — через п'ять років «братніх» обіймів забороняється книгодрукування українською мовою.

1686 рік — підкупивши Константинопольського патріарха, скасовується Київський патріархат.

1690 рік — московський Собор РПЦ засуджує видання книг С. Полоцького, П. Могили, К. Ставроцького.

1695–1709 роки — часи руйнації Запорозької Січі, а тим самим державності, української демократії.

1713 рік — Петро I привласнює московській державі українську назву Русь — Росія.

1718 рік — горить книгозбірня Києво-Печерської лаври, яка комплектувалася близько 700 років, т. зв. Ярославова бібліотека.

1722–1727 роки — скасування Гетьманщини, Україна стає колонією.

1729 рік — в Україні вводиться московська мова.

1784–1786 роки — Катерина II забороняє викладання українською мовою у Києво-Могилянській академії.

1811 рік — закривається Києво-Могилянська академія.

1863 рік — Валувський указ про заборону української мови.

1875 рік — Емський указ, повторна заборона української мови.

1884 рік — закриваються всі українські театри.

1914 рік — указом Миколи II закривається вся українська преса.

1917–1922 роки — війна більшовизму (російського) проти України.

1932–1933 роки — голодомор, геноцид української нації.

1937 рік — винищення української інтелігенції.

1938 рік — указ про обов'язкове навчання московської мови на Україні.

1944–1954 роки — війна більшовицької імперії проти Української Повстанської Армії (УПА). Масові депортації українців у Сибір.

1969 рік — горить у Києві національна бібліотека.

1978 рік — постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів «О мерах дальнейшего усовершенствования изучения русского языка в Украине».

1983 рік — (остання) постанова ЦК КПРС і РМ за № 473 — про підсилення вивчення росмови на Україні.

Думається, що наша мова (українська) — феномен світової твердості, якщо ще у 2000–2007 роках іде боротьба з нею, хоча все те надаремно! Вона вічна...

Росіяни-московити, мов воші, покинувши свої убогі «ізби», розповзлися по всіх-усюдах Союзу.

Згідно із переписом населення СРСР, в 1978 році їх частка серед республік становила:

Казахська РСР — 40,8%

Латвійська РСР — 32,8%

Естонська РСР — 27,9%

Киргизька РСР — 25,9%

Українська РСР — 21,6%

Молдовська РСР — 12,8%

Туркменська РСР — 12,6%

Білоруська РСР — 11,9%

Узбецька РСР — 10,8%

Таджицька РСР — 10,4%

Литовська РСР — 8,9%

Азербайджанська РСР — 7,9%

Грузинська РСР — 7,4%

Вірменська РСР — 2,2%

Проникнення московитів в Україну продовжувалося до 1991 року, а вже згодом був відтік або перехід українців із російської нації. Якщо при перепису 1989 року їх чисельність в Україні сягнула 12 млн. осіб, то вже у грудневому 2002 року їх стало 9 млн.

Росіяни в областях України (перепис 2002 р.)

Кримська — 58,3%

м. Севастополь — 71,6%

Луганська — 39,0%

Донецька — 38,2%

Харківська — 25,6%

Чернігівська — 20,0%

У решти східних областей тенденція зменшення є від 20,0% до 8,0%.

Поглянемо на стан у західних областях:

Львівська — 2,7%

Волинська — 2,1%

Хмельницька — 2,0%

Рівненська — 1,9%

Вінницька — 1,9%

Закарпатська — 1,8%

Ів.Франківська — 1,4%

Тернопільська — 1,2%

Чернівецька — 0,8%

ЯК БУДУВАЛАСЯ ІМПЕРІЯ ЗЛА

І коли вже революція в Росії перемогла, до неї із-за рубежів ринула зграя «устроїтелів» соціалізму, що складалася із жидів, для яких ідеальним натхненником був Ленін і тасмничий Парвус. Ще у 1917 р., використавши демократичний хаос, вони захопили міжнародні терористичні організації, фінансовані, як не дивно, Німеччиною, і осіли у болотяній столиці Росії.

Починалося тоді якомось незвично: Ленін мріяв захопити при допомозі «героїчного» робітничого класу якусь, хоч невеличку, державу із її природними ресурсами та золотим запасом, на кшталт Швейцарії, і на її базі побудувати комунізм. Та вийшло так, як захотів Парвус, — у лапи тих експериментаторів потрапила бідна Росія разом зі своїми сателітами.

Міфічний Парвус суть тої політики, що витікала із «Маніфесту» Маркса, бачив у ролі авангардного робітничого класу, який не має і не матиме своєї батьківщини, буде вірно служити «гоєм» вибраному народові. Йому, тому класу, підкинули багато милозвучних лозунгів, як: «Фабрики і заводи — робітникам, земля — селянам», «Грабуй награване», і ще для сміливості чисто ленінський —

«Будьте взірцево безпощадні, розстрілюйте, нікого не питаючись, чи можна, і не допускайте у тій справі тяганини».

Навіть тоді, коли вже влада була у руках більшовицьких авантюристів і очолював її напівбезумний лідер, вони не могли повірити, що експеримент із комунізмом удався. Тому, тримаючи у кишенях закордонні паспорти, вдалися до тотального грабунку. Червоні бандити навіть не турбувались про юридичні підстави своїх дій. Якось Бухарін навіть боязко запитав: «Невже нам повірить світ?» «Повірять, пся кров», — заспокоїв його залізний Фелікс, блискаючи наркотичними мутними очима.

Страшнішою від роботи ЧК, ГПУ стала випущена більшовиками бацила загальної рівності. Це вона, та рівність, поставила під знамена міжнародного тероризму багатомільйонний натовп російської наволочі, котра в ім'я тої рівності здійснювала незліченні експропріації, конфіскації, завдаючи багатомільйонних жертв усім народам, зокрема й українському, як найбагатшому на той час. А ще та рівність дозволила проіснувати червоній імперії аж до Біловезької акції в 1991 році. Безумства більшовизму — хвороба шаленства народу, бацила сказу.

Ми ще сьогодні не можемо повірити, що створена перша у світі соціалістична держава — то німецький протекторат. У подяку Леніну за розвал на східному фронті та Берестейський мир німці забезпечували ту новонароджену шельму як моральною, так і військовою підтримкою. Пригадаймо, як вони своїми т. зв. інтернаціональними бригадами, що склалися із полонених фрїців, озброївши їх, захистили від генерала Краснова Петроград, чим дали більшовикам можливість продовжувати свої збродні.

Після германської допомоги більшовики дістали імпульс до існування. Вони оголосили ворогом соціалізму всю буржуазну структуру і поставили завдання обікрасти її. Це називалося «боротьбою із світовим капіталізмом». Доповнюючи завдання, Ленін заявив: «Разом із трудовою повинністю щодо мас, влада має застосувати більшовицький принцип «Хто не працює, той не їсть» (хлібна картка, трудова повинність і примус) до всіх разом узятих. Слід добиватися підпорядкування, і до того ж — безвідмовного, одноосібним розпорядженням радянських керівників, диктаторів, вибраних або наділених диктаторськими повноваженнями». Після такого тлума-

чення вождя багатьом від страху зціпило зуби: це ж уже не класова боротьба, а війна всьому народові. Десь серед тих членів ЦК почувся тихий голос Бонч-Бруєвича — «А що ж станеться з Росією?» Ленін, саркастично усміхаючись, вигукнув до Бонч-Бруєвича — «На Росію мені наплювати, бо я більшовик».

У той непевний час широко розгорнулася співпраця з Німеччиною. Дві майбутні європейські потуги обмінялися дипломатами. Увечері 18 квітня 1918 р. до Москви прибув граф Мірбах, а до Берліна поїхав товариш А. А. Йоффе, предок сьогоднішнього депутата української Верховної Ради.

Згідно із планом Парвуса, якого мав виконувати Ленін, передбачалося, що все майно, валюта, золото, діаманти мають зосередитися у німецьких банках, котрі очолював цей самий Парвус. Якось він, підбиваючи підсумки надходжень цінностей із СРСР, нарахував... всього на 2,5 мільярда золотом по курсу 1913 року. У телеграмі Леніну він звирячим тоном заревів: «Мало!»

Внаслідок тої телеграми на терени Союзу вийшов указ про «красний терор». Як виглядав той «терор», пояснювала інструкція за підписом Леніна: «Не шукайте матеріалів для слідства і доказів того, що обвинувачений діяв проти совітської влади, а першим вашим запитанням має бути: якого походження, виховання, освіти, професії. Тільки ті питання мають вирішувати долю обвинуваченого». Ось в чому суть і сенс «красного терору».* Прочитавши сю інструкцію, Фелікс пішов далі. «Ми знаходимо потрібних і розстрілюємо, розуміється — із конфіскацією майна».

Тримаючи по тюрмах аж до 1934 року сотні тисяч в'язнів, із них вибивали все, що нещасні тільки могли сказати, після чого — розстрілювали. Звичайно, у такій вакханалії арештів, слідств і розстрілів без суду між тими, хто вів ті слідства, почав діяти принцип «павуки у банці». Першого ліквідували Урицького, зробив це його заступник Глеб Бокій. Опісля, за доносом Яковлевої, зам. начальника ЧК у Кронштадті, покотилися голови Фелікса і Бокія, а також ще ряду «павуків», а в «банці» залишилися найсильніші.

В часі революційних дій у Москві проходили навіть різні конференції та конгреси. Так з 1-го по 5-те березня 1919 р. у Кремлівському палаці відбувся перший Конгрес Комінтерну. Щоби нагодувати

* І. Буніч. Золото партії. Київ, 2002 р.

ту банду колишніх ескеків та безпартійних функціонерів, Ленін доручив Горбунову, завідувачу госпчастини, доставити до столу: 11 пудів ікри, 800 пудів молочних поросят, 200 пудів червоної риби та інших продуктів. Після доброї пиятики гостям того конгресу, особливо головним делегатам, так би мовити, на дорогу набили кишеньі золотом та діамантами для підготовки світової революції. Фінському делегату Отто Куусінену на кордоні фінські поліцаї вчинили обшук та заарештували. Був скандал на всю Європу. Бела-Куна, угорського революціонера, проводжала сама Крупська.

Коли у Кремлі жирували ікрою, в країну закрадався голод. І вже навесні 1920 р. голод розповсюдився по усій країні та став приводом для пограбування церков і монастирів. На указ Леніна із церков і монастирів забирали всі цінні речі, ніби для закупки зерна для голодуючих. Головними грабіжниками православних святинь були все-таки жиди: Уншліхт, Ялава, Зінов'єв, Радек, Курський, Троцький, Тухачевський, Бухарін, Ракітський, Шелახес, Бокій, Ротгштейн, Я. Юровський — кат царської родини і його прислуги.

У вождя здоров'я щораз погіршувалося, а ще куля, яку вліпила йому жидівочка, надовго покляла його у крісло-гойдалку. Владу потроху перебирав новий «вождь», котрий назвав себе «отцом». Він почав свою правову кар'єру із ревізії паперів попередника, в яких винайшов деякі завваги стосовно подальшого напрямку будови соціалізму.

Умираючий Ленін із останніх сил ще продовжував свої бувзівські справи, заповівши у вигляді декларації своєму наступнику цілий набір юридичних статей до карного кодексу РРФСР. На основі тих порад 23 лютого 1923 р. вийшов секретний циркуляр ОГПУ, де детально перераховувалося, які категорії населення мають бути винищені. Цей циркуляр підготував «легендарний» Петерс, один із кровожерних латишів. До переліку були занесені:

1. Усі колишні члени дореволюційних партій.
2. Члени різних спілок (землевласники, хлібороби і ін.).
3. Аристократія і дворяни.
4. Члени всіх молодіжних організацій.
5. Націоналісти усіх мастей.
6. Колишні працівники поліції, охорони і ін.
7. Працівники юстиції.

8. Таємні вороги радянського режиму.
9. Офіцери і підофіцери.
10. Релігійні діячі, купці і власники торгівлі.
11. Землевласники, орендарі, куркулі і ін.
12. Всі іноземці, незалежно від національності.
13. Особи, що мають рідних за кордоном.
14. Усі члени релігійних сект.
15. Учені та спеціалісти старої школи.
16. Усі, раніше підозрювані або суджені за контрабанду та шпіднаж.

Цікавим був віднайдений документ: «Жінки — багатство загальнонародне». Це ідея усупільнення представниць слабкої половини людства вже не раз приходила до чоловічих розумів в усі давні часи. Маючи історичні корені, вона дожила до ХХ ст. і дуже сподобалася марксистам.

В березні 1918 р. у місті Саратові створили революційну раду, котра 16 березня 1918 р. видала декрет «Про відміну приватної власності на жінок». В ньому пояснювалося: «Соціальне неповноправ'я і шлюб були зброєю буржуазії, згідно із яким кращі і прекрасні жінки були власністю буржуазії, що давало нерівність між класами. Віднині постановляється:

1. «З 1 березня 1919 р. право на володіння жінками у віці від 18 до 88 років відміняється;
2. Всі жінки оголошуються власністю місцевих Рад;
3. Розподіл жінок переходить до Саратовського анархічного клубу, де в триденний термін усі жінки зобов'язані зареєструватися».

ОСТАННЄ ІНТЕРВ'Ю ВОЖДЯ РЕВОЛЮЦІЇ

Відомий в Європі італійський письменник Джовані Папіні свого часу написав книгу під назвою «Гог», у котрій дав надзвичайно виразні і точні характеристики видним особам, серед яких був і Ленін.

Це було чи не останнє інтерв'ю, яке дав «вождь пролетаріату» і яке є його своєрідним автопортретом: свідчення звиродніння та диких інстинктів, жертвами котрих стали мільйони.

Для того, щоб добратися у той барліг, він затратив майже місяць часу, але врешті письменнику Папіні таки вдалося досягнути свого. У Росію він прибув виключно, щоб побачити ту людину, і коштувало йому це майже 20 тисяч доларів США: хабарі, подачки жінкам різних наркомів, чекістів, охоронцям та дарунки дітям-сиротам.

«Але я не шкодую (пише автор книги «Гог») за цими грошима». Йому навмисно придумували різні перепони, аби тільки витягнути більше коштів.

Якогось дня всі перепони вже було усунено і письменникові повідомили, що його чекають. Леніну набрехали, що його (Папіні) капітали можуть бути корисні для НЕП, і «вождь» погодився...

«Мене зустріла його дружина, товста мовчазна жінка, що дивилася на мене, як «сідєлка» на нового хворого (пише Джовані Папіні). Він сидів у маленькій веранді біля широкого стола, покритого аркушами креслярського паперу. Знайома голова монгольського типу, вся висушена, але ніби м'яка, немов грудка сиру. Між губами брудного кольору виступав зловісний ряд зубів. Голе широке тім'я, ніби витесане із лобової кості якогось чудовиська, нагадувало череп варвара. Насмішкуваті, інквізиторські очі ховалися у почервонілих повіках. Ніколи не забуду його вух — кольору слонової кості, сильно відстовбурчені, ніби хотіли у тій тиші увібрати останні звуки цього світу. Перші хвилини при розмові були дуже напружені. Він, видно, хотів розгадати мене, а я перед тою жовтою маскою втратив усю відвагу і був неспроможний ставити питання. Я пробурмотів йому щось про моє здивування «великою справою», котру він створив у Росії. І тут напівмертве його лице вкрилося жажливими зморшками, що, очевидно, мало виказувати саркастичну усмішку».

«Та що ви! Адже було все готове! — вигукнув він. — Все було готове перед тим, як ми прийшли. Дурні іноземці думають, що стало щось нове. Більшовики тільки прийняли і розвинули царський режим, як єдино прийнятний для російського народу. Неможливо заволодіти сотнями тисяч звірини без палиці, ми тільки змінили клас, що володів цією системою. Раніше було 60 тис. дворян і 40 тис. вищих чиновників, всього 100 тисяч осіб. Тепер це — два мільйони пролетарів і комуністів. А це вже прогрес і великий прогрес, бо привілейованих у двадцять разів більше. Звичайно, 98% населення від таких перемін багато не одержали. Ми також впевнені, що вони

нічого не досягли — але саме це і є те, що нам потрібно, чого я хочу і що, врешті, абсолютно неминуче».

— Ну а Маркс, прогрес і таке інше? — запитав Джовані.

Тоді Ленін поглянув на нього із подивом, майже з жахом: «Вам, впливовій людині й чужоземцю, скажу все. Бо ніхто вам не повірить. Але пригадайте лише, що сам Маркс учив нас суто фіктивної, інструментальної, утилітарної цінності теорії. Зберігаючи взаємини Росії і Європи, я змушений був для досягнення своєї мети використати комуністичну ідеологію. В іншій країні, в інші часи я скористався б іншою ідеологією. Маркс був надзвичайно типовим жидівським буржуа, котрий піднявся тільки з допомогою англійської статистики, завдяки своєму варварству і тому ледве чи був однією третиною мужчини. То був мозок, просякнутий пивом і гегелізмом... Його друг Енгельс обприскав його кількома геніальними думками. Російська революція — це абстрактне спростування пророцтв Маркса. Саме там, де не було майже буржуазії, — саме там переміг комунізм! Люди, містере Папіні, — це боягузливі дикуни, які мають бути підкорені безстрашним дикунам, як я. Всі інші вигадки, плітки — література, філософія і тому подібні тупості — придатні лише для дурнів. А оскільки дикуни подібні до злочинців, то найвищим ідеалом будь-якої влади має бути створення в країні своєрідної тюрми для всіх. Старий царський нагай — ось останнє слово політичної мудрості. Коли ви, містере, добре розберетесь і продумаете це, то самі визначите, що життя в тюрмі для середніх людей — найвигідніше, хоч вони не вільні, зате охороняються від небезпеки, спокуси і відповідальності — а живуть в умовах, що не можуть зробити нічого поганого. Там людина мусить жити чомно! Зате у неї немає турбот, ні роздумів, бо інші думають за неї і керують: вона працює фізично, але відпочиває душею. І знає при цьому, що в неї завжди буде їжа і дах над головою і не матиме ніяких турбот. Моя мрія — перетворити Росію в гігантську тюрму. Не думайте, що я кажу це від егоїзму. При такій системі найгіршими рабами і жертвами будуть саме управляючі тюрмами та їхні помічники».

Тут він замовк (пише Папіні) і довго вдивлявся у якийсь рисунок на папері, мабуть, це був проект-креслення тої тюрми. Джовані знову відважився поставити ще одне запитання:

— А селяни?

«Ненавиджу селян, — відповів Ленін з виразом огиди. — Ненавиджу мужика, ідеалізованого розкислим Тургенєвим і фавном навиворіт, лицеміром Толстим. Мужики це те, що я ненавиджу. Хотів би, щоб вони щезли назовсім всі до останнього. По-моєму, один електротехнік вартий сотні тисяч селян. Але вважаю, що ми забезпечимо харчування продуктами, що виготовлятимуться за кілька хвилин хімічними лабораторіями, а після винищимо зайвих мужиків, або вони стануть робітниками, або виздыхають. Життя на лоні природи — доісторична ганьба! Зрозумійте, що більшовики уособлюють потрійну війну: війну наукових варварів проти гнилої інтелігенції, війну Сходу проти Заходу і війну міста проти села! І у цих боях ми не прискіпливі у виборі зброї... Особистість, індивідуум — ось що має бути розчавлене. Особистість — це вигадка пустобрехливих греків і мрійників німців. Хто цьому стане наперекір, чинитиме опір — буде вирізаний, як шкідливий нарив. Кров — найліпше природне добриво».

«Я вийшов із того дому, немов побував у пеклі і розмовляв із самим Люципером», — заважає Джовані Папіні у виданій ним книзі «Гог».

В січні 1924 року соратників Ульянова мучила ще одна проблема — необхідність затушувати відомості та слухи про сифілітичну хворобу вождя, хоч це не було підтверджено, але й не було відкинуто. Згодом відкрилося, що він лікувався у неврологів Лейпцига та психіатрів у Парижі, які спеціалізувалися по нейролюесу (сифіліс мозку). У березні 1923 р. консилиуми лікарів Росії в Горках винесли вердикт — сифілітичне запалення внутрішньої оболонки артерій — ендотерміт. Леніна починають лікувати сполуками миш'яку та йоду, але через 10 місяців той усе-таки помирає.*

«ЛЕНІН — ЦЕ СТАЛІН СЬОГОДНІ»

Рештки тої жидівської зграї, побачивши «новинку» — «отца» Йосифа, почали шукати протекції у нього. ВЧК перейменували на ОГПУ, і очолив його ще один поляк — Генріх Ягода, котрий першим виказав Сталіну номери валютних рахунків у банках Європи багатьох колишніх чекістів. Однак Ягода приховав свій власний ра-

* І. Росляков. «Аргументи і факти», № 4, 1998 р.

хунок, за що і поплатився життям, а поки що його руками мордували колишніх проводирів соціалізму, які, спльовуючи власні зуби у застінках ГПУ, викривали один одного: Зінов'єв, Каменєв, Бухарін, Менжинський, Ганецький, Уншліхт, Бокій, Дзержинський, Петерс і ще із сотню — усіх не перелічити. «Отець народів» не простив нікому, навіть Надії Крупській. Її попередили, що може очікувати, якщо не віддасть грошей мужа: «Вас забудуть навіть як звали, а згадуватимуть тільки ту «Землячку», котра разом із Белою Куном вивозила золото із Севастополя». І вона «здала» все разом з Куном, якого три дні били безперестанку, поки не вибили все, і він, «вождь угорських комуністів», канув у небуття. Треба зазначити, що знову почав діяти принцип «павуки в банці». Гепеушники шастали по всьому світу, шукаючи «золото партії». Його шукало й гестапо у свій час, але... Воно осіло у спокійному банку США «Банк Кун, Лейба енд «К».

Для організації апарату ЦК і основних посад в державі Сталін у 1924 році поставив свого найвірнішого жида-пролетаря (сина київського шевця), який чистив навіть своїх одноплемінників і, як виявилось, тільки він один із усієї зграї дожив до 93 років, решту настигла смерть «караючого меча». Якщо «Владімір» читав тільки монографію Густава Лебона — «Психологія мавпи», то «Іосіф» вивчав Нікколо Макіавеллі — «Правитель». Вони разом — Сталін і Каганович — створили партію, яку поділили на «генералітет» (3–4 тисячі), офіцерів (30–40 тисяч) і сержантський склад (100–150 тисяч), решту вони мали за ніщо.

Який комунізм побудували вони, відомо тепер усім, хто розуміється на «комунізмі» і дожив до його ганебного кінця!

Задушена Сталіним і його ЦК держава перевтілилася у невідомо куди прямуючого корабля, котли якого працювали на паливі із людських тіл: тисяч, мільйонів, десятків мільйонів, а кочегари-гепеушники трудилися цілодобово, хоча і їх термін життя був визначений генсеком — «не більше 10 років».

«Жіть стало лучше, жіть стало веселей» — лозунг Джугашвілі перегукувався із гімном Дунаєвського — «Широка страна моя родная...» Якщо у біблійні часи Бог помішав мови тим, котрі хотіли досягнути до Нього і бути теж «богами», то у час побудови комунізму Господь пішов іншим шляхом — позбавив їх глузду.

Звичайно, для планів Сталіна (світової революції) тих багатств, вибитих у людей, було замало. Тоді ж на Соловках один із ростовських жидів-зеків запропонував завести підневільну працю.

У Москві такий «проект» підтримали. Сей жидок став першим начальником СЛОНА.* Підневільна, найдешевша праця в'язнів, і тільки вона, могла підняти індустрію імперії.

Улітку 1932 р. 12000 в'язнів, в основному селян з України і Дону, були висаджені із корабельних трюмів (під наглядом 2500 конвойних ГПУ, при 200 шт. вівчарок) на берег Магаданської чи Колимської землі для добування золота. На пристані висів широченний плакат, написаний на синьому полотні — «Труд в СССР — дело чести, дело — слави». У цих краях «за царів» теж добували золото каторжани. Але вже восени і взимку зеки, які були в самих сорочках, і конвоїри — в самих гімнастечках, загинули від холоду. Залишилися тільки пси, маючи «шуби» і в достатку «м'яса»!

А влітку 1933 року туди направили 32 тисячі в'язнів трохи краще вдягнутих — вижив кожний п'ятдесятий і конвой.

Влітку 1934 року — знову туди «поїхало» 48 тисяч, але зима була надзвичайно холодною, і знову вижили тільки конвой та собаки.

Влітку 1938 року на золотокопальні доставили 38 тисяч в'язнів, зодягнутих у фуфайки, бушлати та валянки — і «золотішко» пішло до сейфів...

Після 1938 року Сталін стояв на вершині влади кріпко. За спиною у нього була добре просіяна номенклатура, і саме тоді він задумав оголосити Леніна німецьким агентом, навіть «свідка» вже підбрали — арештований Фріц Платтен почав давати перші свідчення. Але хтось із заплічників, мабуть, Лазар, підказав йому: «Сталін — це Ленін сьогодні», і тільки цей трафарет урятував небіжчика Леніна. Свого часу Йосиф пустив крові й номенклатурі, бо залишилися тільки: Вишинський, Молотов, Жданов, Каганович, Будьонний і Ворошилов. Вони було вже зібралися святкувати кінцеву перемогу, але каркас новітньої російської імперії (СРСР) дістав тріщини — і...

Тоді Сталін пішов шляхом царів — у час наближення кризи

* Соловецькій лагерь особого призначення.

відшукати ворога або фантастичну ідею про перемогу «третього Риму» — завоювання нових просторів.

Йосиф пустив серед «своїх» думку — прогулятися аж до Атлантики за допомогою використання в ролі криголама гітлерівської Німеччини. Світ ахнув! І ця авантюра дорого обійшлася: 50 млн убитих людей, тисячі розтрочених міст, але «русків» побачили Європу. Хоч та медаль має і зворотний бік — Європа побачила «русків».

Сталін, переконаний у своїй неземній мудрості, вів те «руское чудо» — СРСР — до тупика. СРСР імперія першої половини ХХ століття виглядала, як середньовічний анклав, створений забаганкою історії і поставлений на 1/6 земної суші.

В 1953 році із всього населення СРСР десь близько сто мільйонів були під наглядом, решту становили залякані етноси:

12 млн душ були в ГУЛАГах;

8 млн осіб служили у війську;

30 млн рабів працювало у колгоспах;

40 млн пролетарів працювало у промисловості.

Перші не мали жодних прав, їх могли розстрілювати, топити на баржах, заморожувати без суду.

Других, котрі вважалися «легендарними», можна було хіба що хвалити уголом, хоча особливих прав вони теж не мали: їх можна було перекинути хоч куди, навіть під вогонь ворога, або використати для експерименту із ядерною зброєю (Нова Земля, 1962 рік), звільнити під підписку про «таємницю» та залишити без лікарського нагляду.

Із селянами вироблялося хоч-що: їм не давали пенсії, допомоги при втраті здоров'я, вони виживали із присадибних ділянок, котрі теж могли сплюндрувати бульдозерами...

«Гегемон» — робітники, від імені котрих творилася та сваволя, також мали право тільки на працю.

Цікавим було явище — зникнення великої армії воєнних інвалідів! Їх одночасно в роках 1949–50-х не стало, хоча нараховувалося тоді декілька мільйонів. Про них не тільки говорити, але й думати було небезпечно. Кажуть... їх ешелонами відправили на Далеку Північ (Мурманськ, Архангельськ) у колишні монастирі, де вони «колективно» умирали від холоду й голоду. Набагато «простіше» вони (комуністи) знищили українських кобзарів: заладувавши у

залізничні вагони більше як 300 співців, потім той потяг пустили під укіс...

П'ятого березня 1953 року закінчилася ера «Змія». З п'єдесталів повалилися гіпсові, бронзові, залізобетонні «сфінкси», але ніхто, окрім в'язнів, не тишився відкрито, страх панував ще сорок років — аж до ери «міченого Михаїла».

Пішов у небуття архітектор побудови комунізму в окремо взятій країні, сценарист жахів і мордерств. Незабаром пішли й поплічники, правда, не всі. Дехто залишився у живих, адже комусь треба було продовжувати терор. Серед них був і Павло Судоплатов — технолог і виконавець спецоперацій, котрий за 15 років, сидючи у Володимирській тюрмі, «детально» описав це у книзі під назвою «Спецоперації на Луб'янці. 1930–1950 роки».

Професійний убивця співпрацював із вибраною групою жидів: Слуцьким, Шпігельгласом, Хейфецем, Ейтінгом, Успенським. В їх розпорядженні у підземеллях Москви була спецлабораторія із виготовлення убивчих газів, рідин для ін'єкцій і зброї.

Тим часом у Кремлі появилвся новатор М. Хрущов, якого вже у 1964 році зняли і відправили у спецбудиночок, але у Москві. Якось, граючи у доміно з Маленковим і ще з кимсь, Микита сказав: «Все-таки я хоч трохи, але переробив ту дивну країну — мене вже не убили».

З половини шістдесятих років взяла «початок» вісімнадцятилітня епоха автора «Малої землі».* Книга не стала бестселером, але випустили її, мабуть, більше кількості половини населення. В ту пору в СРСР панував безлад. Пили усі (окрім Сулова), приписки у випуску продукції, і особливо — у будівництві, були високі. Захід і США з цікавістю споглядали на те, як «розвивається» комунізм, позичали більшовикам мільярди доларів і вже у 1970 р. готувалися розтрити ту шкаралупну конструкцію. Се помітили у Кремлі та почали шукати виходу, і знайшли...

До Москви терміново викликали Хо-Ши-Міна — президента Північного В'єтнаму. Добре вгостивши «непитущого» Хо, підштовхнули його на визволення Південного В'єтнаму, звичайно, пообіцявши всебічну підтримку: зброєю і «добровольцями».

Янкі «клюнули» на ту наживку і зав'язли надовго, зазнавши

* Ніби написана Брежнєвим книга.

солідних втрат у людях і доларах. В'єтконг використав проти американців бойову тактику УПА, і США війну ганебно програли. Хо-Ши-Мін, втративши близько двох мільйонів своїх камікадзе, відтягнув на 20 років розвал СРСР, за що має пам'ятник, вилитий із бронзи, в Москві.

На короткий час ініціатива перейшла до рук радянських володарів. Утішившись, вони розширили свою агресію на Африку і союзника США — Ізраїль. Абдель Насер, президент Єгипту, став другим «Хо» і розіграв близькосхідну війну.

Янкі підхопили гру «рашен» і заохотили, з належною допомогою, ізраїльтян до акції. На цей голий гачок зловилися «рускіє». Єгипет, утративши декілька тисяч богомільних вояків разом із Суецьким каналом, вийшов із війни. «Рускіє» — похоронили декілька десятків летунів, присіли від поразки, їх престиж, набутий роками, потонув в африканських пісках, а ще втратили можливість проходу їх танкерів через Суецький канал. Їм не щастило...

У відплату за В'єтнам «янки», спровокувавши захоплення Афганістану, дали шанс увести туди армію СРСР. Десять років вовтузилися червоні вояки, втративши близько 15 тисяч убитими і набувши більше 30 тис. інвалідів. Добра половина припала на українців, бо ж насамперед їх пхали туди, як і завжди.

1985 року за роботу взявся М. Горбачов — і «процес пішов»...

ВОЛОДИМИР ВОРОНОЙ

Понуре, насичене вологою літо 1924 року окутало Північну Пальміру,* котра зі смертю вождя отримала нову (котру вже) назву — Ленінград. Він хоча й позбувся титулу столиці, все-таки вважався «первим городом» тої імперії. Смерть тирана — породила тирана, правда, іншої «раси», вигодуваного молоком дикої кози — архарки. Він від першого дня свого виходу на арену великої політики взявся за реалізацію справ, накреслених хворим попередником. Даремно нам морочили голови історики, що Ленін залишив десь ту передсмертну записку про недовіру Сталіну. Вище вже говорилося, яку записку-спадщину залишив той симбірський вовк. Сталін попрямував тою самою кривавою стежкою, роблячи її ще кривавішою.

* Так любовно називали те місто росіяни.

В Ленінграді, як не дивно, вся влада ГПУ та партії не належала жидам: чи то традиція царської охранки, чи тут панував «руський дух», що був виплеканий династією Романових, котрих усе-таки виховували німці та французи.

* * *

Володимир, свідомо порушуючи вказівку Миколи, не покидав своєї постійної коханки. Катя стала для нього відданою і надійною подругою. Вона зраджувала мужа, який був на десять років старший, через те, що пиячив. Працював він начальником карного розшуку міста на Неві. Будучи звалений роботою, мало цікавився життям своєї молодої дружини, яку з повагою називав Єкатериною III. Не ревнивий від природи, чоловік задовольнявся суботніми днями, коли після фінської лазні приходив додому значно раніше, ніж завше, і домагався від дружини своєї частки кохання. Катя, будучи розумною жінкою, яка мала вищу освіту, у свої 28 років усвідомлювала, що життя в даний час значно важче, ніж могла собі його уявити, тому віддавалася «тому кретину» раз у тиждень. Свою любов вона розділила поміж двома чоловіками, хоча ті частини не були рівними, бо молодому діставалося більше, ніж він вимагав, але ніколи не відмовлявся від свого «паку». Дітей у неї поки не було, проте у плані молодої жінки був визначений час, коли ця подія мала звершитися. Цей час мав настати в момент, коли Володимир закінчуватиме шостий курс навчання. Студент, як добре вихована людина, завжди чекав на неї у винайманій маленькій кімнатці на Большому проспекті. Годину-дві, часом й більше, коханці використовували собі на втіху і розходилися, не обіцяючи взаємно нічого, окрім кохання. Вороной ніколи не вимагав від Катерини яких-небудь дарунків, вона ж, окрім квітів, котрі він приносив, зірвавши їх десь серед міста, не бажала нічого, окрім кохання. Якщо жінці не треба було більше нічого, то коханець таки діставав обширну інформацію, котру вона викладала, як потребу щось говорити милому другові. Він, удаючи байдужого, сприймав лише ту частину новин, котра його цікавила, даючи партнерці зрозуміти, що все те лепетання в одне вухо заходить, а другим виходить.

Навчальний рік добігав до свого завершення. Серед студентів відчувалася метушня: то вони гуртувалися у невеликі купки, то

ці купки розпадалися, утворюючи нові, щоб десь разом провести канікули. Міські трималися поодиноці — їх плани були планами батьків. Але всі вони утікали від того вологого і нудного міста десь на південь.

Вороной теж належав до тих, котрі взяли курс на «зюйд», бо там він покинув свою батьківщину, про котру завжди думав і снів, хоча ніколи нікому, навіть Каті, не оповідав. Володимир тішився своїми друзями, навіть чужинцями, але забагато різних людей у одному гурті породжувало підозріння у всевидячого ока ГПУ, а потрапляти у списки підозрюваних було гіршим злом, ніж стати явним ворогом.

Другий курс Вороной подолав із відмінними оцінками, тож був задоволений собою і тим, що йому вдалося тих десять місяців прожити між дуже складним контингентом студентства.

Труднощі співжиття полягали у поведінці, вихованні молоді, яка піддалася революційно-військовій ідеології побудови якоїсь нової системи суспільного життя. Суть останнього не міг пояснити ніхто, а спитатися не було у кого та й робити таке ставало щораз небезпечніше.

Перед від'їздом молодший брат навідався до Миколи, з котрим зустрічі відбувалися рідко і конспіративно. Але їдучи на Черкащину, він не міг не попрощатися з тими, які задля його покинули теплу хату, і не тільки хату, але й батьківщину.

Настя ніби була впевнена, що їх відвідає гість, сам раз закінчила готувати вечерю. Якою радістю засвітилися її очі, побачивши дорослого, дужого і гарного мужчину. Микола лиш усміхався та приглядався до того холодноряського парубка. Він сказав йому: «Оглянь той край, який ми так любили, і коли повернеш, не забудь відвідати нас».

Наступного дня на Фінляндському вокзалі вони попрощалися із Катюшею. Пасажирським відбув до Москви. В дорозі дні минають непомітно — і вже десятого липня 1925 року його зустрів Край, в котрому він народився.

У Черкащині панував спокій. Було дивно — ще п'ять років тому тут шаленіла безкомпромісна війна. Одні захищали свої тихі гуляйпільські села, інші вдиралися до них і, грабуючи, убивали всіх.

Сьогодні кості тих славних оборонців, порозкидані по лісових

хашах, темних ярах, — вже побіліли, не покриті землею, наводячи якщо не страх, то сердечний біль.

Володимир, поселившись в гуртожитку дитячого притулку, розшукував колишніх однокашників та учителів, щоб розвідати хоч дрібниці. Але окрім директора йому не вдалося віднайти нікого, отже, студент наблизився до свого колишнього опікуна. Майже всі вечори Володимир проводив у Оренчаків, де діставав теплий прийом і відповідну вечерю. У післявечірній час учитель та студент проводили в розмовах, звичайно, на теми навчання, побуту, але ніколи не було мови про Волинців.

Якось директор торкнувся тої теми, але Володя рішуче відповів, що про учителя Волинця йому нічого не відомо.

— Куди ж вони поділися? — турботно роздумував директор училища, але не отримував пояснень. Молодик не був посвячений Миколаю у цю таємницю, тому зайняв позицію — «я нічого не знаю».

Для вільного пересування по Черкащині Оренчак порадив йому заручитися підтримкою міського комітету комсомолу, тобто дати йому можливість зібрати матеріали для висвітлення у широкій пресі післявоєнного життя на Черкащині.

Звичайно, такий документ розглянули відповідні органи, бо поки що вільно розгулювати по краю було б підозріло і небезпечно.

Володя забезпечився усім необхідним для такої праці, хоч могли бути й непередбачені наслідки. Там, у ГПУ, могли зацікавитись тою публікацією «пітерського» студента. Тому щось він мусив-таки написати.

Уже наступного тижня Вороной відвідав Чигирин з наміром побути в ньому два-три дні. В той час у Чигирині, давній гетьманській столиці, снували чутки, одна за одну суперечливіші. Ходило про напад на гуртожиток гепоушників: «Уночі десять чи більше бойовиків наскочили на сплячих і п'яних після якогось бешкету бійців ГПУ та ножами порізали близько восьми осіб». Інші казали — Господня кара. Ще хтось тихо спостерігав, і про їхню думку можна було здогадатися, тільки пильно приглянувшись. Усміхнені обличчя таких ніби промовляли: «Туди їм дорога, і так довго ми начекалися». Були й особи, котрі метушилися, бігали, винюкували що-де і вважали — «Пора звідси вибиратися, поки до нас не добралися». Найбільше непокоїлася «верхівка»: подумати тільки, після трьох років спокою

знову доведеться спати у чоботях із вартою біля дверей — «за одну ніч всіх — ножами!»

8 серпня 1925 року у Чигирині організовували похорон: всі школи, училища, військовий гарнізон та влада мали взяти участь у траурній події.

Грізна примара месника із гостро заточеною сокирою витала над тими, котрі, наробивши збродні, очікували помсти.

Володимир, зробивши декілька дозволених світлин, заносив до записника суть події, але не робив ніяких висновків. Він затримався ще декілька днів у місті, відвідав монастир, але вже із знайомих йому служителів не застав нікого. Розпитувати теж не було сенсу, а здогадку мусів віднайти сам.

Кам'янка зустріла теж невтішними для влади подіями: у річці віднайшли колишнього начальника ЧК товариша Кругліса — латиша за національність.

Пішов на риболовлю і через п'ять днів був знайдений у воді з ножовою раною в грудях. Знаряддя убивства не знайшли. Шукали нападника серед тих, кого чекіст мусів знати, позаяк Кругліс був озброєний і, звичайно, не дав би себе скривдити.

Ще тиждень Володимир кружляв довколишніми селами, не заходячи у рідне — Мельники.

В кінці другої декади серпня у місцевій газеті появилася коротенька замітка ленінградського студента за підписом — «В. Вороной». А наприкінці місяця Володимир загостив до Волинців. Серед близьких, немов рідних людей, час збігав, і вже 1 вересня 1925 р. почалося навчання.

Щоб не гаяти марно час, Вороной вже з третього курсу медицини вступив на вечірнє відділення в Ленінградську військову академію НКВС.* Тепер у нього вільного часу вистачало тільки на те, аби відвідати їх місце любові. Катюша жила подвійним життям, обслуговуючи двох чоловіків, а ще «замовила» собі сина. Володимир поставився до того «проекту», як виконавець, якого цікавить лише, так би мовити, процес.

Четвертий і п'ятий курси вся увага була звернена на військовий чин. Він був свідомий, що лікарем-психіатром працювати не зможе, бо в СРСР психіатрія визнавалася як буржуазна наука, що супере-

* Народний комісаріат внутрішніх справ.

чила ідеям матеріалізму. А ще можна було стати антикомуністом і втратити все, навіть життя. Екзекуції, чистки суспільства продовжувалися під наглядом Генріха Ягоди і набирали щораз більших розмірів.

Готуючись до офіцерської служби в НКВС, Володимир мав шанс витримати, за відповідної поведінки, всі ці неприємні та страшні випробування.

Влітку 1931 року, отримавши диплом лікаря-психіатра та військовий чин лейтенанта, був призваний на службу у внутрішні війська та направлений у Північний військовий округ до їх місцевого розпорядження.

Служба на Півночі давала лейтенанту цілий ряд привілеїв та пільг, з чого він надіявся скористатися у майбутньому.

* * *

В напрямку східного узбережжя Скандинавського півострова хижою птицею із розпростертими крилами та грізним дзьобом, направленим у південний бік материка, врізається Біле море. Лишень вузькою протокою у формі пташиного хвоста воно сполучається із Баренцовим морем. Край дикий, суворий, грізний, каторжанський.

Затиснуте Кольським півостровом та виступом архангельської тундри, Біле море стало внутрішнім морем Російської імперії. Напівсолоне-напівпрісне, завдяки водам багатьох північних рік, як Північна Двіна з великою притокою Пінегою, Онегою та цілим збором повноводних їх приток, стало водоймищем, багатим на рибу і різного водяного звіра. Ті, у свою чергу, стали основним засобом харчування прибережних районів, населених північними народами.

Сюди тягнулися валки голодуючих варягів, сюди поліцейська держава висилала своїх противників та кримінальних злочинців, а ще Московська православна церква поселяла тут своїх відступників та морально палих служителів.

Починаючи з XVIII ст., по Білому морі почали ходити під билими вітрилами невеличкі кораблі. Ними доставляли в'язнів та виселенців, приречених на вічне життя у Соловецькому монастирі. Це була похмура цитадель, збудована у формі великої тюрми, однак із стрімким, гострим шпилем, немов хрестом...

«Вас багато пішло на ешафоти, в тюрми й на вигнання, навіть сюди, на Соловки, — по живодайну водицю для спраглих людей своїх, але зусилля й пожертви ваші не пропадуть даремно, прийдуть інші й довершать вами розпочату боротьбу, і нащадки добудуть, навіть із каменю, ту живу воду... А ви тільки встигніть завершити своє...»*

Року Божого 1776-го сюди, на Соловки, цариця-шльондра Російської імперії заслала 85-річного кошового отамана Запорізької Січі Петра Калнишевського. Його і ще десяток більш визначних за наказом ігумена поселили у підземелля, де без виходу на світ всі вони жили у кайданах, де побіч, у одному із кутків, вони справляли свою нужду. В тих підземеллях нещасні спали та їли якусь смердючу юшку-баланду. Вхід до них закривався вузьенькою залізною, схожою на двері, бляхою. Виходити на світ в'язням заборонили, про що речно дбав ігумен.

1801 року на царський престол сів Олександр І. Будучи дуже молодим, забажав розважитись та поїздити по просторах неосяжної імперії. Влітку того року на дзвіниці Преображенського собору Соловків ураз ні з того ні з сього вдарили усі дзвони. Дзвінкий мідяний звук покотився тихими водами гладіні моря, званого Білим, а вдарившись об заслін вікових шпилькових дерев, повернувся до острова вже глухим.

Із сторони «вест» в напрямку до плоских берегів острова Соловків тихим ходом прямував, лопотячи білими полотнищами, кораблик. На щоглі у нього ледь тріпотів триколірний прапор, подарований Петрові І у Голландії. Згодом вдарили гарнізонні гармати, даючи салют на честь царя.

Корабель, пришвартувавшись до стінки пристані, затих на смерть, і аж тоді із відкритих кимось дверей каюти вийшов у білій киреї та соболиній шапці на ніс корабля цар... Його супроводжував архангельський губернатор, а на березі зустрічав шанобливо нахилений архімандрит Іон.

«Царьок», цілуючи подане розп'яття, одним оком глядів на дволице, де стояли вишикувані військові. Всі вони гаркнули — «Урра!», а цар, ніби й не почувши того вітання, відправився до собору на слухання літургії. Саме тоді із казематів та ям почали виводити

Р. Іванчук. Журавлиний крик. Львів, 1988 р.

в'язнів, тільки не знати навіщо: чи «вітати» царя, чи випрошувати волі.

Шеренги брудних, із простого полотна лахів стояли, мов безтілі духи: в'язні були зарослими, худими, страшними, із повитріщуваними, закислими від хвороб очима. Вони, ледь-ледь похитуючи схиленими головами, очікували на щось і з острахом переглядалися.

Видно, нещасні не усвідомлювали, чому так дзвонять дзвони і чому вивели їх... А трохи збоку стояло двоє байдужих: уже білий, мов молоко, зовсім сліпий, згорблений Калнишевський та його напарник по каземату, дивний в'язень, званий Авелем.

Вислухавши побожно літургію, Олександр I почав обхід різних приміщень: трапезної, ризниці, кухні, шевської майстерні та місця, де варили «руський» квас.

Цар з усмішкою похвалив Іона та губернатора і вимовив: «Покажіть мені ті каземати». Іон зробив міну, яку робить пес перед своїм господарем (злегка ворущачи хвостом), поник зі страху, бо ж тільки нині він зобачив, у яких умовах жили в'язні. Тому, образно кажучи, сховав хвоста під себе та моторошно глянув у нікуди.

«Не личить вашій милості оглядати ті місця страшної тьми і дихати тим пекельним смородом», — забелькотів Іон...

«Веди, тобі ж велено...» — Вони переходили із одної келії до іншої, зайшли до каземату, де жив Калнишевський. Густий, мов спресований, сморід запаморочив царю голову. Зобачивши купи нечистот людських поряд їх місць для лежання та їди, самодержця знудило, що аж зблювався. Якось його вилікували, чи не тим квасом, і він подався ближче до тих мертвотних шеренг. Зробивши ще один крок до них, вимовив: «Ви вільні. Я, Олександр I-й, дарую вам свободу». Та сіра напівжива маса спершу, мабуть, нічого не втямила, тому, не вірячи царю, презиралася поміж собою. Але коли Олександр I повторив сказане, вони упали на коліна. Проте не клякнули ті двоє, що стояли окремо. Тиран запитав: «Що, волі не раді чи кривда ваша завелика?» На що Авель-віщун гукнув недоречно: «Згорить твоя Москва за одинадцять літ!» Цар, злякавшись пророцтва, здригнувся. «Відправте його у божевільню. А хто цей другий, статний, що теж не клякнув?»

— Перед вами, ваша світлосте, отаман Запорозької Січі.

— Це неможливо, Калнишевський вже тоді мав довгі роки... Ти справді кошовий?

— Я Калнишевський, — тихо, із гідністю відповів старець. — Розгніваний моїми прокльонами Бог хотів, щоб я, вийшовши із тої ями на світ, не зміг побачити його світла.

— Скільки років тобі, діду?

— Сто десять.

— Ти вільний, старче, і можеш їхати навіть у Малоросію. Якої відплати жадасш за ту кривду?

— Ви даруєте мені те, чого для мене вже не існує. Не можна окупити ту кривду. Спокутуватися вона може тільки свободою мого народу. Але ти її не даси. Тюрем не зруйнуєш, бо імперія без них упаде.

Через рік, навесні, отаман сам собі здобув свободу — ідучи на трьох, нараз повалився і вмер. «Амінь».

* * *

Минуло ціле століття, яке одночасно поставило перед українською нацією найважчі моральні, соціальні та культурні проблеми, але, в той же час, — нагородило нас Тарасом Шевченком, Іваном Франком, котрі своїми талантами, працьовитістю не дали заснути нашій нації.

Перший звав: «Вставайте, кайдани порвіте...»

Другий: «Я гавкаю, щоби вона не спала...»

Так разом з ними нашому народові вдалося цілих 116 років, до приходу ще гіршого ворога, витримати і жити, ба навіть — «вражого злою кров'ю волю окропити...»

Минуло 116 років, Соловецькі острови разом із забудовами і тими, що мучилися там, як майно державне, дісталися більшовизму. Комуністи вміло і ефективно користувалися цією «спадщиною» до половини ХХ ст.

Ще до них російська царська влада старалася розбудовувати місця ув'язнення, а більшовицька — пішла далі — освоїла для тої потреби ще острівець Анзерський.

Із Петрозаводська провели залізничну колію аж до самого Мурманська через Кондолгу, Сележу, Кем, що стала портом зв'язку із Соловками. В 1926 році Соловкам дали криптонім «СЛОН», і став він державою в державі, зі своєю окремою адміністрацією, комісаріатами, сільським господарством, промисловістю, видавничою справою,

театром і навіть борделем. Усе це разом творило адміністративну одиницю у системі НКВС.

Якщо «кадри» для господарської діяльності підбиралися трибуналами і прокуратурами із усіх прошарків народів імперії, то для борделю «доставлялися» вибіркові красуні, особливо артистки різних театрів, і тільки молоді. Їх використовували, як товар, а за непридатності або ж непіддатності їх розстрілювали та хоронили у холодних водах (недарма народи Півночі, що проживали в басейні Білого моря, не їли тріски, популярної біломорської риби, мовлячи — «ето ошень плохой риба».).

Влітку 1926 року на територію СЛОНа доставили першу партію політичних противників більшовиків, серед них було багато, більше половини, арештантів із України, це були українські інтелігенти: професори, вчителі, інженери, письменники, працівники культури.

Супроводжував цей етап майбутній начальник Андрій Іванович Роцин. За його вказівкою весь етап (понад 1000 осіб) розмістили у Савватівському скиті. Восени того року одному із приречених, в'язню з України, інженеру-будівельнику, чудом вдається вирватися із того пекла. Через два роки, в 1928 р., у Стокгольмі вийде книга під назвою «Втеча із Соловків»,* автором якої був той безіменний в'язень. Відразу після того, як книга-бестселер облетіла Європу, Роцина А. І. розстріляли. Його навіть не врятував ним придуманий лозунг: «Залізною рукою заженемо людство до щастя», який красувався на вхідних воротах табору.

Каральні і партійні органи не могли спершу повірити, а відтак змиритися з тим геройським і відчайдушним вчинком. Вони скупували книги, випущені на різних мовах Європи, зокрема — на російській мові, знищували їх, проте світ читав про звірства Країни Рад.

Тому вже через рік, у 1929 році, для камуфляжу на Соловки відрядили пролетарського письменника і «гуманіста» А. М. Горького (Пешкова). Вже незабаром був виготовлений короткий документальний фільм про «щасливе життя» на Соловецьких островах. На екрані, в центрі між гепоушниками, стоїть «гуманіст» з радісною

* Автору пощастило читати її в 1938 р. у польському варіанті «Ucieczka z Sołówek». Варшава, 1938 р.

усмішкою та ніби милується прекрасною природою північного ландшафту.

Згодом у журналі «Наші досягнення» (наші здобутки) появилася розлога стаття Горького під назвою «По Союзу Советов — Соловкі». Але серед тих гепоушників, які оточували Горького на світліні журналу, стояв новий начальник СЛОНА — Глеб Іванович Бокий — один із найсуворіших катів, які знущалися над тисячами нещасних в'язнів. Такі, як Бокий, і інші на честь 20-ї річниці «великого жовтня» перевезли із островів на материк партію в'язнів (серед них і Леся Курбаса) та в урочищі Сандермох — розстріляли! В роки «правління» М. Єжова кораблик, який доставляв із порту Кем на Соловки в'язнів, мав назву «Глеб Бокий». Згодом, щоб прикрити злочинні дії органів, Лаврентій Берія розстріляв «героя» Соловків.

А що робить письменник-демократ Горький — «слуга народу», котрий любив відпочивати на італійських курортах? Він знову прислужився ГПУ і партії більшовиків. У той час на «всенародній» будові Біломорканалу ламали перемичку, котра поки що відгороджувала канал від Білого моря. Тоді тов. Горький споглядав, як щораз слабша перепона впала під напором води і поглинула більше як 500 в'язнів...

Після цього «Буревісник революції» у газеті «Ізвестія» написав бравурний звіт, за що був прийнятий самим Й. Сталіним. А радянський народ, чи пак «совок», тішився успіхами радянського устрою. Він, бідолаха, не зміг і не мав звідки дізнатися правди про хід будови того каналу.

Що там казати — народ! Навіть Марина Голдовська у своєму фільмі «Власть Соловецкая», знятому у вісімдесятих роках ХХ ст., ні словом не згадала тих утоплених при викінченні каналу.

Ще до сьогодні живучі «соловецькі громадяни» оспівують ту неповторну і безприкладну втечу інженера з України. Правда, у фільмі М. Голдовської «Власть Соловецкая» звучить гітарна, розриваюча серце, музика в'язня Єфима Лагутіна, котрий, начитавшись Майн Ріда, по-юнацьки хотів помандрувати, побачити світ, та був заарештований на турецькому кордоні — і помандрував на Соловки. Там він навіть подружився з учнем юриста-прокурора СРСР Вишинського — Самуїлом Ісааковичем Епштейном...

* * *

На цю багатотраждальну землю восени 1934 року прибув для проходження служби лейтенант, лікар-психіатр Вороной Володимир.

Він виїхав з Ленінграда 10 жовтня, його проводили Микола та Настя, які жили і працювали в старій столиці. Було сумно прощатися із рідними, але Володимир розумів, як і вони розуміли, що так треба.

Дорога тягнулася десять днів. Маленький паровозик, який рухався завдяки березовим дровам, чмихав, тягнучи сім розбитих вагонів, у яких зіяли діри. Нарешті 20 жовтня, подолавши територію того болотного краю, більше сотні промерзлих, голодних рекрутів вийшло на платформу станції Кем.

Містечко Кем лежить на березі річки із такою ж назвою і є великим портом. На його околиці, ближче до моря, розмістився військовий «городок». Навпроти, у Білому морі, на віддалі 30–35 км виднілися шпилі Соловецьких монастирів-тюрем. В дуже ясну погоду за допомоги бінокля можна було розглянути навіть людей.

Про Соловки у той час ніхто не наважувався вести розмову. Це були острови-інкогніто.

Вже протягом тижня Володимира ознайомили із СЛОНОм та показали правила перевиховання людей, які мали якісь проблеми із радянською владою. А вже згодом, як лікар-психіатр, він прибув разом із начальником виховної роботи на цей острів-державу.

Спершу лейтенанту Вороному довелося познайомитися із управлінським персоналом, відтак переглянути «справи» багатьох в'язнів, яких підозрювали в симуляції.

Йому відвели невеличкий кабінет для прийому хворих чи ди-ваків-в'язнів, тобто психічно нездорових. Серед його пацієнтів були люди різних націй і народностей, усякого віку, натури та вірувань.

Якось до Володимира на прийом, що його здивувало, прийшов табірний гінеколог, в'язень з десятилітнім стажем. Між ними зав'язалася цікава розмова, спершу дуже офіційна:

— Що ви тут робите і які у вас проблеми? — запитав лейтенант.

— Ай-яй, докторе, я тут старий спеціаліст по абортів, яких доводиться робити багато, особливо надто привабливим жінкам. Їх дуже часто використовують і, як наслідок, вони вагітніють.

- Ну, а засоби проти вагітності?
- Громадянин доктор, хто захоче з тим бавитися, а поки що дівчат вистачає.
- Ще яка праця у вас з тими нещасними?
- Я їх часто перевіряю і доглядаю, щоб котрась не захворіла на заразні хвороби.
- А звідки можуть бути занесені хвороби?
- Я вам відповіді не дам, здогадайтеся.
- Добре, але ж я чув, що їх знищують при виявленні вагітності чи хвороби.
- Так, але не усіх. Дуже гарних «шанують».
- Тепер що привело вас до мене?
- Вибачте, громадянине начальник, я хотів погомоніти та ви-просити сигарету, от і все.
- Добре, але я не палю.

Він, низько вклонившись лейтенанту, тихо вийшов.

Хоч що кажіть, але дружба між лейтенантом і в'язнем (хоч непоказна) Ісааком Рубіншом щораз міцніла. Вороной дещо привозив забороненого для Іся, але був обережним. Він довідався від старих охоронців, що в'язні зі стажем ніколи не стають стукачами, бо впевнені в тому, що їх не розстріляють, інакше були б давно вирішили...

Якось у штормову погоду Володимиру було неможливо повернутися на материк і він заночував у своєму кабінеті, що дозволялося інструкціями. Після «отбоя» до нього у кабінет завітав гінеколог. Він дуже чемно вклонився і попросив кілька папіросів, мотивуючи, що не може заснути, а побачивши світло у доктора, вирішив ризикнути. Розмова велася виключно про хвороби, як у в'язнів, так і в начальників. Життя тут настільки жакливе, що зваріювати може всяк. І коли Іся вже добре затягнувся «біломором», лейтенант запитав:

— Чи не могли б ви, якщо про те знаєте, дещо мені розповісти про ту втечу. До речі, ви тоді вже тут були.

— Майн готт, безумовно знаю і розкажу, але...

Влітку 1926 р., коли сюди прибув великий етап, а разом з ним і наш новий кат Андрій Роцин, почалася будова нових бараків. На острови завезли багато будівельних матеріалів, навіть готових конструкцій фінських будиночків. І вдень, і вночі не припинялася

робота, стукіт сокир і молотків луною відбивався од скелі, що стала пострахом для неслухняних в'язнів. Головним будівничим (виконробом) був в'язень з України.

Маючи вищу освіту і професію інженера-будівельника, його пощадили, тобто не розстріляли, але зате заставили вести роботу і відповідати за неї. На його чоло завжди був націлений наган Рощина...

До речі, я був добре знайомим із тим інженером, однак цього ніхто із охорони не знав, і я вижив після його втечі. Усіх, хто підтримував із ним хоч які стосунки, знищили негайно після того, як переконалися, що українець таки зник. Адміністрація довго не вірила і була впевнена, що він утопився або хтось убив його та кинув у воду.

Вранці після бурі охорона декілька разів перерахувала як людей, так і човни та інше, чим би міг скористатися утікач, але ніщо не вказувало, що була здійснена втеча. Лиш через два роки, коли вийшла із друку його книга у Стокгольмі, ГПУ ошаленіло. Ще перед тим, як Рощина мали арештовувати, він тихенько мені сказав: «Всьо-такі ета блядь удрала». Знаю, що на третій день, тобто 10 листопада, начальник СЛОНА А. Рощин дав телеграму до ГУЛАГу в Москву: «П'ятого або шостого листопада під час сильної бурі і шторму безслідно пропав головний інженер будови. Втеча не можлива».

На початку 1927 року всю Європу облетіла вістка: «До стокгольмської лікарні прибув утікач із Соловків, совітських спеціальних таборів, і перебуває на лікуванні». Як не металися журналісти та репортери, ніхто не зміг віднайти ту лікарню, а в ній того, який би дав інтерв'ю. Десятки репортерів думали заробити на тій вістці, але...

Лише влітку 1928 року у Швеції появилася книга англійською мовою — «Втеча із Соловків». Згодом її перевидавали, розмножували, перекладали, і в 1937 році варшавське видавництво надрукувало польською мовою (переклад із англійської) «Ucieczka z Sołówek».

... Інженер прибув етапом влітку 1926 року. У його справі було записано: «Засуджений за саботаж терміном на десять років суворого режиму у виправній колонії на Півночі».

Він усвідомлював, що десять років не витримає, а швидше —

буде розстріляний, оскільки закони Соловків були особливими, і долею в'язня чи в'язнів, навіть інженерів, розпоряджався начальник СЛОНА.

Не минуло багато днів, як його справу вивчили і доручили вести будівництво споруд на острові. Поки наш герой вивчав документи, проекти, креслення тощо, до острова почали прибувати матеріали та готові деталі складних будиночків фінського виробництва. Інженер усвідомлював, що будівництво стане його випробуванням, можливо, причиною його розстрілу, або спокійного життя. «Все залежатиме від мене, — міркував. — А може, вдасться виїхати на Захід». Тільки з тої причини штабелювання маркерованих конструкцій та деталей мусило вестися під його особистим наглядом, що мало забезпечити безперебійний ритм будівництва і могло стати в пригоді під час утечі. Особливо наш сміливець приглядався до стінових блоків-щитів. «Якщо їх полегшити і ще краще скріпити, то такий щит витримає навіть шторм», — думав інженер. Він ані на йоту не вагався, що мусить втікати, тим більше — після однієї із розмов з Роциним, який завважив: «Не мисли мене обдурити або саботувати, знай — десять бараків до дня Жовтневої революції, або я саморучно розіб'ю тобі башку сокирою, або піятимеш на «петушиної перекладіне».*

Будівництво велося шаленим темпом, бо ж взяли «соцзобов'язання» здати десять бараків до дня сьомого листопада — дня річниці революції. Кожний із тієї зграї дряпався по тій драбині, яка звалася кар'єрою, кожний долав щабель за щаблем все вище і вище. Така боротьба велася теж між самими гепоушниками, кожний вважав — чим вище щабель, на якому він стоїть, тим надійніше.

* В одній зі скель в'язнями було видовбано 50 сходинок, висота яких сягала 14–15 метрів. На горі, у щілинах скелі, вмонтували балку діаметром 15 см. Ось на тій балці, подолавши сходини, мав стати в'язень і закукурікати півнем декілька разів, лясаючи руками, мов крилами. Внизу стояли гепоушники з націленими гвинтівками і, звичайно, дивилися в'язні на ту шибеницю. Якщо покараний запіяв 10–15 разів і не упав (розбившись), то був помилуваний, а коли не виконав ту півнячу процедуру (відмовляючись), його розстрілювали — і падав. Але втриматися на тій перекладині було неможливо. Всі приречені гинули. Ніхто із охорони не «турбував» страждальця, а Роцин, зоривши у далековид, тішився його муками.

До дня дев'ятої річниці залишалося десять днів. Взяті соцзобов'язання були виконані, навіть до Москви пішла телеграма. Рощин та його підлеглі мали надію на відпочинок, але даремними були їх сподівання. У вихідні чи дні відпочинку для в'язнів вишукувалася сізифова праця — серед острова лежали величезні купи чималих каменів, от їх і треба було переносити на відстань 100–200 м, а коли всі вони лежали купою на новому місці, тоді надходила команда переносити на попереднє місце. Цей феномен більшовицької вигадки прикро діяв на психіку людини, навіть в'язнів. Вони не хотіли виконувати даремну роботу, були такі, що відмовлялися, і їх тут же розстрілювали.

Інженер теж було вирішив відмовитися, але згадав про той дев'ятий щит-«човен» — і поніс свій камінь.

До дня 7 листопада, коли мав відчалити змайстрований плавзасіб, там, у бухточку, було переправлено все, що могло згодитися у плаванні: сокира, ніж, тепла одежа, взуття та сухарі.

П'ятого листопада 1926 року із Баренцового моря через вузьку протоку між Кольським півостровом та Архангельським виступом подув шалений холодний вітер. Він погнав у Біле море масу води, котра, піднявшись високими хвилями, вдарила по Соловецькому побережжі. Шторм і вітер були такої сили, що на острові припинили будь-який рух, в'язнів закрили на ключ. Всі кораблики і човни, що стояли приковані на пристані, були потрошені та віднесені у море, на березі залишились тільки ланцюги. О третій годині дня острів покрила тьма — не витримала напору вітру система освітлення.

У таку погоду в таємній бухточці, яку прикривала висока скеля, вдягнута у штурмівку людина щось копірсалася біля плоту, котрий гойдався на хвилях...

Нараз він відштовхнувся від скелі — і хвиля понесла ту шкаралупину в західно-північному напрямі. Людина, прив'язавшись міцним шнуром, рівно ж і свої пожитки, лежала ниць на верхніх дошках щита.

«Слава Богові, що фіни зробили його таким міцним — подумав той, що відважився пуститися у ту подорож, — інакше цей вітер розірвав би вцент мою конструкцію».

Втікач розумів, що керувати тим примітивним плавзасобом — марна справа, тому найважливішим було не дати можливості хвилі

перекинути пліт, хоч такому випадку від запобіг. Ще на березі під нижній щит інженер прикріпив десь із 80-кілограмову рейку. Можливо, та контрвага урівноважувала плавання на бурних хвилях і, як наслідок, «посудина» трималася на плаву.

Іноді йому здавалося, що ся побачена ним величезна хвиля напевно закінчить його одіссею, але якось вона розгладжувалася і гнала його у невідомому напрямку.

Сміливець боровся із стихією, хоч побороти її було неможливо, адже всемогутній вітер панував над тими водами і бурунів їх величезними гребенями. Зате час від часу втікач пригадував уривки тих молитов, яких навчила його мама. «Отче наш», — шептав побожно та надіявся на Його допомогу.

Така гойданка на хвилях штормової морської поверхні тривала вже досить довго. Суцільна темрява панувала над обрієм, лишень на якомусь проміжковій часу, піднявши голову до неба, утікач помічав ясні прогалини на чорному небі. Він зрозумів, що вже по півночі.

«Невже так швидко минув час, невже мій «човен» ще не досягнув берега, до якого було не більше 40–50 км?» — розмірковував весь промоклий «мандрівник».

Світало, коли інженер відчув, що хвилі стихали і його човен увійшов у спокійні води. Розв'язавши вузол шнура, почав гребти руками, направляючись до побаченого берега. Згодом утікач ступив ногою на м'яку розмоклу землю, зарослу кущами, і лиш удалині виднівся великий шпильковий ліс, де-не-де змішаний з карельською березою.

Тут панувала абсолютна, пожмура тиша. «Поміркуємо», — майнуло у його голові, свіжій від холодної води. Думати було треба, адже, не маючи орієнтації, продовжувати плисти або йти видавалося нерозумним.

Пришвартувавши плота до берега, він надійно прив'язав його, а потім рушив на оглядини, щоб роздивитися і зрозуміти, куди причалив.

Вирубавши годящу палицю-спирачку, почав рух берегом. Йти було важко, мокра брезентова одяга стала твердою і утруднювала рух. Через годину або й більше зрозумів, що потрапив в озеро, яке виявилось невеличким та неглибоким і сполучалося ще із двома меншими озерцями. Було важко визначити, в який бік прямує течія.

Утікач вирубав смерекову тріску та кинув її у воду. Тріска ледь-ледь, але поплила і дала йому зрозуміти про напрям витікаючої з озера води. Готуючись до втечі, він досконало вивчав географію Карелії і запам'ятав, що всі річки побережжя течуть на схід у Біле море, туди, звідки недавно він вирушив у подорож. Інженер поведився спокійно та впевнено і вірив у те, що погоні за ним не буде, адже і слідів не залишив жодних.

Трохи зморений, повернувся до місця причалу, ступив на пліт та вирішив поспіяти. Одночасно відчув задоволення від проведеної рекогносцировки, ніби у подяку собі щиро усміхнувся, почав жувати табірні сухарі.

«Що не кажи, але з харчами у мене бідно», — роздумував угло. Саме у той момент поруч правого боку щиро плеснула досить велика риба. Не роздумуючи, кинув у воду кусень сухарика, схопив сокиру і, піднявши її, завмер. Щось хлюпнуло знову, показалася велика голова, по котрій він, прицілившись, миттю ударив. Рибина пірнула углибину, але згодом сплила у вирі скривавленої води.

«Господи, ти послав мені «манну», як тим у пустелі!» — радісно і голосно вигукнув щасливець та зробив спробу виловити її. Коли вже пудова тріска (риба студеного моря) лежала на дошках щита, він взявся до праці. Рубаючи ту рибу на частини, з розрахунку на 20–25 порцій, по одній на добу, солив її та вкладав у брезентовий мішок.

«Який я розумний, що взяв сіль, — похвалив себе. — Взагалі несолену рибу можна їсти, але без смаку. Сухариків трохи мало, але теж розділю на 20 порцій. А ще варто було б висушити одяг, проте, на жаль, я не був курцем і, звичайно, не носив сірників». Такі турботливі думки промайнули враз із задоволенням, яке він відчував завдяки тому шторму і висловлював його в молитві, котру на колінах складав Богові, заплющивши очі. Якось мимоволі відкрив їх і побачив, як із сходу викотилося з-за хмар осіннє, але ще тепле сонце. З радістю зняв вогку одягу, котру миттю розвісив по корчилах, а сам, підставивши мокру спину сонцю, міцно заснув.

Сон був глибокий і здоровий. І сниться йому:

На плацу між бараками стоять вони шеренгами, а Роцин із політвиховником та охороною «поздоровляє» їх з дев'ятою річницею тої проклятої революції. «Яка ж цинічна насмішка і злорад-

ство над тими приреченими, — промайнуло у його голові. — Рошин, знаючи, що вони всі проклинають ту розбещену відьомську владу, — вітав їх, зло, по-бісівськи усміхаючись». Нараз він звертається до інженера і, злобно скрегочучи зубами, каже: «Тебе я розітру на порошок, незважаючи на твою корисну працю!»

Марево сну зникло, втікач, пробудившись, сплюнув-скрикнув: «Тьфу на тебе, мерзотнику!» Відчув холод, тому швидко одягнув вже підсохлу і теплу одежу. «Треба йти, друже, і я знаю куди». Сміливець відчувався упевненим у своєму рішенні, а ще пригадав собі недавню подорож — морська хвиля, підхопивши його «човна», загнала разом із водою до устя річки Поньгома, далі — до озера такої ж назви. То група із трьох озер, від яких по прямій лінії знаходиться велике озеро Верхне-Куйто. Минувши його, до фінського кордону залишається день ходу.

«Якщо йтиму по 58-ій паралелі північної широти, то шлях мій матиме довжину десь близько 200 км. Річ ясна, що ще 20–30 км треба додати на всілякі викрутаси, обходи, бо край цей болотяний. Знаю, йти буде важко, але я йтиму і подолаю його». Твердо і рішуче заявив він собі: «Я мушу дійти до краю свободи і висвітлити ту темну пляму на терені одної шостої».

«Якщо йти по десять–дванадцять кілометрів у день (ніч я відкидаю), то маю витратити 10–12 днів, але це теоретично, краще — йтиму по 5–7 км, тоді за 20 днів дійду до цілі. Отже, з Богом!»

Восьмого листопада 1926 року вранці утікач почав долати чи не найважчий шлях у своєму житті. Він ще раз оглянув спорядження, яке складалося із торби з рибою і сухарями, ножем за поясом та чималенької сокири. Повернувся на схід сонця, відмовив молитву і зробив перший крок до майбутньої свободи.

Уже через добу на топорищі появилось дві зарубки, так він робив знаки подоланого шляху за день. Отож, інженер розпочав рахунок дням, котрі тягнулися, як здавалося, тижнями, все продовжуючи йти на захід, хлюпаючи у розмоклій тундрі кирзовими чоботами.

«Як я вдало роздобув ту пару сильних, непромокаючих, хоч і незграбних чобіт. А все ж той гінеколог! Цікаво, що думає він про мене? Може, «похоронив» мене, відмовивши свою жидівську молитву, і забув? Бо я його не посвятив у свою таємницю не тому, що не довіряв йому, але через свій принцип — «Не перескочивши рову, не кажи гоп».

Думки, спогади, які крутилися в голові, мов у кіношному ролику, допомагали йому в ході та давали можливість забувати про їжу або труднощі у доланні невідомого шляху.

Десятого дня, обідаючи соленою рибою та закусуючи якимись чорними ягодами, втікач із жалем глянув на сокиру, котра вже обтяжувала його, ставала чимраз важчою і важчою. «Кинути чи нести?» Почалася жвава боротьба між двома протилежними думками. Але нарешті перемогла друга. «Не сердься, я донесу тебе, моя подруго, хоч би скинув навіть чоботи».

Одинадцятого дня мандрівник пробудився від проймаючого аж до кісток холоду, а розплющивши очі, занімів — усюди було біло.

«Господи, ти хочеш мене випробувати. Хай так, я все одно йти-му до кінця». Інженер клякнув на підстелений для спання мох та довго-довго молився. Не знаючи багатьох молитов, він створював свої власні та гаряче їх проказував.

Молитва підбадьорила його. Він заглянув в торбу і, побачивши, що є ще п'ять порцій, утішився. Сніг лежав чистенький, білий і не дуже холодний, коли ним умиватися, із задоволенням форкаючи губами.

Йти було не гірше, біда тільки, що, йдучи, залишав явні сліди, і те турбувало інженера. Він знав, що росомахи (північні тигри) уміють полювати, тільки йдучи по слідах жертви. Удень вони не були загрозою, адже сокира була з ним. А вночі?

Ніч стала проблемною: на дереві даремно ховатися, не спати. Як зможеш іти? Та інженер ніколи б не став інженером, якби не умів проектувати. «Яке щастя, що я не викинув тебе, моя подруго, — так ласкаво говорив він із сокирою. — Тепер, тільки тепер ти допоможеш мені». Колишній зек узявся будувати тимчасову хатку.

Відшукавши вигідне розміщення трьох сестер-смерічок, за допомогою сокири незабаром появилася загородка, у якій напівсидячи був змушений спати інженер.

Драма розпочалася з настанням ранку. Звір, стороживши сплячого за огорожею, нервував і дійшов такого ж висновку, як і інженер — «або я тебе, або ти мене!»

Він зі звірячою злістю взявся розхитувати палі, забиті у трохи примерзлу землю, щоб добратися до «сніданку».

Часом і звірина робить необдуманно: лише серед полін частоко-

лу появилася відкрита голова розлюченої росوماхи, інженер махнув своєю «подругою» — і кінець драми настав.

«Попив би я твоєї гарячої крові, але ти із шакалів, і такою випивкою я бриджуся», — із такими думками, не снідавши, інженер вирушив у дорогу.

Збігав п'ятнадцятий день (бо ночей ми не рахуємо), надходила ніч — час для відпочинку. Їжа закінчилася ще передучора, сніг падав щораз рідший, але те не тішило подорожнього. Він уже не боявся залишати сліди, і, як здавалося, ніхто не переслідує його. Їсти теж не хотілося — хотілося спати. І він заснув...

Двадцять шостого листопада 1926 року фінські військові будівельники, які споруджували ту знамениту оборонну лінію, що отримала назву «Лінія Манергейма», обходячи вранці тимчасову огорожу споруджуваного ними об'єкта, спіткнулися об напівмертве тіло. Чотири дужих «нордвіків», несучи його наперемінку, вмиль доставили страждальця до лазарету. Вони упізнали по одягу та екіпіруванні — утікач із Соловків.

Інженер прийшов до пам'яті вже у містечку, де місцеві лікарі, оглянувши його, поставили діагноз — «Заморений голодом і холодом, жити буде довго!»

Новий 1927 рік наш земляк, громадянин СРСР, колишній зек Соловків, зустрічав у люксовому столичному готелі серед силенної громади шведських журналістів. Шведська влада забезпечила йому політичний притулок та проживання.

«Соловецкая власть», відсвяткувавши чергову дату перевороту, була збентежена: пропала людина чи, точніше, номер у реєстрі в'язнів, а тіла таки не знайшли. Його розшукували по усіх казематах, бараках, відтак перевірили все узбережжя, перерахували (вже вкотре) усі човни та окремі дошки і вирішила повідомити ГУЛАГ у Москві.

* * *

Нелегко давалася служба у військах НКВС, котрі мали справу з охороною ув'язнених, молодому офіцерові Володимиру Вороному. Йому було важко дивитися на сотні молодих людей, загратованих у землянках табірних зон. Тому із нетерпінням чекав і вишукував якоїсь зміни, котра нарешті появилася. Командування

військ Північного округу запропонувало йому змінити вид служби. Звичайно, що Володимир дав згоду і вже через місяць замешкав у Ленінграді в гуртожитку Інституту марксизму-ленінізму.

Навчання у партійних школах видавалося нудним і надокучливим. Основою матеріалів для лекцій була ідеологія і теорія марксизму-ленінізму. Але щоб втриматися на поверхні — Володимир мусів поборювати в собі будь-які «крамольні» думки, як і не вдаватися до необдуманих дій. То був час, коли на Україні відшаленів тотальний голод, а у всій державі починалася, вже укотре, всесоюзна чистка.

Дочекавшись наступних канікул, Володимир вирішив ще раз відвідати Черкащину, про яку у Ленінграді ходили чорні чутки. Для безпечної поїздки він придбав довідку про службове відрядження студента вищої партшколи на південь Радянського Союзу.

Факультет марксизму-ленінізму діяв в університеті, де Володимир провів багато років. До нього вернулася стара любов Катюші, яка допомогла в тому, аби мати можливість подорожувати (з науковим завданням) півднем Союзу. Вона завдячувала Володі за неймовірну радість — радість материнства. Маючи таку вірну підпору, Володимир почувався хоч у якій, але безпеці.

Вороной отримав завдання: наукове дослідження Півдня держави, тому, звичайно, мав доступ до документів, які здавалися йому потрібними.

«Минуло всього три роки від того пекельного часу. Я ходив по ще не відродженій, мов мертвій, черкаській урожайній землі і не впізнавав її. Я ходив пустелею, по котрій ще сновигали напівживі люди», — згадує про відвідування батьківщини Тарас Чучупака.

Йдучи спозаранку прямими вулицями міста, у якому народився вдруге, навіть прибравши чуже ім'я, Володимир таки знову повернувся до думки — «Я не задоволений собою, я не зміг заглянути у той куток землі побіч Мотринського монастиря, у мої рідні Мельники».

Справді, він двічі вирушав у напрямку Холодного Яру, але двічі повертав до гуртожитку.

В той час у Мельниках залишилася тільки їх назва: тутешніх жителів, котрі вижили в голодні роки, вивезли у Сибір, на їх місце прибули москалі з глухої глибинки. Прибульці розорювали споконвічні козацькі землі, зникали вишневі сади, котрі вирубували

на дрова, пропадали столітні дуби — і лиш вітер із півдня гуляв по смутній чорноземній ниві...

Важкі думи наринули на Володю, коли відчиняв вузьенькі дверцята своєї кімнати; не роздягаючись, гепнувся на оббитий дерматином тапчан.

І згадується йому: «Ще у 1930 році, коли тільки закінчилася насильницька, тотальна колективізація, вже тоді був покладений початок так званого «кормлення народу».

У селян відняли все: коней, корів, овець, увесь виробничий реманент і, найголовніше, — землю. Вже відтоді повелася планова підготовка до голодомору. До правлінь колгоспів та сільських рад проникли найзухваліші чужі люди та кримінальні авторитети, рекомендовані районними властями. Так поступово владу на селах захопили сталінські партійні яничари, які від імені революції дістали необмежене право. Всі вони були при зброї, і розправи минали без суду.

Настала осінь 1932 р. Здавалося, що вже більшого лиха, ніж було, вона не віщувала. Врожаї на полях стояли не гірші, ніж попереднього року, але все, що зібрали, пішло за продрозкладкою до державних зерносовищ. А там появилася додаткова розкладка, а за нею одна за одною почалися «реквізиції надлишків» продовольства. Внаслідок уже зимою почалося голодування окремих колгоспних дворів. Люди ховали якусь частину зерна, але бригади бійців-активістів вишукували його та забирали до решти.

В селі Слободі й у сусідніх селах конфіскували та відправили до Черкас всю рогату худобу. Її, запакувавши до вагонів та не давши кормів і води, загнали у тупик під нагляд збройної охорони. Довго було чути «благальний» рев голодної худоби на околиці міста, аж доки вона не загинула.

Важливо наголосити, що забирали у людей не лише зерно і м'ясо, а все, що могло слугувати їжею. Часто знищували все те на очах голодних, умираючих людей.

Розповідає баба Пахаренко із Червоної Слободи: «Була пізня осінь 32-го. На село нагрянули несподівано комсомольські бійці, озброєні дротяними піками, якими проколювали землю та відшукували заховане зерно.

В хату увійшли голова сільради та представник із району. Сім'я

наша саме обідала — їжа була скромна, зварили у лущинні недавно викопану картоплю.

«Жр'ютьє!» — люто матюкаючись, вони кинулися забирати все, що знайшли у льоху, під піччю та у коморі. Представник із району сидів на лаві, поблискуючи виглянсуваними чоботами, свої ж посіпаки забирали навіть рештки їжі. Нарешті той у шкірянці, зобачивши у нашої маленької п'ятирічної Ганнусі у ручках недоїдену від страху картоплину, зі злістю вирвав її і розтопав чоботом».

Оповідас Тетяна Яківна Вдовиченко, 1911 року народження, село Буженка Лисянського району:

«Було, що й живих везли на кладовище, щоб була знову не їхати другий раз. До хати Ревенків приїхали по стару, але вона ще була живою. Її почали тягнути за ноги до воза, а вона просить їсти. Просилася стара, упиралася над ямою, але її впихнули і живою засипали землею. А Вдовиченко Мотрю, теж живу, із двома ще живими діточками одвезли на кладовище і закопали. Таких випадків було чимало».

Жах! Голод — це справді жах, а тим більше штучний, не викликаний природними умовами, а комуністичною верхівкою, яка ставила завдання в короткий час придушити найнепокірніші верстви українського народу — його селян — і запанувати безроздільно. Вже тоді вони не боялися робітничого класу, бо був він приборканий і нахабно обдурений. Тільки селяни зі своїм гордим, національним розумом не піддавалися авантюристам. Вони, селяни, швидше і краще розбиралися, чим загрожує їм адміністративний метод керівництва сільським господарством, а ще селянство було і є досі носієм української культури, національної гідності та сильної релігійності — носієм християнства.

Кому ж ті якості нашого селянства були найбільше не до впадоби?

Тільки юдаїзм так старанно і жорстоко воює із християнством. А тоді, у роках 1917–37, при радянській владі, на чолі її репресивних ланок стояли жиди. І не дарма Сталін довірив ту «роботу» (голод 1932–33 рр.) жиду з Київщини Лазарю Кагановичу.

На диво, наші селяни вижили і не тільки, бо не загубили віру в Бога, і, коли прийшов час, вони одягнули свої вишиванки та пішли до Храму...

Пам'ять про невинно загиблих мільйонів наших співвітчизників вимагає помсти. Якщо ми вже не можемо покарати їх, бо ж багато, або й усі вже відійшли у небуття, то маємо право на презирство і щоби наш погляд ненависті спопеляв їх!

Революція 1917 р. та становлення радянської влади були сплановані сіоністською зграєю хижаків, про що говорив навіть сам Ленін, який визнав, що Рада Народних Комісарів була складена на 90% із осіб жидівського походження.

1. Голова Ради — Ленін
2. Комісар армії — Лев Троцький (Бронштейн)
3. Комісар внутрішніх справ — Зінов'єв (Апфельбаум)
4. Комісар преси — Володарський (Гольдштейн)
5. Комісар земель — Самуїл Кауфман
6. Комісар юстиції — Штейнберг
7. Комісар праці — Шмідт
8. Комісар постачання — Ліліана Кнігнісен
9. Комісар біженців — Фінігштейн
10. Комісар економіки — Шліхтер
11. Комісар фінансів — Кукорський (Кукор)
12. Комісар із виборів — Урицький
13. Комісар освіти — Луначарський (Хаїмов)
14. Комісар із релігії — Шпіцберг
15. Комісар держконтролю — Ландер

Рада Народних Комісарів СРСР складалася із 20 осіб.

В уряді зі всього складу — 10 осіб — 8 осіб були жиди. Всі вони були малограмотними або недоучками.*

Лишень два роки тривало затишшя після голодомору, і в 1935 р. почала інтенсивно працювати машина убивання людей, що тягнулося до 1937 року.

Вже відтоді кожний «совок» (советській человек) мусів твердо тямити — щоб вижити у тій державі, треба бути сліпим, глухим і німим або мати якийсь прикриття, тобто певні заслуги.

Тому Володимир Вороной беріг, мов амулет, довідку про геройську смерть батька, підписану самим полковим комісаром будьонівської армії.

Улітку 1938 року Вороной, вийшовши з партійної школи, дістав

* Книга «Кому був вигідний голодомор». Київ, МАУП, 2003 р.

підвищення в рангу та набув зовсім нової професії, хоча перша йшла йому на підмогу, підсобляючи у різних життєвих ситуаціях.

Володіючи тими двома протилежними, ба навіть відкинуту комунізмом, науками, Володимир легко розпізнавав людей і вдало обходив гострі кутки. Діставши чин підполковника, Вороной зайняв чільне місце в політичному управлінні Північного округу.

* * *

«Єслі завтра война...» Ця маршова пісня гриміла на просторах «необ'ятной» цілий 38 і 39-й роки, аж поки війна не нагринула першого вересня тридцять дев'ятого. Здавалося, що після кривавого 1937-го року країна мала б плакати, але вона співала...

А вже літом 1939-го військові відчули рух армій різних родів. Навіть внутрішні війська взяли участь в тому русі.

Згідно із розпорядженням міністра НКВС Північний округ ділився на дві частини. Одна із них, власне кавалерія, мала перебазуватися на південь, на Україну. Для вибору місця нової дислокації у відрядження відбув полковник Вороной. Два тижні — і Москва зустрічала групу офіцерів-енкаведистів.

Літня столиця 1939 року теж співала вищезгадану пісню, а ще до неї нерідко приїжджали чільні політики Німеччини, навіть сам фон Ріббентроп* відвідав ту закриту, таємничу країну. Але полковнику як столиця, так і поведінка її жителів, вигляд та азійський культ були непривабливими. Він відчув суттєву різницю між двома столицями: якщо північна трохи нагадувала Європу, то східна була азійською, непривітною.

Вже увечері його прийняв заступник міністра та доручив пакет документів, із якими мав ознайомитися негайно, зазначивши: «Матеріали строго секретні».

Вночі група офіцерів на чолі з полковником Вороним відбула до Києва. Київ, хоча «здесяткований», уранці, коли всі спішили до праці, видався Володимирові дуже людним. «Взагалі, — мало не вгolos подумав Вороной, — тут більше жидів, ніж українців». Йому пригадалися двадцяті роки у рідному Холодному Яру — і глибока відраза до цього пейзажного племені наповнила його серце.

Ще того дня прикордонні землі Проскурівщини зустріли їх не

* Міністр зовнішніх справ гітлерівської Німеччини.

зовсім привітно. Тут, на пагорбах, порослих грабовими лісами, вибрали місце нової дислокації спеціальної групи військ НКВС.

Вже до першого липня 1939 р. із Північного округу до кордону з Польщею передислокували кавалерійські ескадрони в кількості більше п'яти тисяч солдат і офіцерів. Політрукром тої групи військ призначили Володимира Вороного, полковника військ НКВС.

Вороному трохи не пасувала служба в каральних органах, які заплямували себе невинно пролитою кров'ю багатьох його одноплемінників, але вибору він не мав.

Звичайно, він мав величезний авторитет як у середовищі воєнків, так і офіцерів, котрі всього-на-всього закінчили шестимісячні курси, а відповідну школу пройшов тільки полковник. Удар, нанесений сталінською клікою по військових кадрах в роках інквізиції (1937–1938), було відчутно наскрізь.

Дехто із його підлеглих чи навіть вищі чини питали себе: «Як він втримався?» І, заодно, боялися Вороного, хоча поважали. Йому зайвим було висуватися, його, не питаючись згоди, висували; даючи згоду, він розумів, що відмова була б рівнозначною присуду польового трибуналу.

Отже, вже на початку липня 1939 р. в лісах Проскурівщини, поблизу західного кордону (всього 20 км), таємно, без розголосу при-тайлася дивізія спеціально навчених кавалеристів. Військовики, які стаціонували тут вже давно, і не тільки стаціонували, спорудили оборонну лінію, розкинувши її на глибину 50 км в запілля. Так-от, серед цих воєнків-лісовиків відчувалася якась загроза, але говорити щось конкретніше ніхто не наважувався.

В такій напрузі та очікуванні минув липень і серпень. За два місяці спецгрупа військ НКВС вивчала виключно дії наступальних операцій, а особливо вивчався спосіб блокування ворога, його оточення та взяття у полон. Про оборону не було навіть згадки.

У ніч на друге вересня 1939 р. офіцери відкрили секретні конверти, з яких довідалися про новину — Німеччина розпочала війну проти Польщі. А вже сімнадцятого вересня вони штурмом взяли польський прикордонний пункт; перейшовши Збруч, з поспіхом рушили через Тернопіль в напрямку Львова.

Основним бойовим завданням дивізії кіннотників було: загордивши шлях відступу польській армії до Румунії, брати їх у полон і, пакуючи у приготовлені залізничні вагони, відправляти на схід...

Львів став містом, в котрому розмістився штаб військ НКВС, що керував окупацією західноукраїнських земель. Оскільки польська армія не чинила ніякого спротиву, то вже до тижня навіть наслідків бойових дій не було видно.

Згодом штабом, на чолі якого стояв генерал, було оприлюднено оперативний план подальших дій. У ньому йшлося: «В короткому часі розвідати і блокувати всі станиці Організації Українських Націоналістів (ОУН), відтак арештовувати всіх її членів, не висуваючи ніяких обвинувачень, а також арештовувати всю колишню адміністрацію, ба навіть колишніх політичних в'язнів-українців».

Зі змісту оперативного плану полковник Вороной зрозумів, які дії проводитиме нова влада, що нібито прийшла визволяти «братів-українців», а насправді їм загрожує небезпека. В його пам'яті сплила адреса, котру Володимирові при від'їзді із Ленінграда повідомив Микола. «Отже, треба діяти, і негайно», — подумав заклопотаний Вороной.

— Добрий день, пане Василю! Чи не зможу я у вас винаймати помешкання на квартал? — тихо проговорив прибулий полковник.

— Доброго здоров'я, всього помешкання не здам, але одну кімнатку, так, як для вас, можу відпустити, — не поспішаючи, відповів на пароль Василь.

— Тоді згода, пане Василю.

— Згода, але скажіть, від кого пароль та моя адреса?

— Отець Силантій доручив мені цю таємницю.

— Де перебуває сей отець преподобний?

— Він живе у Ленінграді, адреси не можу дати, прошу вибачити.

— Які справи пригнали до мене енкаведиста?

— Маю важливі новини, прошу зустрічі з кимсь із Проводу.

— Добре, про зустріч я подбаю, а поки що, може, вип'єте горнятко кави?

— З великим задоволенням, пане Василю.

Подальша розмова точилася в руслі загальних людських життєвих справ. Гість цікавився містом, настроями львів'ян та іншим. В ході такої дружньої бесіди час летів птахою, і пора було повертатися до готелю, в котрому замешкав полковник. Прощаючись, Василь сказав:

— Я зустріну вас десь на вулиці або у трамваї і залишу у вашій кишені листа, із якого довідаєтеся про час і місце зустрічі.

Восени 1939 року у Львові перебувало дуже багато українських політичних діячів, яких захопила двотижнева війна, котра, як виявилось, стала початком Другої світової війни.

Серед них були і в'язні Берези Каргузької, які звільнилися в часі відступу польського війська. Вони розпорошилися по Львові та жили скритно, знаючи, з ким матимуть справу. Частина ще не розконспірованих членів ОУН влилася до міщан, а решту жили інкогніто.

Серед тої групи політиків був і Степан Бандера, а зрештою — і майже весь Провід ОУН в краю.

Перед тим, як відійти на Захід або влитися у підпільні частини, Провід ОУН розбудовував підпільну мережу як у Західній Україні, так і в совітській її частині. Налагоджувалися зв'язки, призначалися провідники обласних проводів та давалися організаційні вказівки, за якими мала проводитися у ворожому стані та чи інша революційна робота.

Львів готувався до загальних зборів на предмет злуки двох земель України. Йшла підготовка й до «свят», які святкуватимуть галичани вперше у своїй історії — «річниця Жовтневої революції».

Полковник Вороной був заклопотаний і заангажований тою підготовкою. Йдучи вулицею, яка отримала нову назву — «Першотравнева», він навіть не заперимітив того, котрий щось упустив у його шинельну кишеню.

Вже в готельному номері він, розлігшись на канапі, розгортав дуже маленьку цидулку, перед тим добре зачинивши двері.

«Так, нарешті я віддамся праці, яка мені подобається і не пошкодує ні часу, ні життя», — думав собі Володимир, радіючи прочитаному повідомленню про призначену зустріч із провідником Проводу ОУН в краю.

Уже через день, коли сутінки і осіння мряка оповили квартали древнього княжого міста, вулицею Городоцькою, не поспішаючи, ішов військовик. Він був накритий дощовником, та трохи нахилився уперед. Збоку видавалося, що ця людина підшукувала собі помешкання, оскільки заходила вже у кілька двориків і щось запитувала у жителів вулиці. Але йому відмовляли під тим чи іншим приводом.

Аж у п'ятому дворику пошукувача зустріли, привітали та запросили до хати.

У слабоосвітленій кімнаті візитера чекали два, скромно вдягнуті у цивільний одяг, панкї. Процедура знайомства виглядала лаконічно і, так би мовити, регламентно:

— Я — Консул, друже провіднику, і весь відданий вашій увазі.

Йому відповів також сухо, урядово середнього зросту, трохи із залисинами, десь близько тридцяти років, провідник:

— Вітаю вас, друже, я Степан Бандера. Може, візьмемося до справи, позаяк у нас завжди мало часу?

Співрозмовник мовчки кивнув.

— Отож, я слухаю вас, друже Консул.

Полковник, а це був саме він, коротко, проте чітко виклав увесь план штабу львівського обласного управління НКВС...

— Нас цікавить ваша особа, тому дозвольте поставити вам декілька запитань: «Який статус на сьогодні у вас?» «Як можете використовувати свій вільний час?» «Чи ви впевнені у своїй безпеці?» «Чи немає за вами стеження?» «Яку, на ваше бачення, ви могли б виповнювати роботу?» «Чи не могли б ви змінити службу в НКВС на працю у партійних органах?» «Чи маєте якісь труднощі: житло і інше?» «І на останок: нам дуже важливо, щоб ви перебралися до столиці — Москви, чи нема тут труднощів?»

Полковник відповідав дуже стисло, але ясно.

— Друже Консул, ми дорожимо вашим життям, тому будемо оберігати вас всіма доступними способами, і ще одне запитання: ви одружені?

Розмову було завершено цілою низкою настанов у розвідковій діяльності: способи передачі повідомлень, залучення до праці надійних людей та пересторога в разі кризових ситуацій.

Вони розпрощалися, надіючись якщо не побачитись, то хоч би обмінюватися листами.

Знаючи про наміри ворога, Провід ОУН вирішив: «Всі члени Проводу і ті, хто втратив конспіративні можливості, до першого листопада зобов'язані покинути Львів. Всі інші роз'їжджаються за призначеннями територією всієї України. У Львові залишаються тільки ті, яким призначається праця на місці, у малій столиці».

Володимир Вороной, відсвяткувавши Новий 1940-й рік, використав старі зв'язки та виїхав 20 січня 1940 року до Москви.

Вийшов, але не сам. Він прихопив одну із найгарніших галичанок — Софію Маруцак.

У той час, навесні 1940-го року, Москва вперше за п'ятдесят років розкривала свої азійські лапи, вітаючи європейських гостей, вдягнутих у чорні фраки та краватки із емблемою великої Німеччини — «гакенкройцем»*. Гості, шкірячи свої, вставлені із жидівського золота, зуби, віталися звичним «гайль» — господарі покірливо відповідали «здрасце» і довго та сильно трясли долоні в рукоштісканнях.

У Москві йшов торг. На карту була поставлена вся Європа — від Гібралтару до Уралу. В торгах брав участь навіть «вождь усіх народів», хоча з другої сторони торгош мав нижчий ранг. Гість вимовляв грубо «аллес гут» — господар мляво підив «хорошо».

Що вийшло із тих торгів, знаємо добре і пам'ятатимемо довго.

А в цей час Вороной Володимир, бігаючи по високих кабінетах, клопотав про перехід на партійну роботу. Завдяки добрій opinii та згідливій позиції міністра внутрішніх справ, йому вдалося проникнути в коридори ЦК Компартії.

Всього-на-всього минув один рік після сумнозвісного пакту між СРСР та Німеччиною, як просторами «необ'ятной» покотився відгомін тої «славної» у тридцять дев'ятому пісні «Єслі завтра война».

Віда грянула громовицею і понеслась просторами нашої стражденної України, несучи із собою смерть, вогонь і знищення.

Уже восени 1941-го ЦК Компартії евакуювався до Куйбишева, але сам секретар залишився у Москві. Кавказький дух запанував над ним, хоча сам він був боягузом.

Чотири роки найжорстокішої бойни у історії людства — і в ніч з 8-го на 9-те травня старі друзі Радянського Союзу склали зброю. Це було у травні, всього одного місяця не вистачило для рівного рахунку. На сей раз Москва не спалахнула, і до її старих кабінетів повернувся персонал ЦК та решта тих, котрі «воювали» в Узбекистані.

Володимир Вороной, відпочиваючи після дванадцятигодинної праці на старому диванчику, якого покинув у 1941-му, замислився. Він не міг так раптово розгадати зміст тої назви — «бандерівці». Там, на Заході, точиться війна, навіть із Москви туди направляються нові генерали та «специ» по боротьбі із контрою. І тільки

* Свастика

пов'язавши прізвище того, з ким він мав таку важливу бесіду, Володимиру стало ясно. «Так, там точиться війна, і місце моє там!» — вирішив собі.

Сюди, у Західну Україну, Москва стягувала щонайкращі загони енкаведистів, спеціалістів із провокацій, розвідки, різних агітаторів та дезінформаторів для дезорієнтації суспільства. Для боротьби з ОУН-УПА були залучені партійні органи, весь комсомольський актив, а навіть вся адміністрація рад.

Готуючись вирушити в Галичину, Володимир був певний того, що органи безпеки та НКВС залучать його до тої війни, тому старанно збирав та готував відомості про стратегію, способи її та параметри, щоб бути по можливості корисним воїнам УПА у їх боротьбі з ворогом.

Всю ту інформацію вдержати у пам'яті було неможливо з причини її кількості, тому, придумавши свій власний шифр, заносив найважливіше до записника. Саме коли Вороной майже закінчував ті збори та вже готував собі зв'язок у Москві, його викликали у відділ кадрів ЦК і повідомили, що рішенням партії його направляють у Західний регіон для підсилення партійної системи.

Спершу Володимир вирішив їхати сам, але дружина не дала згоди, і вже перед самими «кучками»* сім'я Вороних прибула до післявоєнного Львова.

Львів, як серцевинне місто Західного регіону України, тішився славою ще із часів, коли Данило Галицький, король Галицького князівства, збудувавши його на пагорбах, дав йому ім'я свого сина Льва. Ще від тих часів новопостале місто завжди було політичним, економічним, культурно-освітнім, торговим і транзитним центром середульшої Європи. Цю важливу місію місто Льва-князя виконувало, навіть будучи під гнітом загарбників. Інколи Львів втрачав навіть власне ім'я. Зайди переінакшували його на свій лад: «Львуф», «Лемберг», «Львов», а він завжди залишався містом українців.

Не були винятком сорокові роки ХХ ст., коли внаслідок Другої світової війни сюди, вдруге у столітті, прибули москалі...

Організація Українських Націоналістів (ОУН), створена на чужині у 1929 році, незабаром вжилася у серці Галичини — Львові. І вже відтоді вона була присутня тут постійно, незважаючи на пе-

* Кучки — жидівське свято, а було то 4 листопада 1945 р.

реслідування, гоніння ворожими спеціальними каральними органами. Навіть тоді, коли Львів покинули майже всі, відомі ворожим спецорганам, провідники, вона діяла аж до 1991 р.

Вийшовши з десятилітньої збройної боротьби, еміграції та вигнання на віддалені простори імперії, виявилася дуже ослабленою морально-політичним недугом та здештованою числом, проте була ще живою. Правда, вона не зуміла очолити владу Незалежної України, але спромоглася утворити Всеукраїнський ланцюг, який дав поштовх на створення Руху, хоча керувати ним не змогла. Його очолили деморалізовані, zdeградовані комуністичною іржею, слабкі люди...

Вже у перших числах липня 1941 року як на вулицях Львова, так і по всій Галичині та Волині розпочалася жорстока війна з гітлерівською навалою, що тривала аж до приходу других наїзників.

Від німецьких куль та катувань тільки у Львові загинули сотні українських патріотів. Добра частина полягла у сутичках із спецвідділами та гестапо, решта були розстріляні на майданах та в застінках тюрем. Таке продовжувалося протягом трьох років фашистського панування.

З приходом північних «визволителів» та війна дістала продовження більш як на десять років. Битва точилася не із російським народом, а з його кримінально-злочинним НКВС, МВС, КДБ, очолюваним компартійними босами. Їх противниками стала ОУН-УПА разом із шестимільйонним народом Галичини та Волині.

На вечірніх вулицях Львова, а то й серед білого дня часто лунали окремі постріли або короткі черги автоматичної зброї. Як і тоді (при фашистах), у сутичках гинули повстанці: 9 листопада 1948 р. при перестрілці на Стрийській вулиці загинув член Проводу ОУН, обласний референт СБ «Дмитро» — Ярослав Дякон, народжений у селі Дев'ятники Ходорівського району.

31 січня 1949 року біля будівлі Головного поштамту в бою із кадебістами (які діяли під маскою СБ) загинув заступник шефа ГВШ УПА «Лицар» — Олекса Гасин, народжений 8 липня 1907 р. у селі Конюхів Стрийського р-ну.

Після загибелі генерала КДБ Москаленка до Львова на його місце, щоб очолити війну з ОУН-УПА, прибув наступний генерал

КДБ — Дроздов, а літом 1949 р. на допомогу Дроздову у Львів прибув «мастер» провокацій та тасмних убивств — генерал КДБ Судоплатов...

Від'їзд сім'я Вороних запланувала на перше листопада 1946 року. Вони спакували свої пожитки у дві чи три валізи, а ще в дорогу взяли декілька, наладованих дружиною Софією, сумок, у котрих вміщувалися речі та продукти для використання в дорозі до Львова.

«Здається, ми взяли все, що могли, — з усмішкою промовила господиня. — Не знаємо, Володю, як нас приймуть «там»?»

«Все буде гаразд, адже «там» теж живуть й добрі люди».

Вони сіли, як велить звичай, аж у дверях появився отець Силантій.

— Добрий день, товаришу Вороной, я за дорученням маю передати вам ось цей лист. Бажаю успіхів, я спішу.

Володимир зрозумів із виразу його обличчя, що там у листі важливі повідомлення і, потиснувши твердо руку гостю, зачинив за ним вхідні двері. Розгорнувши «грипса», Володимир прочитав зашифровану адресу та прізвище людини, в якій він повинен поселитися незабаром по приїзді до Львова.

«От се організація!» — подумки завважив, розшукуючи ту вулицю, яка мала значитися у його пам'яті.

... «Товариші, Львів», — лагідно, із ранішньою усмішкою в купе долетів голос провідниці.

Мить — і на московських гостей дихнув ще теплий осінній вітерець, що гуляв вулицями Львова. Військовий джип, підхопивши «москвичів», помчав Городоцькою, Першотравневою і зупинився перед готелем «Інтурист», де на їх прізвища була заброньована «сімейна» кімната.

Шостого листопада Львів готувався до святкування тридцять дев'ятої річниці від дня захоплення влади у Петрограді комуністичною бандою. Всі метушилися, оглядалися та кудись спішили. Гостям Львова, котрі вийшли із готелю, ще не була відома обстановка, вони ще не чули стрілянини і не могли зрозуміти, що війна між революціонерами із УПА та силовими структурами СРСР таки точиться. Пара дивувалася кількості військових у енкаведистських картузах, котрі стояли, мов на варті, або брали участь у тій метушні.

Їм видалося, що окрім військових у Львові ніхто не живе. Де ж ті гостинні галичани?.. Святки як почалися нечисленними колонами львівських службовців та військових, так і закінчилися, не залишивши після тих бравурних заходів нічого, окрім куп сміття.

У перший післясвятковий день Володимир Вороной відвідав обкомівський відділ кадрів. Після короткої розмови, яка закінчилася спільними вимушеними усмішками, гість зайшов до «першого». Секретарка, дізнавшись, хто стоїть перед нею, вибачилася, схопилася із табурета та побігла до канцелярії «першого». Львів боявся московських гостей. Хто знає, кого має він близького серед великого політбюро або серед плеяди генералів — героїв Великої Вітчизняної війни.

Того ж таки дня Вороному запропонували очолити адміністративний відділ обкому КПРС Львівської області. Він погодився, але попросив ще п'ять днів, як він висловився, — для вивчення і збагнення ситуації міста та ознайомлення із ним.

— Товаришу перший секретар, чи не зміг би я віднайти десь серед львів'ян невеличке помешкання?

— Так, але ж то небезпечно, у місті війна, тут на кожному кроці можеш зустрітися із бандерівцем, тим більше — жити серед них!

— Хіба не віднайдеться серед сотні тисяч львів'ян прихильників радянської влади?

— Так, звичайно. Можете пошукати, думаю, п'ять днів замало для влаштування своїх справ, але на більше не сподівайтесь. Війна!

«Хочеш чи не хочеш, але тобі, друже, доведеться працювати серед того бедламу, у самій його гуці, бо маєш інше і дуже важливе завдання, котре виконати ти зобов'язався. Лишень воно, коли буде виконано, зможе змити з тебе підозру і презирство оточуючих українців, що знатимуть тебе, як ворога...» Такі думки снувалися у його голові, бо аж тепер Консул усвідомив всю складність праці на двох фронтах, хоча змінити її не міг і не хотів.

«Якщо я годин, а повинен, витримати той тягар служіння ворогові задля користі Україні, тоді зможу бути спокійним і сподіватися прощення», — остаточно вирішив про себе Вороний.

Львів 1946 року ще був фронтовим містом, і всякі прогулянки для партійних бонз та інших функціонерів уважалися небезпечни-

ми. Всі вони пересувалися міськими вулицями лише у військових автомобілях і з охороною, ба навіть спали у своїх кабінетах чи помешканнях при зброї.

«Цілих п'ять днів — це ж майже тиждень», — подумав Володимир і, роздобувши схематичну мапу міста, вирушив на пошуки помешкання. Він убрався у звичайний міщанський одяг і нічим не відрізнявся від пересічного львів'янина.

Перші два дні Володимир петляв по вулицях та провулках, уважно спостерігаючи, чи не тягнеться за ним хвіст, хоча причин недовіряти йому, прибулому із центру, майже не існувало. А ще, їдучи на Захід, він забезпечив собі надійні документи, як службовець МВС. За тих два дні Вороной вивчав усі важливі маршрути трамвайних ліній, тому у четвер, ярмарковий день, коли на вулицях Львова було завжди людно, вирішив пошукати помешкання.

Звичайно, він вибрав для таких пошуків вулицю Стрийську. Зобачивши кращі будинки, «москвич» заходив до незнайомих людей і цікавився, чи не здає хтось помешкання для двох осіб. Як на зло, йому всі відмовляли, вишукуючи всілякі аргументи для такої відмови. Думається — заговори він українською, йому б пішли назустріч багато хто, але Володимир спілкувався російською. І лише у одному випадку, коли зайшов до житла, яке запам'ятав ще у Москві, привітавшись, вимовив:

— Чи не здаєте, пане, помешкання на двох, але із меблями?

Господар відповів на привітання та запитав:

— Які саме меблі вас цікавлять, шановний пане?

— Я б волів дві шафи та широке одне ліжко, звичайно, із тумбочками та люстром.

— Саме такі меблі я маю, пане... — усміхаючись, промовив Федір Височан, подаючи свою міцну руку Володимиру.

— Мене звать Володимир, прізвище для вас, думаю, не має потреби називати, а псевдонім з часом вам буде відомий.

— А може, справді ви б поселились у мене, місця є доволі, діти пороз'їжджалися, тож дві кімнати і кухня вільні, плату братимем помірну.

— Над тим питанням подумаєм, а тепер — до справи.

І коли майже всі нагальні питання вирішили, Височан запитав:

— Де ви голитесь та стрижетеся, пане інспекторе?

— Поки що сталого місця не маю, тож роблю те сам.

— То запрошую вас на Першотравневу у циркульню навпроти оперного театру.

— Дякую, саме у суботу черга на гоління.

— Чекаю на вас, — тільки усієї розмови відбулося при першій зустрічі з людиною, із котрою Володимиру довелося співпрацювати декілька років.

Голярня на Першотравневій містилася у вузькому приміщенні, але була однією із найкращих у центрі Львова. Сюди заходили не тільки постійні клієнти, але й увесь люд, тому тут було завжди гамірно.

Десятком майстрів керував старший майстер, який виконував функцію завідувача. На цій посаді працював не хто інший, як Федір Височан.

Родина Височанів уважалася корінними львів'янами, і їх фахом протягом десятиліть було голити та стригти чоловіків. Ця фризієрня* довгі роки мала назву «До Височана» і лише при совітах вона змінилася. Проте львів'яни називали заклад по-старому.

Федір Височан, народжений у Львові 1910 року, з малих літ вже працював у тій перукарні, заодно навчаючись ремесла і помагаючи батькові. Йому здавалося, що він тут і народився, бо ж більшу частину життя провів у ній.

З 1929 року батько Онуфрій залучив свого сина до організації, яка мала великий авторитет серед українців, і звалася вона — Організація Українських Націоналістів (ОУН). Десятки років родина Височанів служила цій організації, особливо у ролі зв'язкових. Упродовж тривалого часу ОУН оберігала цю сім'ю, тому лише обмежене коло осіб допускалося до контактів з нею. Їм навіть створювали таку опінію, котра віддаляла Височанів від політики, що давало упевненість у їх праці на користь організації. Ні польська офензива, ні гестапо, ні НКВС не знали і не могли запідозрювати їх у зв'язках з націоналістами та й у політиці в цілому.

Настала неділя. Падав мокрий, завчасний сніг. Володимиру аж ніяк не хотілося йти у місто. Проте, згадавши про обов'язок, він склав до шухляди нічного столика усе приладдя до гоління, вдягнувся і помандрував на Першотравневу.

* Перукарня

Було десь після восьмої години, як у зачинені двері постукав перший клієнт.

— Добро ранку, товаришу майстер, чи не заскоро я появився?

— Ні, шановний, як почуваетесь у нас, чи ще гостем? — привітав його Федір.

— Що ні, то ні, я вже майже львів'янин, бачите — навіть голитися удома не хотів, хоча спершу налаштувався.

— Але ж відкиньте ту парубоцьку звичку, інакше — ми не зможемо виконати план із обслуговування населення, — сміючись, відгукнувся майстер, гострячи бритву на спеціальному ремені.

— Прошу, сідайте на сей стільчик, ми маємо ще півгодини на обговорення справи. Сюди можете приходити, коли вам заманеться, але про справи ані слова. Ми будемо обмінюватися поштовими повідомленнями, але спершу маємо удвох віднайти гідне поштове місце, де залишатимемо кожний свою цидулку. Справа в тому, що з часом вам покажуться незручності у відвідуванні нашого закладу, бо ваші колеги по праці сюди голитися не приходять. Ваші візити до нас можуть декого насторожити, а загубити наш зв'язок ми не маємо права.

— Перепрошую, але я маю знати, у якій царині співпраці я буду найвигіднішим.

— Так-так, це важливо, — намілюючи жорстку бороду, промовив Федір та додав: — Там уже все врахували, інструкція для ваших дій у мене в кишені і зараз буде у вашій.

* * *

У час тотального переслідування, шпіонажу та втілення своїх агентів до лав ОУН-УПА, рівно ж нелюдських методів шантажу і провокацій, революційним силам ОУН-УПА не було іншого виходу, ніж міняти тактику боротьби та шукати новітні способи зв'язку. Однією з найбільш ефективних систем зв'язку виявилася система «мертвих» поштових скриньок. Цей спосіб набув великого значення навіть у післявоєнний час, коли МДБ чи КДБ користувалися ним аж до сімдесятих років ХХ ст.

Незважаючи на великі втрати серед інтелектуалів української революційної боротьби, ідея такого зв'язку виникла саме у тих районах, де совітські спецзагони здобули перемогу в розвідці та контр-

розвідці. Тож, як завжди, скрута заставляє людей думати, і думати геніально...

Суть дії «мертвих» скриньок полягала у її оригінальності й ефективності, чим забезпечувалася висока і надійна пошта. Вона полегшувала технологію здійснення системи зв'язку, відкинувши людський фактор передавання пошти із рук в руки. Новий зв'язок діяв безконтактно — хтось клав туди пошту, одночасно забираючи свою, інший робив те саме, але ланцюжок був розірваний. Навіть якщо ворогові вдавалося віднайти таку скриньку, арештовувати було нікого... Правда, можна було дати під нагляд віднайдену точку, але можна було і спостерегти, що хтось дивиться...

8 березня 1947 р., в день «гамана»*, в день народження «великої» німецької революціонерки К. Цеткін, вся імперія святкувала т. зв. «День жінки».

Будучи вільним від праці, В. Вороной запланував використати цей день для своїх уподобань — прогулянки на велосипеді. Зодягнувшись у спортивну форму, осідлав свого, вже поношеного, велосипеда та вирушив у напрямку Винників. Він мав намір побувати у тому приміському містечку, заодно відвідати свій «поштовий центр», якого вмонтували у сімнадцятий придорожній телефонний стовп, котрий треба було рахувати через три пропущених.

День видався теплим, весняне сонце вже злегка припікало його спину своїми косими променями, хоча де-не-де ще чорнів на узбіччі пошерхлий зимовий сніг. Наш велосипедист натискав на педалі, аж ось...

Саме біля того стовпа злетів ланцюг, і щоб полагодити машину, він припер її до стовпа та взявся до ремонту...

Володимир повертався задоволеним, трохи втомленим, бо ж здолав шлях більше двадцяти кілометрів, проте такі поїздки він любив. Його вже застерігали, як товариші по праці, так і органи безпеки, що такі прогулянки небезпечні, тим більше — без зброї.

Смеркалося, коли Вороной поставив свого «коня», увійшов до помешкання, яке складалося із вбиральні, кухні та великої кімнати. Поставив чайника, розлігся на канапі, не роззуваючись, почав

* Жидівське релігійне свято.

розглядати дивну річ, яку отримав від тих, кому хотів служити. Це була металева трубка, виготовлена із тонкої бляхи, товщиною, як сигарета. Він розгорнув листа:

«Доброго здоров'я, друже Консул. Ми раді вашому приїзду, бажаємо нам доброї співпраці, бачимо добру перспективу і просимо чітко дотримуватися інструкції та не зближуватися з людьми, яких Ви не знаєте або не довіряєте їм. Детально обговоримо нашу співпрацю при зустрічі, про котру Вас повідомлять.

Постій 6.III.47. Т. Чупринка» .

«Так-так, друже Консул, — усміхнувся, промовляючи до дзеркального відображення, — нарешті маємо заняття, яке виконувати-му з приємністю».

З осені 1947 р. боротьба між ОУН-УПА та більшовицькою державою, сягнувши піку, почала потроху слабнути. Якщо у ворога сили поповнювалися і збільшувалися, то у повстанців вони помітно занепадали. Наказом по УПА було розформовано відділи на окремі боївки, котрі могли завдавати ворогові дошкульних ударів, маючи можливість скриватися у надійно підготовлених криївках. Така тактика дала непогані результати, численні полки стали ворогу на заваді. Вони були неповороткими і не мали успіхів. Тоді супостат теж поміняв тактику. Він блокував основні терени, де оперували боївки, одночасно підсиливши розвідку, розширив до небачених масштабів провокативні групи, які під маркою УПА діяли на шкоду повстанському рухові.

Боротьба набрала нечуваного драматизму, жорстокості. Наші села спустошувалися численними депортаціями у Сибір. Так в роки 1947–49 було виселено більш як сімсот тисяч українців.

Нарешті відкрита війна перейшла у підпільну збройну боротьбу. Для успішного ведення такого протистояння знадобилася сильна та розгалужена розвідувальна мережа. Її могли організувати тільки вірні Українській революції люди, котрі працювали легально по установах радянської виконавчої влади або в підрозділах каральних структур.

Труднощі були у відшукуванні надійних людей, адже всі пости чи посади у владних структурах займали якщо не росіяни, то українці зі східних земель.

Навіть у таких, здавалося, несприятливих умовах Службі безпеки та розвідці УПА серед радянських посадовців удавалося знаходити і залучати до праці надійних, відважних, відданих українській ідеї людей.

Одним із багатьох таких людей був активіст обкому партії, черкаський українець на псевдонім «Консул». Він мав відмінний інтелектуальний та фізичний вишкіл, а також високий ступінь довіри як у владних структурах, так і в рядах ОУН-УПА...

Консул лежав на канапі і думав, пригадував: «Де я про це читав? Чи, може, чув? Де, де?» І, нарешті, зірвавшись із місця, він майже уголос промовив: «Так, це ж мій брат Силантій, ще у ті давні часи, коли ми гуляли по околицях Холодного Яру».

«Нам не потрібно ангельських крил, ба навіть пав'ячого хвоста — нам потрібно вовчих зубів!» — «Так-так, мій друже Миколо, тільки вовчих зубів — і якомога гостріших».

«Ми досить довго улесливо заглядали у ворожі пащі, чекаючи від них доброго слова, а завжди отримували «слянявий» оскал пожатілих від іржі зубів».

«І нарешті народилися ті нащадки, котрі сміливо вдарили по тій азіатській «рожі», не лякаючись вже того оскалу, б'ючи з приємністю...»

«Я не відступлю ні на сантиметр від тої цілі, яку поставив перед собою: помста — і тільки вона!..»

Нараз немов зміна кадру перед очима Володимира — постає рідні милі простори Черкащини. Він побачив полки озвірілих азіатів у шпильчатих шапках, що із диким ревом «урра!» штурмували безборонні оселі мирних людей, котрі взяли зброю лише з метою оборони в 1920–21 роках.

Кадр змінився... У його уяві промайнула «стрічка» тих небезпек, на які міг наразитися, проводячи подвійну гру у великих масштабах у гущі ворожого стану. Проте Володимир умів жити весело і з нетерпінням чекав прибуття дружини із пологової лічниці...

Того разу, як завжди, Вороной осідлав свого двоколісного неслухняного «коника» і, взявши напрям на Личаківську, долав підйом. Зате униз їхати було приємно: мінімум зусиль — і шкоро долання шляху. Невпинно його обганяли авто, як військові, так і цивільні. Попереду нього хтось крокував, мабуть, до Винників. Во-

лодимир негolosно подзвонив та, легко об'їхавши пішохода, покотився донизу гострими серпантинами досить розбитої військової дороги.

Але знову той ланцюг... «А щоб ти, такий-сякий», — воркотів роверист, але не було ради — і він зупинився, обпер двоколісника об «сімнадцятого» та почав маніпуляцію.

«А чи не допомогти вам?..» — лагідно, дружелюбно запропонував, нагнавши його, той, кого він об'їхав недавно.

«Дякую, тут нічого складного, я сам справлюся».

Володимира об'їжджали, щоб не охляпати, а в той час він уже обміняв пошту, сів та подався геть.

За інструкцією його звіт (два рази у місяць) складався дуже стисло і конкретно. Туди заносилися відомості про загальний стан силових структур, події політичного життя, хронологічно фіксувалися дані оперативних дій НКВС та МДБ, відтак йшла інформація про заплановані на наступні дні «акції», новини міські і, нарешті, огляд світових новин...

Львів був осередком не тільки більшовицької служби із поборювання ОУН-УПА, але й осередком діяльності повстанців на теренах Західної України.

Ще восени 1939 року Степан Бандера із групою своїх однодумців заклав у Львові організаційний центр майбутньої УПА, хоча вже пізно восени був змушений залишити Львів, однак зробив це проти своєї волі.

Після 30 червня 1941 р. на вулицях Львова, його приміській зоні розпочалася війна з гітлерівською напастю. З приходом перших загонів Смершу*, військ НКВС і спеціальних груп МДБ та війна дістала продовження. Йшла боротьба між боївками ОУН та залишками польського угруповання «Бужа-2», котрі, уникнувши рук енкаведистів, почали шкодити українцям-націоналістам. В 1942–1950 роках у Львові мали своє пристановище розвідувальні осередки УПА і її зв'язкові вузли. Частково у Львові перебували чільні командири УПА та постійно діяв ГВШ.**

* Каральні загони боротьби із шпигунами, в рос. абревіатурі — «смерть шпіонам».

** Головний військовий штаб.

На окраїнних вулицях у домівках українців-патріотів будувалися конспіративні криївки, пункти зв'язку. В одній із таких криївок на вулиці Личаківській в 1947–48 роках містився Головний військовий штаб УПА.

Там навесні 48-го року відбулася півгодинна зустріч між командиром УПА і Консулом.

Про зустріч і адресу Консулу повідомив сам Федір Височан. Це було ризиковано, але іншого способу, як відкрити місце перебування штабу, не існувало. Ланцюг зв'язку із такими відомостями мусів бути найкоротший — дві-три ланки.

У ніч на перше травня 1948 р., коли всі військові та адміністративні чинники залучили для недопущення антисовітських дій, В. Вороной отримав персональне завдання від генерала МГБ — контроль у східній частині Львова, котра включала й містечко Винники. Саме у тій частині міста була призначена зустріч із полковником УПА Т. Чупринкою. Це було дуже небезпечно, а з другого боку — полегшувало здійснення такого контакту.

Із Вороним поїхав тільки шофер. Ще вчора вони об'їхали всі пости в даному районі, побували у Винниках, а вже через годину-півтори він доповідав генералу про обстановку. Той відповів «хорошо» і поклав слухавку.

Під'їхавши до церкви Петра і Павла, Вороной наказав шоферу поставити у темне місце авто і чекати на нього. «Я зайду до церкви, а через півгодини буду. Ти зрозумів?» Шофер-туркмен мугикнув, давши зрозуміти, що «понял». Тим часом Вороной, пройшовши через церковний зал, пірнув у бічні дверцята й опинився на вузенькому провулку. Вже через шість хвилин він натиснув на дзвінок, гудзик якого був на рівні підлоги біля футрини вхідних дверей. Йому відкрила вже не молода жінка і сказала: «Сюди, прошу». Тим дзвінком користувався тільки Чупринка або його бажаний гість.

— Слава Україні, друже командир, я Консул.

— Героям слава, скільки у вас часу? — була відповідь і запитання.

— У мене півгодини, всі мої відомості викладені на папері, ми можемо говорити тільки про важливі для вас справи.

— Дуже добре, ось вам екстрений зв'язок зі мною, а це гасло й адреса у Празі. Шифри отримаєте через пошту.

— Друже командир, у вашому оточенні існує агент на кличку «Циган» і контактує із якоюсь «Ганкою» у Винниках. Це небезпечний тип і дуже цінний для генерала.

— Ми віднайдемо його! Якщо пошта, якою ви користуєтесь, може бути розкрита, то більше таким способом контактувати не будемо! Відповідальне завдання у Празі постарайтеся виконати, це важливі документи і повідомлення для Проводу.

Час закінчився...

Вороной пробіг тих двісті метрів, мов юнак, і знову через церкву повернувся до авто, у якому твердо спав водій. Вони об'їхали ще раз пости, котрі пильнували, щоб хтось із бандерівців не зірвав їм «святки». Звичайно на кожні подібні державні свята активісти ОУН розклеювали антикомуністичні гасла та листівки, а іноді вивішували синьо-жовті прапори...

... «Він» сидів у глибокому кріслі і проглядав «Папку Сталіна»,* нервувався, а ще часто гасла люлька. Одним словом, тішитися було нічим: УПА майже припинила бойові дії, зате загострилася боротьба між боївками та окремими частинами ВВ. Усвідомлював: поки існує Головний Військовий штаб на чолі із Чупринкою — про перемогу говорити зарано».

Направляючи до Львова генерала Дроздова, Сталін доручив генералу Судоплатову очолити керівництво усіма антибандерівськими силами і розпочати пошук Чупринки. «Він» був незадоволений попередніми двома генералами, але вони загинули у боях і... Думав, що ці два генерали виконають його «особистий» інтерес. Сталін не міг собі уявити, що близько 20 тисяч ВВ і багато інших підрозділів звітують про великі перемоги, багатотисячне знищення «банд» УПА, проте повстанці все ще чинять сильний опір...

Разом з генералом Дроздовим на Західну Україну прибуло кількесот різних спеціалістів розвідки, контррозвідки та фахівців із провокацій. Вони розосередилися по головних обласних містах: Львів, Рівне, Луцьк, Ужгород, Станіславів та Тернопіль. Якщо на Станіславівщині було зібрано основні військові сили, то в інших

* «Папка Сталіна» — це змістовні, щомісячні звіти про операції проти УПА.

працювали розвідники і провокатори. Разом з підсиленням військової наступаючої потуги посилювалися утиски цивільного населення та його вивезення на простори Сибіру. У ще теплі оселі поселялися вихідці із сусідніх російських областей та східних теренів України...

Перед поїздкою до Чехословаччини, що була запланована обкомом партії як дружній візит, Вороной мав потребу відвідати поштовий центр. Спускаючись викрутасами винницького шляху, роверист помітив, як щойно попереду нього хтось круто звернув мотоциклом в лівий бік і зник у гущавині. Це насторожило Вороного, адже «Циган» міг вивідати систему нового зв'язку — і... Минаючи «сімнадцятого», він натиснув на педалі та поїхав до Винників: відвідав районний комітет партії, залагодив якусь справу на тютюновій фабриці й повернувся до Львова.

Була субота і, як інколи, він голився у Височана. Зайшовши до циркульні, попросив поголити бороду, але певним поглядом дав знати, що мусить поговорити. Майстер пізнав даний знак і запропонував:

— Може, помити вам голову?

— Хіба так! — була відповідь.

— Тоді прошу, — показував рукою на двері, які вели до окремого кабінету. Там пустив воду, щоб загірлася, очима запитав — «що сталося?»

«Пункт пошти №17 на підозрі», — написав він на папірці, якого, прочитавши, майстер пустив з водою.

«Гаразд, завтра вручу вам нову адресу, будьте на бульварі», — також письмово відповів йому майстер.

Вже другого дня, у неділю, сім'я Вороного вирішила відвідати декотрі торговельні точки та погуляти містом. Дружина тягнула його у той чи інший магазин і нарешті зайшли у «Дитячий світ». Тут повз Володимира, удаючи незнайомця, пройшовся Федір... Вороной засунув руку в кишеню і витягнув папірчик, прочитавши, порвав на клаптики та викинув в урну.

— Знаєш що, мила, ви посидьте в кав'ярні хвилин двадцять, добре? — Зустрів партнера по роверах...

— Так, любий...

Володимир повернувся трохи із запізненням, тому вирішили

йти додому. Поки господиня готувала обід, він приліг на канапі і, читаючи куплену газету, думками перенісся у помешкання, з якого недавно вийшов...

«Вітаю вас, друже, що сталося?» — запитав чоловік, одягнутий у військове вбрання радянського офіцера.

Консул вручив йому якісь папірці, оповів про ситуацію на винниківській дорозі.

«Так-так, вважайте, що нічого не сталося, просто ми змінимо засіб контактів. До речі, ви їдете до Праги, я вручу вам через «того» все, що треба буде віддати нашому другові».

«Дуже радо я виконаю, але?..»

«Третього дня ваших відвідин, гуляючи, а може, якась інша причина виведе вас на площу Я. Гуса. Сядете на лавчині, щось там придумаете самі та вкинете якісь відходи в урну, що побіч лавки. Наша людина підбере те сміття... Ще одне, потрібна точна і детальна інформація про наміри на найближчі тижні. Ми відчуваємо тиск зі всіх сторін, тому в разі екстрених повідомлень тільки через фризієра...»

Прага... Правило тотального стеження за радянськими людьми було настільки очевидним, що кожен індивідуум завше оглядався... Винятків не було навіть для делегатів міжнародної зустрічі високих посадових осіб комуністичних партій. Прибувши на світанку до головного двірця Праги, делегат від Львівської області вже через кілька хвилин викрив того, хто буде «пасти» його. То був на вид інтелігентний чоловічок із дивними вусиками та довгими волоссяними пасмами, трохи брудними, як на перший погляд. Лікар-психіатр безпомилково розпізнав «пастуха» і подумав: «Ти у мене потанцюєш, гнидо».

«Щоб мати того йолопа з празького центру радянської розвідки побіч себе, його треба завербувати для знайомства з Прагою», — подумав Консул.

Спершу той тип не погодився на такі пропозиції, кажучи, що мусить відпрошуватися у начальства.

— То, може, підемо до вашого шефа і я постараюся вмовити його відпустити вас?

— О, ні, пане-товаришу, цього робити не можна!

— Чому ж бо? — Ми ж дружні держави, і не тільки держави,

але й партії. Або порекомендуйте мені якусь гарну журналістку чи екскурсовода...

— Це під мою силу.

Вони випили по гальбі «Будвару» та розійшлися.

Таки того вечора, гуляючи по празьких вуличках удвох з рудою журналісткою, мабуть, німкою, бо чеську знала погано, делегату тої ідеологічної конференції вдалося виконати прохання львівського замовника.

Вони, любо теревенячи під пам'ятником великому чехові, заодно вгощалися місцевими ласощами. Між упаковки тих смаколиків легко було всунути потрібні невеличкі пакетики, які разом із відходами панянка сама викинула в урну для сміття.

Незабаром під'їхав збиральник сміття, висипав все у візочок та подався в одну із прибічних вулиць.

Прибувши пізно в готель, Володимир довго не міг упевнитися, що пошта потрапила у ті руки, котрі на його чекали. Але все вдалося...

Шість днів у Празі промайнуло швидко — і вже делегати від дружньої Львівщини, трохи під гумором, сидючи у м'якому вагоні поїзда Прага–Москва, щиро ділилися своїми спостереженнями...

— Що за скряги ті пепічки, ви уявіть собі — сховав у сейф недолиту пляшку коньяку! — із великою кривдою виклав свої думки делегат із Москви.

— Так-так — п'ють вони коньяк без жодної закусі, теж мені друзі! — вилаявся другий.

Добре, що делегати запаслися усім, що потрібно в дорозі, то вже, доїжджаючи до кордону, спали міцно. Не спав тільки Вороной. Він обмірковував план здобуття відомостей, яких так потрібно повстанцям.

Прибулих до Львова привітав хтось із обкому і, відізавши Вороного, повідомив: «Вас чекають у держбезпеці».

— Чого б то, невже не можна переодягнутися?

— Ні, просив генерал Нікітін привезти вас, я тут із авто.

Володимир нічого не залишалося, як всістися у «бобика» і вийти на подвір'ї МДБ. Там навколо лежачого тіла, зодягнутого у військовий мундир Червоної армії, вже юрмилися експерти служби безпеки.

Нещасний лежав, розкинувши ноги й руки, немов живий, рум'яне лице ще не встигло зійти кров'ю, і здавалося, що він спить.

— Погляньте, товаришу полковник, — звернувся до Володимира генерал. — Хто це може бути, чи не Шухевич часом?

Володимир, ніби міркуючи (він упізнав мертвого), відповів заперечливо:

— Ні, це, мабуть, хтось із бойовиків. Які документи мав із собою? — запитав коротко.

— Капітана запасу на ім'я Федора Качаліна, — відповів кримінолог.

Вже наступного дня у своєму кабінеті Володимир переконався, що то друг «Дмитро», «Мирон» — Ярослав Дякон, народжений в селі Дев'ятники Ходорівського р-ну в 1920 році.

... Війна набула жорстоких форм і стала непримиренною. Вже 31 січня 1949 р. біля будинку Головного поштамту у Львові у бою з групою спецназу загинув заступник шефа ГВШ УПА «Лицар» — Олекса Гасин, народжений 8 липня 1907 р. в селі Конюхів Стрийського району.

Літо 1949 року. Облога розпростерлася не тільки по лісах, селах, вона заповнила міста, містечка та всі шляхи Західної України. Активність ворожих зусиль набрала кульмінаційної висоти. Перстень, створений усіма відділеннями і загонами більшовицьких комуністичних сил, звужувався щоденно. На Львівщину прибув генерал Судоплатов, котрий очолив всю збройну потугу для виконання особистого завдання Сталіна, яке полягало у фізичному знищенні командувача УПА. Судоплатов зрозумів: якщо не зможе виявити та знищити Шухевича, то повернення до Москви нічого доброго йому не віщує. Отже, є тільки один вихід — виконати завдання.

Взимку 1950 року група оперативників на чолі із фаховим убивцею Судоплатовим вийшла на одну із зв'язкових командувача УПА Т. Чупринки.

5 березня 1950 року командир найбільшої підпільної революційної армії — УПА — загинув у бою...

Шостого березня до обкомівського функціонера підійшов чоловік і непомітно опустил йому в кишеню грипс. Той здогадався,

від кого пошта, і знав, що адресант уже в іншому вимірі життя, але прочитав: «Наказую перебраться до Західної Німеччини і в Мюнхені подзвонити за вказаним телефоном...

Постій 3. III. 50. Т. Чупринка».

* * *

«Знаєш що, моя люба дружино, мені вже виповнилося п'ятдесят, чи не пора нам завести господарство та вирощувати огірочки й тюльпани?..»

«Так, мій коханий, але їдемо на твою батьківщину, там, тільки там, у Холодному Яру...»

Тернопіль, грудень 2007 року

*Приходить час, проходить час,
Нехай же кожний скаже з нас,
Чи він народу вірний син,
Чи тільки раб поганий він?
Приходить час, зайнявсь вже світ,
Вільним людям вже шле привіт,
Озвімось всі, хто в навкруг,
Хто з нас є раб, хто волі друг.*

Гр. Ващенко

КРУТИМИ СТЕЖКАМИ

СПОГАДИ ТА РОЗДУМИ

«... Ой верніться, літа мої, до мене хоч в гості...» — словами із прекрасної старовинної української пісні хотілося би в уяві заглянути в дитячі та юнацькі роки. А коли вже на викінченні восьмий десяток, мабуть, варто поглянути у буремне, повне пригод та небезпек, минуле, щоб відтворити його на папері.

Є приповідка, що можна забути все, окрім того, чого не можна забути ніколи. Дотримуючись такої істини, спробуємо пережити вдруге, але тільки думкою, все, що пережилося за минулі роки.

Таки варто застерігти про можливі неточності або помилки, надіючись, що і в них є часточка чистої кришталевої істини.

* * *

Село, в котрому я народився, снується поруч річки із назвою Ліцавка, що починає своє «водяне» життя на вододілі, названому у двадцятих роках ХХ ст. англійським лордом Керзоном. Тоді той вододіл передбачався лінією розділу між Польщею і Україною. Фортуна та історія зробили по-своєму: лінію розділу європейські можновладці повеліли провести аж по річці Збруч, чим догодили одному із своїх фаворитів — жаднющій Польщі.

Підніжжя Східних Бескидів зі своїми невисокими продовгуватими кряжами, що тягнуться зі сходу на захід і утворюють неглибокі каньйони, здаються великими горами.

Крута річка Сян гадюкою розмежовує дві етнічні групи українського люду: бойків, які праворуч від її течії, і лемків, котрі ліворуч. Права сторона зветься Надсянням, а ліва, як звичайно, Лемківщиною. Край цей був колись нафтоносним, пасмо нафтових покладів тягнулося неширокою смугою від Борислава попри Турку,

Лютувиська, Устріки Долішні, моє село Ліщовате та закінчувалося у сусіднім селі Ропенька.

Висота наших гір різна, як і назви своєрідні: Високий Діл — на границі із селом Бреликів, Діл — це наша ліщовацька гора, яка сягає десь, мабуть, 350–400 метрів, а ще Солоний — дахоподібний, зарослий мішаними лісами хребет, довжиною десь до 20 км. Свій початок «пан» Солоний бере із роздоріжжя Ванькови та Вільшаниці та закінчується кручею над бурхливим Сяном навпроти містечка Мриглід, що на лівім боці Кичера — гора нафтова, невисока, зате тягнеться від самого вододілу на сході до села Ропенька. Там вона роздвоюється, або навіть ділиться на три гори-сестри, які ділять між собою три гарні й патріотичні села: Завадка, Стонькова та Пашова, котрі закінчуються поперечним селом Раковою. Про Ракову котрийсь із вояків УПА сказав таке — «смачнішого житнього хліба не печуть нігде».

Поміж тими, де-не-де покрученими, пасмами гір течуть невеличкі, але шумні у дощові дні річки, на берегах котрих від давніх часів поселилися бойки. Конфігурація сіл залежить від викрутасів річок, а вони самі теж залежні від викрутасів гірських пасмів.

Наше село Ліщовате, яке за довжиною є найбільшим у нашій місцевості, теж розляглося по обох берегах або й по одному річки Ліщавки, котра завжди мала запах сиріої нафти. Нафта потрапляє у чисту ріку при великих зливах, коли вода неслухняна і всілякі дамби чи загороди їй за іграшку.

Не раз, сидючи на колінах діда Антона, а він любив тільки хлопців, слухав, що завжди наше село було «руським» і чужинців тут ніколи не було. Лиш у другій половині вісімнадцятого століття, із відкриттям нафти, сюди почали прибувати чужоземні фахівці із видобутку тої сировини, а здебільшого це були поляки. В часи австро-угорського панування керівні посади адміністрації чи промисловості обіймали теж поляки. Українцям залишалася до обробки бідненька підгірська малородюча земля. З роками при розширенні нафтодобувних земель залучалися врешті і наші селяни, ба навіть ставали кращими майстрами чи то із буріння свердловин, чи із експлуатації нафтового промислу.

Поруч з Ліщоватим, починаючи від Львова, через Самбір, Хирів, Устріки Долішні, Вільшаницю, Глинну аж до міста Лісько на березі Сяну тягнулася кам'яна, добре наїжджена дорога, яку звали «гостинцем». Село Глинна, яке є немов воротами Ліська, має дуже ціка-

ву прикмету — тут край гостинця стоїть височенної форми кам'яна фігура на подобі жінки, з-під якої витікає чиста, прозора джерельна вода. Майже ніхто, їдучи чи йдучи пішки, не оминає це джерело, щоб напитися води. Є живою така легенда: «Мати, піславши молоду донечку до джерела по воду, довго чекала на неї, а донечка таки забарилася, розлючена ненька прокляла свою красуню такими словами — «Щоб ти там каменем стала!» І стоїть вже віки ця, випасена природою із червоно-брунатного кременю, камінна велич висотою більше 50 метрів та дивує проїжджих і пішоходів.

Хата, в котрій я народився 24 серпня 1927 року, стояла восьмою від початку нижнього кінця села Ліщоватого, яке відокремлювалося від сусіднього Бреликова невеличким потічком; була збудована із тесаних соснових бровен і облицьована струганими дошками. Збудував її мій будучий батько ще парубком, заробивши гроші на лісових роботах, а решту виділив дід Антон та й брати допомагали.

Тато походив із багатой родини Добровольських, до речі, багата вона була й дітьми, аж сім хлопців привела на світ та виховала їх моя бабуся Юлія Добровольська (походження від Панькових). Будучи третім сином, Олексій Добровольський народився 1898 року, а вже у 1909 році закінчив чотири класи народної школи, і на той час був доволі освіченим селянином. Двадцятилітнім юнаком записався до Української Галицької Армії (УГА) і, пройшовши її тяжкий шлях від Сяну до Збруча, опинився у польському полоні в концтаборі містечка Демб'ю на околиці Кракова.

Пам'ятаю його оповіді про страхітливе знущання над полоненими українцями, яке чинили польські охоронці. Бранців щодня виганяли «пастися» на траву, відтак напували у холодній річці, мовляв: то українське «бидло» іншого корму не вартує. Їх західні сусіди, німецькі фашисти, вивчивши у поляків таку методу, те саме творили із жидами в роках 1940–1943-х.

Вирвавшись із полону втечею, Олексій Добровольський довго переховувався на лісничівці села Ліщоватого у хаті лісничого Олександра Тарнавського, де й віднайшов нашу маму Марію Тарнавську, яка народилася 1907 року в селі Переспі Сокальського повіту.

Дід Олександр Тарнавський — колишній офіцер австрійської армії, після редукації* служив у системі лісового господарства. Бабця

* Звільнення з військової служби.

Юлія Тарнавська — дочка львівського адвоката з родини Мартинович, закохавшись у статного офіцера, без згоди батьків вийшла заміж та ділила зі своїм любим некомфортні роки по різних місцевостях лісових масивів тодішньої Галичини. Перші москалі 1939–41 років повезли бабцю, діда та наймолодшу доньку Катерину у Кемеровську область, де й спочивають їх наболілі останки.

Добровольські теж не втішались щастям-удачею, фортуна порозкидала їх по всьому світу: Іван, перший син, виїхав до Америки, Микола теж саме зробив, виїхав до Латвії, Йосиф — у Німеччину. Лиш Михайло, Василь, Олекса та Євстахій жили на Посянні, але доля не залишила їх у спокої; 1946 року, за домовленою акцією між урядом Польщі та правлінням УРСР в Києві про переселення українців Закарпаття на терени східних областей, Михайло з родиною та Євстахій стали львівськими селянами, а Василь та Олекса закінчили своє існування у польському таборі Явожно...

Жили ми скромно, навіть бідненько. Часом батькові дозволяли працювати в нафтопромислі (мав професію вертача свердловин), але неодноразово звільняли його, як українця, а перехід на польське тато заперечував, волів колупати камінь у кар'єрі, ніж зраджувати свою національність. Мали ми коло двох гектарів землі, порозкиданої по різних далеких одна від одної ділянках. Біля хати був город, малий сад та пасіка, яка містилася у ньому. Так жили люди більшої частини нашого підгірського села Ліщоватого.

Хоча жили ми бідненько, проте в хаті була чимала бібліотека переважно пригодницьких та історичних книг, звичайно, українською і польською мовами. Крім того, батько кохався в газетах та журналах, серед яких: «На переломі», «Сільський господар», «Експрес», «Калина», «Комар». «Калина» — журнал господарський, а «Комар» — сатиричний, редактором якого був сл. п. Юра Шкрумеляк. Газета «На переломі» часто приходила недоукомплектованою, бо ж була націоналістичною.

Школа у Ліщоватому була віддавна, та й учителювали там чесні й патріотичні українці. Одним серед них був поважаний селянами пан Середоха. Його великою заслугою вважалося те, що школа наша завжди була повною дітьми.

В 1934 році я пішов до першого класу, вмючи вже читати і злегка писати «рисіком» на кам'яній табличці, бо ж зошитів першачкам тоді ще не давали, видно — з економічних причин. І яка ж то була

радість, коли у другому класі нас озброїли олівчиками та зшитками!

Навчання йшло мені легко, я вчився залюбки і вже у другому класі читав повільно батькові та сусідам, що збиралися вечорами у нашій хаті, газети, але мамця того збору не любила, бо смітили...

Вже будучи у третьому класі, якось у газеті «На переломі» я вчитав цікавого вірша, якого запам'ятав:

*Там на горі пироги,
На долині каша.
Утікайте, поляки, —
Україна наша...*

Вранці, йдучи гуртом на науку, ми вже співали цю пісню, а прибувши до школи, взялися виганяти поляків. На класній таблиці крейдою я власноручно виписав того вірша. Учителька-полька, приїхавши, побачила тих декількох поляків плачучими, а наша пісня гриміла далі. Згодом ровером прибув поліціант та почав проводити розслідування.

«Ктурей написал tego верша?» — запитав він суворо. По тривалій мовчанці всього третього класу я був змушений відважитися і відповісти, що це я написав. «А гдзє ти вчитал tego верша, смаркачу?» Я, набундючившись, що обізвав мене, аж по хвилі спідлоба промовив, що вчитав у газеті. На цьому розмову зі школярами було закінчено, і він поїхав до нас. У хаті зробив обшук, мабуть, щось знайшов, бо забрав батька до постерунку. Більше місяця пробув тато у Сяніцькій тюрмі, де нарубав їм дров на цілу зиму, а прибувши додому, сказав: «Ти будеш влаштовувати бунти, а я маю відсиджувати?» Звідки міг дорогий мій тато знати, що і я сидітиму...

Того таки року відбулася ще одна пригода. Якось серед осені 1938 року я вже вчився у четвертому, як та сама вчителька пані Сохова почала збір коштів для польського військового товариства летунів, яке звалося ЛОР (ЛьОП). Я категорично відмовився (і не тільки я) давати гроші в сумі одного золотого, а прийшовши додому, розповів батькові.

«Е ні, а дзюськи їм,» — і тато показав комбінацію із трьох пальців. Я був задоволений татовою підтримкою, але через тиждень Сохова вигнала мене зі школи. Цілий місяць я навчався у домашніх умовах. Пам'ятаю ще досі, як я вивчив вірша:

*Горіхове сіделечко, в коня біла грива,
Ой поїхав козаченько, дорога щаслива...*

Незабаром прийшла відповідь на батькову скаргу у воєводську канцелярію інспекції над шкільництвом. Я повернувся до школи, але пані Сохова була переведена десь у інше село.

Уже в роках 1938–39 було відчутно якийсь неспокій. У Роттердамі вбили Євгена Коновальця, і вся Галицька Україна сумувала. В Європі почалася перетасовка «Версальських рішень», німець почав розправляти крила у свого «орла». Відбулося придушення Карпатського повстання, відтак стався німецько-австрійський «аншлюс», а там Гітлер дістав чехів та разом із поляками відібрав у них Заользе. Польський білий «ожел» почав показувати свої пазурі та вчепився Литовської республіки. Але нарешті!..

Першого вересня 1939 року батько прийшов уранці з роботи і сказав нам: «Догралися, війна, мої рідні».

До тижня ми відчули її дихання — гуркотом німецьких, з чорними хрестами на крилах, літаків, котрі сіяли бомби по стації Вільшаниці та по польському навчальному аеродромі у Безмігові. А там ми побачили польських «гарцерів», «стшельцув» та регулярні війська, які поспішно, спітнілі від швидкої ходи, «драпали» на схід. Одні до Румунії, другі у лапи совіського ведмеда. Ми, дівтора, сприйняли цю завірюху із цікавістю. Босяком бігали дивитися на глибокі ями від бомб на тому летовищі, де поруч з вирвами валялися перекинуті ударною хвилею польські літаки, які були виготовлені із міцної буквої фанери, котру ми здирали із них, мов шкіру зі звіра. І я подумав: «Видно, бракнуло того злотога, що я пошкодував тоді».

Ми не повірили, що Польща була такою слабкою, а кричали ж їх патріоти: «Не дамо навіть гудзика тому німцю!» А він, нахаба, за два тижні забрав все, і зникла із політичної мапи Європи пихата, зарозуміла шляхтянська держава.

Війна призупинилася, німців таки ми у Ліщоватому не побачили, але певного дня десь у другій половині вересня по селі пішов гомін — німці йдуть, тобто повертаються. Но! Ми побачили вояків у монгольських шапках, всі на конях, геть як у XIII столітті.

Орда вдерлася на Посяння... У кожній хаті по десять-п'ятнадцять солдатів, від котрих mocno тягнуло нафталіном. І навіть, як казала наша мама, уміють по-нашому співати. А співали лишень три

пісні: одну по-московськи — «Катюшу» і дві українською — «Роз-
прягайте, хлопці, коні» і ще патріотичну:

*... а з тих тюрем поробимо школи
І будемо навчати дітей.
А учителі будуть з-поміж наших,
З-поміж наших трудящих людей...*

Мама своє каже — це ж наші люди, батько каже: може, й наші
декотрі серед них, але вони розтрощать нашу і так куцу свободу.

*Ми принесли вам свободу!
(Або — ми покажем вам нашу азіятську розжу).*

О. Блок

Ось так почалися наші «золоті» дні у несподіваному «червоному
раю». Всюди поначіпляли плакатів, портретів вождів то поодиночі,
то трійцею. Щовечора збори «трудящихся», а після — німе кіно
«Халкін-Гол» серед вигону, а вночі вже почали зникати декотрі гос-
подарі або молоді хлопці. Куди б то дівалися люди? Гадали селяни:
мо, дехто утік за Сян, але після 22 червня 1941 року все з'ясувало-
ся...

Нарешті виявилось, що по Сяну протягнеться кордон із Вели-
кою Німеччиною — нашим другом, і що його треба укріпити. Ми
дивувалися: були союзниками по розборі Польщі — і нарешті треба
відгороджуватися...

Якщо вже є кордон, межа між сусідами, то, звичайно, його треба
укріплювати, будувати оборонні споруди, протягувати пограничні
зони, смуги, огороджувати їх тощо. І потягнулися валки возів та са-
ней із людьми усієї Галичини на велику будову — оборонну лінію
на західному кордоні. Сотні осіб працювали тут безоплатно, як при-
мусівка. Вирубали наші прекрасні буки, сосни, ялиці та смереки.
Збирали гори каміння по гірських річках, і все те для «любимої
родіни» — такий плакат висів упоперек дороги на усіх перехрестях,
правда, недовго, всього до 22 червня 1941 року.

Трохи із запізненням я пішов у п'ятий клас. Вчителів майже
не стало, подалися за Сян. Вони або відчували, або вже мали досвід
більшовизму. Невдовзі прибули три учительки з-над Дніпра. Були
то молоді дівчата, котрі недосконало знали нашу мову, але якось ми
порозумілися — і наука продовжувалася. Була одна біда — замість

польської мови нам почали втовкмачувати російську, яка нам теж не подобалася.

Навесні 1940 року у наш лексикон ввели нове слово — «колгосп». Усі дивувалися, підсмішкуювалися (що все буде спільне), але прибулі агітатори у шкірянках та з наганами почали розтлумачувати тим «темним» бойкам. Якось на вечірніх зборах селян один із сільських гумористів запитав у агітатора: «А як воно буде із жінками, чи будемо спільно «споживати»?» На що йому той відповів: «Ти не смейся, а то будеш плакати». Та зрештою він кудись зник: або вночі схопили його, або пішов через Сян, який пливе недалеко від нас.

«Запис до колективного господарства почнемо з куркулів», — бадьорим басом заявив вже вибраний кимсь голова того «госпу» — тов. Бильник. Один із прихильників всього спільного, але, на жаль, свого він не мав нічого, тому першим вступив до колгоспу ім. Тимошенка. Позаяк куркулів майже не було, то їх вишукували способом, як писалося у творі Євгена Євтушенка «Ягодніє міста». Набралося їх десь коло 30 дворів, і до зими стягували до купи всі господарські знаряддя та худібку, а навесні 1941 р. тільки почали засівати круті наші нивки, як знову зупинило їх те страшне — війна.

Побутує такий західноукраїнський вислів — «перші москалі були ліпшими, бо були всього 643 дні, другі ж мордували нас роками». Але й за тих не повних два роки нарobili вони лиха...

Лісківський район Дрогобицької області, ставши прикордонною зоною, тобто межею між двома європейськими потугами, піддався всяким утискам. Спершу виселено усіх жителів 900-метрової смуги, згодом очистили трикілометрову смугу — і всі ті звільнені землі, городи, присадиби перетворили в оборонну зону. Що для них було страждання бойків, лемків, яких повезли у чужі сторони, ба навіть ніхто не повернув їм відшкодування!

Наша сім'я також була призначена до виїзду у Сибір, але вони чекали, коли зловлять нашого батька, який переховувався від енкаведистів ще з перших днів. Нас тримали, як приманку, бо ж кожної ночі біля нашої хати чатували, сподіваючись що Добровольський Олекса прийде додому.

Так не сталося. Бог зберіг нас аж до 22 червня, коли передсвітом нас розбудив батьків стук у вікно. Ми вийшли на подвір'я і дивилися

у ще темнувате небо, де під його склепінням гуділи чорні примари із хрестами на крилах. «Нарешті кінець нашим страхам, більшовики у паніці втікають», — неголосно промовив тато. Ми, притулившись до мами, обидва з братом Ярославом німо споглядали цей смертоносний політ металевих чорних птахів.

У вівторок 24 червня 1941 р. у Ліщоватому з'явилася українська поліція, яка мала охороняти і здійснювати той німецький «порядок». Другий прихід німців сприймався населенням із обережною радістю. Надіялися на можливість співпраці із окупованою владою, але, як виявилось згодом, — фашизм і комунізм одного біса діти.

Українці ще і ще раз переконалися, що окупант, якої б не був масті, завжди буде ворогом народу, котрого країну загарбав, і цілі його незмінні — це визискування люду, його набутків, як культурних, так і матеріальних, а німці пішли ще далі...

Вже із перших днів окупант-визволитель наклав на наших бідних селян обтяжливі податки та контингенти. Німці ввели заборону на переробку сільгоспсировини, як зерна, коренеплодів, садовини. Всю живність великої рогатої худоби, овець, свиней взяли на облік шляхом їх «кульчикування», а реалізацію продукції дозволили тільки через закупки військових замовників. Селянин не мав права користуватися плодами своєї праці. Звичайно, такі порядки не подобалися населенню і часто-густо порушувалися. Тільки завдяки українській поліції людам вдавалося уникати покарання.

Більшовиків гнали, як мовили люди, із швидкістю паровоза, і здавалося, що з такими темпами німці зустрінуть зиму ген за Москвою, десь на краю Європи. Та ба! Фашизм, будучи жорстокою, самозакоханою, нехтуючою людськими свободами та мораллю системою, викликав проти себе спротив усього цивілізованого світу. Комуністам потекла всіляка допомога. Вони оговталися і зупинили зухвальця під стінами «білокам'яної» та перейшли у наступ.

Будучи переконаними в політиці (східній) загарбника щодо поневоленних більшовизмом народів, Провід ОУН передбачав поразку «бліцкригу» та скоординував лінію революційної боротьби. Готуючись до довгої та важкої, багатосторонньої революційної дії, повів і розширив її навіть на терени Східної України.

Фашистська влада не годна була проникнути у всі, навіть поверхові, клітини суспільного життя української нації, тому туди,

наповнюючи їх, ринула патріотична, із націоналістичним змістом пропаганда.

По усіх селах Надсяння, Лемківщини та Холмщини створювалися або відновлювалися військово-патріотичні молодіжні організації, як: «Січ», «Сокил», скаутські та інші. Одночасно зміцнювалася і розширювалася сітка ОУН. За два роки клопіткої самовідданої праці активістів ОУН вдалося поставити в ряди борців за Незалежну Україну багатотисячне військо — УПА.

То був великий Час. Тоді під голосним кличем революційної пісні —

*... Чи то буря, чи то грім,
Чи гуде так хмаролім,
А чи валиться край неба,
Від Кубані до гір чути голос: Позір!
В ряд ставай, бо настала потреба.
В ряд ставай, не барись, на ніщо не дивис,
Чи до пекла підеш, чи до неба,
Кидай неньку стару, кидай любку молоду,
Бо настала велика потреба.
Бо настав такий час, що помре кожен з нас
Не у ліжку, а в полі у бою.
І в годину важну спом'янеш Вітчизну,
Що для неї ти згинув з любові! —*

здійснювалася українська визвольна революція...

У визволених від більшовиків містах за допомогою Українського допомогового комітету (УДК), очолюваного професором В. Кубійовичем, організовувалися середні технічні навчальні заклади. Молодь масово пішла до науки, хоча за важких умов, але навчалася із запалом. Я разом із декількома хлопцями Ліщоватого вступив до Самбірської Промислівки. Правда, навчання відбувалося у складних умовах, за відсутності навчальної літератури. Проте мали щирих учителів, які свої лекції готували вечорами при слабкому освітленні, щоб наступного дня продиктувати їх нам. Всі лекції писалися, як диктант, а вже в бурсі під керівництвом проф. Бережницького вони узагальнювалися та засвоювалися. Личить згадати хоч тих учителів, котрих зберегла пам'ять: директора школи Є. Білинського, професорів — пп. Господаревського, Шедного і Кульчицького.

Влітку 1942 р. німці покінчили з жидами, яких було у Самборі чимало, та взялися за українців. Якщо перших убивали в нічних акціях по домівках, на вулицях та кар'єрах, то українців розстрілювали «цивілізовано» — під стінами міського ринку, показово, із примусовою присутністю молоді — студентства. Робилася та акція для постраху, мовляв — таке буде й з вами, якщо наважитесь діяти проти німецької влади.

Моцно помилявся фашист, такі видовища ще більше гартували нас, робили молодь сміливішою та завзятішою.

Наші хлопці, члени ОУН, умирали із криками — «Смерть окупанту!», «Слава Україні!»

Коли вже настала зима 1943–44 років, влада позбавила нас житла, використавши нашу бурсу для військового шпиталю. Ми з братом Михайлом поселилися на вул. Дрогобицькій, що вела через Дністер до села Радлович, куди ми часто ходили з дорученнями організації.

У лютому 1944 року я був залучений до лав ОУН-Юнацтво. Ще досі пам'ятаю той день, коли в помешканні учня М. Керкало із села Вісковичі ми приймали «Присягу молодого Націоналіста». Цей акт змінив докорінно моє майбутнє життя. Із молодого юнака перевів мене у ряди борців за Справу, за котру вже гинули кращі сини України.

* * *

На фронтах Другої світової війни йшли великі зміни: фашисти знітилися, щораз менше і тихіше співали «гай-лі, гай-лю», стали злі, мов кусючі оси, бо зрозуміли, що «бліцкриг» їм не вдався, і зі сходу на захід у зворотному напрямку котився той шалений вал, у котрому товклися фашизм і комунізм. Під тим валом лежала, стогнучи, закривавлена наша українська земля. Фронт все ближче і ближче насувався до наших західних сіл і міст.

Взятий Житомир! Така вістка спонукала наше шкільне керівництво прискорити випускні экзамени та видачу дипломів про закінчення середньої освіти. І так у половині травня 1944 року, вручивши документи, нас з поспіхом розпустили. Нам, членам ОУН, було наказано повернутися до своїх домівок та зв'язатися із місцевою станицею ОУН.

З північно-східного напрямку долинав подих війни. Спершу — наче десь далеко гримить негода, але згодом із кожним днем все виразніше чулося той гул бойні навіть у наших підбескидських селах.

У такий передфронтний період до Ліщоватого прибула сотня УПА під командою сотенного Чорного, яка після боїв з німецькими відбірними військами СС на горі Лопата Сколівського району відходила на захід, підшукуючи місце і спосіб проникнення через лінію фронту у совітське запілля.

Опинившись у «полоні» фронту, командир вирішив приховати своє військо серед цивільного населення. Алярмово стрільців розташували по хатах селян та побудували тимчасові криївки, у котрих, на випадок потреби, могли б сховатися вояки. Такий спосіб вдавня, але, як на біду, фронтна лінія зупинилася посеред нашого села. Позаяк село тягнулося зі сходу на захід, то саме по лінії розділу річкою став фронт. Село опинилося в центрі бойових дій. Північну половину села захопили більшовики, південну ж — німці.

В дуже вразливому, незручному становищі опинилися замасковані вояки УПА. Доступ до села завоювали москалі, німці навідували тільки, щоб здобути масло, молоко та яйця. Загроза виявлення більше як півтори сотні молодих, підозрілих осіб була реальною. Тому було зроблено декілька спроб непомітно, лісом, поміж нафтові промислові забудови перейти у запілля, але такий захід не вдавня, і, що гірше, — сотню виявили.

Залишилася одна можлива надія на угоду з німецьким командуванням — щоб ті пропустили вояків УПА через свою оборонну лінію, тобто через вогневі бойові позиції, які були побудовані на схилах гори Діл.

Наша хата містилася із північного боку сільської дороги, перебувала у зоні більшовиків, навпроти стояла хата мого стрийка Михайла, татового брата, і належала німецькому контролю. Як у нас, так і у стрийка переховувалося по два вояки із сотні Чорного.

Одного вечора на початку другої декади липня до хати стрийка нишком підповзли три німецькі солдати, серед них був навіть гауптман. Шваби захотіли молока, яєць. Стрийко, колишній австрійський вояк, добре розмовляв по-німецьки, тому зав'язалася «дружня» розмова. В той час дочка Софія дала знати хлопцям у криївці, які негайно усвідомили шанс і пішли з німцями на розмову. До роз-

мови, в часі, долучився і командир, який зіслався на якусь домовленість між сторонами УПА і німецьким командуванням; згоди було досягнуто.

Вже після півночі з десятого на одинадцяте липня 1944 року сотню УПА провели поміж заміновані поля німецької оборони. Разом із сотнею в Бескиди вирушило чотирнадцять хлопців із Ліщова-того, серед них перебував сімнадцятилітній автор сеї книги.

Обливаючись потом, як від теплої липневої ночі, так і від підступаючого страху, бо ж ішли ми мінним полем, долаємо нашу гору Діл висотою близько 500 метрів. Нарешті ми вже у лісі сусіднього села Середниці. Сотенний дякує швабам за допомогу, і ми прискореним маршем, оминаючи Середницю, непомітно перебігаємо колю і шосе села Стефкова, над ранком вмиваємося чистою водою Сяну. Коротка зупинка для снідання у польському селі Мичковці — і маршовою колоною, здійнявши куряву на дорозі, крокуємо у невідоме...

Офіцер, мабуть, чотовий першої чоти, котрий очолював колону, вигукнув: «Пісню!» І полилася із грудей близько двох сотень юнаків бадьора похідна пісня — «Ми українські партизани, ми б'єм комуну і ляхів»... — Мелодія лунала ген-ген понад рікою, а нам від радості розпирало груди. Так хотілося тоді мені голосно вигукнути на весь світ: «Гей, дивіться, Українська Армія йде!!!»

Через два чи три дні такого маршу, подолавши більше 100 км, стрілецьким рядком заходимо у лемківське село Березка.

Розкинулося воно на великому пологому горбі, що звався «Баня». Із заходу його омиває річка Глубока, а зі сходу — Бережниця. Ось на цій Бані, на котрій розбіглися бідненькі хатки привітних лемків, нам довелося жити під час стрілецького вишколу. Командиром вишкільної сотні був сотенний «Громенко» — Михайло Дуда. Разом із ним вишколювала нас група старшин і підстаршин, які в майбутньому склали кістяк широковідомої всьому повстанському рухові сотні.

Усього до вишколу підлягало близько 180 осіб. Виходячи з цього, старшини побудували три чоти по чотири рої, в кожному з яких було по 10–12 стрільців. Чоти очолили: першу — чотовий «Бартель», другу — чотовий «Залізник» і третю — чотовий «Малиняк».

ПОВСТАНСЬКА ШКОЛА

Влітку 1944 року на Лемківщині в районі Білгорода та Тісни було декілька таких шкіл, які готували майбутніх вояків УПА. Наша перебувала у селі Березка, а ще дві школи діяли у Буковому Берді. Всього у східній Лемківщині влітку було одинадцять сотень. Основний кадровий елемент цього угруповання становила молодь східної Лемківщини та західної частини Бойківщини.

На озброєнні вишкільні сотні мали виключно кріси: німецькі «маузери», угорські «гонведи», польські карабіни, а навіть австрійські «манліхери». Чому тільки кріси? Бо тільки із крісами вивчається команда «В поряд!» А вже після вишколу чи у його другій половині відділ переозброюється, і тоді кожен рій має одного або два кулемети, два або й більше автоматичні пістолі, решту становлять кріси. Такий спосіб озброєння рою дає можливість застосувати зброю для тих чи інших бойових операцій. Якщо кулемет годиться для стрільби по великому скупченню ворога і на далеку відстань, то автоматичні пістолі є придатні теж для такого, але на близькій відстані. А кріс — це зброя прицільна і використовується для знищення окремих цілей, і, наостанок, — це зброя, котра дуже рідко відмовляє.

Певна частина учнів тих чи інших шкіл вважає, що школа — то найважчі і найнудніші дні, тижні, місяці, а то й роки їхнього життя. Лишень коли вже ті «нудні» дні позаду, вони наче прозрівають, згадують той час, як найкращі, найяскравіші роки свого дитинства та юності. А що ж являє собою військова школа? Військова школа — то сума усіх тих «негативних» визначень плюс побутові незручності, дуже сувора дисципліна, до котрої ой як важко звикнути, а ще муштра і, нарешті, — мами біля тебе нема. Але в часі усі ті труднощі згладжуються молодечим поривом, великою любов'ю до Батьківщини, романтичними гранями. Тож закінчивши вишкіл, згадуєш його із тихою приємністю, а головне, що завдяки цілому комплексові труднощів часто залишаєшся серед живих...

Отже, як вже згадувалося: між тими двома річками, на тому горбатовому вигоні щоденно сто вісімдесят молодиків, витоптавши до одної зелену травинку, проходили науку, яка зветься мистецтвом володіння зброєю та застосування її у бою.

Старшини і підстаршини жили разом зі своїми учнями, звичай-

но на застеленому соломою току, лише сотенний із своїм почтом мешкали в хаті Максимчуків, син котрих, Ілько, приходив до своєї хати тільки з дозволу ройового. Він пережив всі труднощі партизанського життя і помер у 1995 році в селі Перевозець Калуського району.

Кожного ранку, за будь-якої погоди, о годині сьомій на вигоні лунала команда: «Позір — по чотах, по роях у чотири лави шикуйсь!» Коротенький рапорт чергового старшини командирю сотні, вітання Громенка, молитва «Боже Великий» — і праця до сьомого поту.

Перші заняття, які тривали два тижні, були присвячені вивченню військового знаряддя та зброї, побудові маршової колони, ходінню під звуки пісні тощо. Згодом перейшли до вивчення системи «Впоряд». Це комплекс усіх видів рухів вояка або володіння тими рухами відділом: роєм, чотою, сотнею і т.д. Також «Впоряд» учить регламентовані взаємини між вояками або між вояками та старшинами, а ще — поведінці вояка у всіх варіантах як у побуті, так і на службі: вітання, віддання честі, носіння власної зброї та одягу, поводження зі зброєю і ін.

Після оволодіння вправами «Впоряду», вивчення і набуття умінь маніпуляції зі зброєю наука повернула у русло польових навиків, як: розгортання рострільної, ходіння стрілецьким рядком, наступальний прийом дій, дії в обороні, відступ тощо.

Дуже ретельно вивчалася вибирання індивідуального становища, використовуючи рельєфну вигоду терену у бою при обороні, рішучість і кмітливість у наступі та особливості рукопашного бою. Окрім усіх тих премудростей, кожен вояк УПА мусив уміти дати першу допомогу пораненому.

Важливою ланкою руху війська, відділу було уміння ходити швидко, але без поспіху, і головне — ходити тихо.

Майже кожна третя ніч переривалася алярмами: то збірка до вимаршу, то «напад» ворога, то ще якась надзвичайна обставина. Такі перериви ночі завжди закінчувалися елементами зайняття бойової позиції — оборони, відтак рух до наступу і, нарешті, п'ятишестикілометровими походами, іноді аж до Вовковиї. Звичайно, у таких походах були деякі труднощі, а саме брак відповідного взуття. Взутий у черевики чи мешти вояк почувався некомфортно.

Структура побудови УПА базувалася на побудові Української Галицької Армії 1918–20 років. Рій, чота, сотня, курінь, полк, дивізія (загін). Основною базовою одиницею УПА була сотня, котра могла діяти як окремо, так і в складі куреня. Тактика відділів УПА в роках 1942–44 була класичною, з огляду на дії ворожих (німецьких) каральних військ, а з приходом на терени Західної України, тобто на терени дій УПА, совітських внутрішніх поліцейських сил була перетворена на тактику виключно партизанську.

З огляду на такі зміни, у тактичному плані повстанська школа (від стрілецької до старшинської) дотримувалася такого способу вишколу, який би відповідав потребам поточного моменту. Тактика, як наука, дає теоретичну підставу для підготовки стрільця, військової одиниці. Вона розглядає і навчає способи користування вояком або військовою одиницею усім комплексом моральних та фізичних засобів бою. Щодо цього військова наука поділяється на тактику основну і тактику прикладну.

Завданням повстанської школи було максимально охопити тими двома гілками складної науки війни. Основна тактика вчила формувати духовні вартості людини-вояка та дбати про його фізичні можливості й потреби: забезпечення відповідним озброєнням, санітарною опікою, харчуванням, одягом. Закладалися ази досягнення успіху у взаєминах між вояцтвом і старшинами, уміння використовувати теренові умови, виховання із громадянина патріота-воїна.

Такий воїн повинен був вірити у себе, бути самодисциплінованим, мати почуття обов'язку та тверде переконання у правоті своєї справи.

Прикладною тактикою передбачалося навчання вояка правил застосування своїх знань, надбаних у школі, щоб уміло скористуватися як власним становищем, так і свого противника, вдало вибрати бойову позицію та укріплення. Кожний старшина чи підстаршина, навіть стрілець, мав знати, як організувати рух, відступ, наступ, постій і його забезпечення, взаємодію із сусідніми частинами, а психіка і мораль вояка мали бути одним цілим.

За майже чотирилітнє перебування безпосередньо у бойових відділах вдалося зробити висновок про відмінний психологічний стан вояцтва у бою, який відбувався на відкритому терені, у бою, який вівся у лісовому масиві, а також в населених пунктах.

У першому випадку вояк, маючи великий зоровий простір для орієнтації, бачення позиції ворога, почувається спокійно, бо ж навіть відлуння такого бою є тихішим. Зовсім іншим виглядає бій у лісі: оглядовий простір обмежений, ворога відчуваєш інтуїтивно або тільки по блиску пострілів, хоч у лісі набагато кращий, навіть ідеальний фортифікаційний захист. Знову ж таки — шум бою набагато голосніший і, як правило, паралізує слух. Це діється завдяки акустичним властивостям лісу. Найважчим є бій у населених пунктах, який часто переходить у рукопашний.

КАРПАТСЬКИЙ РЕЙД

З кінцем вересня 1944 року час вишколу підійшов до свого завершення. Відділи УПА почали підготовку до переходу через лінію фронту, тобто на терени, окуповані більшовиками. З півночі від містечка Лісько через Балигород у напрямку на Словаччину тягнулися вояки відступаючого німецького війська. Гірськими, вузькими, затисненими між скалами стежками відступали допоміжні частини німецької, вже достатньо деморалізованої армії. Наша сотня, використовуючи їх скрутну ситуацію, «полегшувала» німцям відступ, забираючи у них зброю, амуніцію, медикаменти та інше військове спорядження.

У Бескиди поволі наближався східний фронт. Вже виразно було чути артилерійську канонаду, завивання пікіруючих літаків та пронизливий «зойк» падаючих бомб. Залізні птахи із червоними зірками на крилах дозволяли собі кружляти навіть над нами. Звичайно, совітська сторона знала про формування УПА, зокрема в Карпатах, але з метою розвідки червоні втручалися у повітряний простір, який поки що їм не належав.

28 вересня 1944 року вишкільна сотня «Громенка», ставши бойовою, удосвіта взяла курс на південний схід, тримаючись русла річки Сяну, через села: Рибне, Студенне, Криве, Гільське, Волосате, прямуючи до Ужоцького перевалу. Десь у районі села Сянки ми долучилися до свого куреня, яким командував курінний «Євген». Цей курінь складався із чотирьох сотень: «Євгена», «Крісового», «Осипа» і «Громенка». Попереду нас просувався курінь «Рена» із своїми чотирма сотнями, але у районі села Добрині до «Рена» долучилися три сотні мельниківців із куреня «Бойки».

Курінь «Бойки» був організований в Турківському районі, де ОУН(м) тішилася симпатією багатьох сіл. У ньому були хлопці із Михнівця, Лип'я, Жданної, Недільної і ще багатьох сіл даного району. Головним організатором цього куреня був Василь Лисейко (розстріляний німцями у селі Михнівці), допомагав йому Степан Касіян та група офіцерів — членів Проводу ОУН(м). Степан Касіян «Карпо» був призначений Проводом на посаду курінного. В часі командир куреня «Рена» Василь Мізерний запропонував мельниківцям об'єднатися, що було конче потрібно. В іншому разі — такі різні відділи могли шкодити один одному. Звичайно, пан Касіян відмовився, а з часом, скориставшись нагодою, залишив свій курінь та пішов з німцями на захід. Тим часом курінь «Бойки» із своїми старшинами, об'єднавшись із бандерівцями, вирушив спільно до боротьби проти червоного ворога.

Рухаючись на схід, курінь «Євгена» натрапив в районі Ужозького перевалу на батальйон угорської піхоти, який покинув фронт і хутко прямував на Ужгород. Ми заскочили відпочиваючих угорців, оточили їх у невеличкому селі та запропонували здати зброю.

Вважаючи нас за слабких противників, батальйон зайняв оборону і почав обстріл із гранатометів наших позицій, котрі розташовувалися на височині над селом. У відповідь сотня «Крісового», маючи чотири важкі міномети, завдала прицільного вогню по їх позиціях. А сотня «Громенка» у той же час пішла в наступ, обстрілявши їх із багатьох німецьких кулеметів «МГ». Не минуло й півгодини, як мадяри підняли білий прапор. Після недовгих переговорів сторони дійшли порозуміння. Ми дозволили їм продовжувати відступ в обмін на зброю, одягу та взуття. Через певний час сотню «Громенка» стало важко розпізнати. Ми здали угорцям нашу стару зброю та цивільний одяг, а переозброїлись та переодягнулись у їхніє. Час був дуже обмежений, існувала небезпека сутички із радянськими військами, а воювати із червоноармійцями не входило у наші плани. До того ж, у їх рядах були вояки із наших українських областей, тож стріляти у братів не виходило.

Долаючи річки, гірські хребти та яри, наше військо наближалося до Лавочного, а точніше — до лісового масиву між селами Рожанка Вижня та Рожанка Нижня.

Село, в котрому ми розташувалися для одноденного відпочин-

ку, лежало у глибокому видолинку і не було пов'язане із головною дорогою, котра вела через перевал на сторону Закарпаття. Завдяки цьому ми спокійно відпочивали і заодно готувалися до прориву через лінію фронту. Готуючись до переходу фронту, командування куреня провело деяке перегрупування та переозброєння. Тут ми залишили та заховали важку зброю, яка нам дісталася від угорців. Разом з тим, ми позбулися коней та возів, і, за наказом курінного, курінь покинули санітарки-жінки, хворі та поранені стрільці. Виглядало, що ми готуємося до найтруднішого моменту Карпатського рейду. Був наказ забезпечитися харчами на сім-вісім днів, тому годинами ми готували фарш із баранини та яловичини, добре солили й перчили та вкладали у посуд. Запах свіжого житнього хліба або вівсяних паляниць задурманював наші носи. Його випікали майже по усіх багатших хатах. Харчів було придбано доволі, видно, місцева влада попередила про рух нашого війська.

Вечоріло, коли гусячим стрілецьким рядком одинадцять сотень, мов мурахи, долали гору у напрямі темніючих на височині лісів. ... Ген на обрії показалося червоне вранішнє сонце, коли перед нами відкрилася широка і довга вершина, не зовсім поросла смереками, зате добре вистелена пухнастим мохом.

На тій м'якій постелі, за наказом командувача загону Василя Мізерного, зайнявши оборонні позиції від півночі, ми залягли, щоб відіспатися. Окопів не копали, проте кожен вояк облаштував собі позицію на свій смак, але згідно із фортифікаційною можливістю. І коли вже усе військо «вляглося» і кожен вояк знав своє місце, стало можливим пошукати друзів чи знайомих.

Блукаючи по периметру цієї геометричної фігури (чотирикутник), автор віднайшов своїх однокашників по Самбірській школі. Були вони стрільцями куреня «Бойки» — Цекот Юрій із села Сянки і Василь Целюх з Михнівця. Ми коротко згадали про наші юні роки, а в майбутньому доля ще раз зведе нас у «Песчлагу» в Карагандинській області Казахстану. Хоч за колючим дротом, однак зустріч та буде нам приємною, що трохи дивує, але ми тоді були молодими і вірили у краще. Після повернення із концтаборів у 1967 році ми із Юрієм ще раз зустрілися на вулицях Львова, а Василя слід загубився десь у Миколаївській області...

А поки що на цій неходженій місцині, на своїх індивідуальних

вогневих гніздах ми відсипалися за час навчання у школі та у важкому поході

Минуло шість днів. Наші «залізні запаси» зникли швидше, ніж було визначено, і мали ми на цій безводній горі труднощі з харчами. У моєму німецькому наплечнику залишилася тільки сіль та угорська паприка. Так було не тільки у мене, але й у всіх вояків. Виручали нас від абсолютного голоду відшліфовані «спецами» оповіді про мамині вареники із сиром чи картоплею у сметані або зі шкварками. Оповідач не шкодував приправ для смаку, тож наїдалися ми думкою досхочу. Правда, не всі мали витримку і, ковтаючи слинку, відходили від того гурту, де примарою були вареники.

В горах затихала канонада та гул потужних танків, ми зрозуміли — війна перенеслася по ту сторону Карпат. Мене викликають до штабу сотні, і «Громенко» дає мені завдання: «Переодягнися, друже «Лісовий», у це селянське вбрання, роззуйся із своїх чобіток і йди до села Рожанка Н. Там вступиш до священика, що мешкає біля церкви, і розвідаєш ситуацію».

«Я готовий, друже командир», — відповідаю по часі. Дістаю належну інструкцію та ретельний план терену. До краю лісу мене проводять хлопці із жандармерії, а решту дороги долаю сам, роблячи замітки для орієнтації. Головним орієнтиром вибрав я досить великий стіжок сіна, накритий шапкою із гонтів, а ще біля нього стояли два малих без шапок. Через яких п'ятсот метрів я вийшов на поле, де вже було викопано картоплю. Внизу виднілося з осіннього туману село, до котрого я прямував. Зійшовши ще нижче, я побачив церкву і пішов прямо до неї, а поруч стояла плебанія, до якої мені треба було звернути трохи вправо.

Рипнули сінешні двері — і мене зустрічає отець в чорній священичій одежі.

— Слава Ісусу Христу, — вітаюся, цілуючи подану мені руку.

— Заходь, сину, бачу, замерз ти трохи, але кажи, що привело тебе до мене.

Я попросив окрасць хліба, а підкріпившись, запитую про ситуацію у селі та поблизу нього, знаючи, що священики прихильні до нашої боротьби, і відповіді на мої питання будуть точні та правдиві. Отець Степан, віднайшовши якийсь кошик, уложив до нього ще два хліби, і я вирушив у зворотну путь.

— Хай ангели бережуть тебе, юначе.

— Дякую, отче духовний, я на них завжди покладаюся, — сказав я, вклонившись йому низько.

— От і добре! Йди з Богом.

Рушив я бігцем під гору, разом зі мною піднімався туман, і коли я мав уже бути біля того шапкастого стіжка, його не виявилось на місці. Розпач і страх охопив мене. Трохи заспокоївшись, присів на пеньок і прочитав молитву «Отче наш». Молитва привела мене до спокою, і я почав ходити навкруги, роблячи щораз більші кола, щоб таким чином віднайти свою згубу.

— Нарешті ти! — вигукнув я з радістю та попрямував за-приміченою стежкою до місця, де чекали на мене.

— Друже командир, стрілець «Лісовий» прибув, виконавши завдання.

— Сідай і розкажуй все по порядку, а що там у кошику?

— Гостинець від отця Степана, просив завітати до нього.

Мені полляли на ноги води, і я, обмившись, одягнувся у свій мундир, який складався із: чорних угорських чобітків, кітеля та штанів, дощовика, а шапка все-таки була наша. Моє озброєння: угорський кріс «гонвед», дві німецькі штільгранати та, мабуть, сотня набоїв до кріса, а ще броцак (рюкзак).

Тільки смеркало, а наша сотня вже спускалася по моїх слідах у село Рожанку Нижню, котре вже приготувалося до зустрічі завдяки отцю Степану.

Вояцтво накинулося на смачну і чисту воду, за котрою дуже вже спрагли. Відтак помились, поголилися, в кого було що голити, а вже опісля дозволили легку вечерю — пісню зварену картоплю. Ще на вишколі у Березці лікар, який читав нам лекції по санітарії, учив, як треба братися за їжу, коли довго голодували.

Десь після півночі нам подали баранячу шинку із шматком хліба, а на додаток — ще із собою. Все це було приготовлене і доставлене до бідного села активістами ОУН.

До лісу ми повернулися ще поночі, і коли пригріло осіннє тепле сонечко — порозлягалися, підставляючи під тепле проміння боки та спини. Десь серед того скупчення війська відбувалася нарада вищих чинів та членів Проводу ОУН. По всьому було видно, що тоді вирішувався план дій двох куренів в цілому і окреслення теренів дислокації. Згодом відійшов курінь «Рена». Залишався курінь

«Євгена», який мав прямувати до Перемищини, вибравши собі маршрут через Сколівщину, Болахівщину, Старосамбірщину. Але перед тим, як вирушити у зворотний рейд на захід, командир куреня «Євген» запланував бойову акцію на районне містечко Сколе, у котрому за короткий час енкаведисти встигли наповнити тюрму підозрілими у причетності до ОУН або арештованими в сутичках чи пораненими у них.

План нападу розроблявся у штабі куреня, видно, із поспіхом, хоч сама операція була успішною. Шкода тільки, що кінцевий вислід не вдався. Наша сотня «Громенка» мала забезпечити тили двом сотням, які повинні були атакувати місто. За планом ми зайняли захисні позиції від півночі та півдня міста, тобто прикривали атакуючі сотні «Крісового» і «Осипа», котрі обійняли бойові місця на шляху Стрий–Мукачів.

Блиснула сигнальна ракета — і заграли скоростріли разом з іншою зброєю, яка була у руках повстанців. Акція тривала години три–чотири, так що десь аж над досвітком зв'язковий від курінного зняв нашу сотню із застави. Ми згуртувалися побіч шосе, очікуючи, поки пройде довжелезний військовий транспорт, аж тоді подалися на гору побіч містечка, де мали визначене місце. З акції сотня «Громенка» прийшла на збірний пункт останньою і розмістилася не на поляні, а в глибині лісу, виставивши застави та підслухи.

Поснідавши, наше військо роззулося і почало сушити одержу та онучі, що намочилися при переході досить капризної річки із слизьким камінням. Не один вояка викупався на тих каміннях. Крізь сон нам почувся вигук — «Крийся!», а вже згодом на нас посипалися гранати. Викидали їх із трьох «кукурузників» просто із дверних отворів — летуни. Зустрівши вогонь із кулеметів, вони відлетіли, не завдавши куреню ніякої шкоди, хіба що перервали сон.

Військо майже встигло вдягнутися та протверезитися від сну, як із сторони міста ми почули наступаючого ворога, котрий сіяв шквальним кулеметним вогнем. Ми відповіли їм густими серіями кулеметів та крісів, тим самим затримавши їх порив. Може, варто було б піти у контратаку, але надійшла команда — відступати. Для двох сотень, перед якими були окопи, відступ видався трагічним. Сотні «Крісового» і «Осипа» напоролися на мінні поля, які залишили німці, і зазнали втрат. Про цю сутичку ніхто із вояків нашого ку-

рення не хотів згадувати. Вона була невдалою. Помилка сталася при виборі місця відпочинку: отаборилися під самим носом у більшовиків. Відійшовши на відстань 20 км, замівши за собою сліди, все було б по-іншому.

Що робить «Громенко»? З перших пострілів наказав нам, зв'язковим, зняти застави та стійки, що ми зробили блискавично. Відтак пролунала команда: «Вогонь!» — і сотня вдарила по наступаючих енкаведистах, а коли вони залягли, ми перебудувалися із розстрільного у стрілецький ряд та, не поспішаючи, відстрілюючись, відступили в глибину лісу, обходячи заміновані стежки та дороги. Таким чином ми благополучно, не рахуючи кількох поранень, відійшли досить далеко і отаборилися.

Від того злополучного дня «Громенко» повів нашу сотню окремо, тільки йому відомими шляхами. Ми відчували погоню, але десь побіч Стрия відірвалися від переслідувачів. Сотенний вдався до ризикованих дій, проте зуміли безпечно перейти річку Стрий. Подолали цю перепону через підвісний міст десь біля самого міста, де нас не чекали...

Покинувши Стрийщину, залишаючи з правої сторони Борислав, Дрогобич, увійшли до Турківського району. У селі Жданна, у його верхньому кінці, що примикав до лісу, сотня стала на відпочинок. Прибувши до Жданої, організували вечерю, а згодом порозумілися із відпочиваючими у нижньому кінці села червоноармійцями, котрі прийняли нас за ковпаківців та щедро поділилися харчами і сигаретами.

Удосвіта ми вирушили із Жданної. Рух на захід сотня продовжувала навіть у денну пору, так що через два дні дорогу нам перетнув Дністер. З маршу ми взяли ту перепону і опинилися у тодішньому районі Дрогобицької області Устріках-Долішніх.

Кінець жовтня 1944 року, який видався дощовитий і з густими туманами, що сприяло нашому рейду, підходив до фінішу. Після купелі у холодній і брудній воді Дністра ми рухалися пришвидченим маршем, а подолавши шосейну та залізничну перешкоди, опинилися у Хирівському районі. Не зупиняючись, йдемо селом, люди котрого вітають нас, подаючи нам хліб чи кусень сала; із присмісттю усміхаються нам дівчата, але...

Ще два чи три переходи, достатньо висушившись, швидким

ходом наближаємося до лінії розділу двох держав — польсько-радянського кордону. Використовуючи природний захист (густих туман), наближаємося до невеличкого ліску, від якого до кордону два кілометри. Тут ми заночували, щоб підготуватися до штурму. Перевіривши зброю, взялися до взуття, яке потребувало ремонту. Лягали спати купками, щоб обігріватися своїм тілом, накрившись плащ-наметами.

Ми ще звечора дивувалися: що ж то надумав наш «Громенко»? Цього відгадати не міг ніхто. Було зрозуміло, що має відбутися якесь диво, адже кордон під боком, ніч наступає, а ми не використовуємо ситуацію.

Настав довгожданий ранок — дощовий, похмурий, який буває тільки у листопаді, на додаток ще холодний. От се диво! Ми рушаємо до села Лісковатого, яке горішнім кінцем упирається до великого лісу, але він — той ліс — вже по польському боці. Можна було б поспіяти, але на такі дрібниці часу мало. Зате чуємо голосну команду: «До бою готовсь! Бігом марш, вперед, хлопці!» Там під лісом вже затрікотіли автоматні черги, відтак почувалися затяжні серії з німецьких скорострільів «МГ» — це вже наші стріляють.

Залишена нечисленна застава була знищена першою чотою. Хто міг подумати, що вони підуть селом, і ми без пострілу, зате бігом вриваємося на загарбані Польщею наші землі! Одним оком, косо, зоримо на той зелений стовп, щойно вкопаний польською пограничною поліцією.

Дощ не вщухає і заважає нашій ході до закерзонського села Ліщина. Короткий відпочинок, маленький перекус — чорний хліб із молоком — і ми в дорогу, щоб якнайдалі відійти від місця переходу кордону. Лісом, а згодом попід лісом, а навіть мокрим полем, скорочуючи шлях, — все ближче те село, яке маємо позначене на командирській карті, — Ямна Горішня. Вже видніються біленькі, невеличкі, під солом'яною шапкою, наче писаночки, наші українські хатки.

В кожного із нас одна думка — може, вже відпочинемо, друже командир? Але знову загриміли постріли — і зліва від нас йде атакуюча зграя. Звідки? Більше сотні прикордонників із Лісковатого та сусідньої застави, зрозумівши, що залишилися в дурнях, пішли в погоню. А що були свіжі та не змучені довгим походом, нагнали нас

під горою Ямни Горішньої. Щоб не бути видною ціллю — командир наказує зійти вниз і прикриватись хатами. Давши належний опір, відступаємо до грозівського лісу, край якого зайняли оборону і дали нападаникам зрозуміти, що наші кулемети б'ють досить прицільно. Тим часом почало вечоріти, і ворог відійшов.

Ще двогодинний марш — і в глибокому яру густого ялинового лісу вдалося розвести ватри. Була потреба оглянути поранених, яких мали багато, добре, що всі рани виявилися легкими. Уночі із села Грозьови нам підвезли смачну вечерю разом із обідом, і здавалося, що більше нічого й не треба.

Чому так вдало стався перехід кордону. Наш рух ще від форсування Стрв'яжу, невеликої, але глибокої річки, енкаведисти «пасли» і, вичисливши місце можливого переходу границі, засіли в окопах та чекали на нас. А ми пішли іншим шляхом...

«Громенко» ризикував, а може, це інстинкт підказав йому діяти винятково ризиковано, а може, спрацювало командирське уміння шукати виходу із критичного становища...

ЗАКЕРЗОНСЬКИЙ КРАЙ

Закерзоння — це територія, відокремлена від решти українських земель лінією розділу, запропонована лордом Керзоном (1859–1925) в 1920 році на конференції у Спа. Проходить вона через Гродно, Берестя, Дорогуськ, Устілуг, Крилів — на захід до Рави-Руської і на схід — від Перемишля до Карпат по річці Сян.

Закерзоння — 19 тисяч кв. км і 1,5 млн жителів — вже у 1946 році, у зв'язку із адміністративним устроєм, було поділене на три округи:

1. Перемиська округа — надрайони: Лемківщина, Холодний Яр.
2. Любачівська округа — надрайони: Любачів, Ярослав.
3. Холмська округа — надрайони: Грубешів, Підляшшя.

Згідно із таким адміністративним поділом краю УПА VI ВО «Сян» ділилася на три підрайонні відтинки (ТВ):

- ТВ «Лемко» — КВ* «Рен», до якого входили два курені УПА.
1-й Лемківський курінь — курінний «Рен»
Відділ 94 «Ударник-1» — сотенний «Дідик», сот. «Бродич»

* Командир відтинку.

Відділ 96 «Ударник-2» — сот. «Бурій», сот. «Бір»
Відділ 95а «Ударник-5» — сот. «Хрін»
Відділ 95б «Ударник-8» — сот. «Стах»
2-й Перемиський курінь — курінний «Коник», «Байда»
Відділ «Ударник-2» — сот. «Громенко»
Відділ «Ударник-4» — сот. «Бурлака»
Відділ «Ударник-6» — сот. «Яр», сот. «Криlach»
Відділ «Ударник-7» — сот. «Ластівка»

ТВ «Бастіон» — КВ «Залізник»
Відділ «Месники-1» — сот. «Калинович»
Відділ «Месники-2» — сот. «Туча»
Відділ «Месники-3» — сот. «Шум»
Відділ «Месники-4» — сот. «Яр»
Відділ «Месники-5» — сот. «Крук»

ТВ «Данилів» — КВ «Беркут»
Відділ «Вовки-1» — сот. «Кропива», «Прірва», «Беркут»
Відділ «Вовки-2» — сот. «Лис», «Дуда»
Відділ «Вовки-3» — сот. «Давид»

Перемиська округа, одна із найбільших в краю, мала територію, подібну до зрізаного трикутника, де підшовою даної фігури був кордон із Чехословаччиною довжиною понад 140 км. Висота того трикутника дорівнювала приблизно 90 км, а зрізаний вершок його мав 60 км. Загальна площа Перемиської округи становила понад 6 тисяч квадратних кілометрів. Найбільшим містом Перемиської округи був Перемишль, другим ішов Сянік, третім Лісько, далі було ще багато містечок: Устріки-Долішні, Балигрід, Криниця і Горлиця, Бірча і Динів.

Перемиська округа ділилася на два надрайони — «Лемківщина» і «Холодний Яр». В надрайоні «Лемківщина» оперував курінь УПА, де командиром був «Рен» — Василь Мізерний, у «Холодному Ярі» — курінний «Коник» — Михайло Гальо і курінний «Байда» — Петро Миколенко.

Весною 1945 р. на терені Закерзоння організовано воєнну округу «ВО», яка була шостою у з'єднанні УПА-Захід. Командиром VI ВО «Сян» призначили Мирослава Онишкевича — «Ореста».

Мирослав Онишкевич народився 26.01.1911 року у селі Угнів

Сокальського району. Син селянина, середню освіту здобув в Сокальській гімназії. Член ОУН від 1929 р., організатор юнацької сітки ОУН на Сокальщині в роках 1929–31. 1931 року вперше заарештований польською політичною поліцією (офензивою), але суд не зміг доказати його вини, і він вийшов на волю. У 1933 році вдруге сідає на лаву підсудних і дістає два роки ув'язнення за належність до ОУН. У роках 1937–43 працює у системі ощадних кас. Перед тим служив у польському війську, звідки повернувся підофіцером, закінчивши у Варшаві підофіцерську школу.

1943 року повнить функцію члена обласного проводу ОУН. Організатор Української національної самооборони (УНС), а вже в кінці року організовує перші відділи УПА на північних околицях Львівщини. З початком 1944 року стає командиром куреня УПА, є авансований на підвищення військового ступеня — хорунжого. Бере участь зі своїм куренем у боях з німецькими спецвійськами, також АК* та ЧП**. Згодом стає шефом штабу Львівської воєнної округи (ВО) під криптонімом «Буг». З весни 1945 року по 1947 рік — командир VI ВО «Сян» на Закерзонні. 14 жовтня 1946 року іменований до ступеня майора. Витримує акцію «Вісла».

До Перемиської округи належала вся Лемківщина, яка простягалася від Горлиць по Балигрід. Це ліва сторона Сяну, праву його сторону обжили бойки, і звали вони свою малу вітчизну — Надсяння. Столицею Надсяння можна вважати Перемишль, а другим за значенням було Лісько. Воно прилягало до берегів Сяну і відіграло роль підстолиці південних (гірських) районів західної Бойківщини.

Зі сходу на захід через Надсяння пролягали два шляхи: шосейна дорога та залізнична. Північний шлях Львів–Мостиська–Перемишль та південний Львів–Хирів–Лісько робили Надсяння транспортним тереном, бо ж до того пролягала ще залізнична колія, яка сполучала містечка Надсяння як із Краковом, так і Львовом.

Терен Надсяння лісистий, із невисокими гірськими пасмами, які тягнуться зі сходу на захід. Цей неправильний чотирикутник, обмежений із трьох боків річкою Сян, а тільки східна сторона його була лінією Керзона, тобто кордоном між двома державами, — і став ареною боротьби.

* Армія Крайова (польська).

** Червоні партизани.

Саме на тому Надсянні куреню УПА «Коника» судилося стати в обороні населення від нападів як польських цивільних банд, так і АК, а в подальшому і Війська Польського (ВП).

Села південно-східної частини Надсяння, населення яких здебільшого представляли бойки, були бідненькими, невеликими за чисельністю людей, зате на багато кілометрів простягаються уздовж крутих річок, котрі вибрали собі шлях низинами гірських пасом.

Жили там величезної душі та доброти люди, котрі витримали роки польського терору, асиміляції, а проте випроводили до лав УПА своїх братів, синів та дочок.

Села північно-західної половини Надсяння — то вже більші, як за розміром території, так і за кількістю населення. Наділені кращою за якістю землею, але більш помішані із польськими елементами, що в кінці сорокових років призвело до біди. В роках 1942–48 Надсяння, як і інші райони Закерзоння, пережили важкі часи польського гніту. Відбулися руйнація надбань народу, його фізичне вищення, а на останок і вигнання.

У ті роки польськими (спеціально організованими) бандами, як «з'єднчення хлопске» (селянські об'єднання), так і урядовими чинниками було пограбовано, знищено, розібрано і вивезено у глиб Польщі більше як 125 українських церков.* Закатовано і вбито шістдесят чотири українські священники греко-католицького обряду, серед них і Степана Конкольовського (разом з дружиною) — пароха села Ліщоватого, котрий 24 серпня 1927 р. охрестив автора даних спогадів. Частину цих злочинів учинила банда польських нелюдів під прямим проводом ксьондза Журавського. Але це лише втрати однієї церкви, а ще була православна конфесія, однак тих не було кому порахувати. Про таке пише автор журналу «Патріархат» А. Путько.**

Поляки, які трактують себе ревними католиками, діяли монгольськими методами, немов дикуни. Одне тільки, що не скальпували гарні черепи українців. А їх католицьке «священство», ба навіть будучий вселенський К. Войтила дивилися на ті дикі шабаші, і ні один із них не став на бік скривджених...

* Словник краєзнавчо-історичний «Pogorze Przemyskie». Warszawa, 1992. Aut. Stanisław Krycinski.

** Журнал «Патріархат» за травень 1999 р. Ч. 5, Анізія Путько.

Досі достеменно не пораховано зарізаних, заколених багнетами, спалених живцем українців! Називаємо тільки найбільші злочини: Різня у Павлокомі, де заколено або спалено у церкві 350 душ, у Піскуровичах зарізано багнетами 105 людей, а ще у Малковичах, Березці Морахівській і ще, і ще...

* * *

«Осінь 1944 року із своїми дрібними та холодними дощами за яких півтора місяця привела сотню «Громенка» до жахливого стану. Зношене взуття, одяг, початок застудних захворювань підсилив той стан, і «Громенко» на свою особисту відповідальність вирішив: одним із найкращих варіантів збереження життя вояків буде розчленування бойової сотні на окремі рої чи групи, які зможуть перебути зиму 1944–45 років.

В майбутньому правильність такого рішення підтвердилася, проте командир отримав догану від проводу Закерзонського краю.

Наша група, складена із хлопців Ліщоватого, налічувала 15 осіб. Добре озброєна, з достатнім запасом набоїв, у половині грудня 1944 р. прибула у ліщовацький ліс.

Село Ліщовате стало прикордонною зоною, бо саме через його третю частину проходив той вододіл, по котрому лорд Керзон провів на карті Європи «свою» лінію. Думав, що це буде крайній рубіж комунізму...

Групу очолив ройовий «Данило» — Дупляк Іван. Першою його дією було наведення зв'язку із селом, тобто станичним Ліщоватого Володимиром Дуткевичем, котрий повідомив нашим батькам, що ми живі та здорові. З його допомогою, а це було важко зробити — у селі відпочивали червоні партизани (ковпаківці), ми придбали весь інструментарій для законспірованого будівництва житла, де мала замешкати наша група. Вже через кілька днів було вибрано місце. З-під гори, порослої буками, витікав маленький струмочок, який заріс терном і ліщиною, що робило його недоступним. «Ось тут буде наш зимник», — ніби урочисто проголосив ройовий. Ми спорудили із грубих деревин стіни та перекриття, яке ізолювали руберойдом та накрили грубою верствою землі, посадили багато молодих бучків, смерічок, терня для маскуваня.

Лівим боком нашого зимника протікав потічок, тому водою були забезпечені. Посеред бункера поставили металеву бочку-піч,

ще одна бочка, яку ми використовували для купелі, була у кутку і стояла разом із меншою, котра використовувалася для інших «потреб». Із тою бочкою мали ми багато клопоту, бо час від часу її необхідно було відносити подалі та замаскувати вміст. Було тісно, зате тепло. Спали на суцільних прічах*, а підстилкою служила пахуча смеречина.

Зробивши відповідний запас жирів, хліба, картоплі та всяких приправ, під новий 1945-й рік закрилися живими дверима, щоб не виходити, аж падатиме сніг, котрий природно маскує сліди.

Наше житло було розміщене близько кордону, всього кількесот метрів. З одного боку — це було надійним запобіжником від польської пограничної поліції, яка так близько до совітів не підходила, а з другого — мали поводитись дуже сумирно, щоб не почули червоні. Дотримування правил конспірації мусило бути гарантом того, що доживемо до весни.

Початок зими 1944–45 років був скупим на сніг, тому майже два місяці ми не виходили за зону нашого обійстя, лише із початком березня отримали змогу розім'яти ноги: вирушили за поповненням харчів.

Скільки усіяких небилиць та жартів переказали за ті місяці перебування у зимівнику! Але серед тих порожніх балачок велися і серйозні розмови, будувалися наші плани, прогнози. Ми порушували політичні питання як сьогодення, так і на перспективу, якої не могли передбачити.

Тоді ми ще не запитували себе, що буде через років три–чотири, чим закінчиться почата нами війна на три фронти: німецький, який вже не турбував нас, польський, котрий був загадковий, і совітський, від якого не чекали нічого доброго.

У половині березня 1945 р. розпочався снігопад, який тривав два тижні. До нас навідався Володимир і повідомив про невтішні новини. На територію «незалежної» Польщі увійшла група військ НКВС силою близько одної дивізії. Спершу вони зайняли українські села, а відтак спробували зробити зачистку наших лісових масивів. Група військ під кодовою назвою «Красная метла» розпочала сю операцію 14 березня. Вона охопила східну частину Лемківщини, Надсяння і Любачівщину.

* Нарі, дерев'яний настил.

Багато наших сотень були змушені прийняти бій, який їм нічого доброго не приносив. Але в цілому сотні витримали цей виклик, зате постраждали молоді чоловіки, котрих нахабно виарештували

Саме в той час до рук енкаведистів потрапив один із нашої групи — Роман Стефанів, який пішов відвідати рідних. Ми були змушені залишити криївку і перебраться в гори на півдні. В ніч на 24 березня, забравши зі собою тільки зброю та їжу, якої мало вистачити на три-чотири дні, перебазувалися на гору Діл — до яру, зарослого терниною, ожиною та високими бур'янами. У тих корчах ховалися зайці та птиця, яка залишилася зимувати разом із людьми; вони «погодилися» на спільне мешкання, але ми мусили поводитися чемно.

Сніг падав суцільною стіною, хоч не було морозно. Розгрібши білу ковдру, ми полягали у суху траву та понакривалися плащ-наметами. Отак, прикриті снігом, спокійно діждалися 1 квітня 1945 року.

Не тільки птахи, котрі залишаються на зиму, так нестерпно чекають весну і зустрічають її радісними співами, але й вояки УПА, котрим доводилося зимувати у лісах. І не тільки зимувати, вони мусили вести бойові дії, витримувати облави, переходити із одного терену на інший. А ще — їсти холодну їжу, запиваючи льодяною водою, спати на снігу, підстеляючи гілля шпилькових дерев та накриваючись ним.

Наша група (13 вояків) зустріла весну 1945 р., справді, разом із птахами. Також в цю пору до нас прибув зв'язковий командира відтинку із наказом — «Усім групам сотень, що повернулися з Карпатського рейду, а також тим, хто відстав від якогось військового формування, з'явитись на умовне місце у вказаний термін».

Підкоряючись наказу, вже через два дні ми прибули на збірний пункт у великому лісі Солоному, який тягнувся від шляху Ванькова-Вільшаниця аж до самого Сяну біля села Вільхівці-Семушова. Доволі багато зібралось тих, котрі перезимували окремо від відділів УПА. Нас зустрічав представник окружного штабу воєнної округи командир «Ворон».

Відбувся розподіл до сотень: «Громенка», «Бурлаки», «Яра» та «Ластівки». Сотня «Ластівки» саме була у стадії формування із відділу самооборони. До неї були зараховані всі вояки чоти Мали-

няка, яку восени 1944 р. розпустили. Серед них — хлопці із Ліщоватого: Охват Іван 1926 р. н., Добровольський Михайло 1925 р. н., Дупляк Євстахій 1926 р. н., Томків Василь 1924 р. н., Добровольський Євстахій 1927 р. н., Магас Олексій 1924 р. н., до сотні «Яра» — Дупляк Іван 1919 р. н. До СБ п'ятого району надрайону «Холодний Яр» були зараховані: Добровольський Іван 1921 р. н., його брат Добровольський Михайло 1925 р. н., Стефанів Євстахій 1921 р. н. та його брат Стефанів Василь 1924 р. н.

Весна буяла на повну силу, коли ми, чота «Малиняка» (Андрій Баран), прибули на оперативний терен сотні «Ластівки» (Григорій Янківський) у село Ямну Горішню. Ми стали третьою чотою сотні. Першою чотою командував чотовий «Зимний», другу чоту очолював чотовий «Журавель» (Іван Янківський, брат сотенного).

Склад почту відділу УПА «Ударник-7»:

«Ластівка» — сотенний, командир сотні;

«Косач» — політичний виховник;

«Медвідь» — командир ПЖ (польова жандармерія);

«Славко» — бунчужний;

«Калина» — санітар.

Сотенний Ластівка був уродженцем Перемищини (село Тисова), служив у польському війську і мав чин підофіцера. Знав добре військову справу, отже, вже у короткому часі, рейдуючи по оперативному терені, сформував відділ із 160–170 вояків, котрий був здатний до бойових дій та акцій. Вже того літа наша сотня провела декілька операцій. Восьмого травня 1945 року наші вояки святкували загибель німецького рейху — капітуляцію. Ми тішилися, що збулися одного ворога, який приніс нам в роках 1941–44 багато лиха. Особливо зазнала великих втрат ОУН, на всіх рівнях — від Проводу до станиці.

Оперативний терен, на якому базувалася наша сотня, був великим, лісистим, із глибокими ярами як у лісових масивах, так і на тих біденьких підгірських полях. На сході ми мали сусідами совітських прикордонників, які у будь-який час могли порушити кордон свого «сусіда» Польщі. То завдавало нам зайвого клопоту, тому що доводилося воювати із двома ворогами.

* * *

Ще у листопаді 1943 року військова структура УПА була завершена створенням Головної Команди, її військового штабу (ГВШ), якому були підпорядковані всі воєнні округи (ВО). Було створено одинадцять округ, котрі ділилися на тактичні відтинки (ТВ).

Українська Повстанська Армія активно діяла на трьох великих теренах: Волинсько-Поліському краю — УПА-Північ; Галицькому краю — УПА-Захід; Подільському краю — УПА-Південь. Кожна із тих трьох Генеральних воєнних округ ділилася на свої воєнні округи, які складалися із «ТВ».

Зброя та амуніція для сотень УПА здобувалася у боях, одяг та взуття теж. Їжа організовувалася сільськими станицями ОУН, її активістами. Санітарні матеріали та ліки чи навіть одяг сотні можна було добути під час несподіваних рейдів на містечка, де на військових базах ворога зберігалися відповідні припаси.

В роках 1942–44 зброя і одяг переважно були німецького походження, а в роках 1945–50 те все мало совітський або польський вигляд. Кращою, звичайно, вважалася німецька зброя, німецький одяг і особливо взуття. Дуже вдалим і надійним був радянський кулемет «дегтяр», автомати «ППШ» та гранати «РГ».

В основному для збройної боротьби УПА була характерною партизанська тактика. Одначе в роках 1942–45 відділи УПА діяли й великими з'єднаннями (куреннями, загонами) і мали на озброєнні частково навіть артилерію, міномети та важкі станкові кулемети. Як добрі результати таких боїв вважалося очищення теренів від окупантів та встановлення адміністрації (влади) із сітки ОУН.

По закінченні Другої світової війни виникла нова політична ситуація як у світі, так і в Україні зокрема. ГВШ розробив новий спосіб боротьби: окремими сотнями, невеликими групами, бойками. Така нова методика дозволяла вести бойові дії, використовуючи чисто партизанську тактику: засідки, наскоки, рейди з наскоками на окремі гарнізони чи станиці. Це були т. зв. зачіпні акції. До оборонних дій належали: прорив із оточення, організований відхід з бою. Така тактика мала успіх за вдалого використання теренових переваг: знання місцевості, виходів, входів, будування бункерів, як і тверда переконаність у правоті своєї справи.

В УПА вживалася подвійна система військових ступенів (рангів):

а) Рядові: стрілець, старший стрілець;
б) Підстаршини: вістун, старший вістун, булавний, старший булавний;

в) Старшини: хорунжий, поручник, сотник (капітан), майор, підполковник, полковник, генерал, генерал-хорунжий і т. д.

Це була традиційна військова рангова система, але в УПА фактично діяла лиш функціональна система ступенів: стрілець, ройовий, чотовий, сотенний, курінний, командир ТВ, командир ВО, командир з'єднання, головний командир (командувач армії).

Ніяких військових відзнак не носив ніхто, з огляду на конспірацію та відсутність належних мундирів. При звертанні між воїнами УПА, згідно із регламентом, діяла тільки функціональна система.

Першопричини створення УПА:

- а) Розбудова майбутньої регулярної Української армії;
- б) Репресії більшовиків в 1939–41 роках;
- в) Репресії німецьких загарбників в 1941–44 роках;
- г) Оборона цивільного населення.

Психологічний образ українського вояцтва:*

— українець сприймає все ідеалістично, індивідуалістичний характер спрямовує його на Захід;

— він відкидає спільне (кошарне) життя;

— з-поміж слов'ян українець здібний піднятися на найвищий верх захоплення, щоб знову, після перших невдач, потрапити в крайню апатію;

— він здібний на глибоку любов, але так само безмежну, тільки почуттям керовану ненависть;

— характер українця урівноважений та привітний;

— розсудливий і скромний. На себе дивиться з гумором та іронією. Завдяки таким рисам він намагається оминати життєві труднощі;

— у нього виробився нахил до «ходіння крутими стежками», що, безперечно, спричинили століття неволі, у якій лиш таким способом можна було щось досягнути;

* Спомини начальника штабу дивізії «Галичина» — Вольфа Дітріха Гайке.

- він веселий і привітний, традиційно гостинний, але не легко приступний;
- з ним нелегко швидко встановити приятельські стосунки;
- в особистих справах він більше стриманий, ніж настирливий.

Концепція дій УПА — це основні політично-військові стратегічні засади існування та боротьби УПА:

1. УПА є армією українського народу і є добровільною.
2. Боротьбу веде із усіма окупантами українських земель.

Доктрина Української Повстанської Армії:

- а) Армія визвольна;
- б) Армія самодостатня;
- в) Оборона українського населення;
- г) Побудова УССД.

Як вже зазначалося, сотня УПА, як окрема одиниця, що могла діяти самостійно, таки мусила бути сильною, добре організованою структурою. Риси сотенного: особиста відвага, швидка безпомилкова реакція, відмінна орієнтація та належна оцінка ситуації у наступі чи відступі, під час прориву. Мірилом, яким вояки оцінювали сотенного, було — наш командир добрий. І йшли вони за ним у вогонь чи у воду.

Щоб сотня (відділ) була такою одиницею, на яку покладалися досить високі вимоги, вона мусила мати добре побудовану свою внутрішню структуру: чоти мали очолювати добрі, хоробрі командири, які уміли налагодити чітку взаємодію між роями. Чотовий повинен був уміти швидко розгорнути до бою рої та тісно взаємодіяти із сусідніми ланками розстрільної. Така здатність вважалася важливим критерієм військової здібності чотового.

Іноді чота, як окрема одиниця, діяла у боях, де вимагалось організувати для фронту тилове забезпечення. Інколи діставала окремі завдання на акції проти невеликої групи ворожого війська чи добування харчів тощо. Рій — низова структурна одиниця УПА — був основою всього війська. Тому він і носив ту гарну назву, що у «бджолиній сім'ї» виглядав як одне ціле. Рій завжди діяв у загальній, обміркованій сотенним стратегії і тільки часом повнив дії, виконуючи охоронні функції — застави, стежі та інше. Ройовий мав найбільше обов'язків із усіх офіцерів та підофіцерів. Він являвся

не тільки командиром ланки, але мусів повнити функцію батька, брата, друга. Він мав підтримувати підлеглих не тільки своїм моральним та духовним ладунком, а їх треба було зодягнути, нагодувати, забезпечити належний відпочинок та охорону. Якщо із таким ройовий справлявся, то вважався відмінним вояком УПА.

Сьогоднішнє покоління, кінця другого та початку третього тисячоліття, бачиться, навіть не в стані уявити собі той побут, організацію та проведення цілої низки відплатних дій, важких оборонних боїв, наступів, які часом закінчувалися в рукопашному бою, відчайдушних проривів із оточення, боротьбу не на життя, а на смерть. Таке важко уявити навіть тим, котрі здобували перемогу у Помаранчевій революції, котра тривала всього сімнадцять днів, при Богом даній не холодній погоді...

Ми ж вистояли десять років, звичайно, завдяки найсумліннішій підтримці семи-восьми мільйонів галичан, волиняків, закарпатців, буковинців та подолян. Вони всі разом з нами були до останньої кулі — їх переселяли, вивозили у Сибір, арештовували і, на решті, хоча були без зброї, їх стріляли. Наша унікальність дивувала світ, хоча відомості про нас їм надходили, як сьогодні кажуть, темникові. Недарма французький генерал де Голль сказав: «Якщо б ми мали таку армію спротиву, то, напевно, ні один бош* не гуляв би по Франції».

У наступних рядках описуючи життя сотні «Ластівки», можливо, вдасться відобразити той побут вояків, який сприяв нашій боротьбі з окупантами.

Більше ніж півстоліття ворожа пропаганда і домисли польських, німецьких та радянських засобів масової інформації ляляли на нас цілі відра наклепів, брехні, обвинувачень. Не цурались також наші «друзі» шантажу та провокативних дій своїх спецслужб, використовуючи і (на жаль) нашу зраду. Одні називали нас комуністичними агентами (німці), другі назвали нас різунами (поляки), треті казали, що ми братовбивці, зрадники Батьківщини — бандити.

Хотілося б їм відповісти словами Т. Шевченка:

«Брешеш, людоморе! За святу правду-волю розбойник не стане».

А ще ми можемо доказати, що діяли відповідно до тодішньої

* Бош — німець.

Конституції, яка у статті 10 дозволяла добровільно відокремлюватися від СРСР будь-якої із радянських республік.

Отже, ми взяли в руки зброю, щоб відокремитися; «добровільно» не виходило, іншого способу не було.

КІНЕЦЬ ВІЙНИ, ПОЧАТОК ВІЙНИ

Восьмого травня (ще до півночі) 1945 року Друга світова війна погасила свої вогні на німецькій землі. Вийшло логічно — звідки почалося зло, там йому і кінець.

Цей день наші сотні теж святкували, нам також ходило про те, щоб німецький фашистський режим був знищений. До того спричинилися наші шість мільйонів українців, котрі, хоч під чужими прапорами, поклали своє життя на вівтар Перемоги. Туди було складено тисячі голів членів ОУН та вояків УПА, і разом ми вибороли собі право на життя. Однак переможці у Ялті заходилися ділити поміж собою Європу. Вони полишили стоптану загарбницькими чобітьми Україну на пошматування та пограбування, а найбільше постраждали її західні землі, густо політі повстанською кров'ю.

Польща за свій «вклад» у перемогу одержала Закароння, землю українську, де проживало із давніх часів 183 тисячі українських родин. Із них близько 39 тисяч родин-лемків, більше 70 тисяч родин-бойків (Надсяння) та 74 тисячі родин Ярославщини, Любачівщини і Холмщини.

Уряд Людової Польщі із перших днів свого існування продовжив почате Армією Крайовою (АК) винищення українства. Наслідуючи почин емігрантського «лондонського» уряду, комуністична влада Польщі взялася до завченого сенкевичівського («огнем і мечем») способу чистки українських західних окраїн.

УПА поставила перед собою завдання припинити цей вандалізм і відплатними діями загальмувати той план «добровільного» переселення, а вже влітку 1946 року зупинити його повністю.

З початком літа 1945 року з заходу на схід посунули потоки людей з України, Росії, Польщі — це колишні раби фашистської імперії: в'язні концтаборів, полонені солдати ЧА, рекрутовані робітники. Залізниця була запруджена військовими, тому тим нещасним доводилося посуватися пішим ходом. З наближенням до

східного польського кордону перед ними постали всякі постерунки, пункти пропуску, прикордонні «пляцуфки», нарешті цивільні польські банди. Вся та перевірка виглядала зухвало і страшно. Біженців ділили на національні групи — поляки направо, москалі і русини (тобто українці) наліво. Перших відпускали, звірившись, що вони поляки, других ділили знову на дві групи — «москале», залишивши свої гарні валізи та рюкзаки, могли продовжувати шлях до рідних хат, а тих бандеровців (русинів), пограбувавши, убивали та хоронили у хащах.

Служба безпеки ОУН (СБ) п'ятого району Надсяння (комендант «Орлик» — Степан Куцик, народ. 1924 року в селі Середниця) у досліджувальних акціях на теренах таких пунктів і пляцівок розкрила на горищах тих людожерів безліч складів із валізами та рюкзаками. Звичайно, власників тих складів було виарештувано. Після слідства з'ясувалося, що то були речі вбитих українців, які поверталися із неволі до своїх родин. Усіх винних у тих акціях було розстріляно на підставі вироків революційного суду.

Адміністрація краю, ОУН та командування ВО «Сян» УПА розповсюдили серед населення польських прикордонних сіл відозву-попередження, що УПА та СБ проводитиме відплатні каральні акції за скоєння злочинів проти мирного населення. Вирок за таке буде один — смерть. Ця відозва справила належну реакцію: бандитські напади та знущання припинилися. Проте влітку 1945 року командування «ТВ» «Лемко» розробило і виконало план ліквідації усіх польських прикордонних «постерунків», «пляцувок» поліції і позадержавних воєнізованих гнізд грабунку на теренах, де діяла УПА.

Акція відбулася одної літньої ночі, вона охоплювала весь відтинок польсько-совітського кордону — від Словаччини до Перемишля. До той акції були залучені всі вісім сотень ТВ «Лемко» та численні боївки СБ і відділи Самооборони. В цю ніч злетіли у повітря або згоріли десятки прикордонних застав, поліцейських «пляцувок» разом із їхніми залогоми.

Величезний терен Білгородського, Сяницького, Ліського та Перемиського районів був очищений від ворога, а УПА і ОУН почувалися немов у власній державі. Було відновлено всі сільські та селищні адміністрації, школи прийняли дітей, тільки у містах та

деяких великих промислових містечках залишилася «влада» Людової Польщі.

Літо 1945 року було використано для чистки терену, де мав оперувати курінь УПА ім. «Коника», від гарнізонів Війська Польського (ВП). Першою акцією штурму сильно укріпленого осередку на залізничній станції Вільшаниця, де готувалася зона для виселенців із Лиського району, було розпочато план звільнення терену від ВП.

Три сотні — «Бурлаки», «Яра» та «Ластівки» — за одну ніч зруйнували плани адміністрації. В той час після важкої війни багато колишніх фронтовиків ВП відмовлялися від служіння в армії, тому влада вдалася до вербування «охотнікуф», обіцяючи їм легкі пригоди, мовляв — «тих бандеровцуф можна порозганяти навіть палицями».

Жорстокий бій тривав цілу ніч. Вдалося нейтралізувати панцерний вагон із локомотивом, що дозволило нашим чотам активно діяти проти окопаних польських позицій. Але наш наступ був настільки сильним, що над ранком лунали вже тільки окремі постріли. Поляки зазнали поразки та відступали, наші сотні, маючи трохи поранених, успішно відійшли до Пашівського лісу.

Минув тиждень чи два, як нашому куреню дісталася невідкладне завдання — знищення опорного пункту внутрішніх військ (командував УВП* генерал Радкевич), а також великої станції МО**. Ці групи військових були розквартировані у польській половині села у кам'яних будівлях колишніх управителів.

Кузьмина — одне із найбільших сіл Перемищини, і жили в ньому, ворогуючи із давніх часів, дві громади: польська — численніша та українська — менша, зате завзята, дружна і бойова. Через селище проходив головний шлях Перемишль–Вірче–Сянік, і лежало воно наполовині того шляху. Гарнізон, який був добре укріплений, значно дошкуляв нашим діям та нападав на українські села, брав участь в переселенчих акціях.

Десь у роках 1933–34 під час польської пацифікації поляки Кузьмини силою захопили українську греко-католицьку церкву, щоб перетворити її на костел. Українська громада Кузьмини звернулася до селян навколишніх сіл за допомогою, щоб відстояти церк-

* Управління безпеки держави.

** Міліція обивательська.

ву. Польська влада, передбачаючи, що допомога надійде, направила до Кузьмини компанію (сотню) т. зв. «підгалянських уланів» кавалерійського полку, що стояв у селі Вільхівцях.

Наше селянське військо, озброївшись колами, вилами, ножами та дрючками, також взяло курс на Кузьмину. Разом з ліщовацькими пішов і мій батько зі своїми братами.

У неділю, під час польського богослужіння, наше гайдамацьке військо завдало несподіваного удару по «уланах». Бій, який тривав близько двох годин, виграли гайдамаки. Багато коней не дорахувалися у полку, коли побиті і без шабель та шапок до Вільхівців повернулися вояки ВП. Було багато поранених і серед наших, але церква вистояла і протрималася аж до 1947 року, коли під час акції «Вісла» її розібрали та вивезли за Сян...

Отже, до акції в Кузьмині наше військо готувалося ретельно. Участь брали всі чотири сотні, це з огляду на добре укріплені оборонні споруди гарнізону та досить велику його чисельністю (більше 300 жовнірів).

У призначений день, десь пополудні, чота «Журавля» сотні «Ластівки» зайняла оборонні позиції у вузькому лісовому проході зі сторони Сянока, друга чота сотні «Яра» зробила те саме від півночі — зі сторони Перемишля. Зорієнтувавшись на місцевості, ті чоти знешкодили телефонний зв'язок та зупинили всякий рух по даному шляху. Смеркало, коли сотні увійшли до селища.

Бої почалися ще на підході із окремими групами бродячих по селищі жовнірів. Все ближче підступали ми до «гнізда», займаючи окремі будинки та вулиці. Велику допомогу давали нам кузьминські українці: як силовими діями, так і розвідкою. Бій тривав всю недовгу ніч. Нарешті нашим смільчакам вдалося закидати гранатами основну будівлю. Спалахнув у віконних отворах сильний вогонь, а за ним почувся потужний вибух — і палац злетів у повітря, засипаючи нас відламаним камінням.

Розвиднювалося. Всі, хто умів, почали надавати санітарну допомогу, інші готували носилки для загиблих та збиралися до відходу. Кузьмина, її польська частина, догоряла. Рештки залоги гарнізону і цивільні подалися до лісу.

Стрілець «Кашпіан», родом із села Сушиця Велика Хирівського району, лежав після того, як ми надали йому допомогу. Першу

гранату йому вдалося відкинути, другу поляк притримав, і вона вибухнула у його правій руці, пошкодивши голову та око. В часі я зустрів його у селі Семушові, де він прижився. Таких покалічених та поранених було чимало. Як закінчували вони життя, важко вгадати. Їх віднаходили аж на заході Польщі і притягали до суду.

Серед важкопоранених перебував сотенний «Громенко», якого на возі ще з іншими постраждалими відправили до лазарету-криївки. Мертвих ми донесли на плечах до Ямни Горішньої, де похоронили на спільному стрілецькому цвинтарі.

Після тої акції наші сотні мусили звести ще декілька охоронних боїв. Поляки бажали реваншу, але ми з успіхом виходили вчасно із можливого оточення, яке завжди грозило нам великою поразкою. Нападникам рідко вдавалося оточити хоч би частину нашої сотні, «Ластівка» умів маневрувати і ухилитися від тяжкого бою. А в зачіпних сутичках ми завжди отримували перемогу, не кажучи про засідки, хоч одна із таких нам не вдалася...

Пізно восени 1945 року командир сотні «Ластівка», вишикувавши відділ у дві лави і оглянувши нашу одягу та взуття, сумно похитав головою, кажучи:

«Друзі, поглянувши на вашу одягу та взуття, аж страшно згадати, що попереду зима. Тому ми змушені «позичити» десь того, чого нам так бракує». Бійці загуділи, мов бджоли, підтримуючи його пропозицію...

Щойно відгриміли останні залпи війни, як червоний пере-можець, використовуючи гасло «грабуй награбоване», брав собі відшкодування (репарацію). Усе те добро вантажилося на ешелони та відправлялося на схід. Везлися розкомплектовані цілі заводи. А генерали й нижчі чини везли меблі та інші побутові речі. Все те добро заповнювало порожні дачі чільників комуністичної влади. Рядовим «героям» «отечественной войны» дозволялося везти мило, білизну, ну й гармонь — «а что ім больше надо?»

Залізниця була запруджена ешелонами не тільки з добром, але й військовими. Шляхами посувалися допоміжні війська, які гнали поперед себе тисячі рогатої худоби голландської породи, коней, ба навіть овець. Сотні, які діяли поблизу тих шляхів, часто «позичали» у них того добра як для своїх потреб (створення запасів), так і для пограбованих поляками селян.

Уже два чи три дні, законспіровані у лісі над колією Сянік-Лісько, чекали ми на той ешелон, котрий, за даними розвідки, із Кракова мав везти такий товар, як нам був необхідний. Зрештою — ми також мали право на частку, бо й ми воювали проти Німеччини.

Нарешті четвертого дня наприкінці листопада наша служба (ПЖ) дістала повідомлення зі станції Загір'я: «Транспорт, яким цікавитеся, вирушив у вашому напрямку. — Ваш «Микола». Година чекання — і сотня спускається із лісу та наближається до станції Лукавиця. Чується команда «Ластівки»: «Вперед, друзі, захоплюємо територію станції, перша чота за мною». Охорони, яка могла б учинити спротив, не виявилось, тому дуже швидко досягаємо мети.

Приміщення станції захопила чота «Зимного», ним ведеться інструктаж для обслуги станції. Наказ сотенного — зупинити ешелон. Черговий виставляє відповідний знак і зустрічає потяг разом із ПЖ. Чота «Малиняка» зайняла оборонні та охоронні становища і готова забезпечити дії чоти «Журавля». Його справа — організувати транспорт (фірманки) для вивозу захопленого товару, звичайно, повантажити все швидко і доставити під ліс.

«Іде!» — гукнув хтось із спостережного пункту. Довгий, мов гадюка, ввалюється на головну колію ешелон та із шипінням гальм зупиняється. Рій жандармерії вже опанував локомотив. Відкрилися зі скрипом двері вагона, де їхав начальник ешелону. Із відчинених дверей виглянув полковник і зі злістю закричав: «Почему остановілись?!» Туди прямує черговий станції і сотенний «Ластівка» із охороною.

«Ми — вояки УПА, нам потрібні: зброя, амуніція, теплий одяг, мундири, взуття та харчі».

Полковник, побачивши дула кулеметів, направлених на нього і охорону поїзда, зрозумів ситуацію, бо, усміхнувшись, дав вказівку: «Откройте ім шестой і седьмой вагони, там єсть всё, что вам нада».

Під шостий і сьомий вагони почергово підганяються фірманки. Повні від'їжджають у сторону лісу, порожні стають на їх місце. Вже через годину п'ятдесят фірманок під охороною чоти «Журавля» швидким темпом ховаються у лісі. Все робиться дуже прудко і організовано; там, де коням важко, ми підхоплюємо фірманки та майже на руках витягаємо їх на верх гори.

Унизу село Віське. Міняються фірмани: замість луковецьких віжки беруть дядьки із Віського. Полякам наказано чекати на своїй коней таки тут, у Віському.

Голучків, село, яке тягнеться донизу по шляху Сянік–Тирява–Волоська. Увесь вантаж переміщується на голучківські фірманки та під охороною направляється у тростянецький ліс.

Через декілька днів нашу сотню важко було впізнати. Ми переодягнулися у нові німецькі уніформи та взулися у добротні чоботи, а ще тепла натільна білизна, светри та консерви і, найголовніше, цигарки «Честерфілд» для тих, хто палив. Жартували вояки — мовляв, тепер можна б і до міста загостити, до панянок.

Немалою частиною того добра ми поділилися з іншими сотнями, які теж відчували недостачу одягу. Маючи такий гарний вигляд, ми бажали продемонструвати його на людях, тому на римо-католицьке Різдво загостили до польського села Войткової. Правду сказати, ми там часто бували, почувуючись забезпеченими від нападу ПВ, хоча, разом з тим, могли зустрітися із совітськими прикордонниками, які були сусідами і теж дозволяли собі «гостювати» у поляків.

Використовуючи затишшя святкувань першого повоєнного Різдва Христового, ми провели великий зимовий рейд по селах нашого оперативного терену. Покинувши Войткову, сотня «Ластівки» взяла напрям на південь. Наш пропагандивний рейд пролягав через Юркову, Тростянець, Розпутьє, Розтоки, Грозєву, Ямну Долішню, Лімну, а десь під сам Святий вечір ми прибули до Ліщави Долішньої, де й заквартирували. Ми, вояки, трохи бентежились близькістю Бірчі, яка від Ліщави (у північну сторону) виблискувала міськими вогнями ламп. Хлопці сміялися, жартуючи: от де ми будемо святкувати Різдво, напевно, у старости Бірчі. Жарти жартами, але...

Розквартирувавшись у долішньому кінці, готуємось до Св. вечері разом із селянами, напрочуд гостинними людьми. А може, нам лише так здавалося, тому що рідко відвідували дане село, яке було майже передмістям Бірчі.

Із першою зіркою, вимиті, вичищені, поголені, а особливо була оглянута зброя, згідно із наказом «Ластівки», ми засіли за святкові столи. Правда, не всі сто вісімдесят вояків, багато не мали такого щастя, бо ж мушили повнити охорону сотні: тут і стійки, стежі і застави, а ще дехто у розвідці.

Рипнули сінешні двері — і на порозі з'явився господар, несучи величезного вівсяного снопа. Він вітає нас разом із своєю ріднею, бажає нам всіх людських утіх і запрошує до вечері.

Голосно лунає молитва «Отче наш», і беремося, згідно із традицією, до куті. В УПА горілка не є в ужитку, тому тільки господар Михайло дозволяє собі таку річ.

Повечерявши, колядуємо, радіємо, наче діти, і коли вже варто було б зануритися у вистелену на долівці соломі, хтось гукнув у вікно: «Зв'язкові, до командира!» Хутко одягаємося та бігом прямуємо до будинку, де отаборився почет сотні. Усі троє зголошуємо своє прибуття і чекаємо розпорядження, яке невдовзі надходить: «Алярмова збірка до вимаршу».

І коли через 10–15 хвилин сотня повстанців стояла у четвірках, готова до маршу, чується команда: «Стрілецьким рядком, відстань зорова, за передньою охороною — марш!» Йдемо під рипіння морозного снігу у напрямку міста. В усіх думка-загадка: що б то мало означати?

«От і посвячували», — регочуть (але тихо) дотепники. Вже за селом зустрічаємо сотню «Бурлаки», яка також прямує у тому самому напрямі. Нарешті кожний із нас починає здогадуватися, яке Різдво святкуватимемо завтра, та чи усім пощастить...

Відповідно до розробленого штабом куреня плану наскок на Вірчу мав відбутися таким порядком: сотня «Громенка», якою тоді командував чотовий «Орський» («Громенко» заліковував рану від Кузьминського бою), та сотня «Крилача» наступають на північно-західну границю міста і починають першими. Два відділи — «Бурлаки» і «Ластівки» — атакують південно-східну частину міста, де були розташовані оборонні гнізда гарнізону ПВ.

Легенький різдвяний сніжок, поступово притрушуючи як наш шлях, так і нас, ідучих, сприяє нашим планам — непомітно підійти під перші будівлі вже сплячої Вірчі. Гмінне* містечко Вірча, із достатньо великою залогою ВП, розташоване у центрі Надсяння на шляху Перемишль–Сянік. Вони було — як більмо на оці: заважало нашим діям та акціям, а ще являлося джерелом-гніздом неодноразових нападів на українські села.

Саме із східно-полудневого передмістя, напрямку нашої майбут-

* Гміна — волость.

ньої атаки, поляки спорудили укріплення для оборони міста. Крізь густо падаючий лапятий сніг уже бачимо вогні міських освітлених вулиць.

Лунає команда побудови рострільної — і пластункою, перебіжками наближаємося до тих укріплень. Знову команда: «Залягти та приготуватись до штурму». Наладнавши ручні гранати, чекаємо.

Настає одинадцята година ночі шостого січня 1946 року. На північному заході міста чути інтенсивну перестрілку, і нарешті злітає зелена ракета — пора!

— Вперед, гранати до бою! — лунає команда зверхника «Ластівки».

«Слава!» — чути вигук із грудей сотні людей, і все зливається у безперервний грім кинутих гранат. В результаті атаки багато здотів замовкли, але ще з одного нас поливають вогнем станкового кулемета, не даючи піднятися знову до атаки.

— Фаустпатрони до бою! — знову чуємо голосний наказ сотенного. Почувся сильний вибух, і ми рушили вперед крізь густий дим дзоту, що загорівся, на освітлені вулиці містечка. Настала потреба оглянути поранених, як своїх, так і ворожих. А вже незабаром здобули поліцейський осередок, пошту та центральну аптеку.

Решту ночі велися сутички із окремими групами польських воєнків, що розбіглися, але вже відчувалося, що їм прибула підмога, і ситуація почала мінятися. Ми були змушені зайняти оборону та організовано відступати.

Всі дивувалися, чому на західному фронті стало тихо, тільки пожежа вказувала, що там вже по бою. Відступ здійснювався без паніки. Відстрілюючись, чотами по черзі ми залишали поле бою. Світало, коли наші загони підійшли до замерзлої річки, лід якої не витримав чималої кількості воєнків і проломався. Ми викупалися у різдвяній холодній воді. Ворог робив зусилля перекрити нам відступ, але ми щасливо добралися до лісу. Зрозумівши, що не вдається нас оточити, поляки припинили переслідування...

Перемога чи поразка? Це запитання довго ставилося всіма учасниками акції «Бірча». Йшлося про бірчанську невдачу, де загинули 23 воєнки УПА, а серед них були тіла двох командирів. А ще ставилося питання, хто послав кулі курінному «Конику» та чотовому «Орському» у скроні.

Операція (наскок) на місто Бірчу готувалася десь в кінці грудня 1945 року в лісі між Крецовою та Доброю. Участь у підготовці брав представник Проводу ОУН на Закерзонні, курінний «Коник», сотенні: «Криlach» та «Орський». Як завжди, поруч курінного, котрий постійно перебував із сотнею «Громенка», був крайовий провідник інтендантської служби «Вишинський». Вже від того часу дві сотні, котрі мали наступати із заходу на границю міста із лісу біля Добрянки, крутилися поблизу об'єкта наскоку. 31 грудня надвечір ці дві сотні прибули до хутора села Добрянки для відпочинку та підготовки до акції. Прибуття сотень було цілком таємним, за собою вони не залишили жодного сліду. Хутір складався десь більше ніж з десятка хат, жили там виключно українці. Ще із прибуттям сотень хутір був блокований, то значить, що ніхто не міг вийти з нього, а вийшовши, ставав заручником.

Командир куреня «Коник» був одним із відданих і поважних воєначальників, колишній комендант старшинської школи, досвідчений повстанський офіцер. І все-таки досвітком їх атакували два польських батальйони, і тільки досвідченість «Коника» врятувала близько трьохсот вояків УПА. Однак постраждав хутір! Вже тоді, тобто 1 січня 1946 року, виникла підозра (навіть між стрільцями), що хтось якимсь сигналом дав знати полякам у Сяноку і Перемишлі, де перебувають дві сотні УПА куреня «Коника». Сотні, сказати правду, вирвалися без жертв із оточення, схопивши тільки зброю, та відійшли до села Вітрилова. Після такого розполоху 6 січня 1946 року вдалися до операції «Бірча» і були атаковані польськими військами. Упівців зустріли при наближенні до границі міста, а підпаливши одну із приготовлених хат, освітили їх та атакували. В суматосі при відступі гинуть два командири. Звідки, із котрого напрямку застрелили їх? Дивно, що завжди присутній поруч курінного інтендант «Вишинський» вийшов цілим...

* * *

«Як живеться тобі, вояку?» — «Добре, але могло б бути ліпше». Таку відповідь можна було почути навіть тоді, коли воювали списами чи шаблями. Процес удосконалення озброєння не впливав ніколи на побут вояків-солдатів. Тому життя вояка завжди було важке, грозило небезпеками, морило холодом, частими переходами та змінами місця перебування.

Частий голод, холоди, а ще у дощову погоду — сама мокрота. Вояк УПА рідко сушив одягу — вона висихала на його тілі, але він завжди дбав про сухі онучі, тому що марширувати у мокрих чоботях було страх як неприємно...

Потужна армія Олександра Македонського, одна із найвоєвничіших армій у історії людства, розсипалася від браку-недостачі одягу, харчів, надміру вина та розпусти. Їх походи супроводжувалися грабежами, насильством і, врешті-решт, утратою мети... Османська наймогутніша армія розвалилася разом із імперією тоді, коли вже імперія не мала сили прогодувати її...

Три найбільші армії XIX–XX ст. — російська, французька та німецька. Ці три військові потуги на європейському континенті вели між собою війни у різних складових варіантах чи комбінаціях, в залежності від союзницьких відносин. Якщо французьку на чолі з Наполеоном манив дикий Схід і вона не мала ніякої політичної мети, радше шукала «пригод», то російську манив багатий Захід: так вже хотілося обмити «кирзові» або у теплих індійських водах, або у холодних атлантичних. Німецька армія, йдучи на схід, мала мету — їй хотілося здобути життєвий простір (лебенсraum), придбати рабів і будувати другий Єгипет.

Французька харчувалася награбованим, російську годували бідно, здебільшого її улюбленою їжею — кашею, німецька в цьому плані почувалася якнайкраще, бо вся країна дбала про неї з надією на «вічний рай».

Українська Повстанська Армія була винятком, або, як казали історики, становила унікальну військову одиницю, а згідно із військовою доктриною була самодостатньою, що означало: мала дбати про себе сама. В основному це так і було, проте мала велику підтримку від всього західноукраїнського суспільства. УПА — армія без держави, без казарм, була постійно рейдуючою силою. Цей чинник найбільш позитивно впливав на її здатність боротися на три фронти та ще й на високому рівні. Більш як десятилітня боротьба УПА проти усіх зайд була успішною з огляду на уміло вибрану тактику, яка визначалася врахуванням тої чи іншої політичної обстановки, сприятливих і несприятливих факторів як ворожих, так і своїх.

СОРОК ШОСТИЙ

За літо—осінь 1945-го та весну 1946 року терен, на котрому оперувала повстанська шоста ВО «Сян», був очищений від цілої мережі опорних пунктів Війська Польського та малих випадових осередків сил безпеки, якою керував генерал Радкевич. У них залишилися: Перемишль, Ярослав, Сянік, Лісько, Балигрід та ще декілька сильно укріплених великих польських селищ. То були ті населені пункти, котрими ще «належалось» від нас за розбій, вчинений у 1944 році...

Після акції на Бірчу наш відділ загоював рани та лікував простудні хвороби, як наслідок купання у річці Вигор. Майже місяць сотня «Ластівки» стаціонувала у селі Ямна Горішня. Добре законспіровані, не проводили жодних акцій, окрім розвідкових прочісуванняв навколишніх лісів, що давало нам можливість добре відпочивати.

Третього лютого 1946 р. до штабу відділу прибула ланка розвідників, які відслідковували терен, прилеглий до радянського кордону. В донесенні ст. стрільця «Берези» говорилося: на південно-східному напрямку у селі Войткова вже другу ніч ночує «батальйон смерті», яким командує підполковник ВП Михальський; ведуть розвідку в околишніх селах окремими малими групами. Одну із таких груп в кількості трьох жовнірів наша стежа затримала та передала СБ п'ятого району. Від них довідалися про наміри батальйону зробити наскок на село Грозьову.

Пізно ввечері 3 лютого при слабкому освітленні у штабі сотні велася нарада. Темою її був план засідки на шляху між селом Войтковою та Грозьовою. Тільки тою дорогою могли йти поляки для виконання своїх замислів...

Вже о пів на третю четвертого лютого чота «Журавля» вирушила до місця, визначеного для засідки, щоб зайняти позиції, вигідні для обстрілу групи, що рухається, — «батальйон смерті». Через годину туди рушили дві чоти на чолі з командиром сотні «Ластівкою», котрі мали завдання розгорнути рострільну по правому боці дороги в невеличкому сосновому ліску-острівцю, який через поле сполучався з великим лісом. Як виявилось, місця для розгортання фронту двома чотами не вистачило, і два рої чоти «Залізняка» були позбавлені можливості прийняти бій з військом підполковника Михальського.

До ранку було ще далеко, тому вояки чоти «Малиняка» мали досить часу для фортифікації бойових гнізд. Дехто намощував свої становища сосновим гіллям; вояки жартували: «Хіба комфорт нам зашкодить?»

Світанок почався разом із випаданням дрібненького, мішаного із снігом, холодного дощу, котрий зовсім зіпсував бадьорий настрої стрільців, ба навіть старшин. Нічого дивного в тому, що ми недолюблювали осінніх та весняних дощів, бо вони проникали не тільки в одягу, а, здавалося, що через тіло проникають вони у наші душі...

Нараз, неочікувано-раптово на верху височини, де була позиція чоти «Журавля», затріскотіли автомати, почувся кулеметний вогонь, хоча стріляли там короткими серіями. Цей тріскіт зняв із нас напруження, котре зумовлювалося очікуванням. Зненацька перед нашими позиціями із мряки виринули силуети польських жовнірів, які були розгублені. Ми вдарили по їх стрілецькому рядку, але дуже вузьким фронтом. Деякі противники попадали, а решта залягли та відповіли нам густим кулеметним вогнем.

Виявилося, що чота «Журавля» зачепила тільки хвіст їхнього бойового порядку і в короткому часі залишилась без «роботи», тому що батальйон вже в основному минув їх поле обстрілу. Тоді ворог зрозумів, що попереду малий загін, і вдарив по нас усією силою, а згодом пішов у наступ, який ми вдало відбили, завдавши нападаючим дошкульних втрат. Наступним маневром ворог почав оточувати шматок території, де досить густо залягли наші вояки (дві чоти).

«Ластівка» зрозумів ситуацію та почав, разом із чотою «Залізняка», відступати через мокре поле до великого лісу. Стримувати наступ батальйону чоті «Малиняка» стало не під силу, і він дав команду відступати. Допомоги від «Журавля» чомусь ми не дочекалися. Наша чота успішно відбивалася, не маючи поки що жодних втрат (усе-таки добре вимощені бойові гнізда мали вагу), але «Малиняк» зрозумів, що нам грозить оточення і загибель. Стоячи посеред нас, він голосно гукнув: «Хлопці, хто добровільно залишиться на позиціях, щоб стримувати наступ поляків?!» Зголосилося п'ять вояків, серед них пам'ятаю тільки кулеметника «Шатана» родом із села Вільшаниця Ліського повіту. Їм дали два кулемети, досить набойв та гранат. Решта вояків чоти «Малиняка» почали швидкий відступ через поле шириною 150–200 метрів. Восени з нього зібрали картоплю, а тепер воно перетворилося на неглибоке болото, проте ніхто

не цурався залягти у ньому, щоб відстрілюватися. Так без втрат нам вдалося досягнути лісу, де взялися допомагати пораненим; на щастя, ураження не були важкими.

Ще хвилин двадцять у ліску точився жорстокий бій — і нарешті почулися вибухи гранат, останній спосіб оборони, а там настала тиша...

Ми познімали шапки, віддаючи шану нашим рятівникам, та відступили у глибину лісу. Був то другий випадок, коли ми покинули загиблих побратимів.

Згодом ми поховали їх на кладовищі Ямни Горішньої, поруч із могутнім дубом. В роки 1950–53-ій цей цвинтар по-варварському зруйнувала бульдозером польська місцева адміністрація, навіть могутній дуб не вцілів.

* * *

Отож, Ялтинською угодою переможці Другої світової війни поділили поміж собою Європу. Стоптану ворожими чоботами (ютовими і кирзовими) українську землю, яка «вклала» у цю перемогу своїх шість мільйонів солдатів, котрі загинули під чужими прапорами, облишили поза політичним маргінесом.

Польща за свій «вклад» у перемогу одержала чимало споконвічних українських земель.

Щоб закріпити одержані в дар чужі землі уряд Польщі Людової уклав з СРСР, при згоді київських маріонеток, договір про виселення українського населення на територію т. зв. УРСР. Для прискорення здійснення цього давновимріяного плану комуністичний уряд Польщі, наслідуючи бажання еміграційного польського уряду в Лондоні, вдався до насильства, терору, використовуючи свою армію і залишки АК у тих акціях.

Українська Повстанська Армія своїми відплатними діями загальмувала це «добровільне» переміщення народу, а вже влітку 1946 р. зупинила майже цілковито.

Українсько-польські сусідсько-соціальні та політичні відносини погіршилися вже у першій половині тридцятих років двадцятого століття, а ще більше — із втратою Річчю Посполитою своєї незалежності. Польські політичні діячі, утікши за кордони своєї держави і створивши там т. зв. уряд на вигнанні (лондонський), взялися

організувати відділи оборони, які були направлені не на боротьбу із загарбником, а на так звану (заплановану ще до війни польським генералом Ридзом Сміглим) «чистку» від автохтонного населення північно-західних українських земель. Там, на Підляшші й Холмщині, їхні загони оборони, названі «крокусами», почали знищення української інтелігенції — священників православного обряду, учителів та людей знатного походження.

Згодом (1940–41 роки) до тих крокусів долучилася ще німецька поліція із польським наповненням, т. зв. «гранатова поліція» (назва за кольором одягу: темно-синім). Разом вони спустошили сотні українських сіл та десятки містечок. Німецька окупаційна влада вдавала, що не відає, що робиться на Поліссі окупованій ними Підлящини.

Назва Підляшшя має українське походження, що означало — «бути під ляхами». Польські історичні та довідкові джерела твердили інше, а саме — «місце під лісами».

Отже, війну з українцями, вже котру, почали поляки ще задовго до дій УПА. І вели її брутально, хижо, із дикою жорстокістю. Ця війна проти українства підсилася ще більше після утворення Армії Крайової (АК) і поширилася на схід (1942–44 роки), тобто на Волинь. Там за рішенням львівського координаційного польського руху з відбудови держави була створена дивізія АК під кодовим номером 27. Це формування вже у лютому 1942 року зав'язало контакти із радянськими партизанськими з'єднаннями, які поки що дислокувалися на білоруській землі. Згодом вони разом почали боротьбу проти утвореної у жовтні 1942 року УПА; воювали не тільки із сотнями українських повстанців, а ще більшої шкоди робили українському населенню. Їх зброєю у тій справі були здебільшого провокації, які виражалися в тому, що військові акції проти німців виконувалися під маркою УПА чи ОУН. Німці свою лють скеровували проти українського люду і українських патріотів, котрі перебували у застінках гестапо.

Польські загони АК, як на українську думку, стали великою загрозою для місцевого населення і для руху ОУН-УПА. Аківці діставали велику підтримку польського населення як на Волині, так і на Тернопільщині та Львівщині. Ба більше: польське населення брало активну участь в акціях проти українських сіл, маючи користь із грабунків.

Звичайно, такий розвиток польської активності, підтримува-

ний як німцями, так і більшовиками, не міг відбуватися далі, інакше ОУН-УПА втрачали б за даної ситуації ініціативу в боротьбі за свою державність та захист рідного народу. Провід ОУН і командування УПА мали зробити вислід із даної ситуації. За справу взявся командувач північно-західною частиною УПА полковник «Клим Савур». УПА взялася за вивільнення українських земель від польської присутності. Командувач підписав наказ: «Всім полякам, замешканим на окупованих землях України, залишити в десятиденний термін українські землі і перебраться на свої, що за річкою Бугом. Всі, хто залишиться після названого терміну, будуть вигнані силою».

Восени 1944 року Волинь і Галичина позбулися присутності «п'ятої колони», що дало можливість стати господарями на своїй землі.

Влітку 1944 р. польська офензива на схід зазнала великої поразки. Чотири курені УПА розгромили на берегах Бугу т. зв. «Бужу-1». «Бужа-2» була захоплена радянськими танковими дивізіями під самим Львовом. Таким чином — задум захоплення міста Львова у час, коли німці відступають, а більшовики тільки-тільки мають увійти, не вдался. Також зазнало поразки волинське угруповання 27-ї дивізії АК, що звело нанівець стратегічний план лондонських політиканів польського уряду на вигнанні.

Всі рештки тих угруповань розмістилися у білгорайських лісах, а згодом розповзлися по усій Перемиській окрузі. Один із командирів колишньої 27-ї дивізії на псевдо «Мева» із решткою недобитків вирішив помститися на мирних жителях Перемищини. Вони осіли у селах неподалік Динова по правому боці Сяну — Барткуфка, Дилягова, Лончкі — та разом із місцевими грабіжниками почали кривавий розбій.

Павлокома — українське село, яке лежало при правому березі Сяну і розтягнулося по цьому поріччі на декілька кілометрів. Багато молодих українців належали до сотень куреня «Байди» і саме у той час перебували у вишкільній сотні «Громенка», котра ще не повернулася із Карпатського рейду. Банда пана «Меви» наскочила на Павлокому вранці у неділю, коли багато людей молилися у церкві. Триста п'ятдесят осіб супостати постріляли, а храм підпалили. Такий розбій, який за жорстокістю прирівнювався до злочинних дій німецьких есесівців, був не поодиноким. У Березці ці бандити вбили 86 людей, у Піскодновичах багнетами закололи 105 осіб і так далі...

Знищивши і вигнавши українців, вони загосподарилися у Павлокомі — позаймали кращі хати, одним словом, оволоділи селом. Побудували оборонні споруди від сторони дялягівського лісу, стереглися, відчуваючи, що кара їх не омине. Серед вояків куреня «Байди» вже давно велися відкриті розмови, що пора покарати за Павлокому, але на ту акцію треба було ще трохи часу...

Ось і настав той час порахунку. Теплої літньої ночі у лісі біля сіл Поруби, Селиська та Володжі зійшлися усі чотири сотні: «Громенка», «Бурлаки», «Крилача» та «Ластівки». Такого давно не було, щоб курінь збирався цілим своїм складом. Там, у тому лісі, велася підготовка до відплатних дій, там вирішував жереб, кому, якій сотні дістанеться Павлокома, Барткуфка, Дялягова та Лончки. Згідно із жеребом «Громенка» пішов на Барткуфку і Лончки, «Бурлака» попрямував на схід на Дялягову, а двом сотням, «Крилача» та «Ластівки», випала Павлокома. Ще тої ночі відділ «Ластівки» (близько 160 вояків) тихо, мов невидимка, поплівся дялягівським лісом, взявши курс на північний схід, в напрямку села Підбуковиця, що було за Сяном, тобто на його лівому березі. «Ластівка» свою роботу почав із добре продуманої, хоч ризикованої, підготовчої справи. Він знав, що напасти та здобути Павлокому із півдня (від лісу) буде важко, бо оборонці підготовлені і чекають нападу тільки із хашів. Тому вирішив іти на ризик — обійти Павлокому від півночі, від Сяну, берег якого, зарослий лозами, був надійним сховком.

Вечір. Сигналом для початку дій мають бути три зелені ракети, випущені сотнею «Крилача», котрий розпочинав акцію із долішнього кінця села. Вже бачимо: горять Барткуфка і Дялягова, почався бій у Павлокомі і нарешті: «Вперед, друзі, до бою!» — вигукнув «Ластівка». Щоб добігти до краю городів знадобилося десь коло двадцять хвилин...

І ми у Павлокомі. Несподіванка, раптовість і рішучість вояків сотні «Ластівки» вирішили долю цього поселення...

Світало. Зі сходу вже краєчком ока зазірало молоде, літнє, тепле сонечко... Ми йшли мовчки, немов із похорону. Проте були щасливі — всі поверталися живими, а бути живими, щоб ще, можливо, прислужитися Святій справі, це щастя! Ліс, котрий квітнув і буяв зеленню, тихо шелестів, ніби журливо схвалював наші дії, бо ж був — українським.

Ми із моїм другом по самбірській школі, стрільцем «Воробцем» (Михайлом Погорільцем із сусіднього села Дзвиняча) йшли паркою, порушуючи стрілецький рядок, але так було зручніше — йти поруч, бік у бік. Йшли, позираючи один одному у вічі, — немов хотіли про щось розказати... Мовчанка перервалася:

— Ти знаєш, друже «Лісовий», яку штуку вчинив я цієї ночі?

— Ну що ти, друже, — це ж наш обов'язок. Пімста не може бути гріхом, коли вона справедлива, — тихо відповів я трохи хриплим, висушеним за ніч горлом.

— Не про те, милий друже, я хочу тобі оповісти, а то слухай:

«Вже коли більшість будинків палала, із одного вікна дуже рясно строчив кулемет. Я підбіг і побачив там мужчину у білій сорочці з кулеметом в руках. Не прицілюючись, вистрілив у нього... У цю хвилину із палаючих дверей, мов ошаліла, вискочила дуже молода і гарна жінка. Вона була лишень в сорочці, білій і довгій, випущений на волю чорний волос обрамляв її чарівне личко, із її глибоко вирізаної сорочки до полум'я вогню виблискували повні, соковиті, мов груші восени, груди. Вона дико заверещала: «Там дзєчко!*» «Де?!» — вигукнув я. «На кухні», — тихо сказала вона і хотіла упасти, але... Я всунув у її руки свій карабін і дико крикнув — «Тут стій!» Через вибите вікно я проник у покій, де лежав той кулеметник, заскочив до кухні — у колісці верещав полячок... Я схопив його із усім гніздом і вже через тліюче вікно вискочив на подвір'я.

Вона стояла, мов статуя у Нью-Йорку, тримаючи «до ноги» могого кріса.

«На свого крикуна», — сказав я, бо більше нічого вимовити вже не зміг. Одним рухом вона схопила свого «первенця» і рушила у село, яке палало.

«Не туди, дурепо! — гаркнув я. — Біжи в городи!» Взявши кріса із теплих рук, я рушив далі виконувати наказ...»

— Друже мій, ти нічого не зробив «не так», правду сю нікому не розповідай, бо сприйметься усіма по-різному.

Минув тиждень чи два, вся сотня знала про подію у сю ніч в Павлокомі. І розбилася дружна сім'я відділу УПА на дві половини — одні схвалювали, і їх було більше, інші казали — під польовий суд.

* Там дитя (польськ.).

... І було вирішено на великому таємному «сході» сотні «Ластівки», який відбувся на Арламівській горі поруч із кальварією, — «Воробець» — герой!

ПІДСТАРШИНСЬКА ШКОЛА

Нестачу підстаршин відчувала вся численна Повстанська Армія. Якщо старшин, котрих випустили повстанські школи Волині та Карпатського краю, було у достатку, а ще їх втрату поповнювали підстаршини, то самих підстаршин, до яких належали «ройові командири», поповнити не було ким. Саме ройові, будучи на краю фронту, гинули доволі часто, а заступити було нікому.

Отже, влітку 1946 року (після Павлокоми) командування VI округи «Сян» запланувало провести двомісячну школу, таким чином поповнити нестачу та забезпечити «запас» підстаршин. Школа мала випустити близько сотні підофіцерів як для своєї округи, так і для сусідніх.

Ініціатором і патроном цієї школи став командувач округи «Сян» — «Орест» (Мирослав Онишкевич). Штабом ВО «Сян» у короткий термін був розроблений проект «Повстанська школа», командиром школи призначили офіцера штабу на псевдо «Зенко». Командиру сотні «Ластівці» доручили охорону вишколу та вибір місця. Це була велика честь, а ще більша відповідальність, бо ж в історії УПА це мав бути чи не останній вишкіл для підстаршин. Щоб спокійно, не очікуючи нападу ВП, прожити на одному клаптику лісової землі хоч два місяці, необхідно було зробити колосальну підготовчу роботу по дезінформації та конспірації. Крім того, місце для школи було вибрано поруч із Перемишлем, побіч сіл Конюхи і Кормановичі.

Сотня «Ластівки» вирушила до виконання цього завдання у північно-східному напрямку Надсяння. Пересування відділу відбувалося дуже галасливо та відкрито. Наш рух був таким, що вказував (зумисне) напрямок, тобто до совітського кордону, далі на терени ВО «Буг» — північну Львівщину. Якщо навіть ми, вояки сотні, були впевнені у тому, що нам доведеться воювати із військами НКВС, то не дивно, що поляки повірили та з полегшенням сподівалися на спокій.

Десять днів продовжувалося нічне кружляння поруч із кордо-

ном, який два рази ми порушували і непомітно знову повертали на Надсяння. Нарешті затрималися у глибоких ярах старого, густого лісу.

Вже з перших днів, розіклавши табір, закипіла важка праця. На-лежало визначити кордони табору і їх укріплення фортифікаційни-ми спорудами, побудувати колиби, поставити намети. Перед колиба-ми вирівняли і вимостили невеликий майданчик, збудували кухню із двома чи більше котлами. І лиш тоді ми почали здогадуватися, для чого те все робиться...

Ще першого дня при збірці відділу командир «Ластівка» видав наказ, який забороняв: «Всяке відлучення від відділу, вихід із табо-ру був можливий тільки з дозволу командира охоронної сотні, по-рушення наказу грозило польовим судом, всі сторонні, хто потрап-ляв у зону вишколу, затримувалися на весь термін його тривалості. Вільний вихід із табору мали тільки зв'язкові сотенного «Ластівки» та вояки польової жандармерії (ПЖ). Звичайно, зв'язкові йшли тільки за наказом сотенного, а вояки ПЖ — за потреби.

«Перший дзвінок» — і час відліку пішов. Два місяці день у день кожен ранок о восьмій годині на плячу чулася команда чергового офіцера: «У чотири лави шикуйсь!» Звіт командирю школи, мо-литва «Боже Великий» — тихо, і наука, яку вели: командир школи «Зенко», котрий викладав «Бойовий партизанський Правильник»; офіцери сотенний «Ластівка», к-р «Лісовий», к-р «Дуб» та ще трое інструкторів викладали решту предметів:

1. Тактика партизанських дій
2. Теренознавство
3. Наука про зброю
4. Організація військових відділів
5. Інженерна служба
6. Ідеологія
7. Безпека
8. Дисциплінарний регламент
9. Внутрішня служба
10. Санітарна служба
11. Господарство війська.

Час плив без пригод, і коли я, зв'язковий, мав вільну хвилинку, то за дозволом «Ластівки» ставав слухачем школи. Так я прослухав увесь курс підстаршинської школи.

Наближався кінець визначеного часу і, саме тоді розвідка до-несла, що навколо терену, де міститься школа, крутиться група ВП, близько двох сотень. Вояків бачили навіть у селі Конюхи, але вони відійшли до Перемишля. Щоб докладно визначити завдання непроханих гостей, командир «Ластівка» відрядив підсилену розвідувальну групу, яка мала стежити за рухом ворога і, за можливості, роздобути відомості про мету їх появи на теренах школи. Вже через декілька днів командирові охорони сотні було відомо: «Група ВП являє собою «підхорунжську», тобто підстаршинську школу, яка прибула до Перемишля із глибини Польщі і, видно, мала здати екзамен на бойові дії, маючи вже деякі дані про місце дислокації такої ж школи УПА».

Відтоді за рухом тої групи ВП постійно вівся нагляд, і вже через декілька днів удосвіта вранішня стежа відслідкувала рух поляків, які вирушили зі села Конюхи і направилися у сторону дислокації школи. Перед тим, як дві сотні — охоронна та навчальна — мали зайняти бойові позиції, «Ластівка» провів ще одну розвідку. Упевнившись, що рух ВП скерований проти наших відділів, наказав готуватися до відсічі. Ми охопили широким фронтом (близько 250 вояків) навколишнє поле, яке простяглося безпосередньо до краю лісу, залягли... і всі чекали. Вигідність наших позицій та відмінна видимість наступаючого лавою ворога відіграла основну роль в поразці польської «підфіцерки». Йшли вони досить тісною розстрільною, гейби на прогулянку, і коли вже ми не могли далі витримати нервової напруги, почувся бадьорий вигук: «Вогонь!»

Ми вдарили по наступаючих із усіх видів зброї. Поляки видавалися збентеженими, бо не бачили перед собою ворога, перед ними був ліс, котрий ховав нас. Гримнули кинуті нами десятки гранат — і лиш тоді почувся страшний крик, який був подібний на зойк поранених жовнірів, а не на заклик до атаки. Ще декілька хвилин — і атакуючі підняли руки. Ми вийшли із засідки та лавиною рушили на них. Серед лежачих на полі бою 35 вояків не рухалося — вони були мертвими. Понад сімдесят курсантів, які склали зброю, ми взяли у полон. Усім поранилим польським жовнірам наш лікар Гордій (за допомоги стрільців) надавав першу допомогу. Декотрим, які трималися подалі від місця зіткнення, вдалося утекти.

Ніхто в погоню не пішов, ба навіть було заборонено їх підстрілю-

вати, як зайців. Все закінчилося тим, що всім полоненим наказали зняти верхній одяг та вишикуватися у колону.

Гримнула команда «Ластівки»: «Марш!»

Хтось із веселунів серед поляків голосно крикнув — «Заспівали!*»:

*«До Конюхи скоком-поком,
До Пшемшля з голом сраком».*

Вони зареготали, бо залишилися живими.

Здобуту зброю, радіостанцію, одягу було складено у тюки і передано СБ четвертого району. Взуття із полонених не знімали, воно було дуже блага, і йти до Перемишля босяком — їх пожаліли.

Мертвих не роздягали, прикрили віттям смеречини та залишили.

Сотні «Ластівки» належався «відпочинок». «Відпочивайте, хлопці», — махаючи рукою при відході побажав нам комендант школи. Всі це розуміли, бо ж двомісячне перебування без відповідних санітарних умов проявилось як на нашій непраній одязі, так і на взутті, бо гідного місця для миття таки не було. Одне бідне джерельце могло тільки забезпечити водою для пиття. Тому глухою ніччю із надзвичайною обережністю ми «брали» приступом маленьке прикордонне сільце Ліщину.

Село Ліщина — український острівець, це відірваний шмат від села, яке опинилося по той бік лінії Керзона. Цей розрив розширили, розчистили і провели між двома частинами одного села колючий дріт, поставили смугастий зелений стовп з написом «СРСР» по своєму боці, бо на польському боці влада була в УПА. Під Польщею залишилося близько сорока садиб. Всі вони належали українським селянам. Польські військові суди не заглядали, більшовики не мали права порушувати кордон. Зате вони контролювали його спогляданням. З прикордонної вежі можна було поррахувати, скільки курей тримає на обійсті Михайло Рубан або куди пішла Євдоха, несучи щось під пахвою.

Йдучи на відпочинок, ще в дорозі, сотня забезпечилася деякими харчами, як: м'ясо, масло, сало. Решту доповнювали нам хуторяни. Вони вирощували багато картоплі, жита, тому хліба і бараболь мали вдосталь.

* Заспівасмо.

Із першої ночі на село ми наклали «табу» — ні виходу, ні розмови з прикордонниками. Вони часто перегукувалися із селянами, особливо питали: «Бандери єсть? Что-то нет — бояться...» Всіх мешканців було взяти під нагляд, і так більше десяти днів. Ми знали, чи, точніше, були впевнені, що хтось, особливо з близьких сусідів, міг бути завербований — т. зв. сексот. Тому перших три хати від кордону були під наглядом ПЖ. Вояки розмістилися у тих садибах і не спускали очей, стежили за рухом їх мешканців. Перед тим їх проінструктували щодо поведінки. Всі ті заходи дозволили нам очиститися від бруду, відпочити та полагодити взуття і одяг.

Наближався кінець серпня 1946 року, а з ним наближалось наше військове Свято зброї, яке завжди відбувалося 31 серпня. На вершину гори, що десь між Грозьовою та Трійцею, ми прибули підготовлені: зброя наша виблискувала до сонця, як і добре виглянсувані чоботи або черевики, всі були бадьорі та здорові, навіть поранені повернулись до сотні із санітарних криївок (пам'ятка від Павлокоми).

Минув тиждень, як мені виповнилося дев'ятнадцять років, і для мене, молодого хлопця, цей День 31 серпня став одним із найпам'ятніших.

До нашого приходу котрась із сотень змайструвала із живих гілок смеречини чи ялини серед поляни чудовий вівтар, перед котрим ми клякали на коліна, схрещуючи руки, немов до молитви, перед тим склавши зброю у «козли», а отець-капелян «Кадило» благословив нас на служіння українському народові, покроплюючи нас і нашу зброю свяченою водою.

Від лівого боку під час цієї церемонії стояв із фотоапаратом командир «Бурлака» і знімав на плівку кадри тих подій. Він творив документи для історії України.

На світлині, що дивом збереглась і була відтворена на сторінках нашої газети «Шлях Перемоги» десь на початку дев'яностих років, я, стрілець сотні «Ластівки», впізнаю себе серед стоячих на колінах. Перший зліва — «Лісовий», стрілець сотні «Ластівки», автор цих споминів.

Минуло повних шістдесят років, але досі пам'ятаю «Бурлаку» з фотоапаратом — він стояв у мундирі, без шапки, носив тоді бороду, голив чуба.

АКЦІЯ «ВІСЛА»

Комуністичне керівництво Польщі, за повної підтримки міжнародного уряду у Лондоні, невідкладно розпочало реалізацію давно задуманого плану генерала Ридза Сміглого — повної «зачистки» від українського населення всієї території Галичини і Волині. Тепер, в роках сорокових ХХ ст., їм хотілося хоча б територію Закарпаття увести до того плану. Звичайно на заваді здійснення цього плану стояли три курені УПА. Була потреба залучити до такої акції кадрову армію, тому у Варшаві відбулася таємна угода між СРСР, Польщею і Чехословаччиною про спільні військові дії проти УПА.

Цікавим у тій «угоді» є те, що Чехословаччина не мала ніякої користі від того «заговору». Їй просто пригрозили — ми ввійдемо на вашу територію, щоб побороти УПА. Уряд Чехословаччини знав добре: — якщо «руськіє» увійдуть до нас, то надовго! Отже, вигода була тільки для Польщі: по-перше, виженуть українців із їхніх земель, заодно при такій допомозі легко справлятися з УПА, і після такого насилля, можливо, захоплять порожні терени. А «руськіє»? Їм все одно, де бити українців, аби лишень побільше...

Сьогодні ми стали свідками, що Польщі не вдалося заселити територію, покинуту українцями. Мало того, поляки вже помудріли, набралися досвіду, що — на чужій землі завжди почуватимешся тимчасово, бо все-таки колись їх (ті землі) доведеться залишити тим, котрі жили тут із ранніх літ.

Автор, побувавши декілька разів на Закарпатті, побачив те, про що вже згадувалося: села наші, українські, порожні або заселені на 20–25% людьми, які під примусом долі або влади, зайнявши готові господарські споруди (без жодних витрат), ще живуть там, а тільки тому, що мають користь із прикордонного «гешефту». Ба й влада невпевнена у своєму «завтра». Нам, марширувавчим головною вулицею Перемишля (Словацького), було видно занедбані будинки, обсіпані їх камінні цоколі, лишень бруківка була в порядку.

Інша картина, коли ми побували на т. зв. Засянні — частині Перемишля, котра лежить по лівому боці річки (колись прикордонної) Сян. Там будуються нові квартали житла, невеличкі фабрики чи заводи, і це правильно — будуються на польській стороні!..

Ця змова вже при її народженні дістала криптонім «Операція

«Вісла». Чи вдала сама назва, судити полякам, але ми, українці, пізнали її зміст ще від осені 1946 р. На чолі тої військової сили, яка мала вступити до дій, став генерал (із не дуже польським прізвиськом) Моссор. Її кількість — 20 тисяч вояків регулярної армії — була визначена самим генералом. Цю групу польських військ назвали «GO» — група операційна, котра була поділена на дві підгрупи — регіон «S» з осілістю у Сяноку і регіон «R» — у місті Ряшеві.

У регіон «S» прибули три дивізії піхоти: шоста дивізія — команда підполковника Свенціцького, сьома, з командиром полковником Кобилінським, і восьма дивізія — командир полковник Бекольскі. Разом з ними прибув корпус «KBW» (корпус безпеки внутрішньої), яким командував полковник Рожковскі.

У регіон «R» направили 9-ту дивізію піхоти та три полки із дивізій 3-ї, 5-ї і 14-ї. Все це військо, прибуваючи на терени, заселені українцями, розташовувалося по селах, містечках і було забезпечене харчами, транспортом, новою зброєю та досконалим зв'язком і декількома літаками МІ-4 (кукурузники). Сам генерал Моссор був «інкогніто».

Осінь 1946 року майнула, мов блискавка, і вже на жовте листя листопада впав білий, молодий сніг. Як казали — сніг упав нам на голови. Ми були готові до зими і бачили ті приготування Війська Польського. «Рускіє» міцно закрили кордон, підтягнувши до границі «всюдиходи», і почалося зимове полкування.

Наближалася весна, але похвалитися успіхами «пан» генерал не міг. Ми вдало уникали великих сутичок, відмінно проводили зміни місць перебування, маючи добру інформацію, котру нам надавало наше селянство. Окрім того, нас рятували конспірація і «замітання» слідів. У деяких випадках ми дозволяли собі робити наскоки на окремі, менші одиниці цих дивізій, особливо на транспорт, який доставляв їм те, що їм було потрібно.

Зима — взагалі несприятлива пора для партизанських бойових дій, проте ми витримали аж до березня. Було важко — холодно, та й іще клятий ворог, який переважав наші сили по кількості та технічній якості у десять разів, відтискав нас, бажаючи взяти у «кліщі», але ми вислизали на диво успішно. З харчами не було проблем, ми почали використовувати стратегічні запаси, які заклали ще восени 1945 року, коли ЧА гнала із заходу худобу, реквізовану

в німців. У різних місцях свого оперативного терену було заховано бочки із соленим м'ясом, хліб до нього шукали в поляків, а води для запивання було хоч відбавляй. Одна біда — все було холодне. Ми спали у снігу, їли холодне м'ясо та пили дуже холодну воду, але всі були здорові. Спеці казали — тому і здорові, що їли все холодне, а м'ясо ще й сире. Адже лісові жителі (не партизани) теж так харчуються, тому й виживають.

Видно, хтось, а може, сам Моссор, запевнив Варшаву — «банде-руфцүф» розбито, терен опанований ВП. Повіривши у ті звіти, на початку березня 1947 р. у інспекційну поїздку по східній Лемківщині вирушив зам. міністра оборони К. Сверчевський, колишній учасник іспанської революції на псевдо «Вальтер».

Командування куреня «Рена», який оперував у тих місцях, добуло від розвідки деякі дані про цю поїздку генерала; засідками обіклали можливі напрямки даної інспекції.

...Кортеж панцерників, вантажних автомобілів, і серед них два чи три легкових авто, вирушив із Сянока, взявши курс на Балігрід–Тісна. Спочатку все йшло любо й тихо — пан «Вальтер» милувався чудовою природою Західних Бескидів. Його по курсу вітали «польські жолнежи», які стаціонували на всіх ділянках майбутньої інспекції, але вже поблизу села Яблуньки його, разом з усією охроною, «привітав» кулеметним густим вогнем сотник «Хрін». Два дні чекали хлопці на цього пана — було зимно, мокро, але чекали. Бій протривав не більше години. До Сянока «Вальтер» повернувся ногами наперед.

Ця подія сколихнула, мабуть, пів-Європи. Багато його комуністичних поплічників охали. Мовляв, пройшов всю іспанську і на тобі — загинув від «зардзавьоней» (іржавої) бандерівської кулі!

Польський військовий істеблїшмент, партійна згряя висунули думку, що загинув від терористичного нападу. Але засідка — одне із складових військової тактики, і її застосовують у всіх війнах. Правда, вся польська пропагандивна машина використовувала цю подію для ще більшого розпаду ненависті до українців. Ми не дивувалися, читаючи польські: «Глас Люду», «Дзеннік Жешовскі» та інші популярні видання, і знали, що ненависть (з обох боків) не можна було вже ні зменшити, ні збільшити. Вона була в зеніті!

Двадцять сьомого квітня 1947 року для православних і греко-

католиків був Великдень, здається, був, але хто його святкував?.. Треба ж було підібрати такий день! Тільки комуністи могли придумати і визначити таку дату для розпочинання акції «Вісла».

Саме того дня УБП* провела масові арешти священників, інтелігенції та селян. Сього дня моя сім'я була розлучена навечно. Батько з багатьма односельчанами поїхав у Явожне, мати з братом Ярославом вже через днів двадцять опинилися на Одрі. Їх розселяли малими групами по напівпорожніх колишніх німецьких поселеннях. А вже через рік маму, Марію Добровольську, оповістили, що її муж помер.

Ця дика акція тривала рівно два тижні, а вже від 10 травня ми, вояки УПА та активісти сітки ОУН, опинилися віч-на-віч із озлобленим ворогом. Згідно із польськими даними (САКС)** сили УПА налічували близько 2500 вояків та активістів ОУН — 4000 осіб.

Можна погодитися з такими даними архіву Польської об'єднаної робітничої партії, такі цифри могли відповідати рокам 1944–45. Звичайно, йшла війна, гинули вояки із обох сторін, але ворог свої сили поповнював, а наші сили меншали.

Можна взяти приклад із сотні «Ластівки». Рік 1944–45 сотня мала повні три чоти по 52–55 вояків і ще рій ПЖ, санслужбу, почет командира, групу бунчужного — всього приблизно 176–180 вояків, то в травні 1947 року нас було не більше 120 вояків.

Перемиський курінь «Байди» — сотня «Громенка», «Бурлаки», «Криляча» і «Ластівки» — прийняв виклик десятикратно сильнішого ворога, який опанував усі населені пункти Надсяння, котрі в той час були вже порожніми.

В той час зв'язок між сотнями був настільки слабким, що кожна сотня в такій ситуації виробляла собі окремо тактику бойових дій.

Наша сотня старалася оминати великі сили ВП, найбільшою турботою командування відділу було не дати себе втягнути у довгий (по часі) бій, який міг призвести до оточення нашого формування. При зачіпних ситуаціях сотня вдавалася до рішучого контрнаступу і або проривалася, або відступала.

Як-не-як, але харчі були тільки у ворога, і здобувати їх ми мушили — іншого виходу не бачили. Навіть картопля, або тільки картопля,

* Служба державної безпеки.

** Центральний архів ПОРП.

залишена нашими родинами, здобувалася кров'ю. Такі наскоки му-сили бути блискавичними і добре обміркованими. Тільки така так-тика давала нам можливість зменшити втрати вояків, але вона до краю висмоктувала фізичні сили. Десь у кінці травня ми втратили повний рій вояків, які були заскочені в одному із сіл при виконанні завдання — придбання картоплі. Вони загинули, всі дев'ятеро, між будинками, до яких вдалися за харчами. Бій ішов довго, повстанці поклали багато жовнірів, але ворожі сили поповнювалися, а упівці гинули без заміни.

Великою проблемою для сотні, що рухалася, ставала опіка над пораненими... Їх лікували, відводили до близьких переселених та-борів, даючи їм хоч які документи, знайдені у порожніх хатах, але страждальцям, мабуть, було важко пояснити характер поранення... Можемо тільки здогадуватися, яка доля чекала їх... Були спроби, а навіть вдалі переправи поранених через кордон на схід у галицькі села. Хоч у тюрмі народів — поліцейській державі — сховатися було ой як важко. Автор цієї книги мав можливість у такому перекона-тися.

Наприкінці травня — початку червня, окрім харчів, нам недос-тавало: набоїв, гранат, санітарних матеріалів та ліків, не кажучи вже про взуття, котре зношувалося «до стельки». Знімати чоботи або черевики із убитих жовнірів — було ганебно, ба і їх взуття було слабеньким, із штучної шкіри. Ми обмотували відпалі підошви дро-тами і таким чином продовжували термін служби тих «шкрабів».

В одному із найважчих боїв початку літа 1947 року у тростя-нецькому лісі нам пощастило вирватися із чотириденного оточен-ня, не втративши жодного вояка. Ми вимотали їх оборонну лінію частими спробами прориву. Поляки розгубилися, і надвечір, коли у лісі вже темніло, сотня пішла на штурм ослаблених ворожих окопів в напрямку, на який вони не сподівалися.

Вся ніч була віддана маршу, ми петляли, немов зайці, гублячи свій слід. Все те робилося під гострим наказом командира, але потім усе-таки отримали винагороду — цілий день відпочинку, обідаючи і вечеряючи виключно ягодами та грибами.

Вечоріло, коли сотня взяла напрям на північ... Світало, коли дві великі групи ВП нагнали нас. Щоб їх зупинити, ми залягли у вигідних місцях, били їх, а відтак знову швидко віддалялися. Зви-

чайно, утікаючий завжди має перевагу у швидкості, рівно ж його не треба підганяти, чого бракує доганяючому... І коли вже і у нас не вистачало сил, а було то у тисовецькому лісі, ми залягли в колишніх окопах і вирішили дорого віддати наше життя, бо рухатися вже було годі...

На щастя, зустріч відбулася, але не з поляками, а з об'єднаною сотнею «Бурлаки». Ця зустріч влила у наші серця радість, а в наші тіла бадьорість та силу, а ще нас трохи нагодували, хоч не досита, але...

Після півночі разом, об'єднані під командою «Бурлаки», були змушені вийти із того лісу, бо допізна у нас палали вогні, котрі розконспірували місцезнаходження сотень.

Як видалося нам (воякам), напрям нашого руху був провокативним, а ішли ми просто на місто Бірчу, однак вже згодом круто повернули на південь, у сторону Ліщави. Чи вдалося одурити ворога тим маневром, проте команда від об'єднаної сотні, якою тепер керував «Бурлака», була така: «Зайняти бойові позиції на узліссі фронтом до заходу по лінії шляху Бірча–Кузьмина». Лівий фланг фронту зайняла сотня «Ластівки», центр охопили «бурлаківці», а правий фланг мали утримувати вояки відділу «Крилача».

Був день четвертого червня 1947 р. Ми умостилися на своїх позиціях, думаючи, що вигідно відірвалися від переслідувачів, заснули у своїх бойових гніздах, замаскованих як лісом, так і стрільцями. Раптом над нашими позиціями, роблячи знижуючі кола, почав кружляти літак-розвідник. Він опустився так низько, що його могли збити наші кулеметники, але командир не дозволив, напевно, думаючи, що, не помітивши нас, відлетить. Шкода, його треба було збивати і міняти місце...

Вже через годину ми почули гудіння «студебекерів» та лайливий крик двома мовами: «Шибчей, напшуд, скурве, сине» — «Давай, давай, вперьод. Мать вашу!..» Отже, нашу сотню атакували густою лавою розстрільної. «Ластівка» дав команду «Вогонь!» і, покликавши мене, вручив записку, сказавши: «Віддай чотовому «Зимному». Я хутко побіг і через хвилин десять вручив чотовому папірчик. Він сказав: «Почекай тут».

Згодом бій поширився на весь фронт. На лівому фланзі вже втретє атакували хлопців нашої сотні. Вся сила атаки поляків була

скерована на дві чоти — «Малиняка» та «Журавля». І коли гул жорстокого бою набрав кульмінації, «Бурлака» голосно дав команду: «Вперед, хлопчики! Слава!» Ми вдарили по позиціях поляків, б'ючи їх прикладами та ножами. Не бачачи порятунку, розстрільна поляків розступилася в боки, даючи нам вільний прохід. Наші стрільці вдерлися до їх транспортних засобів, здобуваючи зброю, набої та харчі.

Вийшовши із сутички, ми попрямували на північ, пройшовши між Ст. Бірчою та Борівницею у сторону П'яткови, ховаючись у дилигівському лісовому масиві. Після короткого відпочинку командир «Бурлака» вирішив порахувати своє військо. Нас вишикували у три лави, перевірили стан здоров'я, пораненим зробили належні перев'язки і побудували нові рої та чоти. Важко згадати, скільки було нас, але автор впевнений, що було більше ніж 140 вояків. Наші ряди рідшали, і ради тому не було: йшла жорстока, нерівна війна, яка брала страшну данину...

Четвертого червня 1947 р. перестала існувати сотня «Ластівки» — відділ куреня «Коника»—«Байди» VI-ї ВО «Сян». Сей вечір та всю ніч ми, живі, сумували за друзями, добре не знаючи трагедії, що відбулася у цей день. Сумували не тільки українці, сумували й родини польських жовнірів, їхні колеги, а може, також іще не про все знали. Про такі бої засоби інформації довго мовчали, і лишень з часом повідомлялося ніби офіційні дані, але все було не так...

На ранок п'ятого червня рухаємося у напрямку Сяну. Чи не на Засяння думає «Бурлака» повести нас на сніданок? Так і сталося. Бредемо в тумані неглибокою водою, виходимо на сушу і маршем 10–12 км наближаємося до польського села (хоча земля ще українська, але людей наших там вже давно нема). Глухо. Блокуємо те сільце, обставляємо заставами та беремося до снідання, але по-польськи — кава ячмінна, де з молоком, де чорна, добрий кусень чорного хліба, сир, масло. По сніданні голимося, миємося, чистимо та змащуємо зброю. Дехто навіть глянцеє своє взуття, дехто міняє дещо на чоботи або випрошує (звичайно, вони не відмовляють). Ситуація трохи або й зовсім дивна — поляки бояться нас, немов звірів. Поки що все гаразд, такі взаємини нас задовольняють. Нарешті обід — картопля з м'ясом. Вирушаємо далі на захід до багатого, чисто польського села Гальшець. Наша мета — підкріпити свої фізичні

сили. А вже через чотири чи п'ять днів, коли розвідка виявила нас, мусимо повертати у свої терени, хоч порожні.

Не так-то легко вдається повернутися. На Сяні, з його правого боку, на нас чекають застави ВП. З боєм форсуємо річку навпроти Яблунці Руської та круто повертаємо на південь, оминаючи від правої руки Грушівку, Улюч, Добру, Волю Крецову, і прямуємо до Ямни Долишньої. Цей маршрут тривав майже добу. Мабуть, переслідувачів ми загубили. У Ямній днюємо, всі вояки заховуються у будівлях та садах. Розвідувальні літаки постійно борознять погідне небо, але у Ямній нас не побачили.

Смеркалося, коли відділ «Бурлаки» взяв напрям на Ямну Горішню, де нам долучають ще шість чи сім вояків від сотні «Ластівки» з чоти «Малиняка». Ми обнялися, немов повернулися із того світу.

«Розкажи, «Луже», що відбулося там?..» — «За дві години жорстокої битви нас атакували тричі. Всі три атаки ми відбили успішно, хоча вже мали втрати. Виявилось, що вже не маємо гранат, рівно ж замовкли наші кулемети, четверту атаку відбивали вже врукопашну. Ми змішалися із поляками, коли у лісі сутеніло, і хто був зодітий у польський мундир, головне — мав рогативку*, пробирався лісом поміж них. А ще — не усі кулі досягають людського тіла. Чота «Журавля», яка обступила «Ластівку», згинула вся разом із сотенним».

Іще день ми ховалися у Ямній, а вранці, ще до світу, вирушаємо лісом, замітаючи за собою сліди, понад Грозьовою, через Тростянець аж до присілка Борсуківка побіч села Завадка Ліського району.

Ми заповнили тих десяток чи більше борсуківських хат. Десь віднайшли у засіках трохи зерна — і пішли в рух жорна, перемелюючи жито і овес разом, а далі задиміли комини, випікаючи паляниці. Всі радіють. Появилися, витягнені із жару, трохи недопечені, або ж аж присмалені, круглі коржі, які разом зі свіжою водою добре смакують, хоч...

Таки зіпсували нам снідання. Раптово північна застава відкрила масовий вогонь, а із лівого боку, від села Ропенька, по наших хатках почав сіяти кулі важкий кулемет. Усе це зрадливий дим, він видав нас, але й нагодував. Команда «Бурлаки»: «Відступаємо чотою річкою до села Ракова». Цей кулемет псує нам настрої, ба навіть

* Головний убір польських військовиків.

злостить наших кулеметників. Його утихомирити не вдається, на жаль, ми не маємо важкого кулемета, а з крісів тільки лякаємо його. Під невеличким місточком гине сотенний «Криляч», мабуть, снайпер спостеріг його. Хтось із друзів знімає із побратима зброю та шкіряного планшета і, як виявиться, там будуть цінні занотовування, котрі з часом появляться у «Літописі УПА». Гинуть від куль того клятого кулемета ще декілька вояків, і нарешті ми вийшли із поля його обстрілу. Рухаємось приспішеним маршем, щоб не дати можливості випередити нас у Ракові, і це нам вдається. Займаємо оборону. Після відступу із Борсуківки сотник «Бурлака» ще раз реформує свою сотню. Я потрапляю до чоти «Сагайдака» чи «Сукатого» (вже важко згадати) у рій, якого очолює «Соловій». У цьому рій стрільці із різних сотень: «Бурлаки», «Ластівки» та «Криляча». За коротку ніч міняємо двічі напрям руху. Беремо курс на Улюч, село, яке лежить на березі річки Сяну. Чути гул «студебекерів» від сторони Волі Крецової, Ляхової та Брижави.

На крутозламі Сяну між Улючем і Доброю займаємо висоту (590 м), яка своєю спиною упирається в скалу над рікою, а вигнутим півколом повернута на схід. Наказ зайняти старі окопи і готуватися до оборони. Виходимо на пагорб, покритий пахучим ялівцем, та влаштовуємо свої бойові гнізда. Перед нами панорама: зліва село Брижава, прямо — Добрянка, а з правої руки видніє Воля Крецова, позаду скала і річка Сян. Шляхом, котрий проглядається нами, на відстані 6–7 км вервечкою їдуть автомобілі, повні війська. Їдуть як із перемиської сторони, так і від Сяноку. Бачимо, тягнуть невеликі гармати та міномети. Всі ми відчуваємо, що тут, мабуть, відбудеться наш останній бій. Готуємось ретельно, кожний дбає про свій захист, ділимося їжею. Хто що має — викладає на розстелений плащ-намет, бо ж чи варто тримати у запасі ту напівспечену, часом обгорілу картоплю, а ще дехто має запаси від гостювання у поляків Засяння.

Відступати нема куди. Наш курс — тільки уперед. Ми — саме чекання, а супротивники, гнані офіцерами, безперестанно кричущими — «напшуд, напшуд, холера!», наближаються до наших становищ. Згори розглядаємо їх обличчя і... «Вогонь!» — заревів хтось із чотових. Прицільно, густо стріляємо по їх лаві... Залягли... Їм стріляти хіба у небо, нам можна прицілюватися. Відступили... Тепер бережімося... Б'ють гармати, міномети по місцях, де примітили наші окопи, але ми вже звільнили їх за наказом «Бурлаки».

Нараз стало тихо, мов і не було експльозій стрільнів*. Що? Знову атака — «напшуд, скурве сине!» І коли вороги підійшли дуже близько, хтось із наших крикнув їм: «Ми загинемо тут всі, але і вас заберемо з собою!» Ніхто не починає. Даємо собі нервовий відпочинок перед рукопашним боєм. Але поки що залунала наша пісня:

*Хто любить Україну,
Хто любить свій народ,
Той піде у повстанці
Без жодних перешкод.*

А ще:

... Ленга за лентою набої подавай...

Сотенний підхопив цей спів і... «Гранати до бою, вперед! Слава!..»

Кинувши, мабуть, останні наші гранати, ми ринули між їхні ряди...

Супротивники не витримали психічної атаки і побігли хто униз, а дехто убік. Та атака коштувала нам декількох хлопців, серед них мій сусід по окопі стрілець «Сокіл». Ми прорвалися і через Добрянку швидким темпом рушили до Ліщави Горішньої.

Знову у марші. З нами йде полонений сержант ВП, якого, після прослухання, відпустили. Від його зізнань стало відомо: «Громенко» пішов на чехи. Капітана, який не витримав контратаки, засудили.

По всьому здогадуємося, що йдемо у Бескиди. Ми ледь-ледь розійшлися з ВП. Після поразки їхній запал трохи остиг. Користуємось нагодою і хутко прямуємо через Розпутє, Семушеву, Залужся у напрямку Сяну між Сяноком та Ліськом. Рясний дощ ллє мов із цебра. Проте він теплий, літній, здається, поміє нас добряче. Мокрі, мов із води, форсуємо річку Сян, перед тим подолали колію та шосе — все те робиться вночі. Вода Сяну рвучка, бистра, аж піниться від швидкого бігу, беремось за руки по трос, по четверо, піднімаючи зброю, та наближаємось до південного його берега... А він чорніє лазами, очікує нас.

Наш марш до Словаччини нікому не вдається спинити, бо ж, як співали «бурлаківці»:

*Не страшна для нас атака,
Як йде з нами наш «Бурлака».*

* Вибухів снарядів.

*Кожний наступ нам приємний,
Бо йде з нами наш сотенний!*

*Гей, чи бункри, а чи шанці,
Ми у бою — наче в танці.
Завжди цілі вийдем з бою
За твоєю головою. Гей!*

Гей! Співати не маємо сили, а ще ворог почує... Цей виснажливий рух на південь знесилоє наші тіла, але не відбиває у нас впертості: минаємо Кам'янку, нас вітає лісовий масив Хрищата, село Смільник, вводимо вороже військо у блуд, але це коштує дорого. І як не крутив наш командир, вони все-таки чекали на нас. Звичайно, повітряна розвідка направляла військо Моссора то вслід за нами, то виставляла застави. Нарешті попереду село (без людей) Бальниця, але до нього ще треба здобути-побороти «загороду».

Ми підійшли упритул до ворожого становища, зав'язався жорстокий бій шириною не більше двох роїв, але голос «Бурлаки» було чути: «Тільки вперед, друзі!» І лише так можна було перейти ту зухвалу заставу і увійти до Словаччини. Разом з нами йшов неголосний шепіт — «границя позаду».

У першому словацькому селі, у якому проживають лемки і зветься воно Телепніце, наш бунчужний закупив баранини, і у відрах, баняхах почала булькати, мабуть, найсмачніша юшка. Відпочивати не було часу, і вже ми прямуємо на південний захід. Шлях наш пролягає поблизу сіл: Нехваль, Полянна, Зубне, Грубов, Шітніце Нижне, Трепец, Германовіце. Поки що нас мирно проводжали словацькі лемки, ми їх не турбували, а ще говоримо однією мовою. Вже більше трьох тижнів долаємо цей важкий шлях, який проходить поперек гірських кряжів, потоків та доріг. З наближенням до Пряшівщини, тобто пряшівського районного міста, вже маємо сутички з чеськими спеціальними загонами безпеки.

Увечері на Петра-Павла наш рій «Соловія» дістає завдання — увійти у село Германовіце і zorganizувати харчів: хліба, сиру чи бринзи, масла. Село розташоване перпендикулярно до лісу, у якому розташувалася на відпочинок сотня. Ми розділилися на три групи, полем обійшли частину села, може, із два кілометри, та почали збір харчів, одночасно наближаючись до лісу.

Хто хлібину, хто круг сиру чи бринзи дають нам без примусу.

Так хата за хатою посуваємося все ближче до лісу. Наплечники наші вже повні, ще й у руках несемо, і так непомітно підійшли до хащів. Але ройовий, який йшов із двійкою («Рись» і «Лісовий»), побачивши гарний будинок, каже: «Беріть всю їжу, йдіть до лісу і чекайте на мене, я зайду ще до тих багатіїв». Наказ є наказом — його тільки виконують. Зайшовши вже до лісу, ми почули постріли із ППШ, здогадуємося, що то ройовий стріляв. Стало тихо, але нашого командира нема вже більше як півгодини. Комусь треба йти до тої хати. Першим попросився «Рись», і, звичайно, я згодився. Минуло п'ятнадцять хвилин, появляється «Рись» і розповідає: «Коли ройовий «Соловій» зайшов у хату, на нього націлили зброю поліцаї, але «Соловій» був спритнішим і першим відкрив вогонь по них та вискочив із хати».

Ми двоє більше години чекали на «Соловія», але він не появлявся. Тоді вирішили йти до місця, де відпочивала сотня, однак там вже нікого не було. Могло статися тільки так: дві групи вже повернулися з харчами, аж тут постріли. Нас чекають ще годину або й більше — і сотня відходить...

Відчай охопив нас. Обоє ми молодики по 20 років, хочеться заридати або голосно кричати, але цього робити не можна. Умовного місця не знаємо, йти далі не наважуємось, тому віддаляємося від місця побувки сотні, вечереємо та лягаємо спати. Спалося нам дуже неспокійно, часто пробуджувалися та прислуховувалися, але навкруги була тиша.

Ранок додав нам ще більше прикрощів. На горі (до заходу) о шостій годині ми почули перестрілку, яка перейшла у бій, що тривав коло години. Опівдні добираємось до того місця, де вранці чули перестрілку, та бачимо місце бою — багато крові, гільз, покиданої зброї, але ні живих, ні мертвих, ні знаку, куди могла піти сотня. Залишаємося ще на одну добу неподалік від бойовища. Таке існувало правило. Мали нас шукати, але...

Ще добу ми перебули у роздумах та суперечках. Ані думки наші не збігаються, ані суперечки нічого не вирішують. Ми згодилися на гру. Кидається палиця, якщо верх буде мій — йдемо до Польщі, а коли верх дістанеться напарникові — йдемо за сотнею. Гора була моєю... Це була наша доля...

Переважала думка: йти на захід без карти, компаса, не знаючи

дороги, важко, а повернутись — дорогу знали. Міркували, що повернемось у наші краї, перекрочимо радянський кордон, а там — як виїде...

Переночувавши ще одну ніч, добре поспідали та повернули у зворотний бік. Йти уже пройденими стежками не становило труднощів, словацько-польський кордон перетнули у тій самій Бальниці. Йшли вільно, польське військо залишило Східні Бескиди, дізнавшись від сусідів, що курінь «Рена» (4 сотні) перейшов на терени Галичини. Вже через два тижні я завів свого друга в ліс біля села Голучкова. Голучків — українське село, тому, окрім котів та собак, нікого в ньому не застали. Надсяння, моя мила сторона, після акції «Вісла» зробилася пустелею, навіть страшніше, бо пустеля — ландшафт матері-природи, а тут побувала орда. Самі згарища. Де були сади, там стояли обсмалені стовбури яблунь, груш, черешень, де стояли біленькі хатки — самі чорні від чаду комини. Вони, місцями напівповалені, вишикувалися в ряди та стриміли, ніби пам'ятники. Всюди чувся сморід диму та стояв дух смерті. Навіть птиці — наші горобці, синички і ворони — зникли, мабуть, полетіли у вимушений вирій.

...Поляки упродовж століть залюбки палили українські села, начитавшись «біблії» свого кумира — «Вогнем і мечем». Ще й сьогодні (2009 року) наші українські села пустіють і заростають лісом. Видно, бояться селитися загарбники на чужих нивах — урок Волині таки дечому навчив їх...

Ми з «Рисем» поселилися у густому молодняку на схилі кряжа Солоного, роблячи іноді розвідувальні походи у Семушову, Тиряву Сільну, Пащову — колишній центр V-го району. Яюсь, повертаючись із такого походу, завважили озброєних людей. Ми не отямались, як почули: «Стояти, руки вгору!» Це прозвучало українською мовою. Ми зробили навпаки: залягли і запитали — «Хто ви?» Почувся голос мого товариша з Ліщоватого Михайла Добровольсько-го-«Крука» — боївкаря СБ.

«Друже «Крук», то «Лісовий», — відізався я. Обнявшись, привіталися. Трійка есбістів, зав'язавши нам очі, повела до криївки, у якій вони ще жили. Виявилось, що ніякі акції окупантів не були спроможні знищити адміністративну мережу ОУН. У надійно побудованих бункерах-криївках повстанцям вдалося зберегти свої сили.

Але як діяти далі, мусив вирішувати кожен провідник сам. Зв'язок з Проводом, мабуть, був відсутній.

Провідник V-го району, надрайону «Холодний Яр» (псевдо «Ігор») вирішив переходити на східні терени. Одного разу, придивляючись до мене, запитав: «Друже, чи не з «Ластівки» сотні ви?»

— Так, — відповідаю та розказую йому про нашу мандрівку до Чехословаччини.

— Друже «Лісовий», я пригадую, що ви часто переходили кордон у Добромільський район, чи не так?

— Саме так, друже провіднику.

— Тоді у мене є завдання для вас.

— Я слухаю вас, друже провіднику.

— Нам потрібно зав'язати контакти з людьми, переселеними у Львівську область, Комарнівський район, село Переможне. Там поселилися люди із нашого села Середниці.

Я сказав, що знаю багато дівчат із цього села.

— От і добре. Я даю вам ще одного хлопця, тож ви удвох дійдете до того села та відшукаєте сестру командира боївки СБ «Орлика», Емілію, і віддасте їй пошту.

— Я цю дівчину знаю, вона навіть наша родичка.

«Ігор» покликав одного стрільця з боївки і познайомив нас. Був ним Лесняк Євстахій («Соколик») із сусіднього села Ропеньки.

— Віднині, друже «Соколик», ви будете виконувати вказівки цього вояка, тож знайомтесь.

— Слухаю, друже провіднику, — відповів мій новий друг, мабуть, молодший від мене на кілька років.

— Підготуйте свою зброю, я дав вам ще по кишеньковому пістолю, це для особистого вжитку. Тож у дорогу, друже «Лісовий». Добравшись щасливо до призначеного місця, ви напишете мені листа відповідного характеру і вишлете за цією адресою у Польщу, але...

Він зупинив розмову, яка велася віч-на-віч, і пильно на мене глянув. Я зрозумів, про що йдеться, і сказав, що цього не станеться.

— Хай щастить вам і Бог буде з вами.

Ми попрощалися, з надією, що скоро побачимося у Львівській області.

НА СХІД

7 жовтня 1947 року ми удвох вирушили в дорогу, не знаючи, куди вона нас заведе. Кордон, як завжди, будемо переходити у Ліщоватому, що розділене на дві частини: більша залишилася Польщі, а менша увійшла до УРСР. Саме там проходив той сакраментальний Керзонівський пояс.

Пройшовши лісами над Тирявою Сільною, Раковою, Завадкою і Ропенькою, ми з «Соколиком» опинилися у ліщовацькому (моєму рідному) лісі. Мій любий ліс прийняв нас дружньо, заманивши своєю тишею, теплом і деякими харчами, як: малина, чорниця, гриби, горіхи ліщини. Іншої їжі поки що не мали. Проте нам належало підготуватися, адже йдемо в гості. Для того мали обзавестися цивільною одежею та роздобути якусь більш поживну їжу.

Відхід запланували на Св. Покрови. Вечоріло, коли ми підповзли до садиби, у котрій мешкали поляки — працівники нафтопромислу у селі Ропеньки. Одним скоком ми опинилися в хаті, яка мала трохи багатший вигляд, бо ж доброго вбрання у бідних не знайдеш.

«Добрий вечір, пані, ми бандерівці, відкрийте нам шафу з одежею вашого чоловіка», — звернувся я до молодої жінки, яка гарно говорила українською, але ляк трохи відняв їй не тільки мову, а ще всякі рухи. Тому шафу я мусив відкрити сам. Побачивши там декілька убрань різного кольору, я вибрав чорний, зняв з вішалки і сказав цій пані: «Колись, як здобудемо Українську державу, я або хтось інший поверне вам вартість того вбрання». Вона залишилася німою, а ми швидко вийшли та поза хату сусіда взяли напрям у поле, але почувши гелготання гусей у хлівчику, зупинилися...

«А тепер, друже «Соколику», ваша справа».

Він, мовби майстер по таких справах, миттю заскочив до хлівчика, схопив гусака, і ми дали відповідну швидкість, щоб, часом, не втратити все. Уже в лісі, коли присіли відпочити від такого кросу, я запитав: «Як ти так вдало схопив того красеня?»

«Що ти, він сам витягнув свою ший, я тільки сильно зчавив, щоб не закричав». Ми довго сміялися і були задоволені собою.

На світанку 14 жовтня ми запекли того красеня, а там погодилися, помилися і ситно поснідали. За день того «пана гуся» докінчили, бо ж їли без хліба, якого з похвату не взяли.

Сутінки — час для переходу кордону, саме тоді ще не темно,

були б рекрутовані і навіть не вишколеними післані на фронт, як гарматне м'ясо для Жукова.* Тож українцеві-патріоту не все одно, під яким прапором загинути...

Боротьба УПА, яка велася на північно-західних землях України проти нацистів, хоч на короткий час обергла українське населення Волині від тотального знищення німцями і поляками, а також червоними партизанами.

В цілому УПА загородила шлях до намірів виселити все населення Західної України у сибірські простори. Навіть не чекаючи, що скажуть наші історики, слушно визнати: Боротьба ОУН-УПА на трьох фронтах увійде назавжди в історію країни. Вона велася без порушень міжнародних угод, хоч мала жорстокий характер.

Опір, чинений комуністичній владі українцями, мав також своїх послідовників серед прибалтійських народів.

Литовський історик Арвідас Анускавскас твердить: «В Литві і на Західній Україні існували найпотужніші в цілій Європі вогнища руху Опору».**

«Хоч убивства цивільних людей здійснювалися всіма партизанськими формаціями, в тому числі й польськими, але тільки УПА провела таку масштабну організовану чистку етнічну»***.

Нам нема потреби вишукувати, хто перший почав чистку, нам достатньо заявити, що тільки Польща провела етнічну чистку українського населення, бо ж вигнала їх з історичних, етнічних земель. Чого не можна сказати про Волинську і Галицьку чистку поляків, які жили на етнічних землях України. Немає значення, коли і хто той край захопив, адже то були території, котрі у 1939 році увійшли знову до УРСР, як землі, «визволені» Червоною армією.

Український історик Володимир Сергійчук вважає: «Українець Волині мусив взяти зброю до рук, бо ж польське збройне підпілля відмовляло йому у праві до буття, бути господарем на власній землі»****.

У тому, що українці так чинили, є велика вина польського

* Жуков — кривавий маршал Червоної армії.

** А. Анускавскас. Рух Опору у Литві в роках 1944–1956.

*** Г. Мотика. Українська партизанка 1942–1960. Варшава, вид-во «Ритм», 2007 р., с. 659.

**** В. Сергійчук. Трагедія Волині. Київ, 2003, с. 37.

чільника т. зв. лондонського уряду пана Торжецького, який у своїй відозві до поляків, котрі мешкали на теренах Зах. України (Кресах Виходніх — по-польськи), закликав поляків нізачо не покидати ті землі і не підкорятися виданому УПА наказові: «Вам дасться час для того, щоб вибратися із наших земель. В іншому разі — буде застосована сила». А вони взялися за зброю... Тобто — події на Волині і Галичині були вимушені й продиктовані часом.

Здається, громадяни Польщі мали б зрозуміти (і до того закликали навіть їх історики (напр. М. Сівіцкі), що землі їм вистачає своєї і що чужа земля завжди буде їм чужою, а тубільні народи будуть їх ворогами...

Мабуть, краще мати на Сході доброго сусіда, ніж постійного ворога. Доказом того, що поляки зрозуміли сю істину, є визнання, на початку грудня 1991 р., України незалежною державою. Ми вдячні їм. Які б рани не були глибокі, вони з плином часу загоюються, лиш не треба їх ятрити...

Ми, українці, змінили своє ставлення до поляків, як і до Польської держави, але їхні історики, навіть молоді, як Гжегож Мотика, твердять: «Рани, завдані нам, є не до загоєння»*.

Думається, що нарід Польщі може бути мудрішим від декотрих істориків, і ми на це надіємося...

Війна до останнього вояка

9 вересня 1953 р. новий міністр МВС СРСР С. Круглов видав наказ про закінчення війни з партизанськими угрупованнями на Західній Україні та Литві.

Вони (МВС і КДБ) змінили дещо свою тактику: скоротили військові сили і посилили агентурні та провокативні засоби. Якщо в 1945–50 роках проти ОУН-УПА діяло 175 резидентів, 1196 агентів і 9843 інформатори, то в роках 1950–60-х їх збільшилося на 25%. Але ще не було розпущено ГУББ** НКВС — спеціальний орган по боротьбі з ОУН-УПА.

В рамках цього наказу у Хмельницькій області організували обласний «провід ОУН» під керівництвом агента КДБ «Скоба» — агент ... № 26. Вже з часом «Скоб» навів контакт із членом ЦП ОУН — Василем Галасою-«Орланом» та заманив його на Хмельниччину.

* Г. Мотика. Українська партизанка, с. 641.

** Головне управління боротьби з бандитизмом.

Там 11 липня 1953 р. їх обох з дружиною напоїли спеціальним препаратом «Нептун», виготовленим у підземеллях Москви.

Наступним був арешт В. Кука «Леміша» 24 травня 1954 р. Верхівку ОУН-УПА на ЗУЗ було ізольовано, але... на 1 травня 1955 року МВС і КДБ розшукували ще 475 осіб, які переховувалися та дошкуляли більшовикам. За даними совітських органів — у 1955–1956 роках повстанці провели ще 35 акцій і 159 атентатів.*

Останню збройну групу ОУН було відслідковано в 1960 р. У її склад входило троє підпільників: Петро Пасічний, 1927 р. н. — член Подільського окружного проводу ОУН, його дружина Марія Пальчак, 1922 р. н. і Олег Цетнарський, 1937 р. н.

12 квітня 1960 р. другий дивізіон КДБ виїхав із Львова до Підгаєцького району Тернопільської області. Тут заблокували ряд населених пунктів: Шумляни, хутір Діброву і декотрі сусідні села. Провівши пошук у даних поселеннях, вирушили прочісувати ліси навколо них. Як наслідок — підпільників виявили; 14 квітня 1960 р. в сутичці загинули чоловіки, жінка потрапила до в'язниці.**

Відчайдушна боротьба ОУН-УПА не закінчилася фізичною перемогою, зате одержала політичну. Навіть останні загинули, але не здалися!..

Дещо про втрати з обох сторін у цифрах.

У квітні 1973 р. начальник 10-го відділу КДБ СРСР В. Федорчук підготував для Верховної Ради УРСР такі статистичні дані втрат за роки 1944–1953: від рук ОУН-УПА загинуло всього 30676 осіб, які брали участь у боротьбі з «бандитизмом». За рахунком КДБ, було убито 153 тис., заарештовано 134 тис. і депортовано 203 тисячі осіб, учасників руху Опору.

Подаємо зведення з різних джерел про чисельність учасників ОУН-УПА, які брали участь у революційній боротьбі:

- 1) Із німецьких архівів — 70–100 тис. осіб;
- 2) Радянські дані *** — 90 тис. осіб;
- 3) Підрахунки автора — 42 тисячі осіб;
- 4) Архіви УПА **** — 25 тисяч осіб.

* Г. Мотика. Українська партизанка.

** Там само, с. 648–649.

*** В. Євтушенко (генерал КДБ). Інтерв'ю газеті «А і Ф». Лютий, 1988 рік.

**** Архів ОУН за листопад 1949 р., дані за 1944 рік.

Ми не будемо піддавати сумніву втрати, бо ж відомо, що кожний має своє бачення, але чи можна було убити більше, ніж нас було?..

Якщо число арештованих явно занижене, то число убитих досить збільшене. Можемо навести декілька прикладів радянської статистики, напр., даються дані: убито 235 бандитів, здобуто зброї 14 гвинтівок, 3 кулемети та інше. Хіба могли решта убитих бути без зброї?..

«В 1944 р. УПА стягнула найбільшого свого чисельного розвитку. В понад сто сотнях перебувало 25–30 тис. вояків. Якщо додати ще відділи самооборони та боївки СБ і пов'язати їх із структурою ОУН (активістів ОУН), то можна прийняти, що відділи УПА мали можливість мобілізувати до 100 тисяч осіб»*.

Свідчення польського історика Г. Мотики є обґрунтовані, позаяк він опрацював багато документів: радянських, українських, польських та німецьких архівних даних. Такі дані підтверджують навіть підрахунки автора цієї книги про чисельність вояків УПА і всього руху в цілому.

Наші втрати на території Закерзоння: В 1947 році на тих теренах діяли три курені, тобто близько десяти сотень; разом з боївками та ланками підпілля рахувалося близько 2500 осіб. Після акції «Вісла» на Захід дісталися близько 200 осіб. Три сотні, тобто курінь «Рена», перейшовши в Бескидах кордон, воював на Дрогобиччині. Багато загинуло у боротьбі з польським військом (ПВ), декотрі потрапили у полон на чехах і були видані в 1948 році Польщі. Велика кількість заарештованих чи полонених була суджена карою смерті, решта відбували тюремні присуди. Деякі з них навіть вижили і нині мешкають у Польщі. Всі вони вже старі та хворі.

Незважаючи на великий спротив польської та російської влади, УПА була прийнята до Європейської федерації руху Опору, яка міститься у Парижі...

Тернопіль, січень 2008 року

* Г. Мотика. Українська партизанка 1942–1960, с. 424.

Наш батько, Добровольський
Олексій, — в'язень концтабору
м. Явожного (Польща), 1948 р.

Євстахій Добровольський —
студент. Самбір, 1944 р.

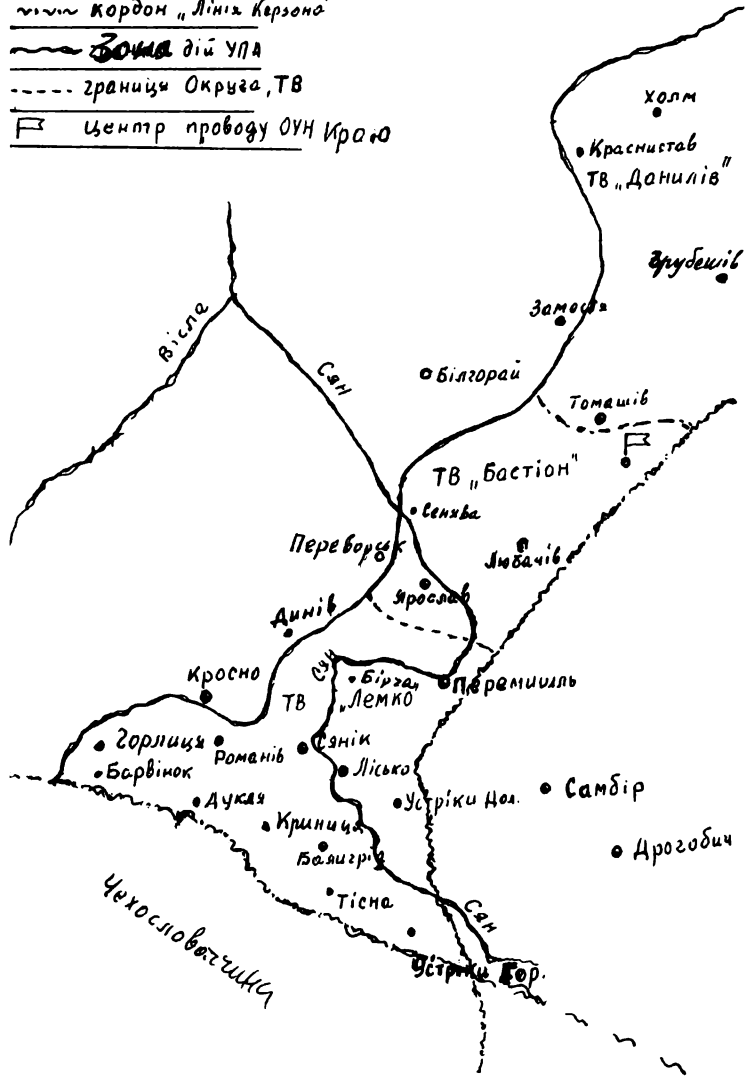
ЎІЕ ВО «СЯН»

~ ~ ~ кордон «Лінія Керзона»

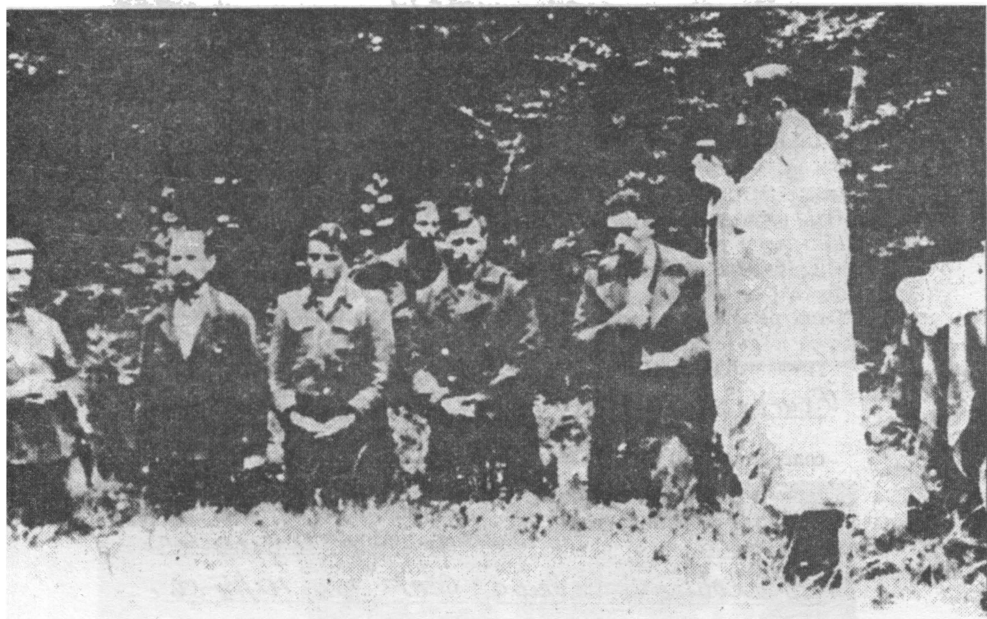
~~~~ Зона дії УПА

----- границя Округа, ТВ

☐ Центр проводу ОУН Краю

VI ВО «Сян»

Свято Зброї, 31 серпня 1946 року.

Дійство, зображене на світлині, відбувається у лісі над селом Трійця на Закерзонні. На передньому плані капелан куреня ім. «Коника» Василь Шевчук («Кадило») відправляє літургію в честь Свята Зброї. Зліва, перший з початку, стрілець сотні «Ластівки» («Лісовий»), автор даної книжки. Світлина знята сотенним «Бурлакою» із куреня «Коника»

АХ/11

СПРАВКА № 097897

111145
14032
сентябрь 1956 г.

№ 09 56 г.
Выдан 1.12.1956 г.

Выдана гражданину(ке) Добровольскому

Евсеевичу Александру

год рождения 1924 национальность украинец

уроженцу(ке) с. Милебаба Лисского р-на

Рейсской области /Большой в том, что он(она)

содержался(ась) в местах заключения МВД с 2. февраля 1950 г.

по 6. сентября 1956 г., откуда освобожден(а)

по решению комиссии Президиума

Верховного Совета СССР от 10/11-56

со снятием судимости

Следует к месту жительства ул. Новоб
(город, село,

район, область)

Начальник лагеря (подпись) Шебукин
Начальник отдела (подпись) Трошкова
М. П. 1229
СССР

Довідка про звільнення Є. Добровольського
4 вересня 1956 р.

Пікуличі (Польща).
Могила повстанців, загиблих 7 січня 1946 р. у м. Бірчі

Ярославщина, с. Млини. На могилі с.п. отця Вербицького.
Поруч з автором книги (праворуч) Орест Ярош,
стрілець сотні «Ластівки», 2002 р.

Школа с. Кривого, Тернопільщина.
60-та річниця УПА, 2002 р.

Заліщицький район, урочище «Червоне», вид на руйни замку.
Липень 2001 року

Берестечко. Фото 2000 р.

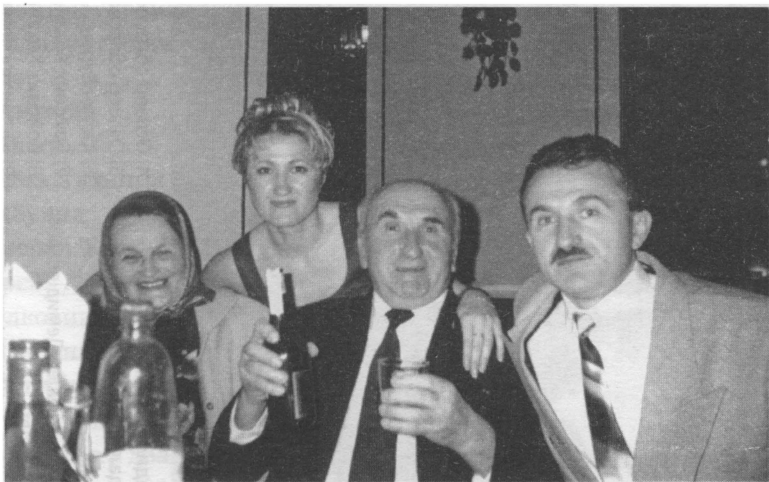
*... Не тішся, враже,
Що сотня поляже,
Тисячі натомість
Стануть до боротьби...*

**Заліщицький район, урочище «Червоне», липень 2001 року.
На фото Євстахій Добровольський з дружиною Ганною Добровольською**

День Незалежності 24 серпня 2007 року, м. Кременчук.
Зліва: Ганна Добровольська (Юхимець); Неоніла — племінниця;
автор книги

Нам з дружиною по вісімдесят, 24 серпня 2007 р.
Зліва: Г. Добровольська, Є. Добровольський, дочка Лариса,
син Святослав

Енкаведистські упирі (ті, особи яких удалося встановити):

- 1) Сафат Панасюк
- 2) Чернов — офіцер Демидівського райвідділу НКВС
- 3) Трофимов — начальник Демидівського райвідділу НКВС

- 4) Офіцер обласного управління НКВС
- 5) Офіцер обласного управління НКВС
- 6) Юстин Бурець — із с. Ільпибок
- 7) Бойовик Коханюк — із с. Малева
- 8) Бойовик Коханюк — із хутора Бірки
- 9) Юстин Кроземаль — із с. Свищів

- 10) Бойовик — із с. Свищів
- 11) Андрій Круць
- 12) Петро Коханюк — із с. Ільпибок
- 13) Бойовик — із с. Рудки — помер
- 14) Офіцер НКВС, який брав розписку від Федора Бурця про нерозголошення таємниці

ЗМІСТ

МОЯ РУТЕНІЯ

Старий світ	4
Новий світ	11
Чи був Кий князем київським?	16
Рік Божий 988-й	18
Давньоруська держава IX–XIV ст.	20
Запорізька Січ	23
Хмельниччина	26
Гайдамаччина	30
Австро-Угорська імперія	31
Розвиток української культури XIX ст.	32
Двадцятье сторіччя	33
Лідер	36
Людолови	40
Замахи... ..	42
Чорна п'ятниця	45
Відлуння	46
Генерал Тарас Чупринка	49
Версії	50
Полковник «Шелест»	53
Полковник Клим Савур	55
Бандерівський рух	58
Ідеологічно-політична платформа ОУН-Бандери	60
Боротьба на два фронти	62
Десятилітня війна (1944–1954)	63
Погляд із порога III-го тисячоліття	68

На Переломі	72
Майдан	76

МИ І ВОНИ

Скит Манявський	85
Мотринський монастир	88
Життя міняється	105
Петроград	110
«Звідки і хто ти, Росіє?»	118
Жиди на Україні	120
Як будувалася імперія зла	128
Останнє інтерв'ю вождя революції	132
«Ленін — це Сталін сьогодні»	135
Володимир Вороной	140

КРУТИМИ СТЕЖКАМИ

Спогади та роздуми	190
Повстанська школа	203
Карпатський рейд	206
Закерзонський край	214
Кінець війни, початок війни	226
Сорок шостий (1946)	237
Підстаршинська школа	244
Акція «Вісла»	249
На Схід	263
Районовий провідник ОУН «Ігор»	269
Нелегал	270
Тисяча дев'ятсот п'ятдесятий	280
Слідство	285
На архіпелаг «ГУЛАГ»	287
Казахстан	289
ГУЛАГ	292
Дубовка	297

Бунт	299
Сарань	301
Тисяча дев'ятсот п'ятдесят третій	304
Літо 1955-го	310
Роздуми	314
Українці, які вони?	315
Героїзм і зрада	317
Східняки на Західній Україні	322
Ніби воля	328
Калуш	335
Покутські легіні	339
<i>Післямова</i>	341

Літературно-публіцистичне видання

Євстахій ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ

МОЯ РУТЕНІЯ

Редактор *Петро Ктитор*
Комп'ютерний набір *Ярослава Герія*
Комп'ютерна верстка *Ольги Семенчук*
Дизайн обкладинки та обробка ілюстрацій *Ольги Капусти*
Технічний редактор *Надія Гураль*
Відповідальний за випуск *Василь Ванчура*

Здано в набір 27.02.2009. Підписано до друку 09.07.2009. Формат 60x84¹/₁₆.
Папір офсетний. Гарнітура CentSchbook Win95BT. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 20,69. Зам. № 2009-0709.
Друк ТОВ «Джура», 46000, м. Тернопіль, вул. Поліська, 5,
тел. (0352) 25-88-80, 25-69-40, e-mail: dzhura@ukrpost.ua

- ▲ Ulls Jaque
 ▲ Pory
 ▲ Kouck' alk
 ▲ Ulag
 ▲ K. Amere
 ▲ V'balow
 ▲ M. Moudgim
 ▲ J. Saptiere
 ○ Ulls
 ○ Ruine
 ○ Margt
 ○ Fontaine
 ○ Moudine a Eau
 ○ Chemin
 ○ Village de Tatars
 ○ Commune couverte
 ○ Les Ruines
 ○ Ag's chesne.

Carte du Khané de Crimée
 contenant plusieurs Provinces com-
 prises entre le Causse de Mescopie et
 les Limites de Transilvanie
 Dressée par G. V. sous le Patronage
 Ingenieur et Capitaine de l'Artillerie des
 Armées Imp. de Russie
 Chez Jacques Callet, sous le titre de Paris
 Baplan

У Бескиди поволі наближався східний фронт. Вже виразно було чути артилерійську канонаду, завивання пікіруючих літаків та пронизливий «зойк» падаючих бомб... 28 вересня 1944 року вишкільна сотня «Троменка», ставши бойовою, удосвіта взяла курс на південний схід, тримаючись русла річки Сяну, через села: Рибне, Студенне, Криве, Гільське, Волосате, прямуючи до Ужоцького перевалу. Десять у районі села Сянки ми долучилися до свого куреня, яким командував курінний «Євген». Цей курінь складався із чотирьох сотень: «Євгена», «Крісового», «Осипа» і «Троменка». Попереду нас просувався курінь «Рена» із своїми чотирма сотнями, але у районі села Добрині до «Рена» долучилися три сотні мельниківців із куреня «Бойки»...

ISBN 978-966-185-021-6

9 789661 850216

